

KÁLLAI
ERNŐ

Akiket arcul csapott a valóság

Roma közösségeket segítő
helyi programok és azok vezetői



KÁLLAI ERNŐ

AKIKET ARCUL CSAPOTT A VALÓSÁG

ROMA KÖZÖSSÉGEKET SEGÍTŐ HELYI PROGRAMOK ÉS AZOK VEZETŐI

MTA TÁRSADALOMTUDMÁNYI KUTATÓKÖZPONT KISEBBSÉGGUTATÓ INTÉZET
BUDAPEST, 2019

AKIKET ARCUL CSAPOTT A VALÓSÁG

Roma közösségeket segítő helyi programok és azok vezetői

© Kállai Ernő (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont)

Szakmai lektor: Papp Z. Attila PhD, habil.

Kiadó: MTA TK (Kisebbségkutató Intézet)

Felelős kiadó: az MTA TK főigazgatója

ISBN: 978-963-7372-75-9

Borítófotó: eskey, Pixabay

Borító és kiadványszerkesztés: Kovács Mariann

TARTALOM

BEVEZETÉS	4
PROGRAMOK A ROMÁK TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓJÁÉRT	6
1. Miért van szükség ilyen programokra?	6
2. Válságperiódusok és azok lehetséges megoldásai a roma közösségek életében	10
3. Állami beavatkozási kísérletek a roma közösségek felzárkóztatása érdekében a rendszerváltozás után	11
4. Civil próbálkozások – kutatásunk tapasztalatai	13
4.1. A programok indulása	13
4.2. A programok legfontosabb jellemzői	15
4.3. Sikerek és kudarcok okai	16
4.4. A programok lehetséges jövője	18
4.5. Összegzés	18
HELYI KEZDEMÉNYEZÉSEK A ROMA KÖZÖSSÉGEK TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓJÁÉRT.	
TÍZ BESZÉLGETÉS A PROGRAMVEZETŐKKEL	20
1. Káló Károly és Káló Norbert – A szendrőládi példa	21
2. Berki Judit – A bátonyterenyei modell	34
3. Pásztor Eszter – Bódvalenke, a „freskófalu”	49
4. Lakatos Béla – A politikai lehetőségek modellje	63
5. Lankó József – Aki „örömhírt visz a szegényeknek”	78
6. Bódis Kriszta – Alkotásközpontú szociális és integrációs modell	92
7. L. Ritók Nóra – Akit „hatalmas erővel vágott arcon a valóság”	110
8. Ignác József – Besence, a „gondoskodó falu” modellje	129
9. Gelsei Gábor – „A Hodászon keresztül vezető út”	142
10. Orsós János és Derdák Tibor – „Taníttass, lelkesíts és szervezkedj!”	155

BEVEZETÉS

2015. tavaszán, az MTA TK Kisebbségkutató Intézetében akkor még működő Romakutatások Osztálya, valamint a Jezsuita Roma Szakkollégium (JRSZ) akkori vezetésének közös elhatározásából egy rendhagyó kutatási és egyben oktatási program került megszervezésre. Csütörtök estéenként nyilvános interjúkat és hozzájuk kapcsolódó beszélgetéseket szerveztünk a JRSZ épületében. Minden alkalomra egy, a roma közösségeket segítő, sikeresnek tűnő helyi kezdeményezés életre hívóját, megvalósítóját láttuk vendégül. Célunk annak feltérképezése volt: milyen okok tették lehetővé az általuk megvalósított programok sikerességét vagy okozták azok kudarcát, és hogy a jól működő programok országosan követendő mintává váltak-e. A beszélgetés formája egy nyilvánosság előtt zajló félig strukturált mélyinterjú volt, hozzávetőlegesen egy óra időtartamban, majd ezt követően a hallgatóság is bekapcsolódott a beszélgetésekbe. A célközönség elsősorban a JRSZ hallgatói voltak, de mindenki számára nyitva állt a lehetőség a részvételre. A téma érdekessége, illetve az interjúalanyok ismertsége és a munkájuk fontossága miatt azonban már az első alkalomtól kezdve jelentős érdeklődés kísérte a nyilvános beszélgetéseket. Gyakran érkeztek a programra nem csak a környéken lakó érdeklődők vagy az interjúalany „terepéről” ismerőseik, a vidéki közösségből emberek, hanem a társadalomkutatással foglalkozó szakma is megtisztelte figyelmével az eseményeket.

A téma érdekességén túl a megvalósított program egyrészt szolgálta a szakkollégisták roma identitással és társadalmi integrációival foglalkozó kurzusainak sikerét, hiszen a fiatalokkal a későbbiekben feldolgoztuk a beszélgetéseken elhangzottakat, ezáltal is egyre lelkesebbé téve őket, így közülük sokan a nyilvános beszélgetések aktív résztvevőivé váltak. Másrészt kezdettől fogva határozott tervünk volt a beszélgetések kötetbe rendezése és nyilvánosságra hozása. Ennek érdekében minden beszélgetésről videófelvétel készült, amelyek alapján leiratásra kerültek az elhangzottak.

A 2015-ös év folyamán tíz beszélgetés került megszervezésre. Vendégünk volt Káló Károly és Káló Norbert (Szendrőlád), Berki Judit (Bátonyterenye), Pásztor Eszter (Bódvalenke), Lakatos Béla (Ács), Lankó József (Alsószentmárton), Bódis Kriszta

(Ózd), Gelsei Gábor (Hodász), Ignác József (Besence), L. Ritók Nóra (Berettyóújfalu), Orsós János és Derdák Tibor (Sajókaza). A beszélgetéseket Kállai Ernő vezette.

A meghívottak kiválasztását minden esetben alapos kutatómunka és megfontolás előzte meg, ennek ellenére nyilvánvaló, hogy a sokak által ismert és népszerű programok lebonyolítóinak felkérése a beszélgetésre akár önkényesnek is tekinthető, hiszen sokan mások is megfeleltek volna az ismertség és a sikeresség kritériumainak. Mégis, úgy gondoltuk, hogy az előzetes kutatások és hipotéziseink alapján olyan, különböző „típusba” sorolható embereket hívunk meg, akik egyrészt az oktatás, a tanodák felől közelítik a nyomorban élő közösséget, mások a művészet felől, megint mások az egyházi intézményrendszeren keresztül vagy akár a politikai kapcsolataik és tevékenységük felhasználásával. Mint a későbbiekben kiderült, ez a tipizálás túlzott leegyszerűsítés, és ennél lényegesen összetettebb és sok területre átnyúló a résztvevők tevékenysége. Ennek ellenére nem bántuk meg, hogy sikerült ellenállni az akkor rendkívül divatos „sztároknak” és „csodákat” megvalósítóknak, mert azóta kiderült, hogy másokkal ellentétben, az általunk kiválasztott emberek valóban tartós, máig működő eredményeket, fejlődő programokat hoztak létre.

A sikeresen lebonyolított beszélgetéssorozatot követő időszakban történtek azonban csaknem megghiúsították az elemzésre és a publikálásra vonatkozó terveinket. Először a kutatásvezető hosszan tartó, súlyos betegsége miatt maradt abba a munka több mint egy évre, majd ezután, az akkora megváltozott intézményi körülmények miatt kialakult finanszírozás hiánya lehetetlenítette el a továbblépést. A beszélgetések óta eltelt hosszú idő ellenére azonban még most is fontosnak gondoljuk a társadalmi integráció érdekében a „terepen” dolgozó szakemberek munkájának, mindennapi erőfeszítéseiknek, filozófiai alapvetésüknek, sikereik és kudarcaik okainak vizsgálatát és maguknak a beszélgetéseknek a megismertetését a szakmával és a társadalmi kérdésekről gondolkodókkal. Ezért, egy rövid bevezető írás után szerkesztett formában közöljük a beszélgetéseket, megjelenítve a közönséget is egy-két kérdés erejéig. Az interjúk végén, az eltelt idő hossza miatt nem csak az interjúk időpontját közöljük, hanem azokban az esetekben, ha azóta fontosabb fejlemények is történtek az adott programban, arra is teszünk utalást néhány mondat erejéig.

PROGRAMOK A ROMÁK TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓJÁÉRT

1. MIÉRT VAN SZÜKSÉG ILYEN PROGRAMOKRA?

A cigányok/romák Európába és így Magyarországra is több évszázaddal később érkeztek, mint más népcsoportok. Ebből a „későn jövésből” sok minden következik: a különböző intézményekhez és ellátó rendszerekhez (oktatás, egészségügy) való hozzáférés alacsonyabb foka, a még napjainkban is meglévő esetleges nyelvi, kulturális és értékrendbeli különbségek, a társadalom perifériájára szorulás és tartós ottmaradás kulturálisan és fizikailag is, amely összességében a társadalomba történő integráció alacsonyabb fokát jelenti. Ebből következőleg az első komolyabb, adatokkal is alátámasztható ismereteink a cigányokról sem túl régiek. Az első összeírást, amely az ország teljes cigány lakosságára kiterjedt, Hermann Antal vezetésével 1893-ban valósították meg. A munka alapvető célja a népesség megnövekedett számú, korabeli szóhasználatú „kóbor” cigányok számának megismerése volt, de az alkalmat felhasználták arra is, hogy a már társadalmi értelemben teljesen beolvadtak tekintett, legfeljebb antropológia értelemben megkülönböztethető cigány emberek körülményeit is megismerjék.

Az összeírás szerint a cigányok száma 1893-ban 274.940 volt, de mivel kimaradt Budapest, illetve néhány nagyobb város az adatfelvételtől, Hermann kerekén 280 ezerre teszi a teljes létszámot.¹ (Becslések² szerint, a mai országterületen hozzávetőlegesen 65 ezer cigányember élhetett.) Előzményként érdemes megemlíteni, hogy az 1850. évi népszámlálás szerint a „jogi népességben” a cigányok száma 140 ezer, az 1857. évi

1 A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Budapest: Atheneum R. Társulat Könyvnyomdája, 1895 (Reprint kiadás, é.n.)

2 Ezt az adatot vélelmezi Kemény István is az általa szerkesztett kötetben: A magyarországi romák. Budapest: 2000. Press Publica kft. 11.o.; valamint Mészáros Árpád-dr. Fóti János: A cigány népesség jellemzői Magyarországon. Statisztikai Szemle 1996/11. sz. 909-910.o. (http://www.ksh.hu/statszemle_archive/viewer.html?ev=1996&szam=11&old=30&lap=22) illetve Pomogyi László: Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon. Osiris-Századvég, Bp. 1995. 11 o. is.

népszámlálás szerint a „honos népességben” 143 ezer,³ az 1890-es népszámlálás szerint a cigány anyanyelvűek száma pedig 91 ezer volt,⁴ bár ez utóbbi egyáltalán nem vette figyelembe a már nyelvileg asszimilálódottakat. Mindezek után Hermann elemzésében joggal nevezi meglepőnek a cigányok megnövekedett létszámát, hiszen fél évszázad alatt számuk hozzávetőlegesen a duplájára emelkedett. Mivel Kemény István is rámutatott,⁵ hogy ebben az időszakban a cigányok természetes szaporodása nem lehetett nagyobb, mint az ország többi lakosáé (1890-ben a 14 éven aluli gyerekek aránya a cigányoknál 37%, az egész országban pedig 36,6% volt), okkal feltételezhetjük, hogy erre az időszak-ra esett a bevándorlási hullám egyik tetőzése.

Az 1893-as adatfelvételből ismereteket szerezhetünk az anyanyelvi csoportokra és a nyelvismeretre vonatkozólag is. Ez azért fontos, mert Kemény és mások kutatásai alapján az ebben a kategóriában meglévő különbségek jelzik egyrészt az asszimiláció, a beolvadás fokát, valamint segít megértenünk a különböző cigány csoportok tagozódását is. Így közzismert tény, hogy a cigányok első csoportjai a 15. századtól érkeznek hazánk területére és az évszázadok alatt, de nem kevéssé a felvilágosult abszolutista uralkodók politikájának következtében a 19. századra erős kulturális asszimiláción mennek keresztül. Elvesztik cigány anyanyelvüket és magyar anyanyelvűvé válnak, illetve meghatározott foglalkozási területeken dolgoznak. A romungrónak, vagy „magyar cigánynak” is nevezett csoport tagjai közül kerülnek ki a zenészek gyakorlatilag teljes egészében, illetve a fémmunkával foglalkozók és az építőiparban dolgozók többsége. Ezeket az adatokat tükrözik tehát az 1893-as összeírás során tapasztaltak is. Így például 17 ezer volt a zenészek száma, valamint a közel 34 ezer iparos cigány férfi 80 százaléka állandóan letelepedett életmódot folytatott, és alig több, mint 5 százalékuk volt vándornak tekinthető. A megközelítőleg 12 százekest jelentő „egyhelyben huzamosabb ideig tartózkodás” pedig a megélhetéshez kötődő, időszakos vándorlást, az ún. „vándorköröket” jelentette, a szolgáltatások meghatározott időszakonként történő felajánlását egy bizonyos területen. De ehhez a csoporthoz tartozott többségében az 1893-ban összeírt közel 65 ezer mezőgazdaságban, cselédként, napszámosként, alkalmi munkásként dolgozók tömege is.

A nyelvileg és kulturálisan kevésbé asszimilált, a később Erdős Kamill által is leírt,⁶ bomló nemzeti csoportban élők, amelyek egy része még rövid ideig vándorló életmóddal próbálkozott, jelentették a 18. századtól kezdődően először lassan, majd

3 Az 1850. és az 1857. évi népszámlálás. Budapest: 1993, KSH. 60-69. o. http://konyvtar.ksh.hu/inc/kb_statistika/nepszamlalas/1850_1857.evi_nepszamlalas.pdf

4 A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Im: 18. o.

5 Kemény im. 12. o.

6 Erdős Kamill: A magyarországi cigányság. In: Erdős Kamill cigánytanulmányai. A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványa, Békéscsaba 1989. 42-56.

a 19. század második felétől egyre intenzívebb módon bevándorló más csoportokat. Nagyobb részüket alkotta az ún. „oláh cigány” csoport, melynek tagjai ebben az időben még cigány anyanyelvüket megőrizve érkeztek Magyarországra, foglalkozási viszonyaik tekintetében jellemző módon megtalálhatóak voltak esetükben a különböző kereskedelmi tevékenységek, illetve iparos foglalkozások. A másik csoport pedig a „beásnak” nevezett és ezen belül is több alcsoportra tagozódó közösséget jelentette, amelynek tagjai viszonylag egy tömbben telepedtek le a Dél-Dunántúlon, és közöttük meghatározó foglalkozási típussá a famegmunkálás különböző formái váltak. Az anyanyelvük ebben az időszakban a román nyelv archaikus változata volt, így őket az összeírások „román cigányként” is említi.

Mindezek alapján elmondható, hogy a 20. század fordulóján a cigányság meglehetősen összetett csoportot alkotott Magyarországon. Egyes csoportok különböző történeti múlttal, nyelvi hagyományokkal, szokásrendszerrel rendelkeztek, és nem utolsósorban, nem egyenlő távolságra voltak az akkori magyar társadalomtól, ami nyilvánvalóan befolyásolta az integráció lehetőségeit is. A politikusokat elsősorban, miként az összeírás elrendelésének céljai között is szerepelt, a kóborolók, vándorlók, le nem telepedettek, mint a közigazgatásnak kihívást jelentő csoportok érdekelték. Ebből a kategóriából azonban alig kilencezer főt, a huzamosabb ideig egyhelyben tartózkodók közül pedig 20 és fél ezer főt regisztráltak, tehát a várttal ellentétben a többség már teljesen letelepedettnek tekinthető ebben az időszakban is. Igen magasnak mondható a zenész és iparos cigány emberek száma is, akiket gazdasági kényszerűségből, ha be nem is, de elfogadott, megtűrte a magyar társadalom.

A második világháborúig tartó évtizedekben az itt felvázolt folyamatok egyre inkább az asszimiláció irányába hatottak. 1945-ig a cigányok gyakorlatilag teljesen letelepedtek, egynémely oláh cigány csoportról jegyezték fel, hogy még ebben az időben is vándoriparosként próbálták megélhetésüket biztosítani. A nyelvi asszimiláció is fokozatosan zajlott, egyre nagyobb arányban váltak magyar anyanyelvűvé az országban lakó romák. Gazdaságilag azonban egyre nehezebb helyzetbe kerültek ezek a csoportok. Amíg a 19. század végén, a 20. század elején a hagyományosnak mondott cigány mesterségek a magyar ipar fejletlensége miatt szükségesek és nélkülözhetetlenek voltak különösen a vidéki magyar társadalom számára, addig a két világháború között fejlődő gyáripar, a tömegtermelés kialakulása fokozatosan ellehetetleníti a megélhetésnek ezt a formáját. A fejlődéssel lépést tartani azonban csak azoknak volt esélye, akik régebb óta, integráltabban éltek a társadalomban. Az új bevándorlók és a váltani nem tudók nagyon gyorsan a társadalom legmélyebb rétegeiben találták magukat, és néhány évtized alatt a cigányság döntő többsége került ebbe a helyzetbe. *„Az alsó réteg szubkultúrájának néhány jellegzetességét is rögzítettük: alacsony jövedelem, magas gyerekszám, szociális szempontból elfogadhatatlan lakások, villannyal, ivóvízzel való ellátottság kedvezőtlen mutatói, a felnőtt-*

tek iskolázottságának alacsonyabb szintje” – állapítja meg Kemény István még 1971-ben is a két világháború között kialakult helyzet következményeit.⁷

A második világháború utáni időszak a lemaradásban lévő cigány csoportok számára a még nagyobb lemaradást jelentette. A lassan modernizálódó magyar társadalom igazából nem foglalkozott komolyabban a romákkal, a cigányok többsége pedig önerőből képtelen volt kilábalni a lehetetlennek tűnő helyzetből. Érdekes felidézni néhány adatot, mivel 1971-ben országos kutatás készült a cigányokról, Kemény István vezetésével, amely nagyon jól bemutatta az akkori állapotokat.⁸ A kutatás szerint akkor 320 ezer fő volt a cigányok száma. Ebből 23 százalék élt a keleti régióban (Szabolcs-Szatmár, Békés és Hajdú-Bihar megyében), 20 százalék az északi régióban (Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád és Heves megye), 21 százalék a Dunántúlon, 19 százalék a budapesti régióban (Pest, Fejér és Komárom megye), valamint 16 százalék az alföldi régióban (Csongrád, Bács-Kiskun és Szolnok megye). Településtípusok szerint 7,7 százalék élt Budapesten, 14 százalék a vidéki városokban, és 78 százalék a községekben.

Magyar anyanyelvű volt ebben az időben 71 százalék, cigány anyanyelvű 21 százalék és román anyanyelvű nem egészen 8 százalék. A cigány lakások kétharmada volt cigánytelepen. A cigányok több mint kétharmada vályog-, vertföld-, vagy sárfalú kunyhóban lakott. A lakások 44 százalékában nem volt villany. Vívezeték a lakások 8 százalékában volt, az épület telkén kút a lakások 16 százalékánál volt, 100 méternél közelebb lévő kút a lakások 37,5 százalékánál, és 100 méteren túl lévő kút a lakások 39 százalékánál volt található. WC a lakáson belül a lakások 3 százalékánál, a lakáson kívül a lakások 4 százalékánál volt, árnyékszék a lakások 61 százalékánál, és árnyékszék sem volt a lakások 32 százalékánál.

A 14 éven felüli cigányok 39 százaléka analfabéta volt. A 20–24 éves korú cigány fiatalok 26 százaléka végezte el az általános iskolát, a többiek nyolc osztálynál kevesebbet végeztek, és több mint 10 százalékuk egyáltalán nem járt iskolába. Az országos kutatás regisztrálta azt is, hogy az ötvenes és hatvanas évek iparosításának hatására, 1971-re foglalkoztatottá vált a munkaképes korú férfiak 85 százaléka, valamint azt is, hogy a cigány családfők 11 százaléka volt szakmunkás, 10 százaléka betanított munkás, 44 százaléka segédmunkás, 13 százaléka mezőgazdasági fizikai dolgozó, 3 százaléka napszámos, 6 százalékuk pedig önálló, segítő családtag, vagy alkalmi munkából tartotta fenn magát. A munkaképes korú nők foglalkoztatottsága 1971-ben 30 százalékos volt, de a nyolcvanas évek elejére 50 százalékosra emelkedett.

7 Kemény István: A magyarországi cigány lakosság. Valóság, 1974. 1. 63–72. o.

8 Kemény István – Rupp Kálmán – Csalog Zsolt – Havas Gábor: Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásról. Budapest: MTA Szociológiai Kutatóintézet, 1976. 72. o.

2. VÁLSÁGPERIÓDUSOK ÉS AZOK LEHETSÉGES MEGOLDÁSAI A ROMA KÖZÖSSÉGEK ÉLETÉBEN

Mint a fentiekből is látható, a roma közösségek a „későn érkezéstől” is befolyásolva rövidebb társadalmi integrációs pályát futottak be Magyarországon, mint más, hamarabb betelepedett etnikai csoportok. Ezt a helyzetet tovább rontották az időnként megjelenő „modernizációs-megélhetési válságok” is, tartósítva ezzel is a társadalmi periférián maradás tényét. Az alább vázolt válság-modell működése már több alkalommal megfigyelhető volt az elmúlt évszázadok során a magyar társadalomban, és a kérdések, a kihívások és az arra adott válaszok is mindig nagyon hasonlóak voltak. Így érdemes röviden megismerkedni vele.⁹

Az ilyen típusú válságoknak nagyon hasonló szerkezete van. A problémák kezdetét általában valamilyen történelmi esemény által kiváltott társadalmi változás okozza, amelynek legtipikusabb jele a romák esetében a hirtelen és tömeges foglalkozás, és így megélhetés nélkül maradásban jelentkezik. A tartalékok néhány év után történő felélésével fokozatosan megjelennek a válság tipikus, a társadalomra is erős hatást gyakorló, jellemző vonásai. Ennek két legfontosabb formája (amelyek váltakozó intenzitással jelentkeznek az adott kor viszonyainak függvényében) a társadalmi gondoskodásra szorulás és a devianciák felerősödése. Jövedelem és megélhetés nélkül ugyanis egy adott csoport pusztulásra lenne ítélve, így tehát valamilyen módon pótolni kell a kieső forrásokat. Ezek azonban nagyon erős ellenhatást váltanak ki a többségi társadalomban – hiszen a társadalmi változás általában mindenki helyzetét megingatja, össztársadalmi okokról van szó –, amely megjelenési formája a mélyben mindig is rejtőző különböző előítéletek felerősödésében figyelhető meg. Ezek gyakran szélsőséges mozgalmakban is intézményesülnek.

A felgyülemlett feszültségek levezetésének két lehetséges módja volt a történelem során. Egyrészt a társadalmi-gazdasági önmozgás, önfejlődés megmutatja azokat az utakat, azokat a területeket, amelyek képesek munkát biztosítani a megélhetés nélkül maradt tömegeknek. Ez a folyamat azonban sokszor évtizedekig is elhúzódhat. Pontosan az ilyen kiszámíthatatlan és hosszú ideig tartó útkeresés miatt lép előre a második lehetőség, amit az éppen uralmon lévő politikai hatalom beavatkozásának nevezhetünk. Minden kormányzó-uralkodó főhatalom le szeretné rövidíteni a válságos időszakot, szeretné „megmenteni” a társadalmat a feszültségektől, ráadásuk meg van győződve róla, hogy látja a megoldás helyes útját. A politikai beavatkozásnak általában két eredménye lehet: a probléma alapjait felismerve jó intézkedésekkel valóban levezetik a feszültséget

⁹ A téma részletes kifejtését lásd: Első kísérlet egy konfliktusmodell alkotására egy roma – nem roma együttélésben. In: Kovács Nóra, Osvát Anna, Szarka László (szerk.) *Etnikai identitás, politikai lojalitás: nemzeti és állampolgári kötődések*. Budapest: Balassi Kiadó, 2005, 150–163.o.

és megszüntetik a tömeges jövedelem-nélküliséget, vagy rosszul mérik fel a helyzetet, és mivel terveik sikertelenek, egyre inkább a segítségre szorulókat kezdik hibáztatni a kialakult helyzetért. Ez esetben szinte mindig eljutnak a végső következtetéshez: az adott roma közösség asszimilálásával, végső soron felszámolásával mindenképpen megszüntethető a probléma. A tapasztalatok szerint egy idő után ez utóbbi megoldás kerül általában előtérbe.

Az ilyen típusú, roma identitásuk létét megkérdőjelező és megszüntetni akaró politikai beavatkozásokra a cigány közösségek is, megfigyelhető módon, kétféle választ szoktak adni. Egyik formája az ellenállás, ami nem nyílt szembefordulást jelent, hanem inkább menekülést. A másik – a többségre jellemző – válasz pedig az asszimilációs kényszer elfogadása, az önfeladás tömeges megvalósulása. A válságperiódus végén a kiinduló kérdésre – tehát a munka- és jövedelem nélkül maradásra – a választ általában a gazdaság és társadalom változásában, önálló fejlődésében találják meg és választanak új foglalkozásokat két-három generáción belül; az erőteljes politikai beavatkozásoknak pedig az lesz a következménye, hogy az érintett roma közösségek kényszerűségből igyekeznek megfelelni az asszimilációs elvárásnak. Az asszimiláció felerősödése azonban nem kapcsolódik össze a többségi társadalom részéről a teljes befogadással, így a cigány népesség, a roma közösségek nem szűnnek meg, csak erőteljesen deformálódott kultúrával és értékrendszerrel élnek tovább. A válság következtében fellángoló indulatok emlékei pedig beépülnek a társadalom tudatába, hogy alkalomadtán megfelelő muníciót nyújtsanak a diszkriminatív magatartáshoz.

3. ÁLLAMI BEAVATKOZÁSI KÍSÉRLETEK A ROMA KÖZÖSSÉGEK TÁRSADALMI FELZÁRKÓZTATÁSA ÉRDEKÉBEN A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN

Az 1989–90-es rendszerváltozás után, a gazdasági összeomlás és a társadalom jogi és gazdasági átstrukturálódása a felvázolt modellben megismert módon érintette a hirtelen és tömegesen munkahely és így jövedelem nélkül maradt cigány csoportokat. A rendszerváltozás utáni kormányok ezért 1995-től kezdtek átfogó programokban gondolkodni, amelyek az évek során nagy lélegzetű stratégiai tervekké terebélyesedtek. A legfontosabbak programok a következők voltak:

- **1120/1995.** (XII. 7.) Korm. határozat a Cigányügyi Koordinációs Tanács létrehozásáról
- **1125/1995.** (XII. 12.) Korm. határozat a cigányság helyzetével kapcsolatos legsürgősebb feladatokról
- **1093/1997.** (VII. 29.) Korm. határozat A Cigányság élethelyzetének javítására vonatkozó középtávú intézkedéscsomagról
- **1047/1999.** (V. 5.) Korm. határozat A cigányság életkörülményeinek és társadalmi

helyzetének javítására irányuló középtávú intézkedéscsomagról

- **1073/2001.** (VII.13.) Korm. határozat melléklete Középtávú intézkedéscsomag a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására
- **68/2007.** (VI. 28.) OGY. határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervről
- **1105/2007.** (XII. 27.) Korm. határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008-2009. évekre szóló kormányzati intézkedési tervről
- **1430/2011.** (XII. 13.) Korm. határozat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012-2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről

A programokat meghatározó módon „kormányhatározatként” fogadták el, amely jogforrás a magyar jogrendszerben normatív aktusként, a hierarchiában a jogszabályok „alatt”, az állami irányítás egyéb jogi eszközei között helyezkedik el. Ebben a jogszabálynak nem minősülő formában szabályozzák a kormány által irányított szervek feladatait, és állapítják meg a feladatkörükbe tartozó terveket. Témánk szempontjából tehát gyakorlatilag azokat a szükségesnek gondolt lépéseket, amelyek segítségével az állami vezetés befolyásolni tudja a romák társadalmi helyzetét. Az egymást követő programok elnevezésében eleinte a „legsürgetőbb” feladatok kifejezést használták, majd hosszabb időre meghatározó lett a „középtávú intézkedéscsomag” megjelölés, amely egyszerre jelezte a megvalósítás tervezett idejét, illetve a többféle feladat együttes voltát. Az elmúlt néhány évben a „stratégia” kifejezés vált meghatározóvá, amellyel valószínűleg a megalapozott tervezést kívánták megjeleníteni.

Ha részletesen elemezzük a felsorolt programokat, jól látszik a létrejövő mechanizmus is. A megalkotott programokat az adott kormányok mintegy „keretnek” tekintették, amelynek tartalommal történő kitöltése alapvetően a kormányzati szervek, a szaktárcák feladata lett. A létrejövő konkrét terveket kellett összehangolni az irányító testületnek, amely minden esetben kiegészült civil szereplőkkel is, köztük roma politikusokkal, roma civil szervezetek vezetőivel, illetve a magyar társadalom prominens szereplőivel, így a tudomány, a civil szféra és az egyházak képviselőivel is.¹⁰

10 A téma részletes kifejtését lásd Kállai Ernő: Kormányzati romaprogramok a rendszerváltozás után. In: Antal István, Frányó-Keller Katalin (szerk.) *Melyik úton?* Budapest: Jezsuita Roma Szakkollégium, 2014, 34–51.

4. CIVIL PRÓBÁLKOZÁSOK – KUTATÁSUNK TAPASZTALATAI

Az állami programok elemei gyakorlatilag ugyan azok voltak az elmúlt két és fél évtizedben, és eddig többségében hasonlóan mérhetetlenek és láthatatlanok az eredmények. Talán ennek is köszönhető, hogy sok civil szereplő már nem várja, és nem bízik egy idő óta az állam mindenhatónak hitt megoldási javaslatában, hanem saját kezdeményezésük alapján, állami pályázati források igénybevételeével saját maguk próbálkoznak egy-egy roma közösség esetében a helyzet megváltoztatásával. Ezek pedig valamilyen helyi szinten megvalósított, szegénységet enyhítő, a társadalmi integrációt gyorsítani szándékozó programot jelentenek.

4.1. A programok indulása

Beszélgetéseink alapján az adott helyi program elindulását minden esetben annak kitalálójának és megszervezőjének egyéni motivációja tette lehetővé. Ennek körülményeit pedig elsősorban az addigi életút és tapasztalatszerzés befolyásolta. Ebben a kérdésben karakteresen különböznek a roma származású és identitású, valamint nem roma beszélgetőtársaink körülményei, lehetőségei és motivációi.

A romáknál minden esetben első generációs értelmiségiekről beszélhetünk, akikre jellemző a nehéz iskolakezdés. Minden interjúalanyunk elmondta, hogy a családi-szülői háttér nem tudott szellemi segítséget adni az iskolai kihívások leküzdéséhez, ezért lassú és nehézkes előrehaladást biztosító, az iskolai elvárásokat nehezen teljesítő kisgyermekkor volt rájuk a jellemző. Ez a helyzet azonban egy idő után átfordult kitartó, sokszor kényszeres bizonyítási vágyba, aminek következtében sikerült leküzdeniük a lemaradást, sőt, gyakran az osztály legjobbjai közé kerültek a tanulásban. Ez természetesen elképzelhetetlen lett volna külső megerősítés, támogatás nélkül. Ezért rendkívül fontos kiemelni nem csak egy-egy, az iskolai évek alatt feltűnő és lelki-szakmai támogatást nyújtó pedagógus szerepét, hanem a családok nélkülözhetetlen pozitív hozzáállását is. A szülők vagy a tágabb, nagyobb család nem tudott ugyan a tanulásban segíteni, de pontosan tudták, hogy az iskolai siker egy jobb életminőséget fog jelenteni a gyerekük számára. Ezért a szülők – bár sokszor önmaguk még írni és olvasni sem tudtak – rendkívül pozitív, a tanulást mindenek felett támogató légkörrel vették körül gyerekeiket. Nem riadtak vissza az anyagi áldozatoktól sem, ha szükséges volt, akkor a család jövedelmének jelentős részét a tanulmányait folytató gyerek lakhatásának megoldására vagy étkezésének biztosítására fordították. Így biztosnak tűnik, hogy az egyébként motivált kisgyermek egyik legfontosabb erőforrása minden esetben a család támogató attitűdje volt.

A legtöbb esetben megfigyelhető, és így valószínűnek tűnik, hogy a későbbi programok elindításában alapvetően meghatározó szerepe volt a saját iskolakezdési nehézségek emléke és az ezeken átsegítő támogatói szerep nagyra értékelése is. Így

elmondható, hogy a roma interjúalanyok esetében meghatározó volt a programok elindításában a nehéz sorsú fiatalok megsegítésének vágya, a gyerekkorban kapott támogatás szinte kötelességszerű továbbadása. Azt gondoljuk, hogy ezekben az esetekben kimutatható a fiatalkori közösségi-családi szocializáció pozitív szerepe a roma közéleti emberek későbbi életútjában.

Megítélésünk szerint a roma közösségnek további szerepe is volt a későbbi programok sikerében. Ez pedig nem más, mint az, hogy a szerveződő helyi programok esetében mennyire jó és fontos, hogy gyerekkora óta ismerik a kezdeményezőt, aki tanulmányai révén közülük emelkedett ki. Ebben a kérdésben azonban már megoszlanak a tapasztalatok. A többség ugyan pozitívan értékelte a „visszatérést”, azaz a közösségekbe történő kezdeményezések megvalósításának fogadtatását, hiszen interjúalanyaink elmondása szerint ismerték őket, így bizalmat szavaztak a próbálkozásnak, vagy legalábbis nem nehezítették azt ellenállással, ellentétek szításával. Egy esetben találkoztunk határozattan azzal a véleménnyel, hogy a megsegíteni kívánt közösségből való származás inkább hátráltatta a sikeres programindulást, mivel inkább egyfajta irigység volt tapasztalható a közülük származó kezdeményezővel szemben.

Hasonló szempontok figyelembevételével a programok indulása során egészen más típusú körülményekkel és motivációkkal találkozhatunk a nem roma származású programvezetőknél. Minden esetben több generációra visszanyúló értelmiségi családdal találkoztunk az interjúk elkészítésekor, amelyek alapvetően meghatározták a sikeres iskolai előmenetelt, lehetővé téve akár külföldi tanulmányokat is. Piacképes szakokon szerzett jó diplomák után műfordítói, televíziós műsorkészítői, képzőművészi vagy tanári állások és konszolidált középosztálybeli körülmények vártak a fiatalokra, akik esetében semmi előjele nem volt, de legalábbis addigi életútjuk egyáltalán nem terelte abba az irányba őket, hogy cigányokkal kellene foglalkozniuk. A fordulópontot minden esetben a „védett” környezetből való kitekintés, a társadalmi valóságra való ráeszmélés jelentette. Legtöbbjüket munkája során „arcul csapta a valóság”, a társadalmi különbségekkel és igazságtalanságokkal történő szembesülés. Volt, akit a szélsőséges politikai kezdeményezések megjelenése háborított fel annyira, hogy cselekvésre szánta el magát. Kialakult bennük a valóság feltárásának, a segítségnek az igénye, amely gyökeresen megváltoztatta addigi életüket. A papi pályára lépők esetében ehhez még hozzájárult a lelki szolgálat, a szegények felé fordulás erkölcsi parancsa is. Így tehát a nem romák esetében nem a gyerekkori saját tapasztalat vagy családi szocializáció járult hozzá döntő módon a pályakezdésükhöz, elköteleződésükhöz, hanem már felnőttként a társadalmi valóság sokkszerű megismerése.

A nem romák esetében így a programok elindulásakor szembesülniük kellett a „kívülállósággal”, azaz a roma közösségek idegennek tekintették őket, és gyakran ők

maguk sem tudtak sokat a cigányokról. Ez nehezítette, sok kudarcral terhelte segítő szándékuk megvalósítását. Először meg kellett ismerniük a cigányokat, elnyerni bizalmukat, egyfajta befogadásra találni az adott közösségben. Ez pedig sokkal több erőfeszítést és munkát igényelt, és persze sok időt, szemben a roma interjúalanyaink általában egyszerűbb, természetes „befogadásával” vagy „visszafogadásával” a roma közösségbe.

4.2. A programok legfontosabb jellemzői

Minden egyes kezdeményezésnél megfigyelhető, hogy először a saját érdeklődési köréhez és tudásához kapcsolódó tevékenységet, vagy egy valahol látott jó mintát kívánt megvalósítani a későbbi programvezető, ebben nincs különbség romák és nem romák között: képeket festeni a házak falára, filmes vagy rajzszaakkört szervezni a gyerekeknek, segíteni a tanulásban, városvezetőként jobb életkörülményeket biztosítani, vagy hinni a lelkiesség erejében, hiszen „a spirituális élmény kompenzálja a társadalmi kirekesztésből eredő hátrányokat.” A megkérdezettek többségének eredetileg az volt a terve, hogy azon a szűk területen maradván, amihez értenek, reményeik szerint sikeresen tudják majd jobb életlehetőségekhez juttatni a roma gyerekeket, egyfajta „naiv segíteni akarás” motiválta őket. Azonban elég gyorsan kiderült mindenki számára, hogy nehezebben megy a tanulás vagy a rajzolás is, ha nincs mit enni, vagy nincs pénz ruhára, cipőre. Így hát kivétel nélkül, minden esetben az eredeti alapprogramhoz hozzákapcsolódott a gyerekek tanulását segítő tanoda, később a szociális válságkezelés folyamata, majd a munkahelyteremtés, a biztonságot jelentő foglalkozás megteremtésének kísérletei és ezzel valamiféle jövedelemhez juttatása a szülőknek. Fontos lépés volt egyfajta közösség-szervezés elindítása is, helyi emberek bevonása a feladatok elvégzésébe, sok esetben egyfajta öngazgató közösségi vezetés kiépítése és ezzel a saját sorsukét tenni akaró és felelősséget vállaló emberek közösségének igénye.

A problémák megoldásának keresésében a komplex szemlélet kialakulása minden program lényege. A helyi viszonyoknak, a kezdeményező szemléletének vagy anyagi lehetőségek függvényében időnként máshol elhelyezett hangsúlyokkal, de a felsorolt elemek, vagy ezek szükségességének tudása minden programban megjelenik. Például a két egyházi személy által megvalósított programnak is egyaránt vannak oktatási elemei, így tanoda, óvoda, játszóház is. Hasonló módon a szociális válságkezelés része a konyha üzemeltetése, foglalkoztatási lehetőségek keresése. De megtalálható mindkettőben a közösségépítés, a „nyitott ház”, a közösségi tér létrehozására és a közösség-szervezésre tett kísérletek is. Az eltérő hangsúlyok a két egyházi személy helyzetéből adódnak. Az egyedül élő, a szegényekkel azonosuló római katolikus pap – miként azt megfogalmazták – „szinte hozzászegényedett a cigányaihoz,” addig a görögkatolikus, feleségével, gyerekeivel élő lelkész a saját szintjét tekintette a mintának, megpróbálta hasonló helyzetbe

hozni a romákat is. Látható tehát, hogy a komplex szemlélet mindkét esetben, hasonlóan a többi programhoz, megtalálható, a különbségek nem nagyok, és az eredmények is hasonlóak.

Ezt a szemléletet figyelhetjük meg bármelyik program esetében, a különbség legfeljebb az elért eredményekben van. Van, ahol a kezdeményezés a legnagyobb foglalkoztató lett a településen, munkát ad a romák többségének. Másutt sikeres telepfelszámolási programot hajtottak végre, megszüntetve egy romák lakta szegregátumot. Megint más hol még a sajtóban is elhíresült tenispálya épült pályázati forrásból, ahol a cigányok teniszcsapatot hoztak létre, és van olyan település, ahol az iskolában megszűnt a cigány gyerekek elkülönített oktatása, vagy szövetkezetet hoztak létre, és árusítják az emberek által termelt lekvárokat. És vannak kevésbé sikeres kezdeményezések is, ahol az jelenti az eredményt, ha nem haltak éhen emberek egy keményebb, közmunka nélküli télen. Érdemes tehát sokadszorra is hangsúlyozni: a komplex megközelítés, vagy legalábbis a helyi lehetőségekhez mért igénye minden program lényege.

4.3. Sikerek és kudarcok okai

A programok változó intenzitással tudnak eredményeket felmutatni, működésüket a körülmények függvényében hol sikeresnek, hold kudarcosnak ítéltjük. Miként a programok lényegének ismertetésekor rámutattunk, maga a siker megvalósulása, az elért eredmény rendkívül relatív fogalom, mást jelent minden közösség esetében. Összességében azonban azt mondhatjuk, hogy akkor következik be látható és érzékelhető siker egy közösség és annak tagjainak életében, ha valamiféle előrelépés, pozitív változás figyelhető meg eddigi élethelyzetükben. Mint utaltunk rá, ez valahol új munkalehetőséget, valahol egy tenispályát, máshol az éhezéstől való megmenekülést jelentheti. Érdemes azonban azt is megvizsgálni, melyek azok az összetevők, amelyek nélkül kevesebb eséllyel jönnek létre a remélt eredmények.

Az első elem a sikerességhez, de még inkább alapelem – miként erre is utaltunk az előzőekben –, a komplex szemlélet, az adott társadalmi helyzet minden, de legalább a lehetséges legtöbb elemére való figyelem, az összefüggő területek egymáshoz igazított fejlesztése.

A második szükséges elem a sikerhez a jelenlét, méghozzá a folyamatos jelenlét, még inkább az ottlakás. Az interjúkból kirajzolódott, hogy leginkább ebben az esetben van lehetőség a közösség bizalmának elnyerésére, a kezdeményező befogadására a roma közösségbe. Természetesen ez a feltétel nem valósul meg minden program esetében, a fővárosi egzisztenciával rendelkezők egy része nem költözik az adott településre, hanem rövidebb-hosszabb időszakokat tölt a „terepen.” Így ők beszámoltak az „ottlakás” hiányából fakadó kudarcokról is. Miként nagyobb intézményeket sem lehet helyben élő

szakemberek nélkül működtetni. Így folyamatos problémát jelent például a létrehozott oktatási intézmények tanári közösségének biztosítása, hiszen nem mindenki vállalkozik például arra, hogy Sajókazára költözzön. Hasonlóan nehézkes időnként a tanodák pedagógus-ellátottsága is, és ezért egyre gyakrabban használják a modern technika eszközeit, így ezért időnként az internet segítségével próbálnak a gyerekeknek segíteni a tanulásban például fővárosi egyetemisták.

A megfelelő szakemberek hosszú távú biztosításának az igénye is ösztönzi a sikerhez egyre inkább szükséges következő elem jelenlétét a programban, ez pedig a helyiek intenzív bevonása a megvalósításába. Például a foglalkoztatási programban nem csak munkavégzőként, hanem felelős vezetőként is, vagy a tanodák esetében nagyon számítanak a felnövekvő generációra, akik az érettségi vagy a diploma után visszatérnek és a gyerekkorukban megkapott támogatást továbbadják a következő generációnak. Ez a „bevonás” kialakítja a közös cél elérésében a felelősségvállalást, illetve hozzájárul sok esetben egyfajta „közösségi igazgatás” kialakulásához. A programmegbeszélésekhez hasonlóan az asszonykórus vagy a közösség szempontjai szerint kidolgozott szociális segítség rendszere is mind-mind a közösen elvégzett erőfeszítést jelképezi, siker esetén pedig a közös előrelépést.

Végezetül egyöntetűen kirajzolódik minden interjúból a program megvalósításához nélkülözhetetlenül szükséges anyagi források megszerzésének az útja, a politikai támogatás hiánya vagy megléte. Közös véleményként jelent meg az interjúalanyoknál, hogy anyagi támogatást, különösen nagyobb mértékű anyagi támogatást szerezni leginkább politikai kapcsolatok révén lehetséges. Politikusként dolgozó szereplőink esetében ez nem jelent nagy meglepetést, de hasonlókat tapasztalhatunk például a lelkészek esetében is. Politikai irányzattól függetlenül támogatnak vagy büntetnek programokat az éppen hatalmon lévők, összefüggésben a programvezető vélt vagy valós politikai elköteleződésével. A külföldi, civil források nem elegendőek például egy oktatási intézmény vagy egy közösségi konyha fenntartásához, és az ilyen típusú forrásokhoz történő hozzájárítás jogilag is megnehezült az utóbbi időszakban. Így mindig az éppen hatalmon lévő politikai irányzattal kell megtalálni a megfelelő közös érdeket a siker érdekében. Az interjúkat elolvasva egyértelműen meghatározható a siker vagy a kudarc időszaka ennek a kérdésnek az összefüggésében.

4.4. A programok lehetséges jövője

Az általunk kiválasztott programok már több éves, gyakran évtizedes múltra tekinthetnek vissza, amelyben voltak megtorpanások és jelentős előrelépések is. Sikeresen túléltek kormányváltásokat, forráshiányos időszakokat, vagy akár a roma közösség csatlódságából fakadó „lázadásokat” is a programvezetőkkel szemben. Úgy tűnik, van esély arra, hogy az elkezdett munka a jövőben is folytatódjon. Az interjúk alapján van azonban két olyan elem, amelyet vélhetőleg a jövőben sem nélkülözhetnek a további működéshez.

Az egyik ilyen kérdés az, hogy sikerült-e bevonni vagy „kinevelni” olyan helyi embereket, akik a jövőben képesek akár önállóan is működtetni a komplex szemlélet miatt többségében egyre nagyobbra növekvő kezdeményezéseket. Gyakran olyan intézmények jöttek létre akár 60–80 foglalkoztatottal, amelyek működéséhez már kevés a lelkesedés, szakszerű, több személyt is igénylő vezetésre van szükség. Miként láttuk, a leszakadó térségekbe nehéz „kívülről” odacsábítani, állandó ottlakásra rábírnunk szakembereket, így leginkább a helyben élők „képessé tételére” van szükség. Meggyőződésem szerint ez az egyik legfontosabb kérdése a jövő tervezésének.

A másik, hasonló fontosságú ügy a kezdeményező, a programvezető szerepe. Képes-e tovább működni a program, ha valamilyen oknál fogva a kezdeményező már nem tud részt venni benne? Az eddigi tapasztalatok alapján idáig ez leginkább az egyházi kezdeményezések esetén figyelhető meg, hiszen itt egy nagyobb szervezet áll a helyi munka mögött. Azonban itt is az látható, hogy az utódok nem minden esetben mutatnak hasonló lelkesedést a roma emberek társadalmi integrációja iránt. Így egyáltalán nem biztos, hogy egy idő után nem szűnik meg a program. Hasonlóan vélekedhetünk mások ügyében is. Miként látható, volt néhány rövidebb ideig tartó „kivonulás” az alapítók részéről, gyakran taktikai okokból, és ez szinte azonnal a munka összeomlását jelentette. Így még nagyobb jelentőséget kaphat a helyi szakemberek megjelenésének szükségessége.

4.5. ÖSSZEGZÉS

A rövid kis elemzésből is kirajzolódik egy mechanizmus, amely jellemzőnek tűnik a romák társadalmi integrációját megvalósítani szándékozó helyi kezdeményezések esetében. Elsődlegesen meghatározó az adott program vezetőjének szerepe, akinek kezdeményezése nélkül nem is létezne maga a program. Ha roma identitású személyről van szó, akkor más típusú kihívásokkal kell megküzdenie, mint a nem romák esetében. A romáknál hosszú és viszontagságos az út, amíg eljutnak abba a helyzetbe, hogy valamit tenni tudjanak saját közösségükért. Ha viszont elindítanak egy kezdeményezést, gyakran könnyebben tudnak hatást gyakorolni arra a közegre, ahonnan gyakran ők is származnak. A nem romák esetében ez fordítva van: a jó családi háttér miatt fiatalkor

után általában sokszerűen döbbenek rá a társadalmi valóságra, viszont az adott roma közösséggel nehezebben tudják magukat elfogadtatni.

Minden esetben közös jellemző azonban, és legfontosabb eleme minden programnak a komplex szemlélet: nem elég egy, a kezdeményező által preferált területen kifejteni a segítő szándékot, a sikeres megvalósításhoz nélkülözhetetlen az élet sok területére kiterjedő segítő munka. Így minden kezdeményezés része a gyerekek oktatását segítő, a felnőttek foglalkoztatási és szociális helyzetét javítani szándékozó, vagy a lakhatási körülményeket jobbá tevő programelem. Az igazi siker esetében ez kiegészül a jelenléttel, azaz az ottlakással is, amellyel a közösség részévé válnak a vezetők, azaz befogadást és nagyobb hitelességet nyernek az emberek részéről. Szintén meghatározó szempont a helyiek intenzív bevonása a programelemek megvalósításába, azaz nem értük, hanem velük történik a remélt változás, ami nagyban segíti a szemléletformálást, a remélt eredmények tartósságát. Végül nélkülözhetetlennek tűnik a politikai támogatás is, hiszen leginkább állami forrásra támaszkodva lehet Magyarországon civil kezdeményezéseket finanszírozni.

Miként a rövid áttekintésből láthattuk: egy „későn érkező” etnikai csoport társadalmi el- és befogadásához hosszú út vezet, nem remélhető, hogy esetükben néhány évtized alatt lezajlik az az integrációs út, amely más csoportok esetében évszázadokig tartott. A sikerre pedig csak akkor van remény, ha állami és civil kezdeményezések együtt és külön is megpróbálják segíteni ezt a folyamatot. Valószínűleg nincs olyan remélt megoldás, olyan egységes modell, amely megvalósításával az ország minden területén hasonló eredményre jutnánk. Az azonban biztosnak tűnik, hogy vannak olyan elemek, amelyek nélkülözhetetlenek a helyi közösség helyzetéhez és igényéhez igazított stratégiák megvalósítása esetén.

HELYI KEZDEMÉNYEZÉSEK A ROMA KÖZÖSSÉGEK TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓJÁÉRT

TÍZ BESZÉLGETÉS A PROGRAMVEZETŐKKEL

1. KÁLÓ KÁROLY ÉS KÁLÓ NORBERT

A SZENDRŐLÁDI PÉLDA

Káló Károly a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karán filozófia szakos, bölcsész középiskolai tanári diplomát szerzett, ugyanezen egyetem Gazdaságtudományi Karán posztgraduális képzésen, terület- és településfejlesztési menedzser szakon tanult.

Káló Norbert a Wesley János Lelkészképző Főiskolán szerzett szociális munkás diplomát. A Bhim Rao Egyesületet 2002-ben hozták létre, amelynek alapvető célja a hátrányos helyzetű cigány és nem cigány fiatalok általános iskolából középiskolába, illetve középiskolából a felsőoktatás intézményeibe való bejutásának, valamint ezen intézményekben való sikeres helytállásának elősegítése és támogatása volt. A kezdeti célkitűzést és programot azóta számos, a megélhetést segítő és településfejlesztő programmal egészítették ki.

Norbi szociális munkás, Karcsi pedig első diplomáját tekintve filozófus. Az, hogy valaki szociális munkásként közösségi programot indít, teljesen érthető. De mi volt az indíttatása egy filozófusnak? Egyáltalán, egy szegény családból, szegény vidékről hogyan kerül valaki a filozófia szakra, és utána meg miért indít gombaüzemet? Vagy ez egy szokásos életút a magyar társadalomban?

Káló Károly: Norberttal – nem teljesen két év csak a köztünk lévő korkülönbség – mi szorosan együtt nőttünk fel, jóban-rosszban együtt voltunk és sokat beszélgettünk, és felvetődött a létnek a problémája, és ezen keresztül eljutottunk Istenig. Elkezdtünk templomba járni, hittanra, sokat ministráltunk, és én úgy gondolom, hogy keresztény vagyok, de az egyházakat, azokat nem nagyon kedvelem. Merthogy a kereszténységnek azt gondolom, hogy teljesen más a lényege. Ennek ellenére először egyházi pályára készültem, vagy arra próbáltak irányítani, de ebből nem lett semmi. Ezek után új területként a katonai pálya jelenet meg, katonai főiskolára jártam, de hamar rá kellett jönnöm arra, hogy ez sem nekem való, hiszen ott csak parancsokat kell végrehajtani, és ez számomra nem volt vonzó. Mindig megkérdőjeleztem a parancsokat, megkérdeztem, hogy miért így kell csinálni valamit, és ez az érdeklődés vezetett el a filozófiához. A „miérttek” keresése pedig a filozófiának a fő attribútuma, hogy kérdezzünk rá: miért élünk itt, mit csinálunk itt, mi a lényege az életünknek. Elkezdtem új utakat keresni, és így jutottam el

a filozófiáig. A filozófia pedig sok mindenre megtanított, de talán arra leginkább, hogy meg kell találnom a gyökereimet. Ekkor pedig láttam az a szegénységet, elmaradottságot, ahonnan jöttünk, és azt gondoltam, hogy én ebben a létben nem akarok megmaradni. Menjünk tehát vissza a kiindulóponthoz, és csináljunk, újítsunk olyan dolgokat, amit lehet, hogy mások is kipróbáltak, de ezt rosszul csinálták vagy valami miatt nem sikerült még. Rajtunk a sor, hogy megmutassuk a többieknek.

Norbert, te honnan kaptad a segítséget, az ösztönzés a támogatást a tanuláshoz? Kik voltak azok, akik segítettek benneteket szellemileg – anyagilag?

Káló Norbert: Az én életutamon is meghatározó szerepe volt a vallásnak. Általános iskolás korom felső tagozatos éveit azzal töltöttem el, hogy nagyon tudatosan készültem a papi hivatásra, és volt az életemnek egy olyan korszaka is, amikor szerzetesek között éltem, a karmeliták között Miskolcon. Tehát nagyon sok szellemi és erkölcsi munícióhoz jutottam az ott tanultak és ott tapasztaltak alapján. Azonban volt egy nagy törés az életemben, és akkor azt gondoltam, hogy mégis inkább világi pályán folytatom az életemet. Így az én első szakmám a szobafestő-mázoló és tapétázó lett, és csak a későbbiekben alakult ki bennem az az igény, hogy érettségiznem is kell. De közben Karesz volt az, akit folyamatosan láttam magam előtt példaként, hogy a tanulás révén teljesen más világban él, és teljesen más viszonya van az élethez és a valósághoz, illetve az emberekkel is nagyon jó kapcsolatot tud kialakítani. A helyi fiatalok fölnéznek rá, és inspirálja őket szellemileg, megmozgatja a helyi viszonyokat.

Miután megalapítottuk a Bhim Rao Egyesületet, jórészt az is Karesznek a hatása volt, hogy elkezdjem a főiskolát. Ugyanis elkezdtünk fiatalokkal dolgozni az Arany János Tehetséggondozó programban, Ózdon, ahová jelentős számú hátrányos helyzetű fiataalt tudtunk bevonni, és akkor én is azt gondoltam, hogy csak akkor tudok hiteles lenni és csak akkor tudok mintát vagy példát mutatni a fiataloknak, hogyha én magam is megteszek annak érdekében mindent, hogy szerzek egy diplomát és sikeressé váljak. A szociális munka pedig szinte adott volt, hiszen én mindig is szociálisan érzékeny embernek tartottam magam, és mindig is szerettem más embereken segíteni.

A szülőknél mi volt a szerepe ebben a történetben? Ti első generációs értelmiségiek vagytok. Ők hogyan viszonyultak ehhez a jelentős „kiugráshoz”, változáshoz, miként érintette ez a családot? Mennyire volt benne abba a közegben, hogy valaki papnak készül, vagy aztán egyetemre megy?

Káló Károly: Nekem nem mindig ment jól a tanulás. Nyolc-kilenc éves koromig nem nagyon jártam iskolába. Hogy kinek volt ebben szerepe, a szüleimnek vagy másnak, azt már nem tudom pontosan megmondani. Nem jártam óvodába, sem általános iskolai előkészítőbe, mert nem volt Szendrőládon óvoda, és akkor indult csak az általános is-

kola is. Amikor beléptem az oktatási rendszerbe, a társaimhoz képest én óriási lemaradásban voltam. Van egy emlékem: amikor először bementem az iskolába, megkérdezték tőlem, hogy hogy hívnak és én azt mondtam, hogy Karesz. De mi a rendes neved? Mondom, hát Karesz! Nem tudtam ugyanis, mit jelent az, hogy rendes név, merthogy engem otthon így hívtak. Emiatt elvittek különböző vizsgálatokra, kiderítendő, hogy épelméjű vagyok-e. Megvizsgáltak, és kiderült, hogy fogyatékos ugyan nem vagyok, de le vagyok maradva a többiektől. Valószínűleg a szüleim hatására nem tettek kisegítő iskolába, fogyatékosok közé, hanem egy iskolapótló rendszerbe kerültem be néhány társammal együtt. Az általános iskolában egy pedagógus foglalkozott velünk harmadik osztályig, nem kellett ott tanulni, hanem csak jól kellett viselkedni és akkor úgy minden rendben volt. Majd a tanár néni állapotos lett és akkor engem – valószínűleg jobb híján – beraktak a normál osztályba, és csodával határos módon fel tudtam venni a ritmust a többiekkel. Sőt, egy pár év után azt vettem észre, hogy én vagyok az osztály legjobb tanulója. Pedig nem sokat tanultam, csak odafigyeltem egy kicsit órán. Akkor, amikor elkezdtem az általános iskolát, még csak négy osztály, alsó tagozat volt, de később bővítették az általános iskolát és nyolc osztályig mindenki odajárt. Abban az időszakban Szendrőládon még egyes csoportok voltak, romák és nem romák vegyesen. Ebben a közegeben egy idő után szokássá vált, hogy szünetbe sorban jöttek oda hozzám a többiek, hogy segítsék, akár matematikából, történelemből, földrajzból és más egyéb tantárgyakból is. Akkor én egy kicsit elmagyaráztam nekik, hogy mire kell jobban odafigyelni.

A szüleim midig azt akarták, hogy legalább egy szakmát tanuljunk mindannyian – merthogy mi egyébként négyen vagyunk testvérek, még van egy bátyánk és egy nővérünk és ők is tanultak szakmát –, de belőlem nem nézték ki azt, hogy majd elme-gyek kőművesnek, lakatosnak vagy szobafestő-mázolóknak, mert hát én egy kicsit vézna gyerek voltam, soha nem akartam enni. Mindig azt mondták, hogy jó, akkor tanuljak, és majd meglátjuk, hogy mi lesz. Amikor pályaválasztásra készültünk, sokan, még rosszabb tanulók is, középiskolába jelentkeztek. Így én is elgondolkodtam rajta, és akkor hirtelen azt gondoltam, hogy én a hazámat fogom szolgálni, és katonai középiskolába jelentkeztem.

Káló Norbert: Az az igazság, én nagyon virgonc gyerek voltam, nem voltam valami jó tanuló, nem is figyeltem oda, meg nem is foglalkoztatott a tanulás sohasem. Sok magatartási problémával küszködtem, benne voltam mindenben, amiben csak lehetett. Amikor elkezdtem azon gondolkodni, hogy szeretnék a papi pálya felé lépni, akkor egy kicsit komolyabban vettem a dolgokat és elkezdtem tanulgatni, de akkor már késő volt a továbbtanulás szempontjából.

Volt egy pap is, aki ösztönzött és támogatott, de a legfontosabb az volt, hogy bennem változott meg valami, nekem lett egyszerre fontos a dolog. Pályaválasztás előtt álltam, és

akkor az volt az elképzelésem, hogy elsősorban a katolikus gimnáziumba jelentkezem, ha az nem megy, akkor szakmát tanulok. Nem kerültem be a gimnáziumba, elmentem és nem vettek föl. Így lettem szobafestő-mázoló és tapétázó. Ez alatt a három év alatt két évet bent töltöttem a karmeliták házában, és akkor tudatosult bennem, hogy még tanulnom kell. Ahol a szakmát szereztem, ugyanabban a szakközépiskolába maradtam, és két év alatt nappali tagozaton leérettségiztem. Akkor már jártam külön matektanárhoz és másféle segítőkhez is, akkor már sokkal komolyabban vettem, hogy meglegyen az érettségim és azt hiszem, tettem is érte.

Utólag visszagondolva erre az időszakra, nem bánom, hogy így alakultak a dolgok, mert nagyon szép fiatalkorom volt ebben a szakközépiskolában. Ott is központi figura voltam, és mindig megbíztak a tanárok a kollégiumban és az iskolán belül is különböző szervezési feladatokkal. Benne voltam minden jóban és akkor ezt a tanárok elismerték, fölfigyeltek rám és azt mondta nekem a szakmunkás végén az osztályfőnököm, hogy „te vagy a legjobb cigánygyerek, akit ismertem”. Sokan lemorzsolódtak az évek során, a szakközépiskolában már csak egyedül voltam cigány gyerek az osztályban.

Furcsa pályát jártatok be, de akik ismerik a roma gyerekek iskolai pályafutását, sokszor találkozhatnak ezzel. Károly, ott voltál végzett filozófusként. Hogyan alakult tovább a sorsod?

Káló Károly: Amikor egyetemre jártam, akkor nagyon rossz anyagi helyzetben volt a családjunk. A szüleim akkor már több, mint tíz éve munkanélküliek lettek és nagyon nehéz volt nekem is. Államilag finanszírozott képzésre jártam, de az, hogy könyveket vásároljak, albérletet fizessek vagy a többiekkel elmenjek bulizni, nem volt egyszerű. Így már másodéves koromban dolgoztam. Voltam szalagmunkás az IBM-ben és csomó más helyen is, de egyszer csak úgy gondoltam, hogy jövök szerencsét próbálni Miskolcra Budapestre. A Romaversitas egyik konferenciájára hívtak meg, és én kihasználtam a lehetőséget és odamentem Daróczi Ágihoz és mondtam, hogy hát én egyetemre járok, nincs munkám, szeretnék dolgozni. Amikor véget ért ez a konferencia, akkor azt mondta az Ági, hogy jó, akkor hétfőn kezdek, és elkezdtem dolgozni mellette, még hozzá a holokausz kárpótlási ügyekben. Nagyon sok túlélővel kellett beszélgetnem, adatlapokat felvenni és ezekről jegyzőkönyvet készíteni. Akkor tudtam meg azt is, hogy igazából miről is szól ez a Romaversitas. Ösztöndíjat adnak, tutort, és készülhetünk a szakmánkra, én a filozófiára. A Romaversitason belül a társaim mindig azt mondták, hogy én különc vagyok, meg hogy én ide csak azért jövök, hogy felvegyem a pénzt és tulajdonképpen ezáltal finanszírozom a tanulmányaimat, és el fogok tűnni mint roma értelmiségi, és akkor én nem is leszek igazi roma.

Ez valami lelkiismeret-furdalást okozott és elgondolkoztatott, vagy jót mosolyogtál rajta?

Káló Károly: Abszolút lelkiismeret-furdalást okozott, de rájöttem, hogy nem akarok ehhez a társasághoz tartozni, és nekem igazából Szendrőládon van dolgom. Sok mindent csináltam úgy, mint magánszemély már addig is, de megismerkedtem a kisebbségi önkormányzattal, annak a rendszerével és elég sok forrást tudtunk lehíni az állami rendszerből és nagyon sok programot bonyolítottunk le. Azt hiszem, ez 2002-ben volt, és akkor a kisebbségi önkormányzatnak az éves költségvetése kb. 20 millió volt.

Ez minek volt köszönhető, hiszen egyáltalán nem voltak ilyen jól finanszírozottak ezek a kisebbségi önkormányzatok. Ezek pályázati források voltak?

Káló Károly: Igen, merthogy rá voltunk kényszerülve, a Romaversitasban ezt azért megtanultam, így valahogy belecsöppentem ebbe a pályázati világba. Mondtam, hogy jó, akkor nézzük meg a lehetőségeket a nagyvilágban, és ami volt pályázat akkor, azt mi szinte mindegyiket benyújtottuk, és sikerült is megnyernünk többségében ezeket.

Tehát a helyi kisebbségi önkormányzattól indult el ez a közéleti tevékenység.

Káló Károly: Azt gondolom, hogy részben. Hiszen amikor már egyetemre jártam, akkor már voltak páran olyan fiatalok, akikkel megismerkedtem, mikor otthon voltam szabadidőmben. Elkezdte őket érdekelni az egyetem meg a középiskola, amiről beszéltem nekik, mondták, hogy tetszene nekik, csak hát ők rossz tanulók. Akkor mondtam, hogy szívesen tartok nektek órákat. Azt kell tudni még erről, hogy előtte én egy általános iskolában is tanítottam egy évig, amikor a katonai főiskoláról eljöttem. Mivel nem voltak képezéseim, gyermekfelügyelőként, segédtanárként dolgoztam ott. Amikor hazamentem Szendrőládra, akkor ott is segítettem az embereknek.

Norbi, mondtad, hogy a bátyád nagy példaként volt előtted. Hogyan alakult a te sorsod ezután?

Káló Norbert: Én 1999-ben érettségiztem le, és a Bhim Rao Egyesület az 2002–2003-ban alakult meg. A közte lévő időszak egy részét a székesfehérvári IBM-ben töltöttem, majd amikor két és fél év után tönkrement az üzem és bezárt, jelentkeztem vasutasnak, fölvettek, elküldtek Kiskunfélegyházára tanulni. A vasutas szakmát kitanultam, és másfél évig Szendrőlád és Budapest között ingáztam. Később áthelyeztek Sajóecseg állomásra, egyébként ma is ott dolgozom főállásban. Valami miatt hű maradtam a vasúthoz, ott írtam meg a szakdolgozatot, ott tudtam tanulni. Amikor hazakerültem Sajóecsegre, akkor kezdtem el bekapcsolódni a Kareszék munkájába. Abban az időszakban volt, hogy odajöttek a régi Amrita Egyesület tagjai, az Orsós János, a Derdák Tibor és mások is. Elkezdtek közösségeket építeni, és a Kareszék akkor már jelentősen benne voltak a kisebbségi önkormányzatos történetben és elég hatékonyan dolgoztak, így engem is bekapcsoltak ebbe a tevékenységbe. Nagyon megszerettem ezt a munkát, sokat jöttem-mentem, tárgyaltam, sok fiattal tartottam a kapcsolatot.

Említette Norbi is, hogy egy idő után megjelentek a településen a közösség-szervezésben már dolgozó emberek.

Káló Károly: Szerintem ez annak volt köszönhető, hogy szerencsés helyzetben voltunk, merthogy ismerték a települést, hiszen az 1990-es évektől több ember is járt Szendrőládán, többek között a Szuhay Péter – Kőszegi Edit páros, vagy Fátyol Tivadar barátom, akik többször forgattak ott filmet. Ők folyamatosan lejártak Szendrőládra, és valahogy megtaláltak minket. Tulajdonképpen ez tényleg egy szerencsés helyzet volt, hogy sok emberrel találkoztunk, sok embernek megtetszett a település, meg talán annak is köszönhető, hogy találkoztak potenciális partnerekkel, velem, Norbival, meg pár olyan fiatallal, akik akartak valamit csinálni.

Elindult az egyesület, mi volt a helyi közösség elvárása? Mit vártak tőled?

Káló Károly: Abban az időben Ózdon létrehoztak egy roma tehetséggondozó kollégiumot, mi megalakítottuk a Bhim Rao Egyesületet, és először arra vállalkoztunk, hogy a tehetséggondozó kollégiumba segítsünk beilleszkedni azoknak a fiataloknak, akik kis településekről jöttek, akik nem is igazán tudták mi az, hogy középiskola vagy gimnázium. A szülők sem tudták, hogy ez hogyan működik, féltették a gyerekeiket és kellett nekik a támogatás, a mentorálás, a húzóerő. Csakhogy ez a kollégium nem úgy sikerült, ahogyan reméltük. Amikor bekerültek a kollégiumba a gyerekek, akkor a pedagógusok, a vezetőség azt mondta, hogy milyenek ezek a gyerekek, ezek hülyék, ezek fogyatékosok, nem középiskolába valók és nagyon sok gyerek megbukott. Egyszerűen nem akartak minket beengedni a kollégiumba, nem akarták, hogy mi ott tevékenykedjünk, és elzárták, elszigetelték ezeket a gyerekeket. Erre mi azt mondtuk, hogy jó, akkor mi nem akarunk olyan helyen tevékenykedni, ahol nem látnak szívesen minket. Így azt gondoltuk, hogy akkor a településeken fogjuk megszervezni az oktatásokat.

Először 5 településen 240 gyerek, aztán a roma mentorprogram 15 településen. Nagyon elkezdődött ott valami.

Káló Károly: Először Szendrőládán hoztunk létre 40, később 60 gyerekkel. Ez volt a Kincses Sziget „Kezedben a kulcs” Tanoda. Ez nagyon jól ment, és utána nőtte ki magát ebből az egyből további öt tanoda, és több olyan kulturális-oktatási program, amibe most már körülbelül 2002–50 gyerekkel foglalkozunk napi szinten.

Van valami visszajelzés az elmúlt évek munkájáról, mennyire tűnik eredményesnek ez a tevékenység?

Káló Károly: Az oktatás egy hosszú távú projekt, egy-két év alatt nem lehet megoldani a gyerekek problémáit, hiszen ha ezeknél a településeknél megnézzük a statisztikákat, eredményeket, kompetenciaméréseket, akkor az országos átlagnál sokkal rosszabbul tel-

jesítenek ezek az iskolák és benne a gyerekek is. Voltak és vannak olyan gyerekeink, akik általános iskola felső tagozatról bekerültek a tanodába, és sajnos az alapvető számtani műveletekkel, írás-olvasással, szövegértéssel sem voltak tisztában. A mai napig is fejlesztenünk kell a gyerekeknek a tudását legalább olyan szintre, hogy középiskolába bekerüljenek, vagy legalább egy jó szakmát tudjanak szerezni. Ez egy nagyon nehéz folyamat, és Unió finanszírozásból oldjuk meg a működésünket. Nincsenek állami normatívák, nincsenek olyan támogatások, amelyek folyamatossá tudnák tenni a működést. Ezért vannak időszakok, amikor vannak nyertes pályázataink, és akkor sokféle pedagógust tudunk alkalmazni, többféle programot tudunk a gyerekeknek biztosítani, de vannak olyan pillanatok is, amikor nekünk, saját forrásainkból kell finanszírozni a működést.

Ez azt jelenti, hogy az állam gyakorlatilag nem támogatja ezt a munkát anyagilag.

Káló Károly: Olyannyira, hogy nem is értem a politikát, hiszen a mi tevékenységünket abszolút fel tudná használni arra, hogy legalább kívülről ide érkezőknek be tudná mutatni, és sikeres, országos szintűvé tudná tenni a mi példánkat. Annak ellenére, hogy a helyi és az országos döntéshozókkal is nagyon jó kapcsolatunk van, napi szinten kell harcot vívunk a túlélésért.

Szendrőlád egy 2100 fős település, a 2100 főből kb. 1600 fő roma származású, és a 2100 főből legalább 700–800 ember, aki munkanélküli. Hogy minél több embernek tudjunk munkát adni, azért nagyon sok programban veszünk részt, így megismerkedtünk a már több éve működő közmunkaprogrammal is. A mi kis gombaüzemünkkel ugyanis nem tudunk mindenkinek munkát adni, de vannak olyan értékteremő munkák, amiket javasolni tudunk.

Azt akarod mondani, hogy a mostani tanoda pályázaton, ahol hozzávetőlegesen 170 tanodát támogattak, több mint 5 milliárd forint értékben, nektek nem jutott belőle?

Káló Károly: De jutott, mert mi már nagyon profik vagyunk, hiszen még a minisztérium is tőlünk kér segítséget, vagy különböző szakértésekben részt veszünk, hogy hogyan nézzen ki a tanoda pályázat. És mivel eleget tudunk tenni a kiírásnak, ezért három településre kaptunk tanodai forrást, két településre nem. Érdekességgéppen meg lehet említeni, hogy Szendrőládon, ahol az első tanodánk van, oda nem kaptunk támogatást.

Káló Norbert: Én még egy nagyon picit szeretnék a konkrét és kézen fogható eredményekről beszélni, mert nagyon fontos az, hogy ténylegesen lássuk, 2005-től napjainkig hol tartunk, és a rengeteg Európai Unió támogatást mire költöttük. Tudjuk még azt is a tanodákról, hogy olyan intézményi rendszerről van szó, ahol a civilek olyan feladatot vállaltak magukra, amit állami szinten vagy közoktatási szinten kellene igazából megoldani. Ha csak azt vesszük figyelembe, hogy Szendrőládon 2005-től, a tanoda hatására

mára már 17–18 érettségizett fiatalunk van, miközben előtte nem volt egy sem. Ők ilyen-olyan módon nálunk is foglalkoztatva vannak vagy voltak, vagy éppen egyetemre vagy főiskolára készülnek. Az is egy nagyon fontos eredmény, hogy elindult a szülőkhöz is egy nagyon mély gondolás abban a tekintetben, hogy tovább kellene tanulni. Digitális szakközépiskolában, esti és levelező gimnáziumokba, szakközépiskolákba sokan leérettségiztek és négy olyan szülőnk is van, akik diplomával rendelkeznek azóta és az óvodában, vagy egyéb intézményekben dolgoznak.

Nagyon sok energiát, erőt fektetünk abba, hogy a gyerekeket valahonnan valahová eljuttassuk. Az már egy nagyon fontos eredménynek számít, hogy ha Tornanádaskáról vagy Bódvalenkéről, ahol egyetlen egy darab roma értelmiségi nincs, de még érettségivel rendelkező sincs talán, az ottani fiatalokat igyekszünk bent tartani a rendszerben. Vannak kézenfekvő eredmények foglalkoztatás tekintetében is, ami a gombatermesztő üzemet jelenti. Itt azoknak a gyerekeknek a szüleit vonjuk be elsősorban a foglalkoztatásba, akiket tanítunk a tanodában, hogy legyen átfedés és komplexitásban próbáljuk meg kezelni a helyi szintű problémát.

Apropó, miért pont gomba?

Káló Károly: Erről azt kell tudni, hogy Szendrőládon nincsenek földek, nincsenek olyan cégek, akik azt mondják, hogy ide jövök külföldről vagy Nyugat-Dunántúlról és létre hozok egy olyan üzemet, ami alkalmas arra, hogy akár több embert is foglalkoztatni tudjon. Így nekünk kellett kitalálni, hogy milyen munkahelyet hozzunk létre. Ebben segített az, hogy amikor a barátaink folyamatosan forgatták a filmet a településen, mindig megbeszéltük este, hogy aznap mit láttak. Egyszer mondták, most az erdőben voltunk és annyi gombát szedtek az emberek, ami egyféle jövedelemkiegészítés volt számunkra, mert eladták különböző értékesítőknek és sok esetben filléreket kaptak csak érte. Így első körben azt gondoltuk, hogy akkor nekünk kellene a kezünkbe venni a dolgot, felvásárolni, értékesíteni vagy valamilyen szinten feldolgozni. Arra emlékszem, hogy Fátyol Tivadar barátunk mindig is mondta, hogy a település közepén volt egy eladó ház, azt vegyük meg és azt alakítsuk át valamiféle aszalóvá, és akkor szárított gombát tudunk majd árusítani. De rá kellett jönnünk arra, mikor készítettük az üzleti tervet, hogy ez nem jó, merthogy ez csak időszakos munka és jövedelem, amikor van az erdőben gomba. Így akkor utána néztünk, hogyan is néz ki a gombatermesztés, amit éjjel-nappal, télen-nyáron lehet csinálni.

Van gombaüzem, vannak tanodák, elindultak bizonyos fejlesztések a térségben. Hogyan tovább, milyen lehetőségeket láttok még? Egy interjúban említettétek, hogy az egyik célotok, hogy 20 év múlva egy roma iskolaigazgató legyen Szendrőládon.

Káló Károly: Nagyon sok minden van, amit talán reggeltől estig is mesélhetnénk, hogy mennyire nagyszerű és fantasztikus programokat valósítottunk meg. A térségben elindult egy hatalmas turisztikai fejlesztés is, aminek az egyik része az edelényi kastélyszigetnek a rekonstrukciója volt, 15 önkormányzat mellett az egyedüli roma civil szervezetként vettünk részt. Ebbe a turisztikai fejlesztésbe Szendrőládon létrehoztunk egy – mi úgy mondjuk – Roma Múzeumot, de az igazi funkciója egy roma kulturális központ, ahol folyamatosan csinálunk különböző kulturális programokat. Ez egy nagyon jól felszerelt és talán azt mondhatom, hogy a kor követelményeinek megfelelő kulturális központ. Rengeteg vendégünk volt az elmúlt évben, és amikor odajönnek az emberek, akkor elcsodálkoznak, hogy most ez tényleg a tiétek?! Jelenleg folyamatban van egy vendégháznak a kialakítása, mert azt szeretnénk és nem titkolt célunk, hogy olyan roma vagy nem roma művészembereket, értelmiségieket vonzunk a térségbe, akik kívülről hoznak valami szellemi újítást a helyieknek. De most újítottunk fel egy közel 200 négyzetméteres épületet is, ahol az oktatási és a kulturális központunk van.

Emellett, ha már a jövőről beszélünk, akkor tovább szeretnénk folytatni a gombatermesztést, de sokkal nagyobb mértékben és magasabb szinten akarjuk végezni a termesztést, hiszen rengeteg embernek tudunk így munkát adni. Most 1400 négyzetméteren termesztünk gombát, de az a célunk, hogy legalább 10.000 négyzetméteren folytassuk ezt a tevékenységet. Most a heti termésátlagunk egyébként olyan 4–5 tonna, de azt szeretnénk elérni, hogy a heti termésátlagunk legalább 20 tonna legyen, és ne csak csiperkét, fehér csiperkét termesszünk, hanem más, különböző gombákat is, valamint gombamixeket is tudjunk gyártani. Emellett szeretnénk a feldolgozásra is összpontosítani. Tervezünk egy konzervüzemet létrehozni, ahol nemcsak gombát tartósítanánk, hanem más, a helyiek által megtermelt, de nem értékesített zöldséget-gyümölcsöt. Rá kellett jönnünk arra is, hogy amikor kereskedőknek adjuk el a termékeinket, akkor ők fölözik le a hasznot, így saját kézbe szeretnénk venni az értékesítést is. Már megtettük az első lépést: Miskolcon, a megye legnagyobb vásárcsarnokában béreltünk ki a tegnapi nap folyamán egy helységet, ahol nyitunk egy szakboltot, ahol lehet vásárolni a gombákat. Emellett vásárolunk földeket és gyümölcsfákat ültetünk, amit megint csak helyi termékként szeretnénk majd értékesíteni.

Nagyon sok tervünk van még egyébként, és mi látunk fantáziát abban a térségben, amiről már mindenki lemondott. Azt remélem, hogy nem az egyik legelmaradottabb, hanem a legdinamikusabban fejlődő kistérségről lehet beszélni néhány év múlva. Ennek egyik eszköze lehet például a magas szintű internet-szolgáltatás, ami jelenleg még nincs megfelelő a mi környékünkön. Elkezdtünk tárgyalni különböző cégekkel, és szeretnénk ezt a high-tech technológiát átültetni abba a kistérségbe. El szeretnénk jutni odáig, hogy azok a tanodás fiatalok, akik mondjuk még nem nagyon találkoztak internettel

meg számítógéppel, egy idő után programozzanak. Erre különböző pályázatokat kell kiírni, ahol ezek a gyerekek be tudják mutatni a tudásukat és egy inkubátor házat létrehozni és felvenni a kapcsolatot nagy multinacionális cégekkel, akik az IT-ben dolgoznak, hogy ők jelenjenek meg ebben a régióban és alapozzunk a közös jövőre.

Mindezek az eredmények, amiket az elmúlt évek során rengeteg munkával elértetek, mennyire fenntarthatóak? Megélnék már pályázatok nélkül is? Tudom, hogy már beleszólásokat van a település vezetésébe. Mi történne, ha ti kiszállnátok ebből a munkából?

Káló Norbert: Én azt gondolom, hogy települési szinten nagyon jól beágyaztuk magunkat, sőt, mi vagyunk azok az emberek, akár Karesz, akár én, akiktől a folyamatos és állandó segítséget várják és kérik. Nem utolsó sorban én 2006 óta vagyok települési önkormányzati képviselő, és voltam a Roma Nemzetiségi Önkormányzat elnöke is. Tehát beágyazódtunk a helyi szereplők közé, akik most vannak képviselők, többségében tőlünk várják a megoldásokat, folyamatosan és állandóan támogatják az elképzeléseinket. De ha térségi szinten beszélünk, akkor azt tudom elmondani, hogy amikor létrehoztuk a térségi tanoda hálózati programot, akkor ezt a Kistérségi Területfejlesztési Tanács negyven valahány települési önkormányzatának kellett támogatnia és ezt a támogatást megkaptuk. Hiszen Szendrőládon elindult egy nagyon modell értékű és nagyon jó program, és ők hittek és bíztak bennünk, hogy az ő településükön is lesz változás és azt gondolom, hogy ezt a változást meg is valósítjuk. Mindazonáltal, bármelyik település polgármesterével vagy önkormányzatával, közigazgatásában dolgozó emberekkel vagy iskolák igazgatóival nagyon jó a kapcsolat, megnyílnak előttünk sokszor a kapuk, hiszen látják és érzik a munkánknak a hatását és gyümölcsét. Tehát azt gondolom, hogy nagyon-nagyon elfogadnak. És ha a Szendrőládiakra térek vissza, akkor tegnapi nap – csak egy példát mondok – 37 ember dolgozott nálunk a gombatermesztő üzemben, és azért ez jelentős dolog, mert a Bhim Rao Egyesület az edelényi kistérségben a második legnagyobb foglalkoztató.

Káló Károly: Azt gondolom, hogy mi nem csináltunk semmit mást, csak a helyi sajátosságokra építettük fel a programunkat. Voltak külső segítségeink, ők inkább tanácsot adtak, de a megvalósítást az a mi dolgunk volt. Ez egy szerintem egy bevált módszer, merthogy nagyon sok helyen jelennek meg szakemberek, olyan szereplők, akik településekre hoznak valami életet, de azért, hogy nincsenek ott folyamatosan, a programok egy idő után megszűnnek, nem léteznek, és azt gondolom, hogy ezzel, sokkal nagyobb kárt okoznak, mint hasznot. Mi azt csináljuk, hogy várjuk a külső segítséget, de ugyanakkor a helyi szereplőkkel, a helyi cigányemberekkel mi magunk csináljuk meg ezt az egészet. Ha ez modell, akkor azt mondom, hogy Káló-modell, akkor ezt lehet modellnek nevezni.

Kérdés a közönség soraiból: Az a modell, amit ti képviseltek, vagy ez a beágyazódottság miért nem működik a társadalomban máshol?

Káló Károly: Szerintem működőképes máshol is, csak politikai elhatározás kérdése az egész. Úgy néz ki, hogy nem akarják ezt a dolgot megoldani, merthogy ez egy jól fizető vagy jó finanszírozási forma, amiből tudják finanszírozni a saját sakkjátszmáikat.

Kérdés a közönség soraiból: Mennyire együttműködőek helyi szinten az egyházak ebben kérdésben?

Káló Norbert: Ez nehéz kérdés. Az gondolom, hogy most már nagyon sok egyházi kezdeményezés van, az elmúlt években sokkal nagyobb teret és lehetőséget kaptak az egyházak a roma kérdés befolyásolására, lásd roma szakkollégiumok, vagy általános iskolák átvétele. Nem vagyunk rosszban egymással, de nincs is az a kölcsönös támogatottság. Azt hiszem, próbálnak egyénileg kezdeményezni, egyéni akciókat megvalósítani, és próbálnak ebből az egész történetből minket kihagyni. Sajnos nem látom azt az igazi elköteleződést, hogy kimennének a romatelepre és ott felkarolnák a mélyszegénységben élő gyerekeket, felnőtteket vagy családokat.

Hozzászólás a közönség soraiból (Szuhay Péter antropológus): Én azt hiszem, hogy az igazság és a valóság ennél sokkal bonyolultabb. Mi úgy kerültünk Kőszegi Edittel ebbe a faluba, Szendrőládra, hogy volt egy konfliktuskutató kör és tulajdonképpen szociológiai eszközökkel néztük meg, hogy hol várható, hol prognosztizálható etnikai konfliktus. Szendrőlád egy ilyen hely volt, és amikor elkezdtünk dolgozni, úgy mentünk Szendrőládra, hogy már voltak korábban élményeink és tapasztalataink. Tehát amikor elmentünk először Szendrőládra, akkor az derült ki, hogy rossz helyen járunk, merthogy éppenséggel egy olyan modellt dolgozott ki a falu, ami ezt megakadályozta. És ennek a lényege a katolikusoktól induló „kurziós mozgalom”¹ volt.

Káló Károly: Sokat beszéltünk már Péterrel erről, a keresztény mozgalmak, illetve a cigány-magyar együttélés összefüggéseiről, de szerintem ezek eredményessége megkérdőjelezhető.

Én értem, amit Péter mond, és azt hiszem, nem véletlenül akartatok ti mind a ketten egyházi vonalon elindulni először. Úgy tűnik azonban, hogy egy idő után túllépett ezen a gondolkodásotok.

Káló Károly: Én azt gondolom, hogy ez így is van. Európai mércével mérve az emberiségben mindig ott van a kérdőjel. A kérdőjel pedig a létezés, a létezésben pedig benne foglaltatik magának a Teremtőnek a kérdésköre is és ezt mindenkit végigkísér. Van, aki hisz benne, van, aki esetleg nem hisz benne. Lehet valamilyen vallási formát választani,

¹ A Cursillo spanyol eredetű egyházi lelkeségi mozgalom. Bővebben: <http://cursillo.hu/customPages/a-cursillorol?subSiteId=1>

lehet valaki buddhista, katolikus, református vagy más. Azt hiszem, a legfontosabb dolog mégis az, hogy minden keresztény embernek úgy kellene viselkednie, hogy megmaradjon ember, és hogy emberként viselkedjünk a másikkal szemben. És ahhoz nem kell egyház.

Kérdés a közönség soraiból: Azt szeretném megkérdezni, hogy ebben a helyzetben, amit tulajdonképpen politikailag úgy tudnék jellemezni, hogy egy nagyon erős szélsőjobbos hullám van kibontakozóban, ez helyileg is érezhető? Egyfelől van-e valami stratégia azzal kapcsolatban, hogy ha ezt a példát láthatóvá lehetne tenni más példákkal együtt, akkor ezt a folyamatot esetleg le lehetne-e fékezni?

Káló Károly: Én azt gondolom, hogy le lehet fékezni. Ehhez egyetlen egy út vezet, a társadalmi jólét. Akkor, amikor az emberek – és itt nem a cigány emberekről beszélek és nem a hátrányos helyzetű emberekről, hanem a hétköznapi emberekre, úgymond a polgárookra gondolok –, akik azon izgulnak, hogy kifizessék a jelzálog hitelüket, azon izgulnak, hogy holnap lesz-e nekik ennivaló, merthogy az a fizetés amiből ők élnek, az nem elegendő. Akkor hibáztatni kell valakit és a legkönnyebb a kiszolgáltatott embereket hibáztatni, hogy ők miattuk van. Ezt én nem tudom megfékezni, ehhez stratégia kell. Normális, rendes fizetést kell adni mindenkinek. Talán még annyit mondanék el, hogy talán a mi civil szervezeti munkánk, illetve a helyiek együttműködése révén még nem nagyon lehetett hallani a mi kistérségünkben, hogy a szélsőjobb vonulgat, vagy katonai egyenruhákban jelenik meg. És ez egy nagyon fontos dolog, hogy ők is érzik azt, hogy itt nem ez a megoldás, a helyi döntéshozók és mi is ezzel egyetértünk és közösen lépünk fel ellene. Egyetlen egy szereplője van ennek a folyamatnak, aki meg tudja ezt a folyamatot fordítani, ez pedig a politika. Ha a politikusok nem helyesen gondolkodnak, akkor ebből bármi lehet.

Káló Norbert: Még szeretném kiegészíteni azzal, hogy természetesen az anyagi forrás vagy megélhetés az emberek mindennapjaiban nagyon fontos. A harmadik generáció nő fel ma már úgy Magyarországon a rendszerváltás után, hogy nincs munka, nincs példa, nem értékelik az emberi méltóságot, nincs megbecsülés, segélyből kell élni. Amikor bejönnek az emberek a gombaüzembe, tudják, hogy oda csak egyszer jöhetnek be. Az azt jelenti, hogy aki oda bejött és megállja a helyét becsületesen és odafigyel minden technológiai előírásra, szabályra, megfelelően végzi a munkáját akár hosszú távon is ottmaradhat, tehát értéket adunk az ő munkájának. Hitet adunk nekik abban, hogy tudja azt csinálni, amit rábízunk és meg is mutatja és meg is tesz annak érdekében mindent, hogy ezt a folyamatot elsajátítsa és megtudja mutatni azt, hogy az ő emberi mivoltának is van értéke. Tehát nagyon fontos, hogy hinni kell és bízni kell az emberekben és minden esélyt meg kell nekik adni legalább egyszer, hogy bizonyíthassanak.

(A nyilvános interjú 2015. április 2-án készült.)

Fejlemények az interjú után

Úgy tűnik, a Káló-testvérek munkája fejlődési pályán tudta tartani eredeti elképzeléseik megvalósítását. Programjuk már nemzetközi szinten is kezd ismertté válni, ezt bizonyítja például a brit nagykövet látogatása is. Legújabb fejlesztésük a 2018-ban, pályázati lehetőségek felhasználásával megnyílt „Ringató Biztos Kezdet Gyerekház”, ahol térítésmentes játékos foglalkozásokon, különféle programokon vehetnek részt szüleikkel együtt a 3 éves kor alatti kisgyermekek.

2. BERKI JUDIT

A BÁTONYTERENYEI MODELL

Berki Judit esélyegyenlőségi szakember, óvónő, művelődésszervező, szociális munkás, szociálpolitikus. A Nógrád Megyei Cigány Kisebbségi Képviselők és Szószólók Szövetsége 2000-ben hívta életre a Bátonyterenyei Tanodát. Az intézmény szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek, fiatalok iskolán kívüli oktatási és szabadidős lehetőségeinek támogatására jött létre, 2011 óta pedig a központi település mellett Kisterenyén, Lucfalván és Mátraverebélyen is működnek társintézmények.

Ha definiálni szeretném Judit tevékenységét, akkor azt mondanám: közösségsszervező vagy közösségteremtő. Eddigi életútja ezt jelzi: volt óvónő, művelődésszervező, szociális munkás, szociálpolitikus, rehabilitációs gazdasági menedzser, mentálhigiéniai szakképzettséget szerzett, volt kultúrházvezető, gyermekvédelemben és idősgondozásban szakmai vezető. 2002 és 2004 között a Romaügyi Hivatal vezetője, államtitkári rangban. A salgótarjáni Esélyegyenlőségi Koordinációs Irodának a vezetője. Aztán 2006-tól újra könyvtár- és művelődési ház igazgató. 2009-től az MTA Gyermekszegénység Programjában dolgozott. Judit, azt hiszem, ez nem egyszerűen csak a tudás iránti vágy, ha valaki ennyi mindent megtanul, és ennyi mindent kipróbál az életben. Milyen cél felé halad ezzel az ember?

Én elsősorban azt gondolom, hogy az egész eddigi életem egy bizonyítási kényszerben telt el. Mert amikor megkezdtem az iskoláimat, akkor azért nem volt annyira egyszerű az életem. Azután, amikor bekerültem a középiskolába, akkor úgy éreztem, hogy meg szeretném mutatni, hogy mi mindenre vagyok képes. Aztán az élet úgy hozta, hogy elkezdtem dolgozni a gyerekekkel, gyermekvédelemmel töltöttem egyébként 15 évet, szakellátásban dolgoztam, akkor rájöttem, hogy mindaz a tudás, amivel rendelkezem, az nagyon kevés. Hiszen annyi mindent kellene ahhoz tudni, hogy próbáljak valamilyen módon jó támogató lenni, vagy valamilyen módon kicsit másképpen hozzányúlni a problémákhoz és a nehézségekhez. Így amikor megalakult 1996-ban a civil szervezet,

azóta egy folyamatos tanulás tulajdonképpen az egész élet, hiszen állandóan új kihívások vannak, új problémák merülnek fel, válaszokat kell tudni adni. A másik, ami szerintem nagyon fontos motiváció, hogy amikor az ember tárgyal, akár egy településvezetővel, vagy akár egy szakmai együttműködésben dolgozik, akkor cigány emberként nagyon fontos az, hogy rendkívüli módon felkészült legyen. Mert egyébként félreteszik, lesöprik, és nem hallatszik el a véleménye sehová és semeddig. Most azt gondolom, hogy befejeztem a tanulást, bár nagyon sok minden izgat még mindig, és tényleg azt tudom mondani, hogy minden nap egy új kihívással kell szembenézni, hogy mindenben meg tudjunk felelni azoknak az elvárásoknak, amelyek ott, a helyi szinten, a napi munkában megjelennek az emberek részéről, és amiben támogatást és segítséget kell nyújtani.

Azt mondtad, hogy már középiskolában elkezdődött ez a bizonyítási vágy.

42-en voltunk az osztályban és 2 cigánygyerek volt benne, az egyik én voltam, a másik a Kunsági Kacsó István, úgyhogy elkezdődött a bizonyítás, igen. Egyrészt egy olyan osztályba kerültem, ahol nagyon „güzü” volt mindenki és szeretett tanulni, mindenki főiskolára, egyetemre készült. Muszáj volt mennünk, muszáj volt nekem is mennem utánuk.

Azt hiszem, hogy ott tanultam meg igazából tanulni is. Addig tényleg csak elolvastam a könyvet, megjegyeztem, ami benne van és elevickéltem a gimnáziumig. Jó tanuló voltam, de igazából az összefüggéseket nem értettem vagy nem mindig értettem meg. Aztán ott elkezdődött egy másfajta élet. Egy jobb közösségbe kerültem, segítettük egymást. Nem tanodának hívtuk, de ki miben jó volt, bent maradtunk a gimiben délután és együtt tanultunk, készültünk a másnapra. Akkor kezdtek el körvonalazódni előttem is a célok, mert én első generációs értelmiségi vagyok a családomban. Amikor középiskolába jártam, édesapám akkor végezte a 7–8. osztályt. Nagyon érdekes dolog volt, hogy én segítettem neki. Ő 1924-ben született, hat elemít végzett és utána, felnőttként tette le a 7–8. osztályt. Tényleg érdekes dolog volt, és valóban sokat köszönhetek a középiskolás tanáraimnak ez miatt is.

Úgy hallottam, hogy téged az egészségügy érdekelt elsősorban.

Így van, védőnő szerettem volna lenni. Ez egy nagy vágyam volt, hogy kisgyermekkel foglalkozzam. Akkor fizikából központi felvételit kellett írunk, meg biológiából, és nekem nem sikerült jól a fizika, de mindenféleképpen kisgyerekekkel akartam foglalkozni, így lettem először óvónő, amit nagyon-nagyon szerettem, és most is nagyon szeretem a kisgyermeket. Úgyhogy ez végig kíséri az életemet, a gyerekek között és a gyerekek családjai körében vagyok igazából otthon.

Itt laktatok Budapesten, szegény családban cseperedtél, viszont a szülők azért nagyon hátrázottan próbáltak támogatni. Azt is tudom, hogy az egészségügyi pálya sem volt teljesen véletlen irány.

Ez egy nagyon izgalmas történet. Édesapám testvére orvos volt. Egy kovácsmester, vagyis egy kovács volt az én nagyapám. Az egyik gyerek tanult, nem is a legidősebb, és az orvosi egyetemen végzett. Az én apukámnak ez még nem adatott meg, mert utána még volt sok-sok testvére, úgyhogy ő nagyapám mellett dolgozott a kovácsműhelyben. Nem tudom, hogy ezért vágyódtam-e az egészségügybe, édesapám testvére nagyon fiatalon elment, 52 éves volt, akkor még én is nagyon fiatal voltam. Azt tudtam, hogy a gyerekközösség mindig vonzott, mindig jól éreztem magam a gyerekek társaságában, és mindig érdekelt, hogy vajon hogyan lehet a gyermekek közelében lenni, mi az, amitől kicsit fölcillanhat a szemük és örömet tudunk nekik okozni.

A Madách Imre Gimnáziumban érettségiztem, a Barcsay utcában. Utána a húgom is odajött, aki pedagógus lett, ő viszont matematika tagozatra járt. Hozzánk közel volt, mert én az Izabella utcában éltem, a VII. kerületben, és tulajdonképpen nagyon elfogadható volt a szüleim számára, akik rettentően féltettek minket. Ha visszagondolok, nem mondták azt nekünk minden nap, hogy tanuljunk, és tanuljunk és tanuljunk. Ez egy olyan természetes dolog volt, valahogy ez kialakult. Édesapám talán szeretete volna azt, hogy egész nap ne a vasat verjük, egy kicsit könnyebb legyen az életünk. És az olyan természetes volt, fel sem merült a családukban, hogy nem fogunk tovább tanulni. Úgyhogy aztán mindenben próbáltak minket támogatni.

Akkor még volt nyári munka, diákmunka, és egyébként is hosszú éveken keresztül a Gólya Áruházból¹ öltözködtem, mert nem volt nekünk annyira sok pénzünk, hogy új ruhát meg új cipőt tudjak kapni. De, amikor bekerültem a gimnáziumba, akkor azon a nyáron egy ingatlanirodában dolgoztam, adminisztráltam, és összegyűlt annyi pénzem, hogy kis kiegészítéssel azt a cipőt kaptam meg, amire nagyon-nagyon vágytam. Talán ezért is tudom megérteni azokat a gyermekeket, akik ma hozzánk járnak, vagy akikkel én együtt dolgozom, hogy bizony nagyon rossz az, amikor az ember vágyakozik valamire, és esetleg csak évek múlva teljesül az elképzelése. Én ezeken az életszakaszokon túlestem, és megtanultam mindig megbecsülni azt, ami van, és megtanultam azt is, hogy mindenért nagyon meg kell dolgozni.

Az iskolában, gimnáziumban, osztálytársak, pedagógusok „felhívták a figyelmet” a származásodra?

Azt kell mondanom, hogy nem volt ez akkoriban mindennapi beszédtema. Nekem abból is nagyon jó és szerencsés helyzetem volt, hogy szerettek az osztálytársaim és szerettek azok a tanárok, akikkel együtt tudtam ott dolgozni. Mert hozzám eljártak az osztálytársaim, és én is eljártam mindenkihez. Ha nálunk csak zsiros kenyér volt, akkor

¹ Az 1894-ben alapított üzletben eleinte gyerekruhák eladásával foglalkoztak, majd az 1970-es években használtruha kereskedelem lett a meghatározó tevékenysége.

zsíros kenyér volt, de mindig nyitva volt az ajtó, lehetett jönni. Együtt voltunk szombaton is, hogyha olyan program volt. Tagja voltam az osztályközösségnek.

Nálunk, a tanodában most nagyon hasonló a helyzet. Nem csak roma gyerekek jönnek, hanem vannak olyanok is, akik szintén nagycsaládban nevelkednek, de nem romák. Nagy öröm az nekem, hogy ami az iskolában nem sikerül, az ott nálunk igen. Mert együtt vannak, együtt tevékenykednek, együtt tanulnak, együtt játszanak, együtt megyünk kirándulni, színházba vagy bárhova. Ez pontosan az, amit nekem a gimnáziumi évek alatt sikerült megélnem. Ma is vannak olyan osztálytársaim a gimiből, akikkel még szoktam találkozni vagy tartom a kapcsolatot.

Érdekes, hogy annak idején nagyon sok olyan gyerek volt a gimnáziumi osztályomban, aki valamiért más volt. Ilyen volt a Kunsági és én, és aztán volt egy másik osztálytársam, egy vak lány. És mi megtanultuk azt, hogy odafigyeljünk egymásra, megtanultuk azt, hogy vigyázzunk a másikkra, megtanultuk azt, hogy toleránsak vagyunk a másikkal. Nekem ez nagyon sok erőt adott. Soha nem éreztem azt, hogy azért, mert az én szüleim egyszerűbbek, az én osztálytársaim nem jönnek oda szívesen. Ez azért adott az embernek egy önbizalmat.

Volt olyan személy, pedagógus, bárki, aki példaképként volt előtted, aki motivált, és később a pályád során is megfigyelhető a hatása?

A harmadikos tanító nénimre emlékszem, a Hernád utcában, ott volt egy tanító néni, Irénke, akire most is emlékezem szeretettel. Mert igazán olyan volt, amilyennek én egy pedagógust a mai fejemmel is gondolok. És aztán szívesen emlékszem a középiskolából Vágvölgyi tanár úrra, akitől történelmet tanultam, és Fazekasnéra, akitől a magyart tanultam. Voltak körülöttem olyan tanárok, akikre fel tudtam nézni. Akik nekem tényleg mintaként tudtak szolgálni. Akiktől érdemes volt tanulni, érdemes volt rájuk odafigyelni, emberi arcukat is mutatták. Azt remélem, hogy én magam is egy olyan ember vagyok, akire majd szívesen emlékeznek vissza a gyerekek, amikor már tőlünk elmennek és kirepülnek.

Ugorjunk egy nagyot most a történetben. A pesti évek után – ami sok kanyarral járt, meg sokat kellett dolgozni, meg tanulni, de aztán mégiscsak elkerültél Nógrád megyébe – 1982-ben, a lányod asztmás betegsége miatt, gyógyulása érdekében Nógrád megyébe költöztetek. Egy ilyen hirtelen váltás után hogyan folytatódott az életed? Volt valamilyen terved ebben az időszakban?

Óvónő szerettem volna lenni ott is. Mert, amikor innen elmentem, akkor óvónő voltam, de már jártam a művelődésszervező szakra is, és azt gondoltam, hogy biztosan szükség lesz rám ott is. Hát nem így lett, nem lettem ott óvónő, a tanácselnöknek a lánya dolgozott ott, neki kellett akkor a hely. De azt gondoltam, hogy egy nyugodtabb helyre

megyünk, szép környezetbe kerültünk, olyan környezetbe, ahol a gyerekek sokat javult és ez adott nekem erőt, hogy érdemes volt ezt a nagy váltást megtenni. Másrészt meg kellett azt szoknom, hogy egy picike városban nem olyan az élet, mint Budapesten. Felnőttként a XXII. kerületben laktunk. Vidéken ez egy teljesen más környezet volt, mindenki figyelt ránk, kikukucskáltak a függöny mögül, ültek a padon és beszélgettek. Ma már számomra teljesen természetes és fantasztikusan jó, hogy van nekem egy Ica nénim, aki átveszi a postámat és minden egyéb. De akkor azért ez nem volt ennyire egyszerű, ez egy nagy váltás volt.

Az embernek szerintem kell egy egészséges életöszön, amivel ezekkel a pofonokkal is meg tud birkózni. Nem mondom, hogy túlságosan jólesett, hogy nincs állásom, de aztán mégis hozta az élet azokat a lehetőségeket. Salgótarjánba hívtak a József Attila Művelődési Központba, és játszóházakat vezettem. Szóval, hogy hozta az élet azokat a lehetőségeket, amelyekre én reagáltam. Lehet, hogy ha megsértődök és elkezdek durcáskodni, akkor lehet, hogy az egész élet nem így alakul. De én azt mondtam, hogy most ez a helyzet van és majd túllépünk ezen is, és meg fogjuk vívni ezt a harcot. Én eleve olyan vagyok, hogy soha nem akarok földadni semmit. Tehát, azt mondom: én belekezdtem ebbe, ezt végig kell csinálni. Lehet, hogy el fogok vérezni, lehet, hogy kilehelem a lelkemet, de akkor sem fogom azt mondani, hogy fölteszem a kezem és ide lőjete! Tehát valamiért ez a „nem feladás képessége” borzasztóan erős bennem.

Vidékre költöztetek, előbb-utóbb jöttek a lehetőségek, játszóházakat vezettél, kultúrházat vezettél, könyvtárat vezettél. Ez egy szép, tisztességes élet. Nagyjából itt be is fejeződhetett volna a feladatkeresés, és akkor addig élünk, amíg meg nem halunk. Csakhogy valami aztán történt veled.

Azért az a történet egy kicsit már elkezdődött Budapesten. Nem úgy volt, hogy oda mentem és egyszer csak fölfedeztem, hogy Istenem, van egy identitás-tudatom! Nem, nekem mindig is megvolt ez. Az, hogy aztán mikor vettem azt észre, hogy az élet nem mindenki számára olyan, mint nekem, az akkor kezdődött el igazán bennem, amikor felnőtt lettem. Egyébként édesanyám volt ilyen, ő is meglátta ezt. Tehát gyerekként azt láttam, hogy ő meglátta ezt, hogyha valakinek segítség kell. Én azt, hogy szükség van olyan emberekre, akik oda tudnak menni a másik emberhez és meg tudják kérdezni, hogy: mi baj van és hogy segíthetek-e neked? Vagy esetleg tudok-e valamit tenni? Ez szerintem nagyon fontos lépés, hogy az ember megtegye. Akkor elkezdtem tevékenykedni és elkezdtem dolgozni, akkor már tudatosan. Persze tanulnom és fejlődnöm kellett, pontosan azért, mert hogy egy kicsit mégiscsak burokból voltam addig.

Szociálpolitikát tanultál, és 1992-ben volt egy meghatározó külföldi utad a későbbi pályád szempontjából is.

Hat hetet voltam először Bajorországban, ahol egy szintók² és törökök által lakott telepen hospitáltam. A célom az volt, hogy lássam, hogy az ottani, szociális munkát végző kollégák, pedagógusok, szociálpedagógusok hogyan dolgoznak és hogyan foglalkoznak a gyerekekkel. Hogyan közelítenek a családhoz? Mennyivel más volt a kapcsolat közöttük, mint amit én Magyarországon láttam akkor! Amikor hazajöttem, azt mondtam, hogy nálunk is szükség lenne arra, hogy legyen ilyen a fiataloknak, a gyerekeknek. Életemben akkor láttam először olyat, hogy egy szervezetnél egy raktár tele van mindenféle színű kartonnal és színes ceruzákkal, anyagokkal, és hogy a gyerekek állíthatták össze a következő hétnak a programját, és elmondták, hogy mit szeretnének csinálni, hogyha már elkészültek a leckével vagy a nyelvtanulással. És azt mondtam, hogy nekünk is meg kellene ezt csinálni. Ott, ahol mi élünk. Mert, hogy ott is van éppen elég olyan gyerek, akinek erre biztosan szüksége lenne.

Persze nagyon-nagyon lassan kezdett ez kiépülni. Mindenféle támogatás nélkül, egyszerűen volt először két szobánk egy MÁV Rt.-től bérelt ingatlanban, aztán lett három, aztán lett négy, aztán elfoglaltuk az egész felső szintet, aztán elfoglaltuk az alsó szintet. Folyamatosan terebélyesedett minden, és egyre több és több gyerek jött. Már jöttek Salgótarjánból, jöttek Mátraverebélyből, először mindig csak szombatonként. Mert semmilyen forrás nem volt hozzá, és akkor csak szombatonként voltunk nyitva a gyerekeknek, úgyhogy egész nap jöhettek és különféle programokat szerveztünk nekik.

Az első között voltál, aki tanodát szervezett Magyarországon. Hogyan definiálnád, mi az a tanoda?

Hogy mi a tanoda? Először én azt gondoltam, hogy a tanoda az egy integrációt segítő intézmény. Aztán azt gondoltam, hogy a tanoda az egy olyan hely, amelyik nyitott, ahova bárki bejöhet, és mi tudunk kínálni bizonyos szolgáltatásokat, és hogyha akarja, akkor azt önkéntesen igénybe tudja venni. Aztán azt gondoltam, hogy a tanoda egy olyan hely, ahol abban tudunk segíteni, hogy a gyerekeink bent tudjanak maradni a középiskolában, és akár tovább tudjanak majd tanulni. Aztán azt gondoltam, hogy a tanoda az egy olyan hely, ahol a szülő és a gyerek is egyszerre tud tanulni. Lehet, hogy az anyuka éppen akkor a 7. vagy a 8. osztályt végzi, merthogy nálunk erre is van lehetőség, a szülők is járhatnak hozzánk képzésre. Tehát mindig változott ez bennem. Ma azt mondom, hogy a tanoda az egy közösségi találkozóhely, ami mindig nyitva van mindenki előtt, és be lehet jönni, és lehet különböző tevékenységekbe bekapcsolódni. Sokáig formálódott bennem ez a gondolat, többször voltam még más helyeken tanulni, láttam, hogyan működnek ezek a délutáni, fiataloknak, gyerekeknek szervezett foglalkozások. Ami nekem nagyon-nagyon tetszett, hogy a család egészével foglalkoztak. Ez hozzám sokkal közelebb álló megközelítés, ma mi is ezt tesszük.

2 A cigányok egyik csoportja, Magyarországon „németcigányoknak” is nevezett, kis közösség.

Ma könnyen beszélek és mégis nehezen. Mert mi most nem vagyunk TÁMOP-os tanoda, és nem köt engem a tanodaszttenderd. A tanodaszttenderd előírásai nagyon kötöttek, és mégis, ha a családdal nem tudunk együtt dolgozni, akkor a tanoda sem biztos, hogy sikeres tud lenni. Nekünk kiemelt feladat lett, ha hozzánk bekerül egy gyerek, nézzük meg, mi van a családdal? Kell-e ott valamit tennünk? Például az egyik kislánknak tíz testvére van, és a városban senki nem tudta, hogy nincsen náluk víz, és nincsen náluk villany hónapok óta. A testvérei közül négyen vagy öten mindig ott voltak a tanodában. Ahogy megkezdődött délután, késő estig, mert sötétben kellett hazamenni, és csak háromnegyed hatkor lehetett két vödör vizet fölvinni a lenti részen kinyitott csapból. Hát akkor ott muszáj segíteni. El kell menni és meg kell beszélni. És lehet, hogy el kell menni az ÉMÁSZ-ba és tárgyalni kell, és lehet, hogy el kell menni a Vízműbe, meg kell próbálni, hogy vissza legyen kötve a víz, és el kell intézni a lakásfenntartási támogatást. Tehát hogy nem lehet azt, hogy a gyereket kiemelem ebből az egészből, mert ha otthon nincsen rendben az élete, akkor nincs az a tanoda, amelyik azt a fajta támogatást tudja nyújtani, amivel ő ténylegesen sikeresebbé tud válni. Ha nincsen tüzelő, akkor mi csinálunk hulladékból tüzelőt, és hogyha szólnak, hogy szeretnének jönni, akkor ők is csinálhatják, hogy legyen otthon, és be tudjanak télen fűteni. Tulajdonképpen mindenre figyelni kell. Egy gyerek nem lesz attól sikeres, mert ott volt nálunk egy délutáni foglalkozáson. Azt szeretném, hogy azok a gyerekek, akik bekerülnek hozzánk, azoknak a családjával egy olyanfajta közös munkát tudnánk végezni, amiben azt látom, hogy a család is halad. Ez persze valamiféle komplexitást igényel. Tőlünk is, akik ott dolgozunk, és természetesen a család részéről is tudják ezt. És szívesen jönnek, pedig sokszor nagyon, nagyon nehéz problémákat kell közösen végigbeszélni és végiggondolni.

Két dolog jut eszembe. Egyszerre próbáljátok elvégezni azt a munkát, egyrészt ami az oktatási rendszernek lenne feladata, másrészt igyekeztek pótolni a szociális ellátórendszer hiányosságait.

Ez így van, és szerintem ez egy országos probléma. Azt lehet látni, hogy nem tudják elérni azokat, akik a legrászorultabbak. Nem azért, mert nem akarják, hanem mert egyszerűen ugyanúgy, mint a védőnői szolgálatnál, sokszor egy szerencsétlen szociális munkás dolgozik három-négy településen. Minden nap más településen van. Nincs települése igazából, és nincsenek családjai igazából, mert tíz perc alatt nem lehet egy család ügyét végiggondolni, végigbeszélni, végigsegíteni. Így nekünk vannak olyan feladataink, amelyeket el kell látni azért, hogy a gyermek, aki nálunk a középpontban van, és köré épül minden, az valamelyest biztonságban tudja magát. Nekünk ezekre a kérdésekre, ha akarunk, ha nem, választ kell adnunk.

A helyi közösség hogyan fogadta ezeket a kezdeményezéseket? Jártak ezek konfliktusokkal?

Nem, soha nem járt konfliktussal, merthogy mi elmegyünk a családhoz, amikor indul mondjuk egy új programrészünk, és megbeszéljük, hogy mit szeretnének, hogy szeretnének. Pont tegnap volt egy nagy megbeszélés, jönnek a szülők, jönnek a gyerekek, mindenki ott van. Egyik szobában a gyerekekkel foglalkoznak, rajzolunk, festünk, nem tudom, mit csinálunk, a másik szobában ott ül a szülő, és végigbeszéljük azt a tervezést, hogy szeptember 30-ig mit fognak csinálni. És azt gondolom, hogy ezek azok a dolgok, amelyek hihetővé tudják tenni az emberek számára, hogy nem csak ígérek, hanem tényleg történik valami. Például holnap tanodák éjszakája van, mi is csatlakoztunk hozzá mind a három tanodánkkal, és már jöttek a szülők, hogy akkor Juditka este 10-ig vagy 11-ig leszünk? És mit kell csinálni? Egyszerűen sajátjuknak érzik, és én ennél többet tényleg nem kell nekünk tenni. Egyszerűen ki kell nyitni a kapukat, hagyni kell, hogy bejöjjenek, beszélgetni kell az emberekkel, meg kell őket hallgatni, és tudniuk kell, hogy ami ott van, hát az nem a Berki Judité, hanem az ott mindenkié. Mindig csodálkozom azon, amikor bevezették az iskolába, hogy rendőrök vigyáznak, vagy be van-e a kapu zárva vagy nincs. Hát nálunk soha nem volt bezárva a kapu, meg nem is lesz bezárva a kapu, mindenki akkor jön és akkor megy, amikor akar. Kérdem feljebb a családok bizalmát. Nem én fogom neki megmondani, hogy mit kell csinálni. Hát ő ezt nagyon jól tudja! Mert eddig is túlélte a mindennapokat, legfőleg azt tudom neki segíteni, hogy gondoljuk végig: nála milyen tudás van, a kollegáimnál milyen tudás van, és hogyan tudunk esetleg abban segíteni, hogy egy picikét könnyebb legyen. Na most, amikor az emberek megérzik azt, hogy itt nem arról van szó, hogy én ugráltatom őket, és előírom, hogyan álljanak a ruhák a szekrényben, és hogy fel van-e mosva, és hogy meg van-e a kert művelve, hanem ha ezt közösen megtervezzük, akkor az egész kapcsolati rendszer teljes mértékben átalakul. És én abban hiszek, hogy ezek a kapcsolatok aztán ápolják a helyi közösségeket. Kiteljesítik, minden ember megmutatja, hogy ő mit tud, mire képes.

Néhány év alatt olyan munkát végeztetek, hogy felfigyelt rád a politika is. A 2002-es választások után lehetőséget kaptál arra, államtitkárként, hogy akár országos szinten próbáld befolyásolni ezt az ügyet. Úgy nagyjából két évig bírtad...

Életem legnagyobb baklövése és a legnagyobb tévedése volt. Én nagyon-nagyon elfáradtam, nem nekem való, nagyon piszkos, nagyon mocskos, nagyon kiszolgáltatottá tehet, és én nem akartam kiszolgáltatottá válni, és nem akartam szembeköpní a saját közösségemet. Úgy gondoltam, hogy tartozom annyival az embereknek, hogy fölállok. Én már láttam, hogy nem lesz ebből semmi. Belefáradtam az ígéretésekbe, és nagyon csalódott voltam. Mindig akkor vettem elő ügyeket, amikor ezt a politikai érdek úgy kívánta. Én meg egy szakmai ember voltam. Vagy legalábbis azt gondoltam magamról, hogy a gyakorlatból jövök, de azért van mögöttem elméleti tudás, egy csomó jó szakembert is meg tudtam találni, akikkel együtt dolgoztunk, de be kellett látnom, hogy ez nem

megy. Tényleg örömmel hagytam ezt ott. Mondták, hogy ilyen vagy, meg olyan vagy, hogy te fölálltál. Nem, azt nem lehetett vállalni. Számomra az egy vállalhatatlan helyzet volt. Nem gondolok arra, hogy ez az életem sikertörténete.

Pedig sokan úgy élték meg ezt az időszakot, hogy volt egy nagy nekibuzdulás, egy nagy remény, hogy most akkor aztán..., Létrejött a Romaügyi Államtitkárság, volt egy romaügyi államtitkár is, egy cigány ember, Teleki László. Lehetett volna jó irányba elmozdítani a társadalmi-politikai gondolkodást?

Meg vagyok róla győződve, hogy nem, és ennek több oka is volt. Egyrészt a mi közösségünket is belülről szétszabdalta a hirtelen jött lehetőség. Rengeteg támadás érte Teleki Lászlót is. A politika rettenetesen befolyásolta, hogy kívül egyeztessen, mit csináljon. Hozzánk egyfolytában jöttek a levelek, hogy ki kit ajánlott, hogy vegyük föl és hogy hova kerüljön dolgozni. És én megmondom őszintén, rettenetesen utáltam ezeket. Azért akkor létrejött egy kulturális alap, amivel lehetett volna jól sáfárkodni. Széthúzták, szétmarcangolták, nem lehetett megteremteni azt, amit én rettenetesen szerettem volna, és ma is hiányzik a Roma Művészetek, a Roma Kultúra Háza, a Roma Múzeum. Egy csomó dolog elment mellettünk. Sokszor már vasárnap délután ott voltunk és dolgoztunk, merthogy egyszerűen előntött minket a saját közösségünk részéről is érkező nem tudom én, bejelentések, elvárások, nem tudom még minek az özöne.

Persze azért egy csomó dolog el is indult ott. Ott jelent meg az oktatáspolitikában az integrációnak a fontossága, ott jelentek meg először azok az értékek, hogy nem lehet külön, szegregáltan oktatni a roma gyerekeket. Mindezek mellett és ellenére soha többet nem mennék a politika közelébe, soha.

Távozásod után visszamentél a saját közösségedbe. Mennyire „büntettek meg” ezért a „kalandodért” a későbbi munkád során?

Mind a mai napig viselem ezt a keresztet. Pedig már nagyon-nagyon sok év telt el. Én előtte mindig egy kis közalkalmazott voltam és visszamenni úgy, hogy az ember egy ilyen viszonylag magas beosztásban volt, visszamenni a saját közösségébe, a saját településére, nagyon-nagyon nehéz. Mindenki félt tőlem, a szó szoros értelmében. Azt nem tudom, miért félték, mert igazából senkinek nem volt oka rá, én nem változtam semmit, én ugyanaz a Berki Judit voltam, aki 2000-ben odament, meg 2003. június 1-jén hazament. Mindent újra kellett építeni. Közösségnevelési Koordinációs Irodák alakultak országos szinten akkoriban, és annak én lettem a megyei vezetője. Na, hát az egy nagyon szép időszak volt egyébként, aztán jött egy választás, és behívatott az akkori elnök, és azt mondta: tudod, hogy nagyon szeretlek, és tudod, hogy jó szakembernek is tartalak, de most itt nem erre van szükség. És minden, amit addig ott fölépítettünk a kollegáimmal, azt megint megszüntették. Pedig úgy éreztem, hogy ott jó helyen vagyok, jó volt

az, amit elkezdünk, a civilek is beálltak mögénk, az önkormányzatok részéről is voltak támogatók. Elindult egyfajta szakmai együttgondolkodás és együttműködés, és én tudtam, hogy a választások után ez azért nem lesz így. Ott azért egy picikét megtorpantam, mert, hogy az egy nagyon nagy pofon volt.

Az akkori kirúgást nehezen élted meg, de talán ennek volt köszönhető, hogy megindult a „gyártmányfejlesztés”. Civilszervezet létrehozása, tanodahálózat, tüzelőprogram, telep-felszámolás – csak hogy a legfontosabbakat említsem.

Valóban. Megcsináltunk, a szervezet megcsinált egy nagy telep-felszámolási programot, egy olyan igazit, amiben én tényleg hiszek. Nem nagy telepekben kell gondolkodni, de 16 lakás, 16 telepszerű lakókörnyezetben élő családot sikerült kiköltöztetnünk, és tényleg új életet is tudtak kezdeni valamennyien. Ha nem is csináltam volna semmi mást egész életemben, erre akkor is nagyon büszke lennék. Heroikus munka volt, mert itt tényleg meg kellett küzdenem mindenkivel. Kiszúrták a kocsimnak a kerekét, leszerelték a lámpámat, itt azért értek bántások keményen, de azt gondolom, hogy a kiköltöző 16 családból egyetlenegy volt, amire én azt mondanám, hogy nem sikerült

Az első kiköltöző két négygyerekes család volt, az egyik Alsó-Katalinból, a másik Gyularakodóból, karácsony előtt. A gyularakodói telep az a szeméttelptől 300 méterre volt, az alsó-katalini telep pedig az erdő alján. Egyetlenegy szekér volt a gyularakodói telepen, azzal próbálták meg a gyerekeket kihozni a buszmegállóig. Tényleg azt gondolom, hogy méltatlan körülmények között voltak. Amikor kiköltöztek a gyerekek, és először elmentem a Madách útra, azt mondta a Csabika, hogy: „Jutka néni, annyira jó, hogy nem kell nekem most másfél órával előbb fölkelnem. Fölkelek és elindulok fél 8-kor, és már háromnegyed 8 előtt öt perccel ott vagyok az iskolában. És tessék elképzelni – mondta –, hogy mióta itt lakunk, azóta a gyerekek is sokkal másképpen bánnak velem az osztályban. Addig soha nem tudtam itt maradni semmin, mert mennem kellett haza. Nagyon jó nekem, hogy ki tudtunk költözni.” Azt gondolom, hogy a telepcsinosítás helyett – bár én most dolgozom egy ilyen programban is –, végig kellene gondolni, hogy ilyen kisméretű telepek esetén érdemes-e pénzt ölni beléjük, vagy inkább kiköltöztetni az embereket. Egészen mások az esélyek.

Persze, rengeteg konfliktussal jár az ilyen munka. Sok bántás ért minket, aláírásgyűjtések voltak, falugyűlések voltak a város különböző pontjain, mindenütt szervezkedtek az emberek ellenünk. De hadd mondjak el erről egy történetet. A minisztériumból ki volt rendelve egy mentor, ő egy tényleg fantasztikus ember volt, merthogy nagyon jól értett az építkezéshez, jól értett a házakhoz, és azt mondta, hogy olyan házakat válasszunk a családoknak, amilyenbe mi is szívesen beleköltöznénk. Sikerült tényleg olyanokat kiválasztanunk. A képviselőtestület zárt ülésen tárgyalta a tervünket. Úgy két nap múlva

mégis kikerült a városba, hogy hol és mit szeretnénk megvásárolni, és mennyi pénzért. Elkezdődött a tömeghisztéria. Kérjünk engedélyt a szomszédoktól, hogy odaköltözhessenek a családok. Mondtam, hogy ha én szeretnék beköltözni mondjuk az Akácos útra, akkor végig kell járnom az egész Akácos utat és azt mondanom, hogy Berki Judit és Szomora Szilárd ide szeretne költözni, meg tetszenek-e engedni? Mondom, tetszetek-e már arról hallani, hogy odamegyek, és ott veszek magamnak lakást, ahol akarok? Merthogy az Alkotmány nekem teljes egészében biztosítja ezt a jogomat. Egy csomó ilyen tömeghisztériás jelenet zajlott le, majd fölemelték a lakások árát. És akkor azt mondtuk, hogy mi a fenét csináljunk, ennyi pénzünk van, nem fogjuk tudni megvenni a lakásokat. Mondtam akkor, hogy várjunk. Karácsony előtt, december 18-20. körül érkezett meg a támogatás. Mondtam, hogy azt csináljuk, hogy én fölhívok minden potenciális eladót, aki annak idején, két hónappal ezelőtt jelentkezett, elmondom neki, hogy megérkezett a pénz, ha ő megszerzi a nullás tulajdoni lapot és még fönntartja az eladási szándékát, akkor holnap, holnapután elmegyünk az ügyvédhez, megkötjük a szerződést, és ott, az ügyvédnél átutaljuk neki a pénzt. 11 lakást vettünk meg a következő két napban, mert senki nem mondta azt, hogy nem adja el, rögtön azt mondták, hogy ez teljesen rendben van. Az a hisztéria, ami két hónappal azelőtt volt, teljesen lecsengett, azon az áron vettük meg valamennyi lakást, amiben eleve megállapodtunk, és így sikerült a két lakásba 24-e előtt beköltöztetni a két négygyerekes családot.

Ahogy hallgatlak, nekem meggyőződésesem, hogy te soha nem fogsz nyugdíjba menni. Nem hiszem, hogy te ezt valaha abba tudod hagyni. De most azért így visszatekintve az elmúlt évtizedekre, ezt akartad? Úgy érzed, hogy sikeres voltál, elérted, amit szeretnél volna?

Én soha nem akartam sikeres lenni. Azt gondolom, hogy nekem ennél nagyobb öröm nem kell, én jó helyen vagyok, amit csinálok, az egy nagyon értelmes munka. Örömet is ad nekem, mindig azt mondják, hogy a szociális munkában nincs öröm. Hát annak nincs öröm, aki nem akarja meglátni az örömet és a fejlődést. Nekem minden nap tud örömet hozni, lehet, hogy csak nagyon kicsit, és persze hoznak bosszúságot is a napok, de mindig azt mondom, hogy minden napban meg kell látnom azt, ami arra ad lehetőséget, hogy másnap újra, új lendülettel tudjak nekiindulni.

Említetted, hogy fölfigyeltek a szervezetre. Nem tudom, mi ennek az oka. Mert, amit mi csinálunk, az most mind magánadományozók támogatásából történik. Nekünk most önálló, uniós támogatásunk nincsen. Küzdünk. Tehát nehogy azt gondoljátok, hogy most itt, hú, marhára jó, hogy ennyi mindent tudnak csinálni. Meg kell küzdenünk mindenért! És azt kell mondanom, hogy vannak olyan emberek, akiknek ugyanolyan fontos ez a dolog. Mert azt mondta, hogy adok havi 2000 Ft-ot, hogy egy gyerek bent tudjon maradni a Tanodában. És hát ebből van most fönt a Tanodahálózat. Mi nem tudtuk volna másképpen megtartani. Hulladékból tüzelőt készítünk már évek óta. Na, milyen

technológia? Hát nem XXI. századi! De sok családnak tudunk vele a téli időszakban segíteni, és nem kell 22.000 Ft-ért megvenni egy köbméter fát, hanem át tud vészelní egy hónapot vagy másfél hónapot ezzel a tüzelőanyaggal, akkor mi azt gondoljuk, hogy ez is segítség. Dolgozunk az erdőben az emberekkel, egy csomó olyan dolgot próbálunk, hogy egyszerűen túl lehessen ezt élni. Tudom, hogy ez nem egy civil szervezet feladata, és tudom, hogy a politikának nem így kellene ezt a kérdést kezelnie. A szegények azok, akik lemaradhatnak, elveszhetnek, akiknek a gyerekeinek nem kell tanulni, akiknek a gyerekeinek ötvenszer nehezebb bejutnia egy gimnáziumba vagy középiskolába, mint egy úgynevezett alsó- vagy középosztálybeli családból érkező gyerekeknek. Ma ez a trend.

Úgy tűnik, a szegénység nagyon kreatívvá tesz mindenkit. De mi a jövő? Milyen vízió van előtted? Mert nyilván lehet ezt egy darabig folytatni, de hogyan tovább? Mik azok a kisebb-nagyobb célok, amikre még mersz gondolni?

Azt én már látom, hogy azt a rendszert, amit működtettünk, abból jelentősen vissza kellett lépünk. Nekünk egy tulajdonképpen professzionális hálózatunk volt fölépítve nagyon sok szakemberrel, azért, hogy azt mondhassuk, most is van például érettségiző gyerekek. Az idén ketten, jövőre négyen érettségiznek. Tehát jönnek nagyon szépen fölfelé. Csak kell hozzá a segítség. Kell a segítség angolból, kell a segítség matekból, amit egy más családban, ahol jobbak a jövedelmi viszonyok, a szülő kifizet zsebből, és elküldi a különóra. Mi ezt tudtuk adni, akár úgy is, hogy ő egyedül ült ott, és szombat délelőtt vele gyakoroltunk, hogy neki minden menjen, és sikeres legyen, és hadd legyen meg az az eredmény, amire ő vágyik. Hát ebből jelentősen vissza kellett lépünk. A gyerekek viszont hozzászoktak ahhoz a 15 év alatt, hogy ez a segítség megvolt. Most megpróbálunk egy új rendszert bevezetni, Skype-on is segítenek gimnazisták, Fazekasból, AKG-ből, akik beszálltak ebbe a munkába. Amikor megépítesz egy rendszert, amikor neked minden ott van előtted, és az egyik percről a másikra el kell engedni. Nem az a baj, hogy nekem kell elengedni, hanem a gyerekeknek kell elengedni, aki ebbe évek óta beleszokott. Ezt a rendszert teljesen föl kellett borítani. Veszítettünk el gyereket is. 203 gyerekek voltak, és most 160-an vannak. Ez is mondjuk egy iskolányi gyerek, de 43 gyereket elvesztettünk. Mert egyszerűen nem tudtuk azt a szolgáltatást odanyújtani nekik, amire a legnagyobb szükségük lett volna. Képtelenek voltunk rá.

Milyen vízióm van? Hát az, hogy van egy fiatal, mellettünk nevelkedő közösség, amire én tényleg nagyon büszke vagyok. Ha valaki bekerült a főiskolára, akkor azt mondtuk, hogy gyere hozzánk, és segíts nekünk! Te is taníts vissza! Te vagy a példa, hozzád közel állóak a gyerekek. Ez bizakodásra ad nekem okot. Mert ma már, amit végigtanultunk együtt, végiggürcöltünk, ma ezt ők önállóan csinálják. Tehát ez az öröm nekem, hogy van mögöttem egy olyan csoport, akire már rá lehet ezt a tevékenységet bízni, ők ugyanolyan elkötelezettek, ugyanúgy szeretik a gyerekeket, és átadjuk folyamatosan

ezt a munkát. Holnap Tanodák Éjszakája, én már csak koordináló vagyok, ők mindent intéznek.

Mennyire vagy felkészülve arra, hogy egyszer valaki felhív a politika magasabb szféráiból és azt mondja: kedves Berki Judit! Minden meg van bocsátva. A múlt, meg a jövő is előre, és olyan modellt sikerült felépítenie, hogy ezt el kéne terjesztetni ebben az országban

Most is rengetegen jönnek hozzánk. Szerintem a Tanoda-program kapcsán legalább 80 tanoda volt nálunk, azok, akik újonnan indultak. Mi nem tartjuk magunknál azt, amit kidolgoztunk, hanem átadunk minden tapasztalatot. Hozzá cd-t, pendrive-ot, tesszük rá. Nézd meg, hogy ebből te mit tudsz használni! Nem kell neked újra föltalálni azt, amit mi megcsináltunk.

Kérdés a közönség soraiból: Vannak már olyan diákok, akik ebből a tanodából kerültek ki és a felsőoktatásig jutottak?

Több olyan diánk van, aki felsőfokú végzettségű, van, aki Baján végzett építőmérnökként, van, aki az egyik minisztériumban dolgozik azóta. Nem úgy kell elképzelni, hogy minden gyereknek sikerül bejutni a főiskolára és az egyetemre, de azért az elmúlt 15 év alatt Bátorfyerenyéről 20–25 gyereknek sikerült. Ez lehet, hogy nagyon kevés, lehet, hogy sok, azt viszont tudom, hogy nagyon sokan érettségiztek, és nagyon sokan tudtak utána normális szakmát találni. Persze, az egy másik kérdés, hogy ezeknek a gyerekeknek sikerült-e utána elhelyezkedni abban a térségben, vagy ott kellett hagyni a várost. Voltak, akik Budapestre jöttek és itt dolgoznak valahol, vagy olyan is van, aki leérettségizett, ács szakmát tanult, és évek óta Németországban dolgozik, vagy aki évek óta Hollandiában van hentesként. Én nem szoktam elvárni a fiataloktól, hogy idekössék magukat. Mindenki próbálja ki magát a lehetőségeinek függvényében.

A másik dolog: nekünk az volt a szerencsénk, hogy soha nem kellett bezárnunk a tanodáinkat. Én egy folyamatos működést tudok figyelemmel kísérni és látni az eredményeit. Nagyon sokan az országban projektről projektre mentek, sokszor volt egy év szünet is. Nálunk egyszer volt olyan, hogy 3 hónapig kellett bezárni, mert már annyira nem volt pénzünk. Most gondold el, hogy hozzád bejön egy gyerek, bejött harmadik osztályosan. Ha én azt néztem volna az elmúlt évek alatt, hogy hányszor változott a koncepció, beengedhetem-e, mert még nem volt ötödikes? Beengedhetem-e most, mert most csak az általános iskolásokat lehet, akkor belőle soha nem lett volna főiskolát végzett ember. Mindig beengedtünk mindenkit, akinek ott volt a helye. És nem érdekelt, hogy mit írtak elő, mert gyereket soha nem engedünk el!

Kérdés a közönség soraiból: Tehát, ha ez több anyagi támogatást kapna és országos méretűvé válna, akkor elég sikeres lenne az integráció ügyében.

Az lenne a sikeres, ha végre igazi deszegregációs politikák valósulnak meg, és mondjuk nem lenne ezer olyan iskola az országban, ahol szegregált körülmények között tanulnak a gyerekek. A tanoda úgy tudna igazán sikeres lenni, ha egyébként a köznevelésben is hasonló módon történének a dolgok. Ha az általános iskola és az óvoda is integrált nevelést tud biztosítani a gyerekeknek. Nem hiszek az elkülönítésben. Nagyon, én nagy ellensége vagyok annak, hogy egy gyerek egy gettóiskolában tanuljon 8 éven keresztül.

Kérdés a közönség soraiból: Én azt nem értem, hogy ha ilyen sikeres egy modell a civil szervezeteknél, akkor az állam, ha nem is támogatja, de miért akadályozza a működését?

Fogalmam sincs erről. Én azt sem tudom, hogy ez a modell tényleg sikeres-e vagy nem. Én azt tudom, hogyha jó lenne az iskola, akkor valószínűleg a tanoda nem azt a funkciót látná el, amit most. Évekkel ezelőtt megíródott egy nagyon jó kis könyv a Kende Ágnes és a Darvas Ági tollából³, és az egésznapos iskola modelljét leírták. És én tényleg magamévá tettem azt a modellt, és azt mondtam, hogy bármelyik percben, ha ez a modell életbe lép, és ez így működik a köznevelés területén, boldogan írjuk ki, hogy ez a típusú tanodarendszer megszűnt. Másra biztos szüksége van, mert a fiataloknak ezernyi dologra van szükségük, amit egyébként a tanuláson kívül ezeken a helyeken megta-
pasztalhatnak. Sajnos azonban az egésznapos iskola nem tölti be azt az űrt, amiért azt gondolták, hogy majd jó lesz. Mert délután még nagyon sok helyen mégiscsak napközi van, vagy hátrányos helyzetű gyerekeket ebéd után hazaengedik. Én azért hittem az egésznapos iskolában, mert olyan lesz, hogy délután vannak különböző műhelyek és ha egy gyerek tehetséges valamiből, megy, dolgozik, alkot, örül, hú, de jó, és utána hazamegy. De sajnos nem az van. Minél szegényebb egy iskola, és minél szegényebb egy település, annál inkább nincs így. Mert én tudok olyan iskolákat, ahol persze ez így van. És 25 fajta dologból lehet választani, csak ez az iskola sajnos nem azokon a településeken van, ahol a szegény gyerekek vagy cigánygyerekek jelentős százaléka él. Úgyhogy ez itt az én problémám.

Persze támogathattak volna minket, ha nagyon akartak volna. Az elmúlt években rendkívüli módon szigorúak voltak az előírások a tanodákkal szemben, amit a civileken is számonkértek. Ellenőrizték, hogy egy gyerekre hány számítógép, hány WC jut, tehát minden elő volt írva. Ha ennyire fontosak voltak a részletek, akkor egy OM-azonosítószámot nyugodtan adhattak volna. Ezt az egész finanszírozási nyavalyatörést meg lehetett volna oldani. Nem kellene itt nekünk arra várni, hogy mennyi pénz fog jönni az Unióból, mikor lesz kiírva a pályázat, kik lesznek a bírálói, bekerülünk-e vagy nem. Minden évben lehetett volna folyamatosan támogatást kapni.

³ Darvas Ágnes és Kende Ágnes: Az egész napos iskola nemzetközi tapasztalatai, hazai lehetőségei. Budapest, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest, 2009.

(A nyilvános interjú 2015. április 16-án készült.)

Fejlemények az interjú után

Az önkormányzat tulajdonában lévő, de a tanoda által használt bátonyterenyei ingatlanból 2016-ban el kellett költöznie a szervezetnek. Egy magánalapítvány támogatásának köszönhetően 2016. őszétől már egy másik épületben folytatják tevékenységüket, napjainkban is ott működnek.

3. PÁSZTOR ESZTER

BÓDVALENKE

Pásztor Eszter filozófia szakon végzett tolmács, fordító. 2009 óta vezeti a Magyar Református Szeretetszolgálat Alapítvány „Bódvalenke – Freskófalú” projektjét. Egy Egyiptomból kölcsönvett ötlet nyomán a falu 59 házából 33-nak került a hátsó falára nagyméretű szekkó, roma művészek alkotásai. Ezzel az egyedülálló látványossággal próbálják a turistákat a településre csábítani, és a program révén az infrastruktúrán és a helyiek megélhetési lehetőségein javítani.

Eredetileg semmilyen kötődése nem volt Pásztor Eszternek Bódvalenkéhez. Hogy szokott az ember egyszer csak úgy odavetődni egy többségében romák által lakott faluba?

Az egész dolog a Magyar Gárda megalakulásával kezdődött, amit én otthon láttam a híradóban. Úgy megdöbbsentem azon, hogy ott, a köztársasági elnökünk ablaka alatt voltak képesek megalakulni, hogy mondhatom azt is: a dühöm elvitt Bódvalenkére. Én addig soha életemben nem beszéltem cigány emberrel, mert nem találkoztam eggyel sem. Afrikában találkoztam szegényekkel, de Magyarországon nem, és azt gondoltam, hogy ez a magyar társadalom nem lehet ennyire ostoba, hogy egészen nyilvánvalóan bonyolult és sokrétű problémákra ilyen leegyszerűsítő megoldásokat kínáljon, mint amilyen a Magyar Gárda. Akkor elkezdtem olvasni, amit találtam a neten, és kiöltöttem egy nekem akkor abszolút reálisnak tűnő projektet, amivel elmentem a Horváth Aladárékhoz,¹ mert az ő nevüket ismertem a sajtóból. Nem volt egy rossz ötlet, csak éppen arra a kiindulópontra épült, hogy a házakban van víz. Én egyszerűen nem tudtam elképzelni, hogy ezek és tízezrek, százazrek élnek ebben az országban úgy, hogy nincs víz. Egyszerűen el sem tudtam hinni. S akkor azt mondták nekem, hogy mielőtt ebbe a projektbe belevágnánk, mi lenne, hogyha elkísérném a munkatársaikat terepre. És akkor két éven keresztül – mondjuk így – katasztrófaturistáskodtam, és teljesen kiakadtam attól, amit láttam. Én egy tipikus középosztálybeli, értelmiségi nő vagyok, és fogalmam nem volt ennek az országnak a valóságáról, mint ahogyan azt gondolom, hogy a lakosság nagy részének sincs.

1 Roma politikus, polgárjogi aktivista, sokáig a Roma Polgárjogi Alapítvány vezetője.

Magyarországon a felső középosztályhoz tartozó értelmiség nem biztos, hogy ráébred arra, hogy ő most cigányokkal szeretne kapcsolatba kerülni, sőt, sokan inkább arra törekcsenek, ne kelljen találkozniuk romákkal. Se nekik, se a gyerekeknek vagy az unokájuknak az iskolában, más helyzetben se történjen ilyen „baleset.” De az embert tényleg elkaphatja ennyire az elemi felháborodás, a düh, hogy megváltozik gyökeresen az élete, gondolkodása?

Tényleg! Az egyik része a dolognak nyilvánvalóan az volt, hogy én nem szeretek egy olyan társadalomban élni, ahol az emberek gyűlölködnék. Valószínűleg az a tény, hogy Kenyában érettségiztem, Skóciába jártam egyetemre, az hozzájárult ahhoz, hogy én nem tudok emberekkel úgy beszélni, hogy én most egy feketével, egy cigánnyal vagy zsidóval, vagy akárkivel beszélek. Belőlem ez valahogy hiányzik. Szóval én a Katival meg a Dzsánival, meg a nem tudom kivel beszélek, azzal az emberrel. És én nem tudok, nem akarok egy olyan társadalomban élni, ahol ez zajlik, ami nálunk zajlik, és azt gondoltam, hogy a legtöbb előítéletnek a forrása a tudatlanság. Amikor végül is jött ez a bódvalenkei ötlet, hogy hívjunk meg cigány festőművészeket, ott, akkor, két nagyon fontos motiváció volt mögötte. Az egyik az, hogyha nem cigányok eljönnek Bódvalenkére, és egyrészt szembesülnek azzal, hogy milyen csodálatos dolgokat alkottak cigány festőművészek, másrészt találkoznak a helybéliekkel – valószínűleg nagyon sokan közülük az életben nem beszéltek cigány emberrel –, akkor rájönnek arra is, hogy milyen kedvesek, meg mennyire jó humoruk van, meg az asszonyások milyen jól főznek, meg ilyen dolgok. Akkor másképpen fognak gondolkodni, ez volt az egyik kiinduló gondolat. De a másik motiváció, ami legalább ennyire fontos volt, az a saját anyaságomból indult. Nekem is van két gyerelem, akik most már felnőttek. De nagyon jól tudom, hogy ha egy gyereknek az ember azt mondja, hogy: jaj, de ügyes vagy, jaj, de okos vagy, neked sikerülni fog, még ha az a gyerek nem is olyan ügyes, meg nem is olyan okos, de azért többnyire sikerei lesznek az életben. Ha viszont egy gyereknek elkezdem mondani, hogy jaj, de ügyetlen vagy, buta vagy, akkor előbb-utóbb tényleg az lesz. Mi mint társadalom azt csináljuk a cigány polgártársainkkal, mint amit a rossz szülő a gyerekével. Én még csak azon csodálkozom, hogy miért nem lázadtak fel? Szóval ezt nem lehet elviselni! És én azt is éreztem is, meg gondoltam is, hogy itt a lelkeknek gyógyulni kell. Szóval rá kell irányítani a figyelmet, és a cigányok figyelmét is a cigány eredményekre.

Tehát eljut valaki Bódvalenkére úgy, hogy ismerkedjen a cigányokkal. Odamegy, és azt mondja, hogy: ide figyeljete emberek, van nekem egy ötletem. Elhiszik? Mivel lehet meggyőzni az embereket?

Hát az úgy nézett ki, hogy amikor az ötlet megszületett, akkor még csak egyetlenegy cigány festőművészt ismertem, a Horváth Jánost Miskolcra. A Jánossal meg egy másik emberrel, aki úgy vezetgetett engem a borsodi falvakban, mi hárman azt csináltuk, hogy hetente, három hónapon keresztül a hétvégét gyakorlatilag Bódvalenkén töltöt-

tük. Azzal, hogy beszélgettünk az emberekkel. Az elején a reakció azt volt, hogy hát ezek hülyék, csalók, mindenféle ilyesmi, ahogyan várható is volt. Aztán szereztem egy projektort, és az egyik este a templom falára kivetítettük János néhány képét. S akkor „leesett” nekik, hogy ezek itt mit szeretnének. Kezdett úgy leesni a tantusz, hogy a Kutyusnak van lova, és az unokatestvérének egy szekere. És akkor le lehetne menni Komjátiba a turistákért, meg a gyerekeket is lehetne kocsikáztatni, és akkor a Tosu el tudná adni a kosarait, és akkor a Zsuzsát kéne odaállítani a konyhába, mert nála jobb macaront senki sem tud sütni. Mondom, ez három hónap kemény munkája volt, és akkor először elvittem az egész ötletet a képviselőtestület elé. Tartottunk egy falugyűlést, a képviselőtestület és a falugyűlés is elfogadta, hogy vágjunk bele. Így.

Mi volt az emberek reménye, jobb lesz nekik? Most kifestik a házakat, és akkor jönni fognak egyszer csak a turisták és valóban el tudják adni a kosarat? Ez volt minden, vagy ennél valami messzebbre ható vízió volt, ami elérte őket?

Azt hiszem, hogy ennek az egész ötletnek a megértése jelentősen hosszabb ideig tartott, mint addig, hogy elfogadták a projekt ötletét. Akkor, amikor elindultunk, fogalmuk sem volt, hogy mekkora változást fog hozni az életükben ez az egész. Ez egy hosszú és bonyolult folyamat volt, és iszonyatos nagy része volt a beszélgetés. És hát ezek a beszélgetések az elején úgy néztek ki, hogy mindenki mondta, hogy mi a baja, és nagyon sokszor még az sem volt világos, hogy amit én bajnak láttam, azt ők is annak lássák. Ebből egy nagyon fontos példa volt az egészségi állapot. Ó, ők jól vannak. Miközben gyakorlatilag minden felnőttnek magas vérnyomása van, a lakosság nagy része cukorbeteg, mindenféle ehhez kapcsolódó komplikációval, aránytalanul nagy a rákosok száma, a gyerekek közül rengetegen születnek mindenféle veleszületett bajokkal, többnyire szívproblémákkal, és folytathatnám a sort. De ezt ők úgy elfogadták, mint természetes dolgot. És nem voltak ambíciók. Nem volt egy közösség, hanem voltak egymással vitatkozó és veszekedő emberek.

Ott állt egyedül Pásztor Eszter, vagy akkorra már szerveződött egy csapat?

Szerveződött egy csapat. Az eléggé nyilvánvaló volt, hogy ha turizmust szeretnénk csinálni, akkor a nyomornak a legfőbb bugyrait meg kell szüntetni. Mondjuk ez is egy tipikus borsodi történet, hogy a '90-es évek közepén néhány cigány család szocpolból szeretett volna építkezni, és a falu rendezési terve szerint az akkori polgármester kertje mögött kellett volna nyitni egy új utcát. Mivel ezt ő nem szeretete volna, építési engedélyt szerzett a falunak egy olyan részére, ami gyakorlatilag a Bódva mocsara. Fel is épültek ezek a házak, de mire mi elkezdtük a projektet, addigra már olyan állapotban voltak, hogy csinálni kellett egy telepfelszámolási programot. Ez a telepfelszámolási program azt jelentette, hogy nem a helyi közösséghez tartozó emberek, de olyanok, akik foglalkoztak hasonló közösségekkel, romák és nem romák jöttek a faluba.

Ami pedig a legfontosabb volt, azok maguk a festők. Ezeknek a művészeknek a nagy része egyben tanít is. Szóval azért képzeljük el azt az esetet, hogy ott van egy akkor még 178 fős kis falu a világ végén, ahova minden szököévbén egyszer véletlenül odatéved valaki, egy teljesen zárt világ. És akkor odajönnek hihetetlenül kreatív emberek, akiknek a nagy része főiskolát, egyetemet végzett, olyan is van közöttük, aki – a szerb Zorán Tairovic – éppen most csinálta meg a PhD-jét. Szóval egy fantasztikus társaság. Persze az nagyon izgalmas volt, hogy ők mit csináltak a faluban, és elkezdtek beszélgni velük. A gyerekek is besegíthettek néha, az egy nagy kitüntetés volt, és akkor esténként leültek közösen egy kis tábortüznél, és megint a beszélgetések, a beszélgetések, így nyílt ki a horizontjuk. Régen, ha az ember megkérdezett egy gyereket, hogy mi szeretnél lenni, nem volt válasz. Most már ott tartunk, hogy most már hegesztők akarnak lenni, erdészek. Kinyílt a horizont.

Ahogy terjedt a projekt híre, egyrészt megjelentek a szociológusok, főleg a diákok, és elkezdtek kérdezni őket arról, hogy nekik mi fáj, meg mit szeretnének. Soha senki nem kérdezte meg őket, hogy mit akarnának ők. És jöttek az újságírók, akikre lehetett hivatkozni, meg jöttek a tévések, akikre úgyszintén. Bódvalenke egyike volt a leginkább lenézett falvaknak a környéken, a legmagasabb iskolai végzettség nyolc általános volt, beleértve a polgármester urat is. Jó sokan voltak a felnőttek között, akik csak x-et tudtak írni a nevük helyett. És akkor egyszer csak a bódvalenkeiek kihúzták magukat, és elkezdtek büszkének lenni. És az, hogy elkezdtek büszkének lenni, az nem csak azt jelentette, hogy az ember jobban érzi magát, hogyha büszke, hanem elkezdett megváltozni a gondolkodásuk. Ötleteik lettek, és az Eszter néni esetleg tudna segíteni, hogy valahogy megoldjuk. Óriási különbség. Nagyon sok minden alakult ki így.

A helyi közösség elhitte egy idő után, hogy van remény komoly változásra. Egy ilyen projekt megvalósításához azonban sok minden más is kell, elsősorban anyagi lehetőségek. Akadtak támogatók is, nyilvánvalóan sokat lobbizott ebben az ügyben. Van-e szerepe annak, hogy nem egy roma, hanem egy jólszituált ember akarja „eladni” most ezt a projektet? Könnyebb volt így vagy nehezebb, hittek, nem hittek, a politikusok segítettek vagy akadályoztak, mi történt?

A politikusok, amikor dumálni kell Bódvalenkéről, akkor lobogtatják a zászlót, hogy milyen kiváló projekt, milyen nagyszerű. A roma fórumokon, roma platformon, Brüsszelben, mindig elmondják, hogy szuper. Aztán itt meg is állt a dolog. 2010 óta egyetlen pályázaton sem nyertünk. Például biztosan hallottak a Sárkányünnepünkről, azt 2013-ig minden évben meg tudtuk rendezni, és egyre híresebb meg egyre jobb lett. Soha nem volt olyan, hogy megnyertük volna a pályázatot, aztán végül úgy sikerült kétszer is valamennyi pénzt kapni a kormánytól, hogy Balog Zoltán,² miután az NKA³

2 Az emberi erőforrások minisztere az interjú készítése idején

3 Nemzeti Kulturális Alap

elutasította a pályázatot, akkor mégiscsak adott valamennyi pénzt, vélhetőleg a saját miniszteri keretéből.

Rossz pályázatot írtak?

Nem, valószínű, hogy jó pályázatokat írunk, főleg azért gondolom, mert nem vagyok annyira elbizakodott, hogy mindenhez értsek. Az első pályázatainkat három egyetem meg egy nemzetközi tanácsadó cég közreműködésével készítettük el: a Corvinus, a Miskolci Egyetem, a MOME,⁴ meg az IFUA Nonprofit Partners.⁵ Nem hiszem, hogy olyan rosszul sikerültek volna azok a pályázatok. Az egyik ilyen nagy pályázatunk kiírását aznap vonták vissza, amikor beadtuk. A másodikat azzal utasították el, hogy a tervezett vendégházunkban a kötelezően akadálymentesített szoba fürdőszobáját, elvben, a mellette lévő közösségi terekben tartózkodók is használhatták volna. Ez volt az elutasítás oka. Megvan papíron. A következő nagy pályázatunk az egy biomassza projekt volt, amivel kicsit hosszabb távon nemcsak a falu összes férfinak tudtunk volna munkát adni, hanem még a környéken is jó sokaknak. Ott egy évig húzódott, amíg a szociális szervezeteknek szóló pályázatot elbírálták. Sokáig bíztattak, nyugodtan vágjatok bele, mert úgyis meg fogjátok kapni a pénzt, ami nélkül ugye nem lehet gépeket venni. Végül nem sikerült, elfogytak a pontszámaink, és azt mondták, hogy rossz volt a pályázat, ezért nem támogatnak. Hozzáteszem, az a társaság, akik a szakmai részét írták ennek a pályázatnak, azok négy hasonlót készítettek ekkor, a másik három nyert, a miénk nem.

Keressük egy kicsit az okokat. Miért ellenérdekelte ebben a politika?

Én nem vagyok politikus, nem tudom. Néha paranoiás elképzeléseim vannak, hogy azt gondolják, nem hozna nekik népszerűségi pontokat, hogyha roma projektekre adnának pénzt. Még akkor sem, hogyha az egy sikeres projekt, amivel be lehet bizonyítani, hogy egy cigány falu is meg tud állni a saját lábán. Akkor, ha azt a minimális segítséget megkapja, amit egyébként az ország gazdagabbik részén mindenütt megkapnak az emberek. Csak ők nem. Nem tudom, nem tudom.

De nyertek 23 millió forintot a főtér kialakítására.⁶

Azt még a mi projektünk elindítása előtt pályázták meg, és a projekt elindítása után valószínűsítették meg. Én azt hittem, hogy megbolondulok, mert majdnem, hogy csődbe ment a falu miatta, mert az áfát azt nekik kellett állni. Na most, az egész falunak van 30 milliós költségvetése, ebben egy ilyen huszonvalahány milliós projektnek az áfája az egyharmad. Hát horrorilis összeg, nem lehet kigazdálkodni. Ráadásul, ahogy kinéz,

⁴ Moholy-Nagy Művészeti Egyetem

⁵ Társadalmi problémák megoldásával foglalkozó nonprofit szervezet

⁶ btge.hu/btge/images/.../EMVA%20_III_tengely_nyerteseinek_kozerdeku_adatai.xls

ahogy megcsinálták! Még ha legalább annyi történt volna, hogy a helyiek csinálják meg, de nem! Egy miskolci vállalkozónak kellett megcsinálni.

Hogy sikerült mégis megvalósítani az első projektet, a freskókat?

A legnagyobb támogatónk a CIB Bank Társadalmi Felelősségvállalás Alapítványa volt, akik öt éven keresztül finanszírozták a képek festését. Én azt hiszem, ez elsősorban Surányi György volt Nemzeti Bank-elnöknek köszönhető. Ez azt jelentette, hogy tőle kaptunk összesen, ez alatt az időszak alatt, olyan 40 millió forintot. Ebből finanszíroztuk egyrészt a képek festését, másrészt a projektiroda fenntartási költségeit, és ami nagyon fontos volt, a középiskolás diákoknak a kollégiumi térítési díjait és a buszbérletét. Mert különben nem sok esélyük lett volna, és az idén meglesz az első érettségizettünk.

Ugyanis nem elégedtek meg a freskó-projekttel, hanem elindult a „gyártmányfejlesztés”, elkezdődött a tanoda és más ügyek is.

Ami nagyon nyilvánvaló volt az elkészített problématerképből, hogy minden minden-
nel összefügg. Hiába csinálunk mi kultúrát, ha közben a gyerekekkel nem foglalkozunk. De hiába foglalkozunk a gyerekekkel, ha a szülőknek nincs perspektívája, ha a szülők nem értik meg, hogy érdemes azt a gyereket taníttatni. De hiába csináljuk mindezt, ha a lakhatási körülmények olyanok, hogy egyszerűen lehetetlenség mondjuk egy gyereknek ott tanulni, mert már rég kikapcsolták a villanyt. És ez az egész lehetetlenség akkor, ha nincs jövedelem.

A legszörnyűbb időszak az 2013 tele volt. Amikor a segélyt sikerült lecsökkenteni 22 800 forintra, akkor nem volt közmunka sem. Tudjuk, a segélyt egy családban csak egy ember kaphatja. De például azok a fiatalok, akik után már nem jár családi pótlék, de még nem szedték össze azt a kétszáz hivatalosan ledolgozott munkanapot, azok semmit nem kapnak. Valami elképesztő volt! Csináltunk alapos jövedelem-felméréseket, egyet 2009 augusztusában, aztán ezt megisméltük 2013 februárjában. A 2009. augusztusi felmérésben – hozzáteszem, a nem cigányok nem adtak adatot, csak a cigányok – minden benne volt, a szociális transzferek, az alkalmi munka, feketemunka, minden. És akkor az egy főre jutó havi átlag 16 ezer forintra jött ki. Ugyanez a szám 2013 februárjában nem érte el a 8 ezer forintot. Olyan éhezés volt, hogy akkor én azt alig bírtam elviselni, pedig nekem volt mit enni. De egyszerűen nézni azt, hogy mit szenvedtek ezek az emberek, annak ellenére, hogy télen minden hónap végén sikerült valamennyi élelmiszersegélyt összeszedni és kiosztani. Amikor husadika táján az ember bement egy konyhába, és egy csöpp olaj, egy porszemnyi liszt, semmi nincs ott... Szóval ez már a kegyetlenségnek és a gonoszságnak egy olyan foka, hogy azt nem lehet eltűrni! Mondjuk az idei tél, meg a választások előtti tél az sokkal jobb volt, mert volt közmunka. És hát a közmunka az az éhhalál és a durva alultápláltság közötti különbség gyakorlatilag.

Az emberek nem éreztek valamiféle csalódást? Várták az idegenforgalmat, várták, hogy majd ennek hatására jelentős változás áll be az életükbe. A csökkenő jövedelem konfliktusokat is okozhatott.

Ajaj, de mennyire! De ennél fontosabb, hogy mindezek ellenére van turizmus, sőt, az fejlődik is! A tavalyi év az nem volt jó ebből a szempontból, mert nem tudtam pénzt szerezni a Sárkányünnepre. De az előző évben körülbelül hatezren jártak Bódvalenkén. Ami nagyon fontos, hogy egyre több iskolai osztály, meg gimnáziumi osztály meg egyetemi hallgató jön el. Ezt egyébként a Piarista Gimnázium kezdte el, ők voltak az elsők, és annyira jól érezték magukat ezek a 15–16 éves kölykök, mivel sikerült őket összeereszteni a helybéli kamaszokkal, a tanáraik alig tudták őket bezavarni a buszba.

Amikor csoportok jönnek hozzánk, és előre bejelentkeznek, akkor az asszonyok főznek nekik. Van, amikor a projektírodán esznek, de ami sokkal izgalmasabb, van egy olyan 12–15 fős asszonycsapat, akik nagyon szívesen látnak vendégül embereket a saját házukban. Na, ez nyáron működik, télen csak kevés helyen. Ezeket az asszonyokat egyébként alaposan betanítottuk, mert ott kezdődik a dolog, hogy nincs víz. A főzés az egy borzasztó nagy kockázatú dolog, egyszer kell egy szalmonellajárvány, amiről írnak az újságok, és attól fogva vége.

Csodálkozom is, hogy még jóakarók nem ugrasztották az ÁNTSZ-t...

Hát, hogy is mondjam, Rusznyák Anikó, korábbi ciklusban alpolgármester asszony lakásában ebédelt már Andor László Uniós biztos, Balog Zoltán miniszter úr, meg mások, és utána ők is szépen sorban álltak, legalább fél órát a projektiroda egy szem végéje előtt. Egyébként nem hatotta meg őket annyira, hogy kapjunk pénzt arra, hogy az alapvető turisztikai infrastruktúrát ki tudjunk építeni. De gyakorlatilag ott van ennek az egésznek a rákfenéje, hogy szükség lenne a legalapvetőbb infrastruktúrára, egy kemping vizesblokkra, egy picike kis étteremre, ahol nem is annyira az étterem a lényeg, hanem egy konyha, ahová be lehet engedni az ÁNTSZ-t. E nélkül a fejünk tetejére állhatunk, akkor sem fogja tudni Bódvalenke a saját potenciáját kihasználni.

Mérhető nagyságú a turisztikából származó jövedelem? Hiszen láttuk például a 2013-as helyzetet.

Télen gyakorlatilag nincs értékelhető jövedelem a turizmusból. Olyankor is előfordul egy-egy csoport, páran csellengő turisták, de az minimális. Nyáron azonban más a helyzet. Idén eddig olyan 250–300 ebédvendégünk volt most, hogy kitavaszkodott.⁸ Az utolsó Sárkányünnepeken már 1500-an voltak, ami most már egy két és fél napos

7 Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat, amely közegészségügyi és járványügyi kérdésekkel is foglalkozik, ellenőrzéseket is végez.

8 Az interjú 2015. április 23-án készült.

rendezvény. Itt az alapötlet az volt, hogy bemutassuk az adott évben elkészült képeket a nagyközönségnek, és meghívtunk nagyon-nagyon kiváló cigány előadóművészeket meg költőket, szóval nemcsak zenészeket, hanem táncosokat, minden egyebet. Eredetileg ez úgy nézett ki, hogy délutánonként a képek előtt improvizáltak a képek témáira, és akkor a közönség ment velük amerre éppen voltak, esténként pedig hatalmas örömkoncertekbe torkollott a dolog. És ebben az volt a nagyon jó, hogy kétféle embert vonzott a Sárkányünnepe: a városi középosztályt meg a környékbeli szegény romákat, akikkel sosem találkozának egyébként. Ott viszont valami varázslatos hangulat van, jól érzik magukat együtt, egymással. Olyan, máshol, máskor elképzelhetetlen jelenetnek voltam tanúja, mint például, amikor a monetáris tanács egyik tagja ott ropta a 80 éves Olgi nénivel, mert ő fogta magát, és bevonta őt a táncba.

Na, most, képzeljétek el, hogy ennyi rengeteg embert két és fél napon át etetni, megszervezni a biztonsági szolgálatot, a forgalomirányítást, az információt, minden egyebet úgy, hogy közben a faluban a hadra fogható emberek száma az nem több, mint 50–60. És megcsinálták! És megcsinálták hiba nélkül, és körülbelül annyi pénz áramlott a faluba ezalatt a két és fél nap alatt, mint máskor két és fél hónap alatt összesen. Így aztán Bódvalenkén már ott tartunk, hogy csak 3 házban van kikapcsolva a villany.

De azért változatlanul erőltetném azt a kérdést: elégedettek-e az emberek? Tehát teljes egészében úgy érzik, hogy az lett, amit szerettek volna?

Hát abszolút nem. Ez egyértelmű. Arról volt szó, hogy munkahelyek lesznek teremtvé. És nem lettek teremtvé munkahelyek, mert munkahelyteremtéshez beruházási pénz kell, és beruházási pénzt egy fillért sem tudtunk szerezni. Hiába az Uniós források, amik kifejezetten ilyen célra voltak, egyszerűen nem kaptunk egy fillért sem. Egy vállalkozó segítségével beindítottunk egy varrodát, ami öt hónapig működött, aztán megszűnt, mert a négy varrónő közül kettőről diagnosztizálták, hogy rákos. Ezek az asszonyok még életben vannak, de ki tudja, meddig? A biomassza projektünkben négy hónapon keresztül dolgozott 12 ember, nagyon keményen, és anélkül, hogy oda kellett volna küldeni mindenféle felügyelő-hajcsárokat, mint ahogyan a környékbeli nem cigányok mondták, hogy másképp nem dolgoznak majd. Igenis csinálták a saját jól felfogott érdekükben, mint a szociális szövetkezetünk tagjai, csak éppen nem lett belőle árbevétel, mert nem tudtunk aprítógépet bérelni, körülbelül 10 vállalkozó csapott be. És ami még külön „tömör gyönyör” volt, hogy a biomassza projektnek az volt a lényege, hogy erdőkezelési munkákat végeztek a szövetkezet tagjai, de nem pénzért, hanem erdészetiileg értéktelen fahulladékért, amiből aprítékot akartunk csinálni, és azt eladni. Volt keretszerződésünk a miskolci, a kassai és a rimaszombati erőművekkel. Miután nem tudtunk aprítógépet szerezni, 6–800 méter hosszú sallang, amit összeraktak a fiúk, az úgy ottmaradt, és amikor jött a hó, onnantól már nem tudtak az erdei utakra fölmenni ezek a

nehezebb gépek. Viszont a szomszéd, úgymond színmagyar faluból a kis apró traktorok igen. És a kedves magyar uraságok lopták el a cigányok fáját.

Na hát, ha ezt most megtudja valaki, akkor azt mondják, hogy nagyon demagógok vagyunk.

Ez történt! Ez történt, és amikor szóltam a rendőröknek, hogy csináljanak már valamit, mondták, hogy sajnálják, de nem tudnak mit tenni, merthogy a fára nincs ráírva, hogy az kié. És azok a gazdák a szomszéd faluból, akik ezt hurcolászták el, azoknak mind-egyiknek van saját kis erdőbirtoka, és bármikor mondhatja, hogy az az ő erdejéből való.

Honnan jöhetne ez a pénz, amivel meg lehetne lendíteni ezt az egész történetet?

Beadtam egy kérvényt mindenféle üzleti tervekkel alátámasztva, pillanatnyilag a Nemzeti Bankhoz, mert annyi pénzük van. És az a nyavalyás 300 millió, ami három éven át kellene nekünk, hogy tényleg meg tudjon állni a falu a saját lábán, és nagyjából minden családban legalább egy embernek legyen rendes munkája, nem közmunkája, körülbelül ennyi kellene hozzá. Egyelőre még nem reagáltak. Az a baj, hogy a nemzetközi donor szervezetek sem szeretnek beruházásra pénzt adni. Az egyetlen pozitívum a tavalyi évből az volt, hogy sikerült a Biztos Kezdet Gyerekházat létrehozni. A Biztos Kezdet Gyerekházhoz azonnal tudtam külföldi segítséget szerezni, mert ott ugye az van, hogy a szegény anyukák, meg a kisgyerekek, azokról olyan szép fotókat lehet csinálni. És attól a nekik fizető középosztálybeliek lelkiismerete nagyon szépen megnyugszik. De amikor arról van szó, hogy beruházásra, akkor valahogy nem akaródzik. A külföldieknek sem, sem a Soroséknak, egyiknek sem, akiket próbáltam. Hozzáteszem, rengeteg segítséget kaptunk egyébként a magyar társadalomtól. Ha csak ezt nézem, akkor azt kell, mondjam, van remény! Van ebben a társadalomban, ebben az országban sok jó ember. Van olyan kisnyugdíjas néni, aki havonta küld 500 Ft-ot a projekt számlájára. Elképesztően sokan segítettek. Csak éppen ez a nagy pénz nem akar összejönni!

Mi a helyzet az egyházakkal, ők hogyan aktivizálódnak roma ügyekben Bódvalenkén?

A projekt a gazdaszervezete a Magyar Református Szeretetszolgálat Alapítvány, ami-
ben nagyon-nagyon rendes emberek dolgoznak, és tényleg, amivel csak tudják, segítik a mi munkánkat Bódvalenkén. De... Hozzáteszem, bocsánat, én egy piszok ateista vagyok, bár az édesapám egy nagyon elismert református lelkész és teológiai tanár volt. A hit, az egy kegyelmi állapot, van, akinek van, van, akinek nincs, lényeg az, hogy én magam ugyan nem vagyok ebben a kegyelmi állapotban, de azt felismerem, hogyha vannak emberek, akiknek a lelkének szüksége volna némi pasztorációra. Bódvalenkén a cigányok majdnem mind római katolikusok, a nem cigányok majdnem mind reformátusok. Viszont a római katolikus plébános havonta egyszer átjön a településre egy fél-órás misére, aztán annyi. A református lelkész legalább átjön hetente. De ennyi idő alatt, hat éve nem sikerült elérnem, hogy történjen valami cigány pasztoráció ügyében, és hát

erre a töviskoronát az idén karácsony tette föl. Megbeszéltem mind a két pappal, hogy a református templomban, ami jó nagy, ott az egész falu elfér, ott tartunk egy ökumenikus istentiszteletet karácsony alkalmából. Amikor át akartunk menni a karácsonyfával, akkor a református gondnok asszony, a presbitérium feje, valami elképesztő rikácsolás közepette nem engedett be bennünket, úgyhogy végül is a karácsonyt a projektiroda istállóból átalakított közösségi termében tartottuk meg, nagyon stílszerűen.

Ezen kívül van még egy dolog, amit érzékelek és nagyon-nagyon-nagyon rossznak tartok. Azt látom elég sok helyen, még a jóindulatú papok is úgy vannak vele, hogy ő mostantól cigány istentiszteletet fog tartani, és most egy idézet következik egy tényleg alapvetően jóindulatú paptól: „mert ezeket nem lehet a lakossággal összeereszteni.” Azt hittem, kikaparom a szemét! Mi az, hogy ezeket? Mondom, én egy piszok ateista vagyok, de abban neveltek fel, hogy a templomban az Isten előtt mindenki egyenlő! Abszolút egyenlő! Szóval ezeket én nagyon nem bírom.

Beszéljünk akkor ezután arról, amiben azért komolyabb sikerek is vannak. Itt van a tanoda, hamarosan érettségiző gyerek is lesz a közösségből. De hogyan is lett Waldorf-tanoda?

Esti Nóra Waldorf-pedagógus öt éve dolgozik Bódvalenkén. Iszonyú nehéz körülmények között, ő az egyik, aki nagyon komolyan hozzájárult ahhoz, hogy a bódvalenkei gyerekek sokkal jobban teljesítenek. De nemcsak ő. A másik, aki rengeteget hozzájárult, az a HEGYEM⁹ nevű mozgalom. Ők azzal segítenek hátrányos helyzetű falvakat, hogy megfinanszíroznak egy karate tréneret, aki dolgozik a helyi gyerekekkel. Elképesztő hatása volt! Ezek a gyerekek megtanulták az önuralmat. Arról nem beszélve, hogy mindenféle érmeikkel jönnek haza mindenféle versenyekről, úgyhogy megint ott vagyunk, ami az egyik legfontosabb, hogy tedd büszkévé! Tedd lehetővé, hogy büszke legyen arra, amit csinál!

Van még egy vonal, és ez pedig rengeteg budapesti egyetemista. Akik az évek során egymást váltva, folyamatosan vissza-visszatérve jöttek Bódvalenkére a gyerekekkel játszani, beszélgetni. Van egy társaság, akik minden nyáron tartanak nekik egy kéthetes képzőművésztabort. A lenkei gyerekek munkáiból már kétszer volt kiállítás Budapesten. És ezek a diákok nagyon sokszor visznek Pestre magukkal diákokat, és elviszik őket a Parlamentbe, romkocsmába, egyetemi előadóba, ide-oda, amoda, hogy táruljon ki a világ. Ez a te fővárosod is, legyen a tiéd! Azt hiszem, ez az egész így együtt kellett ahhoz, hogy tavaly már csak kettőnek kellett pótvizsgázni a 38-ból, míg hat évvel ezelőtt 28-ból 24-et osztályismétlésre buktattak. De időközben olyan mértékben ment tönkre a bódvaszilasi iskola, ahova járnak – és sajnos most már szinte 99 százalékban roma iskola, mert a nem romák az alapítványi iskolába viszik a gyerekeiket –, hogy nem vagyok meg-

9 Harcművészek az Egészséges Gyerekekért Mozgalom

győződve arról, hogy amit mi ezekkel az eszközökkel nagy nehezen elértünk, azt most nem veri szét a közoktatás. És nem vagyok abban olyan biztos, hogy az az eredmény, amit mostanra ezek az általános iskolás gyerekek értek, hogy csak kettőnek kellett pótvizsgázni, az valós eredmény, vagy pedig csak szabadulni akarnak tőlük.

A bódvaszilasi iskola két-három évvel ezelőtt se volt egy szuper iskola, de volt ott jó néhány olyan tanár, akik legalább megpróbálták. Kísérleteztek a projekt rendszerű oktatással, amivel le lehet kötni a kölyköknek a figyelmét, próbálkoztak felvilágosultabb meggyerekközpontú pedagógiai módszerekkel. Az elmúlt két évben ez mind eltűnt, nyoma sem maradt ezeknek az innovatív, kreatív kísérleteknek. Ahogyan ők maguk mondják, itt már nem oktatás folyik, hanem fegyelmezés, és egyértelmű, hogy azzal meg nem mennek semmire. Ráadásul most, hogy kötelező az egész napos iskola, ezzel például bennünket is meggátolnak abban, hogy szolgáltatást tudjunk nyújtani. Mert amikor délután 5-kor hazajönnek a gyerekek, akkor már nem tudunk velük foglalkozni, mert nincs munkaerő, meg a gyerek is hullafáradt. Marad a hétvége, de ki az, aki föláldozza a hétvégéjét? Az Esti Nóra többnyire igen. De az kevés! Működtettünk egy teleházat négy számítógéppel. Egyszerűen nem tudjuk megoldani a teleháznak a nyitvatartását olyan időben, amikor ésszerű volna.

Mennyi időt töltött ott Bódvalenkén? Mennyit kell ott lenni ahhoz, hogy működjenek ezek a tevékenységek?

Minden héten ott vagyok egy-két-három-négy napot. Egyébként, amikor ezt befejezzük, akkor beülök a kocsiba és megyek Lenkére, mert a Romaversitasnak a „fényhozó” projektje indul, és ha minden igaz, Bódvalenke lesz az első olyan magyar falu, ahol napelelemmel fogunk világítani minden házban.

Kialakult már a helyi emberekből egy olyan csoport, akik működtetni tudják a programokat, amikor éppen nincs Bódvalenkén?

Az az igazság, hogy nem, meg igen, meg változó. Például ott az asszonykörünk, vannak időszakok, amikor egyszerűen fantasztikusak. Amikor minden problémát megoldanak, belőlük nőtt ki egyébként az asszonykórus, akik még Brüsszelben, az Európai Parlamentben is énekeltek nagyon nagy sikerrel, elképesztőek voltak! A közönségnek a fele bőgött, a másik felének meg az arcán az a nagyon-nagyon szereteteli mosoly volt. Elképesztőek voltak! De vannak időszakok, amikor valami történik, és akkor összekapnak. Most például fél éve nem volt hajlandó próbálni az asszonykórus.

Mi történik akkor, ha Pásztor Eszter egyszer nem tud fél évig, egy évig elmenni Bódvalenkére? Akkor megáll a projekt, vagy most már akár „önjáró” is tud lenni?

Ez a projekt akkor tudná önmagát továbbvinni, ha kapnánk pénz beruházásra. Így pil-

lanatnyilag az van, hogy amennyire még tudom a lelket tartani a népségben, addig valamennyire működik. De ha záros határidőn belül nem sikerül megszerezni ezt a pénzt, akkor előbb-utóbb az lesz, hogy a fiatalabb, értelmesebb társaság felkerekedik, hiszen már most is beszélnek arról, hogy ők mennek Angliába, meg nem tudom hová. És ott fogják hagyni a falut, és ott fognak maradni az öregek, meg azok, akik a legelesettebbek, mert azért vannak jó néhányan olyanok, akik bizony nagyon-nagyon szerencsétlenek. Így 15–20 év múlva Bódvalenke a földdel lesz egyenlő. És akkor hiába jött létre ott a kortárs, európai roma festészet átfogó keresztmetszetét bemutató, a világon egyedülálló szabadtéri tárlat. Meg fog semmisülni!

Összességében hogyan értékeli az elmúlt éveket? Ez végülis siker vagy kudarc volt, vagy a kettő között valahol? Esetleg egy kísérlet?

Még nem mondanám azt, hogy kudarc, mert a remény hal meg utoljára, de ha nem tudok záros határidőn belül beruházási pénzt szerezni, akkor kudarccá kell váljon. Miközben a bódvalenkeiek életében, azt hiszem, nagyon pozitív minőségi változások mentek végbe. Ilyen dolgokra gondolok például, hogy amikor először jártam Bódvalenkén, akkor két cigány család volt, aki megművelte a kertjét, most már mindenki próbálkozik. Több-kevesebb sikerrel, de vannak, akik egészen ügyesen. Vannak, akik elkezdtek egészen jól gazdálkodni, tartanak mindenféle állatokat is, és úgy látszik, van olyan, igaz, hogy még csak kettő, aki a saját erejéből vezettette be a házába vizet, ami nagyon nem semmi.

Az előbb itt büszkélkedtem a gyerekekkel, de ugyanakkor van egy olyan probléma, amivel én nem tudok megbirkózni. Ez a korai gyerekvállalás, ami miatt gyakran félbehagyják az iskolát, hiába támogatjuk a kollégiumi térítési díjukat meg a buszbérletüket. Szóval itt életek mennek veszendőbe az utolsó pillanatban, amikor még 3–4 hónap kellene az iskola befejezéséig, és nem tudom, hogy ezzel mit lehet kezdeni. Ugyanis ez egy borzasztóan intim kérdés. Amikor az asszonykörben szoktunk erről beszélni, akkor mind azt mondják, hogy persze, hogy fel vannak világosítva, de ugyanakkor volt olyan 23 éves lány, aki még nem ment férjhez, és amikor egyszer kaptunk egy nagy doboz kondomot, akkor elpirult, és nem tudta, hogy mi az, és akkor én demonstráltam. De szerintem elég sokan nem tudják. Viszont ez egyike azoknak a dolgoknak, amikről én vagy a szakmunkás nem tudunk beszélni. Erről tudunk beszélni az asszonyokkal, de ezt nekik kell továbbadni, és nem tudom, hogy megteszik-e? Azt állítják, hogy igen, de nem tudom.

Tehát, ha jól értékelem a dolgot, ez egy olyan típusú modell, amikor volt egy nagyon jó, egyedülálló ötlet, ezzel sikerült megnyerni az emberek bizalmát, ráébreszteni őket arra, hogy ez az ő esélyük. Erre ráépült egy olyan lehetőség, ami a munkahelyteremtéssel és az oktatással kapcsolódott, de nem sikerült megteremteni ezek tartós finanszírozási formáit, nem épült ki a háttérben munkálkodó támogató bázis.

Van, amire azért sikerült pénzt szereznem. Van egy szociális munkásunk, aki önmagában felér egy teljes önkormányzattal, és olyan dolgok, például az, hogy van villany a házakban, az nagyon nagymértékben köszönhető neki. Meg az is, hogy a gyerekek azért többé-kevésbé rendben vannak. Az, hogy lett egy Biztos Kezdet Gyerekház, a világon a legjobb intenrációs eszköz, én ezt legalábbis így látom. Arról nem beszélve, hogy rengeteget enyhít a mamák és a babák éhezésén. Hozzáteszem, tavaly 7 baba született Bódvalenkén, és ebből 4 meghalt, egyértelműen az anyák alultápláltsága miatt. Teljesen egyértelműen azért. Tavaly június óta működik a Biztos Kezdet Ház, ahova igyekszünk a várandósokat meg a fiatalasszonyokat is beterelni, az azóta született babáink egészségesek. Rengeteget jelent.

Egy ilyen kritikus helyzetben nyilván nagyon sokat számít egy szociális munkás, de még inkább előrelépés lehetne, ha egy nagyobb apparátus állnak rendelkezésre a családgondozási feladatokra. Nyilván egyszerűbb lenne a családtervezési kérdések megbeszélése is. Arról nem is beszélve, ha az embereknek rendszeres jövedelmük volna.

Még egyetlen egy dolgot hadd vessek fel, és ez a közmunka kérdése. Most már gyakorlatilag a választásokat megelőző fél évtől kezdve mostanáig, szinte folyamatosan, szinte mindenkinek van közmunka. Ami szegénységnyhítési szempontból biztosan jó. De az olyan mértékben teszi tönkre a lelkeket, a kreativitásukat, a lelkesedésüket, és törődnek bele ebbe az iszonyat semmi borzalomba. Amellett, hogy szétrombolja még azt a gazdaságot is, ami még úgy-ahogy működött korábban.

Mit fog csinálni Pásztor Eszter, ha azt kell egyszer mondania, hogy ezt nem tudja tovább folytatni? Akkor mi lesz ez életével?

Hát egy rusnya vénasszony vagyok már... Ha nem fogom tudni csinálni a bódvalenkei projektet, mert az egészségem nem engedi, amíg a fejem működik, addig is folyamatosan beszélni akarok róla. 2010-ben volt az Európai Szegénységellenes Év, és akkor engem felkértek, hogy legyek ennek az évnek az egyik magyar arca. Én ezt boldogan elvállaltam, mert azt gondoltam, hogy majd rengeteg újságíró fog engem megkeresni, és akkor én majd elmondom a magyar társadalomnak, hogy álljon meg a menet, vigyázzatok, merrefelé megyünk, meg egyebek! Ebből nem lett semmi. Azóta úgy érzem, hogy nekem kötelességem beszélni, beszélni erről a szegénységről, meg ennek a tűrhetetlen voltáról, meg mindenről, ami ehhez kapcsolódik. És ezt nem csak a bódvalenkeiekért teszem! Hanem mindannyiunkért. És azt kell, mondjam, hogy időnként elhívnak engem Isten háta mögötti cigány falvakba, levetítek nekik bódvalenkei képeket, és akkor azt látom, hogy mindig vannak a közönségben olyanok, akik sírnak. Hogy ezt mi, a mi fiaink festették? És akkor már ezerszer megérté!

Kérdés a közönség soraiból: 2009-ben, a program indulásakor még egy másik kormányzat volt hatalmon. Ők sem adtak semmilyen pénzügyi támogatást?

De! Az ő segítségével tudtuk megcsinálni azt a telep-felszámolási programot, amivel a falu 17,5 százaléka került emberi körülmények közé.

Kérdés a közönség soraiból: Ebben a félévben kéthetente esélyem volt arra, hogy elmehessek a Bódvaszilas Általános Iskolába, mentor program keretében, szóval ismerem a gyerekeket nagyjából. Megkérdeztük tőlük, hogy van-e nekik arról gondolatuk, hogy érdemes-e tanulni? Azt mondták, ha ők tanulnak és lesz szakmájuk, még akkor sem biztos, hogy abból ők megélik, tehát nincs sok értelme a tanulásnak. Bódvalenkén van-e olyan délutáni foglalkozás, ahol megpróbálnak a gyerekeknek egy kicsi jövőképet mutatni, vagy valamiképpen foglalkozni velük ebben az ügyben?

Mint ahogy említettem, ezt tulajdonképpen azok az önkéntesek csinálják, akik rendszeresen járnak a faluba. Akik elviszik őket, kiviszik őket Bódvalenkéről, most, május 30-án is lesz egy csapat, akik jönnek fel Pestre, ahol megpróbáljuk kinyitni a világot, meg elhitetni velük, hogy te is képes vagy rá! A gond az ott van, hogy nagyon lehet látni a szülők hozzáállásában bekövetkezett változást. Mert úgy '12, '13 meg még '14 eleje is, akkor még hittek benne, akkor még ott voltak a mindenféle projektötletek, a biomassza projekt, a varroda, és folyton azt vártuk, hogy most már csak sikerülni fog valamelyik pályázatunk. Mert akkor nagyon is szükség lenne szakmunkásokra, és ezt ők is jól tudják. Azután, amikor sorban buktak el finanszírozás hiányában az ötletek, és ráadásul közben bejött a közmunka, elindult a belesüppedés az apátiába. Ehhez mi már kevesek vagyunk. Nagyon sajnálom, de ez az igazság. Bódvalenkén az egyik nagy tragédia az, hogy nincs egy olyan helyi vezető, akit mindenki elfogadna.

(A nyilvános interjú 2015. április 23-án készült.)

Fejlemények az interjú után

A program finanszírozása az elmúlt években folyamatosan bizonytalan volt. A „Sárkányünnepek” nevű, a település megismertetésére szolgáló, valamint az ott élők megélhetését biztosító rendezvény először piknikké „szelődött”, majd 2017-ben már azt sem sikerült megvalósítani. 2018-ban ismét sor került az esemény szerényebb, egyszerűbb formában történő megrendezésére.

4. LAKATOS BÉLA

A POLITIKAI LEHETŐSÉGEK MODELLJE

Lakatos Béla történelem-földrajz szakos tanár, Ács település polgármestere. Évekig dolgozott minisztériumi tisztviselőként romaügyekben, valamint megfordult az Európai Tanácsnál is. 2005-ben visszament településére, először iskolaigazgató volt, majd 2010 óta polgármester. Elnyerte az Európai Tanács és a Nyílt Társadalom Alapítvány első díját (Mayors Making the Most of EU Funds for Roma Inclusion), elismerve munkáját a romák integrációjának területén.

1969-ben született, a nyolcvanas években érettségizett. Hogyan vezetett az út egy cigány gyerekeknek Ácsról a szegedi egyetem történelem-földrajz szakára?

Nem volt olyan sima! A lényege a dolognak, hogy így utólag visszagondolva, engem a sikerek mellett a sikertelenségek is mind megerősítettek. Minden roma és nem roma gyerekek az életében vannak nehéz helyzetek, nekem is voltak, de ezek mindig adtak egy kis „löketet” ahhoz, hogy „na, akkor ezt azért is megcsinálom”! Több ilyen volt. Például nyolcadik után nem vettek fel sehova. A legjobb az volt, hogy négyes tanuló voltam, nem tudom, miért csak ennyi, mert például a földrajz és a történelem mindig a kedvencem volt. A történelemtanárom úgy hívott, hogy professzorka, és amikor már senki nem tudott semmire válaszolni, akkor mindig én jöttem. De a történelemverseny csapatába elfelejtettek behívni... Földrajzból meg az volt a legjobb, hogy év végén felelnem kellett az ötösért, de az úgy ment, hogy sokan feleltek különböző jegyekért, és én ültem az utolsó széken, és amikor már senki nem tudta, akkor: mondd meg, Béla! Megkaptam az ötöst. Engem nem izgattak ezek a dolgok, nem éreztem úgy, hogy kivételeznek, és nekem többet kell teljesítenem, hanem úgy voltam vele, ha tudom, elmondom, kész.

Általános iskolában voltak rossz pillanatok, de azért igazán szörnyű az a középiskolában volt. Volt egy olyan tanár, aki – meggyőződéseim szerint –, nagyon nem szerette a cigányokat, és ezt mindig ki is mutatta. A legjobb az volt, amikor angoltól már februárban be voltak írva a májusi egyesek. Pedig jó tanuló voltam, ami azért is volt, mert volt egy

olyan osztályfőnököm, aki odajött egyszer hozzám, és azt mondta: ha akarsz valamit magadból, akkor kezdj el tanulni! Másodikban 3,1 voltam, harmadik végén már 4,7. Ennyit javítottam egy év alatt. Na de, az angol, abból másodikban meg akartak buktatni. Mondtam az osztályfőnöknek: ha én megbukom, befejeztem itt ezt az egészet. De ez úgy ment, hogy már mindenki beszélt az angoltanárral, és a végén már csak angolt tanultam az utolsó hetekben. Írtam egy dolgozatot az utolsó héten, hogy ha kettes lesz, akkor kettést kapok. Egyes lett az is. Aztán végül úgy mentem át angolból, hogy a tanárok az osztályozó értekezleten olyan sokat mondták a kollégának a dolgot, akkor fogta a naplót és odavágta az osztályfőnökömnek: na, nesze, írd be neki te a kettést! Így menekültem meg attól, hogy elhagyjam a gimnáziumot. Azt csak érdekességgént teszem hozzá, hogy később, 2000-ben én voltam az Európai Tanácsnál a roma ügyeket képviselő magyar delegált.

Kíváncsi lennék arra, hogy ki támogatott téged abban, hogy egyáltalán fontos az iskola? Család, közösség? Sok cigánygyerek volt akkor az iskolában, aki ilyen ambíciókkal rendelkezett?

Ácson olyan 5–10 százalék a cigány lakosság aránya, tehát nem volt olyan sok cigány gyerek az iskolában. Az igaz, hogy mindannyian egy osztályban voltunk, akik abban az évfolyamban kezdtek, de így is négyen voltunk összesen. Barátok, mert együtt nőttünk fel. Ácson is volt péro – így hívták, ahol a romák laktak –, nosztalgiával gondolok vissza, mert ott mindenki jól érezte magát, kártyáztak, elbeszélgettek, kiültek. A péroban születtem, és onnan költöztünk egy másik részére Ácsnak, de ott is sok roma lakott, azt meg Mütyülnek hívták. Egy régebbi beszélgetésben is mondtam már: egyetlen embernek köszönhetem, hogy itt vagyok, az az édesanyám. És a mai napig azt mondom, a cigányság helyzetének javításában az egyik kulcspozíciót az édesanyák töltik be, és sokkal kevesebbet fordítunk erre a területre, mint amennyit kellene. Mindig meg akartam felelni anyámnak, hogy igenis, amit mond, azt csinálom, és ő azt mondta, hogy tanuljál, tanuljál! Tanultam, mentem ki a kiserdőbe, vittem magammal a történelemkönyvet, röhgöttek rajta a többiek. A lényeg az, hogy édesanyám volt, aki idáig juttatott, végig az egyetemen, meg egy pár olyan tanár, akikben volt emberség. Nagyon tudtam értékelni azokat a pedagógusokat, akik az embert látták a gyerekekben, nem pedig azt, hogy akkor te most ki vagy, mi vagy.

Az egyetem, az meg egy csoda volt. A nyolcvanas években bemenni az egyetemre, cigány emberként, nem akármilyen volt! Elsőre jutottam be az egyetemre. Magyarországon akkoriban csak Szegeden indult történelem-földrajz szak, 20 embert vettek föl abban az évben, és én bekerültem ebbe a 20 emberbe. Egy nagyon intellektuális környezetbe kerültem, még akkor is, ha közülük sokan nem igazán jó módú családból származtak. A csoporttársaim, akik között természetesen nem volt más cigány származású, nagyon barátságosak voltak velem. Mikor első ízben elmentünk buliba, és előkerült egy cigány

vicc, akkor mindig volt egy csoporttársam, aki odajött, és azt mondta, hogy figyelj, Béla, ne haragudj már, nem azért mondtuk ám a viccet, tudod? Harmadévtől már minden buliban énekeltük „A babám fekete roma lány”-t meg egyéb dalokat. Amikor mentünk terepgyakorlatra, már azt mondták, hozzam a hegedűt, mert bulizni kell. Végül már mindig ők énekelték a roma nótákat, nekem meg már a könnyökömön jött ki a dolog.

Említetted a hegedűt. Te zenész családból származol?

Apai részről zenész család vagyunk. A nagyapám primás volt, apám is tudott zenélni, de aztán később fodrász volt a szakmája. Anyai részről meg mindenféle, ott is fodrászok, meg iparos család. A mi családunk nem az a telepi szegény család volt. A péróban laktunk, de azért a nagyapám fodrász volt, úgyhogy megvolt mindig a betevő, inkább mi segítettünk azoknak a cigány embereknek, akiknek sokkal kevesebb volt. Azért az megvolt, hogy egyetem alatt eljártam dolgozni, mert nem vetett fel a pénz.

Nem akartak a gyerekből zenészt csinálni?

Dehogynem! Tanultam zongorázni, hegedülni, aztán rájöttek, hogy közel sincs olyan hallásom, mint a nagyapámnak meg apámnak. Papának profi hallása volt. A tévében énekelt a Hernádi, hogy „Sohase mondd!”, hű, ezt majd kérni fogják a külföldiek, és már le is nyomta. Én illet nem tudtam soha. Azt gondolom, hogy aki illet tud, abból lesz igazán jó zenész. Én valahogy kevesebbet örököltam, és valahogy ment-ment, de megmondom őszintén, középszerűnek lenni nem jó semmiből. Otthon a mai napig el tudok zongorázni valamit, de nem lettem zenész. Nekem a történelem és a földrajz jobban feküdt.

De miért pont a tanári pálya? Mert lehetett volna az ember mérnök...

Régész akartam igazából lenni. De annyira meghatározó, hogy milyen tanárod van. Aki nálunk a régészetben volt, az nekem annyira nem jött be. Nem is döntöttem el, a tanárság az idővel jött. A negyed-ötödév után, amikor már gyakorló tanár voltam, tetszett ez a dolog. Nem gondolkodtam abban, hogy „cigány-üggyel” foglalkozzak, hanem tanárként majd elhelyezkedem. De szokás szerint érdekes fordulatot vett az életem ekkor is. Az egyetem elvégzésekor kaptam tanári állást, de közbejött valami. Én ugyanis nagyon sokáig Egyetemi Színpados voltam. 1993 elején, pont, amikor végeztem, meghívásunk volt Casablancába. Szegény Bicskey Lukács barátommal játszottam, aki most hunyt el, ő volt a főszereplő, én meg az egyik mellékszereplő. Fölhívtam az iskolát, hogy ne haragudjanak, de életemben nem voltam Casablancában, oda el kell menni, ráadásul a darabból nem maradhattam ki, mert olyan szerepem volt, amit nem lehetett pótolni úgy, hogy beugrik valaki. Hát ezért nem mentem először tanárnak, munkanélküli lettem fél évig.

Mi volt a terv? El van végezve az egyetem, lesz egy tanári állás, és boldogan élünk, amíg meg nem halunk?

Nem voltak tervek. Igazából volt egy lehetőség, mivel elég sokat játszottam színpadon, lehet, hogy a színészet felé el fogok menni. De aztán a későbbi életem elindítója az volt, hogy szólt az egyik csoporttársam: Béla, megjelent egy álláshirdetés, add be! Ugyanis az Antall-kormány alatt létrehozták a Tankerületi Oktatási Központokat. A hirdetésben pedig megjelent, hogy cigány származású, egyetemi végzettségű embert keresnek. Csak hát a másik feltétel az volt, hogy 20 év szakmai gyakorlat. Mondom, még semmi sincs, de azért beadom. Beadtam ezt a jelentkezést, de sokáig nem is hívtak. 3–4 hónap után, februárban behívtak, és felvettek. Nagy csoda! Miért vettek fel? Mint kiderült, az egész Dél-Alföldön nem volt egyetlen egy cigány ember, akinek egyetemi diplomája lett volna, és felvehették volna erre az állásra. Én voltam az egyetlen, akinek megfelelő diplomája volt, de gyakorlatom nem volt, azt mondták, majd belejössz. Ott kezdtem el, onnantól kezdve az összes lépcsőfokon végigmentem. Voltam tanár, igazgató, minisztériumi kabinetvezető, minisztériumi háttérintézmény vezető, Országos Roma Önkormányzat, tehát tényleg végigjártam mindent, mire jött 2004, és azt mondtam, hogy ebből elegendem van! Amikor látod, hogy a döntéshozóknál nincs meg az akarat, akkor elmegy a kedved, ha te ezt szívből csinálod. Fölmondtam az Oktatási Minisztériumban, azaz közös megegyezéssel távoztam, mert így legalább kaptam pénzt is. És akkor elmentem munkanélkülinek. Elmentem a Munkaügyi Központba, és egy régi osztálytársam ült velem szemben. Mondja nekem az Edina, hogy te mit keresel itt? Mondom, munkanélküli vagyok, szeretnék bejelentkezni, mert nincs állásom, valamit majd keresnem kell. Mondom neki, mennyi a pénz? Mert azért nem mindegy, hogy mennyi a pénz. Akkoriban én olyan 6–700 ezer Ft-ot kerestem, ez nem volt kevés. Mondja nekem Edina, hogy a fizetésednek 60 százaléka. A fizetésem 60 százaléka? Hát ez nagyon jó! Hát mondom, én soha többet nem fogok dolgozni. Azt mondja, igen, de maximum 47 ezer forintot! Ez így, mondom, nem a legjobb. Akkor vettem házat, és a házunknak a részlete 68 ezer forint volt. Egyből lesápadtam, úgyhogy mondtam neki, na most, mi lesz? Azért a barátságaim meg a kapcsolataim megvoltak a minisztériumban, annyit el tudtam érni, hogy nyárra betettek a próba-érettségire. Akkor kezdődött ez a kétszintű érettségi, levezenyelhettem a Dél-Alföldön az első próba-érettségit, azzal valamennyit kerestem. De igazából állásom nem volt, és akkor hívtak föl a szülővárosomból, akkor még szülőfalumból, hogy nincs igazgatója az iskolának. Hallják, hogy én éppen nem dolgozom sehol, és nem volna-e kedvem iskolaigazgatónak lenni?

Itt egy picit álljunk meg! Engem nagyon érdekelne, hogy amikor a '90-es évek közepén bekerült egy cigány ember az oktatásigazgatásba, mit lehetett látni akkor a cigánygyerekek oktatásával kapcsolatban?

A '90-es évek közepén még sok dolog egészen másmilyen volt. Akkoriban a Dél-Alföld tartozott hozzám, ami Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megye volt. Azt tudni kell, hogy akkoriban még voltak cigány óvodák, cigány iskolák. Például Kecelen elmentem egy óvodába, ellenőriznem kellett a pedagógiai programot, meg hogy hogyan meg mi-ként van a szakos ellátottság. Bementem Kecelen az óvodába, az egyikbe, teljes, szuper főszereltség, óvónők, a gyerekek aludtak éppen, mert akkor volt a pihenő idő. Mondom, hogy merre van a másik óvoda? Mondják, itt nem messze. Elmegyek, bemegyek, mondom, keresem a vezető óvónőt, hát az nincs. Akkor mondom, valamelyik óvónőt. Hát annak meg éppen dolga volt, el kellett mennie valahova. Mondom, most ne haragudjanak, úgy működik az óvoda, hogy nincs óvónő? Azt mondják, hát itt vagyunk mi, mi vagyunk ketten a dajkák. Tehát akkor két dajka viszi ma az óvodát? Igen. Mondom, ez sokszor van? Azt mondja, hogy amikor dolguk van, akkor elmennek. Így működött akkoriban néhány óvoda, ahol a cigánygyerekek voltak. Kalocsán meg az iskola volt döbbenetes. Volt egy olyan osztály, ahol csak cigánygyerekek voltak, és a kalocsai iskolából, akik már nem bírtak velük, ide kerültek. De döbbenetes dolgok voltak a '90-es években! Akkoriban még minden egyes nagyvárosban megvolt, hogy melyik a cigány iskola. Szegeden például a Móra iskola volt a cigány iskola. Odajárt az egész városból a cigánygyerekek 95 százaléka, a többi iskolába meg csak az elit cigány réteg gyerekei.

Mit csinált ilyenkor egy ifjú titán?

Mindig mondtam, hogy ez így nem jó, valamit kellene lépni. Mindig meg is hallgatták, Béluskám, nagyon rendes vagy, így van, nagyon fontos dolog, amit mondasz, majd ebben lépni fogunk, igen, tényleg. Aztán egy kicsit keményebben mondtam. Aztán érdekes módon egyre több helyen látszódott, hogy itt azért valami változást kellene csinálni. A Dél-Alföldön el is indult ez a dolog, de országosan csak sokkal később, a 2000-es években. De igazából, megmondom őszintén, visszanezve ezt húsz év múlva, én akkor igazából tanultam. Az egy jó tanulóidőszak volt.

Voltak azért félresiklásaim is. Ilyen volt a '95–96-os év. Engem is elcsábított akkor az Országos Roma Önkormányzat. Farkas Flórián volt az elnök, és akkoriban mondták, hogy ez az ember kell nekünk, roma kutatóintézetet hozunk létre, a Roma Kutatóintézet igazgatói posztjára meghívtak, dupla annyi fizetésért, mint amennyit Szegeden kerestem. Hát mondom, közelebb is vagyok Ácshez, szülőkhöz, nem voltam még nő, akkor megyek Budapestre, és akkor többet keresek. Na, akkora kóklerséget, mint ami ott volt, az életben nem találkoztam később se vele! Rájöttem, hogy az egész az egy nagy kamu! Tehát ez az egész Roma Kutatóintézet ez egy nagy pénzlenyúlás. Arról szól a történet, hogy van egy intézet, a minisztérium nyomatja a pénzeket, mi meg elköltjük valamire. Egy-két konferencia, összejövünk, elvagyunk. Egy évig bírtam, s egy év után mondtam, hogy köszönöm szépen, de ez nem nekem való. Visszamentem Szegedre, a

Pedagógiai Intézetbe, és akkor kezdtük azokat a programokat, amik arról szóltak, hogy a roma gyerekeket ne egy helyre küldjék a városban. Ez volt a '90-es évek végéig, 2000-ben hívtak a minisztériumba.

Van a hiúság, van a tenni akarás, van az, hogy az ember egyre tapasztaltabb lesz, és akkor azt mondja, hogy akkor bemegyek ebbe a csőbe, nézzük meg, én meg tudom csinálni. Ezért mentél be 2000-ben a minisztériumba?

Így van! Arról szólt a történet, hogy elindultak az Európai Unió roma pénzek, ezek voltak a Phare-pénzek. Környi László volt a közoktatási helyettes államtitkár, akit én ismertem a tankerületekből, mert ő volt a győri igazgató. Az akkori államtitkárok összedugták a fejüket, mert az Európai Unió Bizottsága, ahol a tárgyalások folytak, azt mondta a magyar félnek, hogy rendben van, de tárgyalunk itt a roma pályázatokról, meg pénzekről, de hát hol van itt egy roma? Az a lényeg, hogy nem volt egyetlenegy roma ember sem a minisztériumban, akit beültethettek volna, mert angolul tudott volna velük gagyogni, és el tudta volna mondani, hogy ért valamit a szakmához. Mert akik a minisztériumban dolgoztak romák, azok nem tudtak angolul, akik meg angolul tudtak, nem voltak romák. Tehát az volt a legjobb ebben a dologban, hogy föl hívtak, hogy oda tudok-e menni csütörtökön 2 órára az Európai Uniónak a nagykövetségére. Mondom, miért menjek? Hát azért, mert szeretnénk, ha ott lennél, elmondani, hogy mit csináltam, és a programok milyen fontosak. Hát, mondom, elmegyek, megnézem, mi ez. Odamentem, és ezzel a svunggal én lettem a Phare Bizottság elnöke. Komolyan! Tehát odamentem, elmondtam nekik egy-két mondatot angolul – nem is voltam olyan jó angolból akkor még, csak ilyen konyhaangolt beszéltem –, és az akkori Phare igazgatója behívatott másnap, hogy nem vállalnám-e ezt. Én lelkes voltam, mert azért akkor már volt mögöttem nyolc év, hát gondoltam, gyerünk! Meg hát adtak mellém tényleg okos embereket, akiknek azért megvoltak a tapasztalataik. Nekem igazából össze kellett fogni a dolgot, és azért tetszett ez a dolog, mert nem ment át száz kézen. Kiírták a pályázatot, az iskolák beadták, és amelyiket jónak találták szakmailag, kaptak annyi pénzt, amit előtte még nem látott, és mindezt a roma ügyekre. Ott ismerkedtem meg különben egy csomó olyan emberrel, akik rendkívül elhivatottak voltak ezen a területen.

Miért jöttem el akkor a rendszerből? Az azért volt, mert nekem nem nagyon tetszik, amikor a roma ügyet átviszik jogvédelembe. A roma oktatás szakmaiságát nem lehet roma jogvédelemmel pótolni. Nagyon összevesztem Mohácsi Viktóriával. Mondtam neki, hogy én úgy gondolom, hogy vannak helyzetek, amikor nem szabad afelé menni, hogy most mi vagyunk a cigányok, és minket elnyomnak, és örökké ránk lépnek, és akkor ezért nekünk mindig háborogni kell. Akkor mondta, hogy Béla, figyelj ide! Ha annyira nagy a szád a minisztériumban, hogy mit kell csinálni, akkor menjél, csináld! Próbáld ki! Akkor vállaltam el az iskolaigazgatói posztot.

2000 és 2004 között azért volt egy kormányváltás, 2000-ben még egy Fidesz-kormány volt, 2002-től meg a Medgyessy-kormány...

Megtartottak! Én az első Fidesz-kormány idején léptem be a Fideszbe. Ne gondolják, hogy az a Fidesz ez volt. Ez közel sem hasonlít az akkorira.

Az ember mit vár, amikor belép egy pártba?

Igazából az a pozíció, ahol én voltam, bizalmi hely volt.

És kellett?

Nem is, hogy kellett. Sok olyan barátom volt, aki bent volt a Fideszben, és az ő hatáskukra léptem én igazából. Nem voltam akkor sem olyan elkötelezett, de én azért Bibó Szakkollégista voltam a Szegedi Egyetemen, és én a bibói történelmi szemlélettel teljesen egyetértek. Nemzeti liberális értelmiségnek tartom magam, az, hogy Orbán Viktor ma már illiberális lett, arról én nem tehetek. Ennek ellenére engem nem rúgtak ki.

Én úgy emlékszem, 2002-től volt egy nagy nekibuzdulás, akkor kezdtek el roma referenseket bevenni a minisztériumba, Romaügyi Hivatal lett. Mohácsi Viktória is akkor került oda, és igazából az érdekelne, hogyan láttad belülről, milyen volt az akkori program?

Azt kell, hogy mondjam, abból a szempontból volt jó, hogy döntéshozó helyzetbe kerültek roma emberek. De mondom, az egyik fontos dolog, hogy nem lett volna szabad ennyire a jogvédelem felé elmenni. Ők nagyon elmentek abba az irányba, hogy nem a közoktatás és a munkahelyteremtés, meg egyéb dolgoknak, a szakmai programoknak a megalapozásával, pénzt fordítva eljussanak a kisemberekig. Szóval az MSZP-SZDSZ-kormányban sem jutottak el a kisemberig, akkor is megvoltak azok a politikai dolgok, amik sokkal fontosabbak voltak, mint ahogy most is megvannak.

2004-ben hazahívják a szülőfalujába, Ácsra azért, mert egy nagy ember, minisztériumból jön, iskolaigazgatónak hívjuk, a cigány gyerekekhez.

Érdekes volt. Igazából tanárikar-váltás volt, '84-ben mentem el ebből az iskolából, 2004-ben mentem vissza, tehát húsz év eltelt. Egy csomó régebbi kolléga már nyugdíjba ment, de azért volt olyan, akik nekem tanárim voltak, most meg beosztottjaim lettek. Elég furá volt az elején. Beadtam egy pályázatot az iskolába, és egy dolog mindenképp benne volt, hogy én meg akarom valósítani az integrációt, mert a minisztériumban is ezt nyüstöltük. Ács településen 10 százalék volt a roma lakosság, de volt egy elkülönített iskola. Volt egy olyan iskola, ahol – gyógypedagógiai iskolának hívták – 90 százalékban csak roma gyerek volt. Mondom, akkor itt mutasd meg! Aztán odamentem, elkezdtem.

Tudták, hogy mit fog csinálni az új igazgató?

Tudták, megvolt a programom. A polgármester az tudta, meg a tantestület is, habár nem biztos, hogy értette. Benne volt, hogy teljes integrációt hajtok végre, fölmenő rendszerben, iskolaotthont vezetek be, meg gyógypedagógiai képzésre elküldök egy-két pedagógust, meg föl kell venni asszisztenst. Az a szerencsém, hogy az akkori polgármester egy nagyon megértő, toleráns ember volt, és azt mondta, hogy csináld! Apámmal együtt dolgoztak a gyárban, és mondta, hogy Bumbili – mert így hívnak Ácson, apám Bumbi volt, engem kis Bumbinak hívnak, Bumbili, ez a becenevem – csináld meg, aztán majd meglátjuk.

Nem vagyok benne biztos, hogy tudták, hogy mire vállalkoznak. De arra lehet, hogy gondoltak, hogy jön egy olyan ember, akit sokszorosan kitüntettek, minisztériumban volt, lehet, hogy hozzá a pénzt...

Ez így is volt. Mert vittem a pénzt. A minisztériumban mindenkit ismertem. Ilyen szempontból megvoltak a kapcsolataim. Akkor erre én nem gondoltam, hanem arra gondoltam, hogy pályázatot kell beadni a roma gyerekek integrációjával kapcsolatban képzésre, és akkor egyből a HEFOP-pályázaton megnyertük a 38 milliót. Erre mindenki elájult, a legnagyobb pénz, amit addig nyert az iskola az 500 ezer forint volt, ez meg 38 millió. Mert először, amikor egy testületi ülésen elmondtam, hogy egy 38 milliós összegre szeretnék pályázni, akkor a testület azt mondta, hogy hát, nem kell ilyen nagy pénz, elég lesz 2 millió. Mondom, nem lehet 2 millió, mert ebben a programban 30 millió a minimum. 38 millió, beadjuk, megnyerjük, és három évig van program. Mindenki kaphat belőle pénzt is. Ezen is el voltak halva, hogyhogy pénzt? Úgy, mondom, a fizetés mellé még kap 15 ezer forintot az a pedagógus, aki vállalja, hogy indítja az integrált osztályt. Persze az integrációt én nem úgy csináltam, mint a szomszéd kisvárosban, hogy összedobták a gyerekeket egytől nyolcig, az összes fogyatékos betették az osztályokba, és megvolt az integráció.

Hogyan csinálták?

Felmenő rendszerben. Ez az alapja. Fontosak az arányok, egész napos iskola legyen, kéttanáros modellel. Megmondom őszintén, amikor elsőben ezt elindítottam, negyedikig láttam a rendszert, azt úgy körülbelül tudtam. Hogy ötödikben mi lesz? Arról fogalmam sem volt, komolyan mondom. Utána, később jöttem rá, hogy ötödikben hogy lehet ezt az egészet megoldani. Ugye ötödikben már más a helyzet, ott már nemcsak két tanár van a gyerekekkel, hanem szakos tanárok. Hozzá vannak szokva a felsős tanárok a poroszos frontális oktatáshoz. De egy fogyatékos gyerek azt nem fogja tudni követni. Benn ül az osztályban, legfeljebb rajzolgat. Tehát ezt nem szabad megengedni.

Mit kell akkor csinálni?

Rengeteg módszer van. Megint pályáztam, nálunk az egész tantestület elment képzésekre. Nálunk mindent megtanultak, azt mondták, Béla, most már ne küldj bennünket sehova. Nem mondom, hogy mindenki, de azért a fele alkalmazta is a tanultakat. Azonban egy nagyon fontos dolgot mindenképpen figyelembe kell venni. Ha egy 8–10 ezres városban, ahol 30 százalék a roma, és azt mondom, hogy az eddigi elkülönített osztályok tanulóit beteszem a többi közé, a szülők fognak a legjobban fellázadni. Ez biztos. Oda fognak menni, és azt mondják, mi lesz az én kis aranyos Pistikémmel, Juliskámmal? Hogy fog az haladni? Hát az izé gyerekkel nem fog egy osztályba járni! Mert akkor majd azzal fognak foglalkozni a tanárok. Ez tipikus, elfogadható szülői reakció. Mert az ő gyermeke már úgy megy az iskolába, hogy tud írni. Szóval nem szabad a tehetséggondozás rovására felzárkóztatni, ennyi az egész.

Akkor még szerencsére nem állami kézben volt az oktatás, hanem az önkormányzatában, és el tudtam érni, hogy három gyógypedagógus asszisztentst alkalmaztunk, akiknek például az volt a dolga, hogy az órán bemegy a tanárral, odaül a két gyerek mellé, aki az osztályban van és nehezen halad, és külön tanulja vele azokat a feladatokat, amiket ők meg tudnak oldani. Nem lehet ugyanúgy osztályozni felső tagozatban egy fogyatékos gyereket, földrajzból nem mondathatod el vele az Eurázsiai hegységrendszer tagjait, hanem azt lehet vele megbeszélni, hogy mondja el, mi a jellemző, ha elmegy egy hegyes vidékre, és akkor miket lát. Itt a lényege a dolognak. És ez ment. A szülők nem voltak felháborodva, és meg kell mondanom, a többi gyerek tanulmányi átlaga sem lett rosszabb. Amíg én voltam igazgató, az alatt végrehajtottuk a teljes integrációt. Mert az első évben úgy integráltunk, hogy az első két osztályt. Hét év alatt teljes integráció lett. Amikor én eljöttem az igazgatói posztból, akkor már nyolcadikban voltak azok, akik az én időmben másodikosok voltak.

Hogyan viszonyultak ehhez a tanár kollégák?

A kollégák 20 százaléka állt mellettem teljes mellszélességgel. Azt mondták, hogy végre! Érdekes, hogy ezek azok a kollégák voltak, akik a fogyatékos iskolában tanítottak, nem gyógypedagógus diplomával. Régebben úgy működött ugyanis a történet, hogy aki nem tetszett az akkori igazgatónak, az ment a fogyatékos iskolába. De ők megismerték ezeket a gyerekeket, és ők sokkal jobban mellettem voltak. 40 százalék azt mondta, hogy nézzük meg, jó akaratú gyerek a Béla, meg ismerjük már, volt tanítványunk, majd csak nem lesz ebből baj. És volt 40 százalék, aki azt mondta, hogy ez egy ökörség úgy, ahogy van. Meg mit képzelek, hogy képzelem! De előttem senki nem merte mondani. Ez egy másik fontos dolog. Én nem tartom jónak, hogyha egy vezető nem avatja be a kollégáit, de azt nagyon tudni kell egy vezetőnek, hogy mi az, amit megenged, meg mi az, amit nem. Tehát ha akkor én megijedek, és mindenkinek azt mondom, hogy jó, persze, akkor ebből nem lesz semmi.

Ácson is úgy ment a gyerekek elosztása, mint az iskolák többségében Magyarországon. Van egy csoport az óvodában, ahol összejönnek azok, akik a település elitjének a gyermekei, és kiválasztják a megfelelő tanító nénit, aki majd továbbviszi őket. A többi gyerek meg el van osztva. Nálunk három párhuzamos osztály van. Tehát ez így megy, ez az élet. Aki azt mondja, hogy nem, az nincs benne a gyakorlatban. Ezt megszüntettem egyből, de ezért sokat kellett küzdeni, amíg elfogadták. Utána megcsináltam azt, amit most kitalált a kormányzat, a duális képzést. Amikor már öt éve ott voltam, észrevettem, hogy a roma gyerekek 50 százaléka kihullik a szakképzésből. Fölveszik, egy évig eljárogat, az ilyen mamutintézményben, ahol van 600 meg 1200 gyerek, hamar lemaradozik, kirúgják. Ácson is alig járt be iskolába, hogy járna Tatabányára vagy Győrbe, ami 30 kilométerre van, már a vonaton elkallódik. Mondom, ez így nem lesz jó, és akkor elkezdtem összeszedni ezeket a gyerekeket, akiket kirúgtak. Mondom, gyertek, majd csinálunk osztályt itt, Ácson. Nemcsak általános iskola lesz, hanem szakiskola is. Aztán mondták, hogy de milyen szakma? Hát mondom, azt még nem tudom, de elmegyek az összes céghez a környéken, és megkérdezem, hogy mire van szükség. Végigjártam a környékbeli ipari üzemeket, hogy mire lenne szükség, ami 5–6 évig biztos munkát tudna adni? Mindenhol azt mondták: nyomdász. Először meg voltam döbbenve, hogy minek ennyi nyomdász? Könyveket nyomnak, vagy minek? Kiderült, hogy kellett a dobozra címke. Így indultunk, 20 fővel. A 80 százalék levizsgázott, ami ezeknél a gyerekek-nél, akik már kiestek sokszor két iskolából, óriási dolog volt. A mai napig egy csomó gyerekeket dolgozik nyomdában, meg cégeknél. Öt osztály ment így ki, ami azt jelenti, 100 ilyen gyerek, és egy csomó olyan gyerek volt köztük, aki fogyatékosként került be. Nyomdai segédgépmester, meg egyéb, de itt az a lényeg, hogy állása van a mai napig. De ez is megszűnt mára, mert az állam átvette, és mondta, hogy erre nincs mód, hogy egy ilyen 20 fős osztályt tartsunk fenn Ácson az általános iskola mellett. Ezt most kimenő rendszerben megszüntették, tavaly ment ki az utolsó osztály. Azt hiszem, sok olyan dolog van, amit meg lehet oldani, meg szerintem eredménye is van, csak én most úgy látom, hogy kicsiben sokkal jobban meg lehet oldani.

Abogy mondtad, itt azért eldöntött utak voltak. Milyen mechanizmust kellett ahhoz kialakítani, hogy a roma és különösen a nem roma szülők megértsék azt, hogy nem lesz káros mindenki számára ez a dolog?

Ilyen egyszerű dolgokat mondok, hogy őszintén kellett velük beszélni. Lehet, hogy ez hülyén hangzik, de én azt gondolom, hogy igazgatónak is azért fogadtak el nagyon, mert őszintén és igazságosan próbáltam meg mindig dönteni. Azt gondolom, hogy az emberek nagy része ezt értékeli, mivel a mai magyar közéletből az őszinte beszéd szinte teljesen hiányzik. Én úgy kezdtem az első évet, hogy összehívtam a szülőket, és mindenkinek elmondtam, hogy mi lesz most Ácson. Megkértem őket, hogy adjanak nekem

bizalmat. Nagyrészt azok a szülők voltak ott, akiket ismertem, sokat számított az, hogy én Ácson nőttem föl. Tudták, hogy ez ide, közénk való. Ezért mondom, hogy a „vissza-menés” óriási dolog. Egy visszamenő ember az más, mint ha odamegy valaki. Lehet, ha én odamentem volna valahonnét az országból, és elmondtam volna, akkor azt mondták volna, hogy menj a fenébe, mit akarsz? De ezek az emberek velem nőttek fel, és akkor azt mondta Eszter, hogy jó, Béla, csináld, megnézzük, mi van. Ez így sikerült, ma teljes integráció van az iskolában. Sokat számít, hogy azért elértem azt, hogy a KLIK úgy vette át az ácsi iskolát, ahogy én megcsináltam. Tehát nem küldött el egy gyógypedagógiai asszisztens sem, egy gyógypedagógust sem. Pedig a környék iskoláiban nincsen seholy egy főállású gyógypedagógus meg asszisztens, meg egyéb, csak Ácson. Ezt így átvették, még ha többletköltség is.

A másik, hogy rengeteg pénzt vittem oda, rengeteg pénzt. Én profi voltam a pályázatokban, és azt mondhatom, hogy a 7 év iskolaigazgatóságom alatt olyan 350 millió forintot vittem az iskolának. Ez pedig kézzelfogható dolog volt. Nálunk például nem lehetett elmenni a végé előtt sem, olyan bűdös volt, mondtam, hogy ide én nem mennék be, a gyereket miért küldjük be? Az első dolgom az volt, hogy a végét felújítottam. De aztán sikerült megnyerni azt a pályázatot, és az iskolát teljesen felújítottuk. Ez egy nagyon jó kezdeményezés volt az MSZP kormánya alatt.

Azt is mondhatjuk, hogy a szocialista kormány idején nem haragudtak meg azért, mert becsaptad a minisztérium ajtaját, jó maradt a kapcsolat?

Jó maradt a kapcsolat. Igazából a szakmai részekkel megvolt a kapcsolatom továbbra is. Most is van ott olyan, a Brassói Sándor, aki a közoktatási főosztályvezető, az ott volt már a Környi alatt, ott volt a szocialisták alatt, ott van most a Fidesz alatt. Tehát vannak ott olyan emberek azért, a minisztériumot nem a miniszter viszi, meg nem is az államtitkárok, hanem azok, akik húzzák az ígát. Azután, hogy ott milyen emberek vannak? Ott szakembernek kell lenni. Nem volt rossz a kapcsolatom ilyen szempontból egyáltalán a minisztériummal később sem.

Úgy tűnik, jóban voltál az oktatásirányítással a szocialista kormányok idején is. De aztán 2010-ben a Fidesznek volt szerepe abban, hogy polgármester lettél. Mennyire voltál komoly párttag?

Az, hogy én Fidesz-tag voltam, ezt csak én tudtam. Tagja voltam a Fidesznek, néha szóltak, hogy nem fizettem be az éves tagdíjat, fizessem már be. Ennyi volt. Aztán elindultam, és a helyi Fidesz-vezetés látta Ácson az embereken, hogy támogatnak, és én mondtam, hogy meg tudom nyerni. Akkor aztán tényleg azt mondták, hogy Béla, te legyél a jelöltünk. Nem az volt a lényeg, hogy ki támogat, hanem az, hogy polgármester legyek. Mert sok olyan dolog volt, ami azért a testület akadályozása miatt nem igazán

valósulhatott meg. Például nem tudtam megvalósítani, hogy ahol Ácson a romák nagy része lakik, ott is valami történjen. Mert voltak olyan képviselők, akik annyira szemelenczősökök voltak, hogy például, a szélerőművesek meg akarták csinálni például a Jegesi utat. Jeges körülbelül 6 km-re van Ácstól, csak romák lakják. Volt olyan képviselő, aki azt mondta, hogy nem kell azoknak túl gyorsan beérni a faluba. Igen, ilyen indokok is voltak! Meg amikor elmondtam, hogy 500 milliót kell pályázni az iskolák felújítására, különben gondban leszünk. Azt mondták, hogy annyi pénzt nem, csak 200-at. Aztán 230-ig sikerült fölvinnem, mi lett a dologból? Az iskolák felújítása 350 lett, és mi tettünk hozzá 100 millió forintot, az 50 millió önrész helyett. Egy kicsit úgy éreztem, hogy itt valami váltás kell.

A helyi választmány egyértelműen javasolta, hogy Lakatos Béla legyen a jelölt. A Fidesz helyi elnökét föl hívta a Fidesz országgyűlési képviselője, hogy gyerekek, jól meggondoltátok ezt? Mi lenne, ha nem ő lenne, hanem és mondtak egy másik nevet, hogy ki legyen. Akkor mondták, hogy lehet ő, de akkor Ácson bukás van. De miért? Azért, mert akkor a Béla függetlenként simán megnyeri. Ezt nekem később mondták csak el, és felhívott az az államtitkár és mondta, hogy ez csak egy kis félreértés volt. Az első választáson 67 százalékot kaptam 4 jelöltből. Annyit tettem én akkor az iskolában, meg egy csomó dologban. A második választás 56 százalék lett, igaz, csak egy ellenfelem volt, és nagyon erősen fel tudják használni ellened a cigányságodat manapság. Ugyanis ellenem a legfőbb kampány az volt, hogy cigány vagyok, képzeljék el! Nem az volt a legfőbb dolog, hogy nem dolgoztam, hogy milliomos lettem, vagy szétloptam magamat, hanem az, hogy be fogja telepíteni a cigányokat. Olyat megcsináltak, hogy fölfogadtak egy cigány embert Győrből, pénzért, aki végigjárta a település egy részét, és azt írogatta, hogy hol vannak üres házak. És hát egy faluban egyből megkérdezik, hogy miért tetszik fölírni? Hát mert a polgármesternek csináljuk, mert a Mésztelepről, Tatabányáról ide fognak költözni a cigányok. Az a jó, hogy az emberek nagy része látta, hogy a négy év alatt Ács lényegesen fejlődött, tehát itt olyan beruházások, olyan pályázatok voltak, amelyek előtte soha. De higgyék el nekem, aki cigányként akar egy többségi város polgármestere lenni, az úgy szervezze az életét, hogy olyan mínusz 20–30 százalékkal indul, onnan kell megnyerni.

Azzal, hogy valaki cigányként polgármester lesz egy olyan településen, ahol többségében cigányok laknak, akkor „kifehéredik”?

Nem, nem, nem. Mindenki a mai napig is tudja, és én vállalom ma is a település előtt. Igaz, hogy kaptam múltkor egy levelet, cigányoktól, hogy minek ugrálsz te, te már lenézel bennünket. Egy névtelen levél volt. De Ácson van Jobbik alapszervezet is. Érdekes, hogy tanítványaim is vannak közöttük, és Béla bácsiznak, de folyamatosan írják, a cigányok mind bűnözők. Mondom nekik, nem jó ez, gyerekek, ez nem így van! De nem

tudod megmagyarázni nekik, akármilyen érvet mondasz, nem tudod megmagyarázni, de Béla bácsiznak. De Béla bá' is beláthatná, ilyeneket írnak.

Jelent-e bármiféle előnyt a településnek, az iskolának, az ott élő embereknek, hogy Fidesz-tag vagy és jó kapcsolatot ápolsz államtitkárokkal is?

Az a baj ma már, hogy van egy határ, amíg az ember hajlandó bizonyos dolgokat lenyelni. Én nem vagyok ennyire antidemokrata, amennyire mára a Fidesz az lett. Én már nem tudom lenyelni ezeket a dolgokat, és nem bírom lenyelni azokat roma ügyekben álságos, látszat dolgokat, amik ma mennek. Ez miatt a második ciklusban már nemhogy előnyöm nincs ebből, inkább hátrányom van. Amit egy újságcikkben is mondtam, hogy kilépni nem fogok, kirúgni meg nem mernek. De baj, hogy igaz, mert tényleg nem akarok kilépni. Azért sem, mert a város biztos, hogy meginná a levét. Azért ott van egy Fidesz alapszervezet, akik támogatnak, és azt mondták, hogy ha én kiszállok, akkor ők is kiszállnak a buliból. Ezt a Fidesz nem fogja megengedni. Ők azért tudnak lobbizni a városért, és én is hajlandó vagyok meglépni olyan dolgokat, amik jók és segítenek a város érdekében. De azt egyértelműen elítélem, ami ma a roma politikában megy, és ahogy a Fidesz kezeli ezt az egész roma ügyet, és ezt nyilvánosan el is mondom. A közoktatásban is nagyon nagy gondokat látok. A szakképzés romokban hever, ezeket én elmondom magának a közoktatási államtitkár asszonynak, aki elmondja, hogy persze, igazam van, de van egy politikai környezet, van egy politikai akarat, ami most nem igazán kedvez annak, hogy ebben lépések történjenek, amit én nagyon nehezen tudok elfogadni.

Amíg a roma értelmiség nem vállalja, hogy igenis valamilyen szinten képviseli a romákat szakmailag, addig „Bólogató Jánosos” roma vezetések lesznek. Sajnos a nagy pártok – mindegy, hogy MSZP vagy Fidesz – ezt azért a mai ideig jól kiaknázták. Mindenkinek megvolt az embere, csak ez a cigányságnak egyáltalán nem kedvez. Ha én annak a több milliárd forintnak csak az egyharmadát kapnám, 5–10 év alatt olyan látványos változás lenne, hogy az nem igaz. De nem kapjuk meg soha. És ilyenkor fölteszem a kérdést, hogy bármelyik kormánynak Magyarországon szüksége van-e az ügy érdekében tenni akaró, értelmes cigány emberre?

Azt gondolná az ember a racionális gondolkodás alapján, hogyha egy pártnak van egy olyan embere, aki sikeres, tanult, tapasztalatai vannak, helyi szinten komoly sikereket tudott elérni, oktatási modellben, városvezetésben, elfogadják az emberek, mindenképpen példaértékű, akkor két kézzel meg kell fogni ezt az embert, és minél magasabbra emelni, hogy próbálja meg egy kicsit fõntebb is megcsinálni. A kérdés az, hogy ezt miért nem teszik? Azért, mert túl okos vagy már nekik?

Nem tudom. Egyet tudok, hogy a múltkor megsúgták, hogy kilövési parancs van rám. De nem a Fidesz részéről, hanem a Roma Önkormányzat vezetése részéről. Nem tu-

dom, mit jelent ez, de szomorú vagyok. Meg az, hogy közmunkázunk, meg elindítunk új hidat a munkába, és 5 milliárd forintot kidobálunk az ablakon, és közben Ácsra soha nem jut el 5 forint. Behülyítik a romákat vidéken. Az megy, hogy lesz 100 embernek munka a megyében, ilyen program, olyan program, tanuljatok. Tanulunk, jól van. 6 hónap múlva: menjetek szépen haza vagy jelentkezetek közmunkára. Tehát értelmetlenségekre mennék a milliárdok, ha egyáltalán odaérnek. Ha följelentenek, akkor is elmondom. Megmondom őszintén, ettől sírni kell. Tényleg egy fehér hollóként érzem magam, mert engem le lehet mosni, ha a sajtó nem lenne ennyire mellettem, akkor simán eltipornának. Az a baj, hogy ha most engem lemondatna a Fidesz, akkor holnap már ott lenne az Indextől az Origóig, mindenhol megjelenne, hogy itt ez meg ez történt. Ezt meg nem vállalja a Fidesz, mert nyilván nem akar ilyen konfliktust. De sajnos nagyon elkeserítő ez az egész, és higgyék el, hogy egy idő után elfárad az ember. Nincs hozzá erőm, hogy tovább küzdjek. Akkor ilyenkor visszavonulok egy kicsit, aztán jó, mert valamit csinálnom kell.

Kérdés a közönség soraiból: Ön szerint az egyházi oktatás az sikeres?

Az egyházi oktatással kapcsolatosan van egy elvem. Az egyházi oktatás, az egyház által fenntartott helyek fontosak, azonban egy dolgot nem szabad elfelejteni, mert Magyarországon ezt elfelejtették: az egyháznak nem feladata megoldani a közoktatás problémáját. Sem a szakképzést, sem a roma gyerekek oktatását. Nem, az egyház besegíthet, meg lehet neki köszönni, és segítheti, de nem az ő feladata megoldani. Az állam feladata megoldani. És ma azt látom, hogy az állam bácsi úgy gondolja, hogy az egyház oldja meg ezt. Rátolja az egyházra ezeket a problémákat. A nyíregyházi Guszev iskola indítása az nagyon szép kezdeményezés. A püspök úrral beszéltem, és egyáltalán nem hiszem, hogy ő nem szívből gondolja, hogy ott a roma gyerekeknek mindent meg kell adni. De ezzel egy olyan példát mutatunk, amivel Nyíregyházának a többi helyéről levesszük a problémát. Nyíregyháza örül, verdesi a hasikáját, meg nagyon jó kedve van, mert aj, de jó! Tudja, mit mond a nyíregyházi általános iskola a szülőnek ezután, hogy ez az iskola ott majd a guszevi gyerekeket összeszedi? Örüljenek neki, nem jönnek ide, nem kell velük foglalkozni! Az állam bácsi jelenleg ezt csinálja. Tehát ez nem megoldás erre a problémára! Én nem azért nem támogatom azt az iskolát, mert nem hiszem, hogy egy ilyen dolog nem jó ezeknek a gyerekeknek, hanem azért, mert megmenti azokat, akik ebben a kis világban élnek, és ez a többség. Hát egy országban élünk! A boltban sincsen külön sor a romáknak meg a magyaroknak!

Kérdés a közönség soraiból: Mi lesz akkor, ha már nem lesz polgármester Lakatos Béla?

Ezen nem gondolkodom. De két dolog merült fel most a fejemben. Az egyik az, hogy megyek és tanítok, szeretek tanítani. Én élvezem a gyerekekkel, hogy ott vagyok. Meg-

élni nem olyan jól lehet belőle, de amikor tanítottam, akkor rengeteg szakértői munkát meg egyebet is csináltam. A másik dolog meg, egy őrült ötletem támadt, már mondtam is egy-két embernek. Mondom, ha nem leszek polgármester, elindulok országgyűlési képviselőnek függetlenként. Most már annyian ismernek a megyében, az egész régióban, hogy azt kell, hogy mondjam, népszerű vagyok egy csomó embernél.

(A nyilvános interjú 2015. április 30-án készült.)

Fejlemények az interjú után

Lakatos Béla hosszú politikai harcba keveredett az elmúlt években. Kilépett a Fideszből és 2018-ban a Momentum támogatásával elindult az országgyűlési választásokon. Sikertelen szereplése után azzal szembesült, hogy valószínűleg kevesebben támogatták saját településén is, mint amire számított, ezért az elmérgesedő politikai konfliktusok után lemondott polgármesteri tisztségéről. Legutóbbi fejleményként megtámadták és tettelegesen is bántalmazták, és bár a részletek nem ismertek, Lakatos Béla elmondása szerint politikai ellenfelei voltak az elkövetők.

5. LANKÓ JÓZSEF

AKI „ÖRÖMHÍRT VISZ A SZEGÉNYEKNEK”

Lankó József, plébános.

Pappá szentelése után Siklóson kezdte meg szolgálatát káplánként, ekkor kezdett el foglalkozni az első, teljesen „elcigányosodó” településen élőkkel Alsószentmártonban, ahová 1989-ben véglegesen odaköltözött. 1990 óta egyházmegyéjében a cigányokért felelős lelkész. A Szent Márton Caritas Alapítvány azóta több tanodát, óvodát, közösségi színteret működtet, közétkeztetési lehetőséget biztosít nemzetközi és hazai anyagi források segítségével.

Amikor eldől, hogy az ember pap lesz, akkor milyen tervei vannak, mit gondol a jövőjéről?

Én egy olyan korban készültem papnak, amikor még ateista diktatúra volt. Nagyon nagy ajándéka volt a Gondviselésnek, hogy itt, Budapesten lehettem papnövendék. Egyrészt teológiát tanítottak, másrészt alkalmunk volt megismerni a katolikus egyháznak az úgynevezett „földalatti részét”, a különböző bázisközösségeket, mozgalmakat, mindent szépen végigpróbáltunk. Ebből jött egy nagyon erős motiváció, hogy közösséget kell építeni és evangéliumot kell hirdetni. Ugyanakkor az sem volt teljesen kizárva, hogy valamiféle egyházi karrier állhat az ember előtt. Merthogy a püspököm kifejezetten azért küldött ide, az egyetemre teológiát tanulni akkor, mert szükség lesz később majd teológiai tanárookra vagy hasonló emberekre. A Gondviselés nagy ajándéka volt az, hogy két héttel a papszentelés előtt kirúgtak a szemináriumból, mert véleményünk volt, azt leírtuk, aláírtuk, fölolvastuk, átadtuk, ami abban a korban nem volt túl szerencsés, vagy legalábbis nem volt elég okos dolog, mondták akkor a felnőttek. Az öreg Cserháti püspöknek viszont volt annyi mozgástere, hogy mégis fölszentelt pappá bennünket, a kirúgottakat is, de nem küldhetett már vissza tanulni, hanem gyorsan elhelyezett káplánnak az első helyre, ahol volt egy rozzant templom, de nem volt hozzá káplán. Így kerültem Siklóusra, illetve Siklóshoz tartozott akkor Alsószentmárton, az akkor már homogén cigányfalu. Cigányt mondok és nem román, mert nálunk mindenki cigány, így hívják önmagukat is a saját nyelvükön.

Lehet, hogy valami másra készül, és egyszer csak ott találja magát egy nagyon vidéki helyen, ahol nagyon sok cigány ember él. Nem tudom, hogy ez lenne-e minden fiatal papnak az álma. Mi játszódik le ilyenkor az emberben?

Az volt a legerősebb indíttatás, hogy papként egyházat kell ott építeni, közösséget, leginkább bázis közösséget, ami akkor, vagy talán még ma is városban lehetséges leginkább. Mi, többen, úgy kerültünk kisebb helyekre káplánnak, hogy azért megvoltak a városi kapcsolataink és gyökereink, és egy darabig visszajártunk. Például én is Pécsre egy ifjúsági közösségbe. Ugyanakkor ez egy annyira sajátos helyzet volt, hogy itt van egy falu, akik más nyelven beszélnek, idegennek tartja őket mindenki, különböző előítéletekkel. Bennem egy csomó szorongással, hogy mi lesz? És mégis egy hatalmas kíváncsisággal és indíttatással arra, hogy de hát akkor itt kell az evangéliumot hirdetni.

Mit mondott az egyházi vezetés? Örültek annak, hogy van valaki, aki vállalja itt is a szolgálatot, vagy pedig azt mondták, hogy nem kell ezt olyan nagyon erőltetni a cigányok körében?

A „főnököm”, a plébános, nem tudott autót vezetni és fáj a lába is, öreg bácsi volt. Ő a faluba nem járt ki, úgyhogy ez adott egyfajta szabadságot, a Siklóshoz tartozó öt falut teljesen szabadon rám bízta. Nyilván az első évek ismerkedéssel, próbálkozással teltek el. Voltak ott már előttem más kollégák is, csak ők rövidebb ideig. Volt egy gyerekekből, fiatalokból álló hittanos csoport már, azt örököltém. Volt egy mag, ahonnan el lehetett indulni, és az évek alatt alakultak a kapcsolatok. Döbbenetes élmény volt például, amikor valamit csináltam a templom előtt, és az asszonyok megálltak és kérdezték: minket mikor viszel kirándulni? A gyerekekkel ugyanis voltunk nyáron táborozni. Mondom: mikor jöttök templomba? Miért, mi is jöhetünk? Hát ez kinyitja az ember szemét!

Olvastam egy interjúban, hogy amikor még nem csak cigányok laktak a faluban, nem feltétlenül „értek be” a templomba ők is.

Nem is értek be, ráadásul ortodoxok is voltak, tehát sok minden összejárt szott, ez egy érdekes helyzet volt. Számomra, pap számára pedig annak a kegyelmi helyzete, hogy ez most valami olyan, mint az Apostolok cselekedeteiben a pünkösöd, hogy itt elkezd az egyház épülni.

Volt kibez fordulni tanácsért? Az egyházon belül foglalkozott már valaki ilyesmivel?

Egyrészt Sója Miklós bácsi akkor már nagy öregje volt ennek a munkának, és én írtam neki levelet. Az öreg persze nem azt válaszolta, amit én szerettem volna. Azt vártam, kapok tőle egy hosszú listát, hogy mit kell csinálni. Erre az öreg elintézt engem azzal, hogy ha van irgalmas jó szíved, majd megmondja, mit kell csinálni, ha nincsen, akkor nem tudok tanácsot adni. Ennyi volt a tanácskéresemre a válasz. Tökéletesen igaza volt, így utólag. A másik segítség pedig külföldi irányból jött. Hallottam hírét annak, hogy

Csatkán¹ megjelent egy francia pap, és ott prédikál cigányoknak, cigányul. Közelemben voltak illegálításban Jézus kis nővérei², akiknek francia a rendi anyanyelvük, és akkor fölhergeltem őket, hogy jöjjenek el velem, mert én nem tudok franciául. Elmentünk, és megismerkedtünk André Bartellel, vagy mint ahogy a cigányok ismerték, „Jóska”. Az öreg francia pap azonnal eljött hozzánk. Megnézett ott mindent, beszélgetett velem sokat, máskor is visszajött. A tanácsai közül az egyik ilyen „Jóskásan” jellemző, hogy megkérdeztem: asszimiláció vagy pedig nem, merre kell vezetnem a cigányokat? Akkor az öreg rám nézett, hogy ne vezessél te senkit sehova! Legyél ott, figyeljél, és ha valakinek tudsz segíteni, akkor próbálj meg segíteni! Ez a tanács lett igazából a mai napig a munkánknak az alapkonceptiója. Jelen lenni, figyelni, és ha lehetőség van, segíteni.

A helyi közösségnek is új lehetett azért ez a fajta nyitottság, a teljes odafordulás. Gondolom, el kellett telni egy időnek, amíg elhitték azt, hogy most ők is fontosak.

Igen. Úgy emlékszem, hogy az első két év volt ilyen érdekes állapot, amikor a felnőttek nem nagyon barátkoztak velem, hanem inkább figyelték, hogy mit csinálok. Utána viszont föloldódott ez az egész távolságtartás. Létrejött például egy olyan hittan csoport, aminek a harmadrésze analfabéta, öreg cigányasszony volt. Nekem ott el kellett mondanom az egész katolikus, keresztény teológiát ezeknek az embereknek. Ebben az volt a fantasztikus, hogy miközben hétről hétre megpróbáltam egy-egy dolgot elmondani, közben nekem újra kellett gondolni mindent, hogy most minek mi az értelme, mit miért csinálunk, mi hogyan van. Tehát ezáltal, miközben ők tanultak, a saját hitem is megújult, és azt gondolom, hogy helyére került, a földre. Nagyon-nagyon nagy élmény volt tanítani, mert állandóan visszajeleztek mindent, és nagyon sokat tanultam ezekből a visszajelzésekből.

Nyilván szükségük van az embereknek a spirituális élményre. De valószínűleg valamilyen közösségi élményre is vágytak.

Nem ezt gondolom elsődlegesnek – a közösségi élményt –, hiszen ez egy zárt közösség ott Alsószentmártonban, ott lassabban hatnak a közösséget bomlasztó erők. Az igazi érzékeny pont, vagy ami örömet jelentett ténylegesen nekik, az az emberi méltóságuk tisztelete. Ez is egy miséhez kötődik, amikor próbáltam arról beszélni, hogy áldozni lehet, mit jelent tartalmilag Isten szeretete számunkra. Akkor egy öregasszony visszaszólt prédikáció közben: nem való az minekünk. Mondom, miért nem? Mert mi bűnösök vagyunk. Tiszta sor, én is, mindenki. Akkor sem való minekünk. De miért? Mert mi olyan gonoszok vagyunk, hogy újra vétkezünk. Az az asszony fölnevelt négy gyereket tisztességgel, dolgozott egész életében, normálisan élt a családjával, és akkor ez

1 Község Komárom-Esztergom megyében, az oláh cigány csoportok országos jelentőségű búcsújáró helye

2 Jézus Kistestvérei Női Szerzetes Közösség <http://www.jezuskistestverei.hu/>

a nyomasztó tudat, hogy én értéktelen vagyok... Ezzel szemben az örömméret, hogy az Isten gyermeke vagy, Isten szeret téged, ez egy felszabadító nagy ajándék, és az emberi méltóságnak az öröme és megtisztulása.

Tulajdonképpen ez a spirituális élmény tudja kompenzálni azt a hátrányt, ami a társadalmi kirekesztésből, leértékelésből megfogalmazódik az embereken.

Egészen pontosan úgy, hogy nem kell magadat úgy érezni, még ha ér is ilyen atrocitás. Az igazi értékemet az adja meg, hogy az Isten szemében ki vagyok. Persze ebből következik az is, hogy ha az Isten szemében az ő gyermeke vagyok, akkor a másik gyermeke az a testvérem, és akkor az emberi kapcsolataim is másként alakulnak. Azért az egyházunknak, mint a filmben is, rögeszmeként emlegettem, hogy a katolikus ezt jelenti. Hogy nem egy nációhoz kötődő, nem egy kultúrához kötődő, hanem egyetemes, mindenkinek helye van benne.

A cigányok bevonása az egyházközösségbe elkezdte visszaadni az emberek méltóságát. Mik voltak azok a legnagyobb változások, amik megfigyelhető voltak ennek hatására, akár egyes embereknél, akár a közösségnél?

A fiatalokban volt egy lendület, hogy tanuljanak. Meghozta az eszüket a lapátnyel, a kapanyél, hogy van ennél jobb munka is, és viszonylag sokan tanultak közülük. Elindult egy jó folyamat, amit aztán agyon csapott a rendszerváltás következményeként a munkanélküliség.

Azért kérdezem ezt a dolgot, mert az új megtérések esetében majdhogynem egyfajta elvárásként jelentkezik a „megváltozás”. Például azszal különbözteti meg magát a cigányember a többi cigányembertől, hogy akkor ő már nem iszik alkoholt, és csak fehér ingben jár, mert ő most már „tiszt”. Ez olyan, mintha terápiás csoportként is működne az egyházközösség.

Az én tapasztalatom szerint azért van egy fontos kiindulópont. Nekem cigány embereknek még sosem kellett bizonygatnom, hogy van Isten. Az istenhitet nem tőlünk, papoktól tanulták, hanem a családból hozzák. Ott legalábbis, abban a körben, ahol én mozgok, ott nem volt soha az istenhitben kérdés. Mindenki istenhívő, még az is, aki annak idején párttitkár volt. De hogy ennek a hitnek milyen az istenképe, az nem mindegy. Hogy egy ítélőbíró az Isten, aki oda is csap az embernek, mint egy felügyelő, börtönőr, vagy pedig a szerető édesapa, aki próbál gondoskodni, segíteni. Ez óriási különbség. Attól, hogy valaki megtér, ember marad a maga küzdelmeivel, gyötrelmeivel, jóságával, mindennel együtt. Én nem gondolom azt, hogy aki belép a templomajtón, az egyből fölállhat a talapzatra, és attól kezdve végzi a szenteknek a munkáját.

Biztos, hogy ebbe a képbe, amit mondasz, belejátszik a kis egyházaknak vagy egyházi mozgalmaknak ez a fajta befogadókészsége, hogy megtérsz, és akkor közénk tartozol.

Ez ad egyfajta elvárást, hogy milyen ruhát kell húzni, milyen hosszú legyen a szoknyád stb. Van egy ilyen, de ezt megtenni mértéknek, az borzasztóan veszélyes, merthogy nem szabad, hogy éppen a megtérés, vagy éppen a kereszténnyé válásnak a folyamata legyen ék például a családon belül. Ha a közösség megosztódik azon, hogy mi vagyunk az igazak, ti vagytok a bűnösök. Akkor az a megtérés lehet, hogy sok kárt okozott a családi kapcsolatok, rokoni kapcsolatok gyengítésével. Merthogy az legalább annyira Isten ajándéka, mint az, hogy valaki beletartozik egy másik közösségbe.

Ez a folyamat mennyire hatott vissza a katolikus egyházra? Ez egy minta lett, amit elkezdtek sokan tanulmányozni? És mit mondtak erre a püspökségben?

A legtöbb pap kollégában is azért van sokszor egy szorongás ezen a területen, és fölmenti aztán magát utána, hogy ezt nem lehet csinálni. Mármint a cigányokkal való foglalkozást, hogy ezt nem lehet. Attól, hogy Alsószentmártonban lehetett, ez egy érdekes folyamatot indított el. Az első négy év eltelt a próbálkozásokkal, négy év után már sokat voltam egy helyen káplán, akkor a püspök tovább akart helyezni, és akkor kértük, a plébánosom meg én is, hogy hagyjon, mert itt hátha lesz valami ebből az alsószentmártoni történetből. És a püspököm hagyott. Újabb három év múlva, amikor én mondtam azt, hogy most már Siklóból elegendem van, akkor pedig úgy helyezett, hogy Szentmárton maradjon az enyém. Cserháti püspök részéről maximális támogatást tapasztaltam. Amikor például megírtam neki, hogyha ennek a tíz falunak a papja vagyok, akkor miért logikusabb Alsószentmártonban lakni, mint Nagyharsányban, akkor ez természetes volt, hogy egy papot elengednek, és odamehetsz, lakhatsz ott. A következő püspök pedig érdekes módon kinevezett a Pécsi Egyházmegyében a cigányok lelkipásztorává, ami így egy elég nagy falat, egy egész egyházmegyére, de a jelentősége az, hogy a magyar katolikus egyház történetében ez az első ilyen diszpozíció. Amikor egy püspök a papját hivatalos levéllel diszponálja arra, hogy a te feladatod a cigányokkal való törődés. Előtte is voltak „partizánok”, akik ezt csinálták, még azon a területen is, ahol én vagyok, ferences szerzetesek voltak a ’30-as években, akik dolgoztak. De hivatalos egyházi diszpozíció azóta létezik Magyarországon. Most ott tartunk, hogy kötelező minden egyházmegyében cigány referensnek lenni, a Vatikán előírja.

Ez egy nagyon hosszú út volt. De ahogy halad az ember az úton, és megkezdődött a lelki gondozás, előbb-utóbb azzal is szembeülni kellett, hogy itt azért többről van szó. Jött a rendszerváltozás, a munkanélküliség, és hát jött az elszegényedés.

Alsószentmárton egy nagyon rendezett falu volt. Ez adott egy sajátos öntudatot. Természetessé vált, hogy rendbe tesszük a házat, kölcsönt veszünk föl, tatarozunk, rendben tartjuk a kertet, udvart. A rendszerváltás után először még élvezték a munkanélküliséget, de aztán nagyon hamar kiderült, hogy ennek van egy borzasztó nagy lelki terhe.

Az apák elvesztették a tekintélyüket a családban, és ez egy borzasztó hatással volt a kamasz fiaikra, meg az egész család életére. Másik oldalról pedig a mindennapi megélhetésnek a gondjai is szaporodtak. Harmadrészt pedig a gyerekek, fiatalok helyzete, ami elindult, hogy majd tanulás útján lehet valahova jutni, az is bizonytalanná vált akkor. Akkor fogalmazódott meg, hogy két irányban próbálunk segíteni, azon túl, hogy van a „normális egyházi élet”, hittan, szentmise, minden, ami ehhez tartozik. Az egyik irány, hogy akinek a túlélésben van szüksége segítségre, azon próbálunk segíteni. Ez egyfajta karitászmunka, Szent Pál föltaálta már, hogyha egyik helyen szükség, a másik helyen gyűjteni kell. Nekem addigra már volt nagyon jó német pap barátom, aki szintén cigányokkal foglalkozott, de volt neki német egyházközsége, és ezen keresztül egy csomó segítség jött. Tehát tudtunk ruhát adni, tudtunk élelmiszert adni. Érdekes módon az egyházmegye akkori gazdasági vezetője, egy öreg pap egyszer csak behívatott, és azt mondta, hogy kezdjenek el főzni, adok pénzt húsz emberre, adok állami normatívát erre, csinálják, mert ott szükség lesz rá. Elkezdtünk a plébánia 2-szer 3 méteres konyhájában főzni közétkeztetésre. Ezt csináltuk húsz évig, a végén már 90-es létszámmal. Megszűnt az állami normaíva hozzá, és akkor ilyen Gondviselés konyhája lett, hogy innen-onnan kaptunk mindig annyit, hogy volt mit főzni.

A másik irány pedig a gyerekek, fiataloknak a helyzete. Világossá vált az, hogy korábban a fiatalok, fiúk-lányok 16 éves koruk után elmentek dolgozni, ez azt jelentette, hogy reggel fölültek a vállalati buszra, és elmentek nagyvállalatokhoz, ahol együtt voltak mindenféle más népekkel, de megtanulták a külvilágot. Este meg hazajöttek. De hát ez megszűnt azzal, hogy megszűntek a munkahelyek, meg a vállalati buszok, és az emberek nem ismerik a külvilágot, segíteni kell, hogy kilépjenek. És ennek az útja megint csak a tanulás vagy tanítás-tanulás lett. Különböző dolgokkal próbálkoztunk, megalapítottuk a mánfai Collegium Martineumot, ami az lett, amit álmodtunk, csak nem volt rá pénz, és 12 év után el kellett adni a házat, hogy kifizessük adósságainkat, és nullával lezárjuk a történetet. Közben megalakult a Szent Márton Óvoda, ami viszont stabilra sikerült, mert azt már az egyházmegye föl vállalta. Tehát ilyen kísérletezéseink folyamatosan voltak. Aztán az óvodával együtt jött az, hogy akkor hova tovább iskolába a kisgyerekeket? Kínálkozott a siklósi katolikus iskola, mint lehetséges partner, de hát egy kis kölyköt hétévesen kilökni a nagyvilágba, hogy menj és álld meg a helyedet, ez elég nehéz. Akkor kell délután valaki, aki foglalkozik velük. Szintén német egyházi segítséggel sikerült már egy státuszt és egy embert találni, aki délutánonként hazavárja őket, segít a házi feladatban. Ebből nőtte ki magát igazából a Tanoda. Tehát, hogy igen, a gyerekeink lépjenek ki, menjenek, ismerjék meg a világot, tanuljanak, de legyünk ott a háttérben mint segítők, kísérők, időnként közvetítők iskola és család között.

Talán nem tévedek olyan nagyot, hogyha azt tapasztalom, hogy azért a klasszikus egyházi munka mellett nem mindenütt van benne még a gondolkodásban, hogy ilyen karitatív küldetést is teljesíteni kell egy közösség szempontjából?

Ez egészen pontosan benne van az egyházban, hiszen az első, és alap tanítása a Szentírásnak, hogy az ember az Isten képmása. Ha valaki az Istent akarja szolgálni, akkor az embertársát kell szolgálni. Tehát nem a templom aránya, hanem az embertestvér az Isten képmása, és ha az szenved szükségét, vagy valamiféle sérülést, vagy szüksége van valami testvéri jelenletre, akkor az az Isten szolgálata, ez egyértelmű.

Azonban különbözőek a helyzetek meg a lehetőségek. Nálunk a Gondviselés nagyon erősen dolgozik. Annyi segítséget küld, hogy teljesen ismeretlen emberek beállítanak adományokkal. Ott van Harkány, és hát mit csinálnak a német nyugdíjasok? Áztatják magukat a kénes vízben, és közben fecsegnek. A fecsegésnek az az eredménye, hogy eljönnek hozzám egy kávé inni az öreg házaspárok, és ha már ittak egy kávé, meg beszélgettünk, amikor legközelebb jönnek, hoznak valamit. Érdeklí őket, gyerekeknek csoki, ez, az, amaz.

Néhány évvel ezelőtt voltam Alsószentmártonban, és amikor például megnéztük a gyóntatófülkét – nem tudom, titkot árulok-e el ezzel vagy sem –, ott bizony felhalmozva állt a liszt, meg egyéb tartós élelmiszer, és azt mondja nekünk a plébános, hogy most erre van nagyobb szükség.

Biztos nem pont így mondtam, mert azt mondtam, hogy gyónni nem megyünk a szekrénybe, hanem aki gyónni akar, az bejön a szobámba, leülünk, és nyugodtan beszélgettünk. Merthogy erre is szükség van. Ugyanakkor meg kevés a helyünk a plébánián, egy ilyen szép nagy szekrény, mint a gyóntatószék, bepolcozható, és lehet benne az élelmiszert tárolni. Jó ez így!

Azt mondom, hogy a karitatív gondolkodásnak és a karitatív tetteknek is van egy szintje, amit valaki vagy átlép, vagy nem. Beszéltem már olyan plébánossal, aki azt mondta: hogyha én nevelni akarom a cigányokat, akkor nekem meg kell tartanom azt a három lépés távolságot, és nekem meg kell nekik mutatni azt, hogy mi a legjobb, és nekem nem szabad annyira lemenni arra a szintre.

Lehet megjátszani a pap bácsit, vagy lehet távolságot tartani, tekintélyt tartani, ez előfordul gyakran a történelem során. Azt gondolom, ha valaki pap, ember a maga korlátaival és lehetőségeivel, jószágával, sokszor az emberek sokkal jobban ismerik az én bűneimet meg a viselt dolgaimat, mint én magam. Az viszont, hogy elfogadnak engem, és mégis szeretnek, az egy borzasztó nagy ajándék. Nekem nem kell tekintélyt építenem vagy őrizgetnem, hanem én vagyok ott a pap, aki néha jó, néha ordít, de hát mit lehet vele csinálni, bolond szegény, mit lehet vele kezdeni?

Azért teszek föl ilyen provokatív kérdéseket, mert azért nem látok 1500 Lankó Józsefet Magyarországon.

Borzasztó lenne! Még egy is borzasztó.

Nem, nem lenne annyira borzasztó. Azért az sokat lendítene nagyon sok település helyzetén, ha az ilyen típusú emberek többen lennének. Miért mondom ezt? Talán sokan látták azt a filmet – jó régen készült, vagy 15 évvel ezelőtt –, amelynek az volt a címe, hogy Isten szeme előtt, és ott bemutatták Alsószentmártont. Van a filmben két fiatal szociális munkás, egy lány és egy fiú. Amikor én néhány évvel ezelőtt ott voltam, addigra már volt egy szép Tanoda, szépen fejlődött, rengeteg munkának az eredménye, és egyszer csak feltűnt ez a lány. Ő még mindig ott van?

Hát most éppen nem. Merthogy a harmadik gyereket várja. De rajta kívül is nagyon sok jó munkatársam van. Én nem szoktam dolgozni, nem azért mentem papnak, hogy dolgozzak! De vannak emberek, akik szívesen dolgoznak, és sokkal jobban értenek hozzá, mint én, és hagyom is őket dolgozni. Érdekes módon, egy szűrő az első pár hónap, amíg valaki odajön. Vagy az történik – volt már ilyen –, hogy két nap után egy óvónő már nem jön többet. És előfordul, hál' Istennek szép számmal az is, hogy valaki odajön, és köszönöm szépen, jól érzi magát, és ezt a munkát szeretné csinálni nyugdíjig. Vannak ilyen óvónők, szociális munkások, szociálpedagógusok. Minden szerénység nélkül mondom, hogy ez nem az én hatásom. Azt szoktam mondani, ha valaki odajön, hogy egy dologra nagyon vigyázz! Ne nézz bele a gyerekek szemébe! Ezt a hibát én 35 évvel ezelőtt elkövettem. Azóta itt vagyok. Tehát aki egyszer belenéz a gyerekek szemébe, az ott ragad.

Mi van most? Miből épül fel a tevékenység?

Van óvodánk Alsószentmártonban, van Tanodánk Alsószentmártonban, Magyarmecskén és Gilvánfán, van családi napközink Siklósnagyfaluban, Oldon, Adorjásán, játszóház van Kóroson meg Kovácshidán. Intézményileg ez van. Illetve fölépült egy rendes konyha, ahol most már normális keretek között főzünk 90 embernek egytálételt, naponta.

Ezt meg kellett teremteni valamiből. Adományok Németországból, pályázatok? Magyarországon mennyire volt ez támogatott, függött a politikától?

Időnként igen. Egy nagyon érdekes képződmény vagyunk mi, mert tulajdonképpen politikailag semelyik oldalnak sem felelünk meg. Hogyha „ballib” oldal van, akkor baj, hogy ott a pap. Ha polgári jobboldal van, akkor más munkatársakkal van probléma, hogy miért tartoznak ezek is oda. De mi nagyon jól dolgozunk együtt évtizedek óta. Van egy olyan munkatársi team, aminek ez a dolga, hogy szervezik az egész gazdasági hátterét a dolognak, mert én ehhez sem értek többek között.

Hány ember dolgozik mindennek a megvalósításán, működtetésén?

Nem tudom pontosan megmondani, olyan 40 körül vagyunk.

És ez onnan indult, hogy egy káplánt odahelyeztek egyszer Siklósrá. Azt hiszem, itt egy modell alakult ki. Mennyiben járult hozzá ahhoz, hogy Alsószentmárton is egy olyan falu, ahol csak cigányok laknak? Hogyan működött volna ez a modell, ha teljesen vegyes település lett volna Alsószentmárton? Külön egyházközség lett volna, külön templom, külön óvoda, külön napközi?

Nem tudom megmondani. A modell dolog az igaz, és elfogadott is olyan szinten, hogy a német katolikus egyház segélyszervezete velünk kísérletezte ki ezt a modellt, és aztán fejlesztette Fehéroroszországtól Moldováig mindenfelé. A modellnek a magja, alapja pedig a jelenlét. Ugye János evangéliumában van az elején, hogy: „az ige testté lett és köztünk lakott”, tehát a jelenlét. Ez úgy valósul meg egy-egy faluban, hogy valaki közülünk jelen van, és van egy tér, ahová be lehet jönni. Ez a nyitott ház, a közösségi házaink egy ilyen célt szolgálnak, ahol bárki, bármivel, bármikor bejöhet és elmondhatja, segíthet, kérhet. Erre épül az egész modell, és ezekben a házakban történnek, amik történnek, illetve az intézmények is ezekben működnek, vagy akár az istentiszteleti, vallási dolgok is itt valósulnak meg.

A '80-as évek óta felnőtt egy generáció, akiknek már szintén gyerekeik vannak. Ők megragadtak itt a településen vagy volt egyáltalán lehetőségük arra, hogy elmenjenek? Ha nem, akkor a második generációban már mennyire válik természetessé a bekapcsolódás ebbe az egész egyházi munkába, mozgalomba?

Az egyházközségnek a képe az körülbelül úgy néz ki, hogy koncentrikus körök vannak. Ez azt jelenti, hogy mindenki eldöntheti, hogy melyik körön tartozik éppen oda, de valamilyen szállal azért odatartozik. Rendszerváltás után, EU-csatlakozás előtt néhány pap barátommal csináltunk táborokat fiataloknak, 10 éven át mindig más országban. Voltak német középosztálybeli cserkészek, romániai árvaházi gyerekek, Balkánról menekült romák és a mi cigánygyerekeink. Tehát ez egy elég vegyes társaság volt, úgy 150 gyerek évente táborozott így Európa különböző országaiban. Az volt a meggyőződésünk és a tapasztalatunk, hogy a fiatalokat helyzetbe kell hozni, hogy találkozhassanak egymással, s ha találkoztak és megismerik egymást, esznek egymás főztjéből, megtapasztalják, hogy a másiknak a csókja jó, akkor ezeket nemigen lehet utána egymás ellen küldeni fegyverrel, vagy bármi ostoba eszmével.

Most vigyázzunk, megint veszélyes területre tévedtünk, mert ez integrációs modell... De ez most nagyon sok vitát vált ki az egyházon belül is, mint például a Nyíregyházán történtek³.

3 A Huszár-telepi iskola ügye a bíróságot is megjárta, amelynek során miniszteri szintű politikusok is állást foglaltak a kérdésben.

Én azt gondolom, hogy ott volt egy csomó jó szándékú naivság, és nagy baj, hogyha valaki nem kéri szakembereknek a tanácsát. Az egyháznak a katolicitása azt jelenti, hogy mindenkinek ott a helye. Ott, ahol elkülönülés van, ott sérül a katolicitás.

Mennyire kíváncsiak az egyházon belül ezekre a tapasztalatokra?

Van, amikor meghívnak előadást tartani, igen. Nem ezen a szinten, nem az előadások szintjén érdekes ez, hanem amit az előbb már egyszer jeleztem, hogy ez úgy indult, mint egy bolond káplánnak a hobbija. Aztán pár év múlva, mert egyszer egy vatikáni érsek odajött egy rendezvényre, ettől én másnap szakemberként ébredtem. Aztán egyszer csak eltűnt a kollégákról az egyházmegyében az, hogy nem lehet ezt csinálni. Legfeljebb kérdéseik vannak, hogy te ehhez mit szólsz? Tehát azért ez – azt gondolom – lényeges nyitás és változás. Vagy többen is vannak, akikkel, ha találkozom különböző papi összejöveteleken, akkor elmondják, hogy mivel próbálkoznak, meg hogyan tesznek, anélkül, hogy ők ki lennének kiáltva, mondjuk cigány lelkészek.

Úgy tűnik, Beer Miklós püspök úr állt a püspöki karban ennek az ügynek az élére. Ráadásul itt van a mostani római pápa, aki talán kicsit radikálisnak is tűnik sokak számára, különösen a politikusoknak.

Igen, ez egy érdekes folyamat volt. A 2000-es évek elejére tehető, hogy egyrészt voltunk szanaszét az eléggé sokan „partizánok” ebben a munkában, a magyar egyházban. Elkezdtünk egymásra találni, és szerveztünk is találkozókat. Egyszer csak jött a Vatikán részéről egy kezdeményezés, és ez a kettő összeért valahol. Ez azt jelenti, hogy a főpásztorok nem bújhatnak ki ez alól, hanem valamilyen szinten foglalkozniuk kell vele. Most nyilván nem tud mindenki személy szerint törődni ezzel, de azt gondolom, hogy Magyarországon a püspökök közül Beer Miklós az, aki a legvilágosabban látja ezt az egész helyzetet és feladatot, és az egyháznak a kihívásait. És hogy ő ki is mondja ezeket, ebben ez a nagyon jó!

Ami pedig a pápát illeti, nagyképűen azt szoktam mondani, hogy egészen fönt, meg egészen lent már jól van a dolog, csak közte kell igazodni. Egészen világosan kell azt látni, hogy a kereszténység nem vallás. Tehát abban az értelemben nem vallás, hogy nem a rítusainkkal, szertartásainkkal, templomainkkal próbáljuk befogni az Istent a kocsink elé. Hanem a kereszténység hit, és ennek a hitnek az a lényege, hogy az Isten képmása az ember. A középpontban nem bizonyos vallási dolgok vannak, hanem maga az ember. És minden, ami vallásosnak látszik körülöttünk, vagy akár a része az egyházi életnek, mint a szentségek, azok az emberről szólnak. Az ember életének a javításáról, vagyis az üdvösségéről.

Azért vannak ellendrukkerek is, akiknek nem tetszik, ami a településen történik.

Volt plébánosom, akit emlegettem, mondta azt, hogy tudod, Jóska, ha egy papot mindenki dicsér, akkor ott nagy baj van. Ha mindenki szidja, akkor is nagy baj van. Ha szidják is, dicsérik is, akkor jól mennek a dolgok. Én ebben az illúzióban élek, hogy nálunk jól mennek a dolgok, tehát nincs olyan, hogy mindig mindenkinek minden megfelel és jó. Aztán kicsi falvakban nagyon könnyen előfordul, hogy egy-egy önkormányzat vagy polgármester olyan hatalommá nővi ki magát, ami életnek-halálnak az ura. Ha ott, mint egyház nem tartozunk a fennhatósága alá, akkor az bosszantó a kicsiny diktátoroknak. De hát ezek ilyen emberi gyengeségek, gyarlóságok, amik néha keresztbe tesznek, ez kell ahhoz, hogy végig gondoljuk: mit miért csinálunk és hogyan.

Hogyan érinti az egész napos iskola a tanoda működését?

A tanoda azért nálunk nem annyira csak az iskoláról szól. Nálunk úgy van, hogy szabad tanulni is. Tudniillik, ha egy kiskölyök reggel 8-tól délután 3-ig bent van az iskolában, és amikor hazajön, és én leteperem, hogy ideülsz az asztalhoz és tanulsz, akkor az valami bűncselekmény a gyerek ellen. De lehetnek olyan helyzetek, amikor mégis erre van szüksége, hogy kérdezhessen és tanulhasson. A tanodának a programjai, ajánlatai azok sokkal inkább szabadidős programok, de azért olyanok, ahol ez fejlődik, az fejlődik, ezt gyakorolja, azt gyakorolja, tehát egyáltalán nem iskolás módszerekkel, hanem inkább játékkal, szabadidőprogramokkal próbáljuk a személyiség- és közösségfejlesztést segíteni.

Az iskolákkal jó a kapcsolat?

Az iskolák döntő többségben azt szeretnék, hogy ők kiadják az anyagot, és megmondja a tanító néni, hogy ezt tanítsák meg nektek délután a tanodában. Ilyen kísérletek persze voltak az iskolák részéről, de mindig elmentek a munkatársaink, és elmagyarázták, hogy tetszik tudni, mi nem az vagyunk. És hát sok gyerekünk jár a siklósi Szent Imre Iskolába, ahova nekem azért egyházi vonalon is lehet bejárásom, meg időnként kedvesen, időnként meg nem olyan kedvesen, elmondhatom a véleményemet is.

Ezeknek a fejlesztéseknek a továbbtanulásban, szakmaszerzésben, érettségit adó középiskolákban mérhető a hatása?

Ez éppen Alsószentmártonban egy nagyon fájdalmas helyzet, mert nekünk sajnos van helyben gimnáziumunk. Ez a Tan Kapuja buddhista egyház által működtetett Kis Tigris Gimnázium. Ami azért nagy baj – azon kívül, hogy lehet vitázni róla, hogy milyen az oktatás színvonala –, mert bezárja a gyerekeket a gettóba. Általános iskola után a gyerekeknek sajnos a többsége ott landol ebben az iskolában, mert ez nem jelent anyagi terhet a családnak. Persze vannak kivételek, hála Istennek, akik mégis elmennek Siklósról gimnáziumba vagy máshova tanulni, ilyen is van, de a többség sajnos megmarad ebben a zárt körben, és ez nem vezet sajnos sehova. Ugyanakkor mégis csinálnunk kell, amit csinálunk, merthogy nincs semmi lehetőség a faluban egyébként a mi programja-

inkon kívül, vagy nagyon kevés. És a fiatalokra pedig nagy-nagy veszélyt jelentenek a különböző kábítószeresek az utóbbi időben. Telepumpálták a szegény vidékeket ezekkel a szintetikus drogokkal, és borzasztó gyorsan terjednek.

Ezek szerint ebből a gimnáziumból általában nincs tovább lépés. Tehát itt lezárul a kör?

Igen, igen. Nagyon-nagyon elvétve van, ha valaki tovább megy, bár egyetemre bekerülnek sokan, de az első félévben kiderül, hogy az nem nekik való, nem az ő világuk. Nincs meg hozzá a fölkészítettség.

Nincs kitörés ebből a gettó létből.

Nagyon nehezen.

A rendszerváltás óta a politika gyakorlatilag elfeledkezett erről a vidékről egy kicsit?

Ez egy lassú folyamat. Mintha az utóbbi időben lennének arra kísérletek, hogy mezőgazdaságot faluhelyen esetleg lehet művelni kisebb méretekben is, de ezek most kísérleti szinten vannak. Olyan mértékig tönkretették a falvakat, kiszolgáltatottá tették a rendszerváltás után, hogy elvesztek a falunak a megélhetési küzdőterei. A közmunka nyilván jelent valamit ezen a téren, vagy az ebből kinövő dolgok, ami jó, hogy van, mert a semmi az sokkal rosszabb lenne. Olyan is van, hogy összeáll 4–5 férfi, és elmennek egy autóval valahova dolgozni. Számomra mindig döbbenetes ebben a történetben, hogy az emberek többsége dolgozni akar. Tehát minden létező szezonmunkát, napszámot megfognak, és nevetséges bérekért dolgoznak. Tavaly nyáron is volt olyan – Siklós borvidék –, hogy hajnali 3-kor kimentek a szőlőbe, délig dolgoztak egy napszámot, hazajöttek, 3-kor megint elmentek, este sötétedésig dolgoztak egy másik napszámot. Ezek 3500 forintos napszámok. Tehát eszméletlen nagy munka és nehéz, kegyetlen szinte. Mégis csinálják, nem adják föl. Ami számomra nagy öröm, hogy azt látom, az emberek többsége lelkileg nem omlott össze, hanem van egy egészséges lelki tartása és élni akarása, és próbál tenni is. Az azonban nem látszik még, mi fog kibontakozni ebből a helyzetből, hogyan lesz az embereknek tisztas megélhetése.

Mi történik akkor, ha Lankó József, valamilyen oknál fogva, egyszer csak befejezi itt a munkát? Áthelyezik, nyugdíjba megy, más történik.

Ez ki van zárva! Merthogy amikor az új püspök hozzánk került, és már megismerte az egyházmegyét, már ott volt egy éve, akkor megkérdezte, hogy te meddig szeretnél itt maradni? És akkor én mondtam neki, hogy 75 éves kor nálunk a nyugdíjkorhatár. De értem a kérdés lényegét. Hitem szerint Alsószentmárton volt Lankó József előtt is, és lesz Lankó József után is. Az, hogy Lankó József pont odakerült, és ott feladatot, szolgáltatást kapott, az a Gondviselő Istennek az ajándéka Lankó József számára. Azt gondolom, hogy ezek az emberek annyira fontosak az Úr Istennek, hogy fog róla gon-

doskodni, hogy legyen ott valaki, akire éppen akkor lesz szükség. Ott vannak a munkatársaim is. Azokat, akik ott dolgoznak, nem én irányítom őket. Hanem ők értenek hozzá, tudják, mit csinálnak, tudják miért csinálják és hogyan csinálják. Én legfeljebb egy kísérő testvér vagyok ebben a történetben, csinálunk is időnként reflexiókat, ahol mindenki elmondhatja, megoszthatja az élményeit, gondolatait a másikkal. Tehát az én szerepem a történetben inkább ez. Kevésbé vezérszerep.

Kérdés a közönség soraiból: Azt szeretném megkérdezni, hogy Ön szerint a cigány pasztoráció terén a kis egyházak miért sikeresebbek, mint a nagy történelmi egyházak? Én úgy látom, hogy több tagot gyűjtenek, mint például a katolikusok vagy reformátusok.

Másabb a módszer igazából. Tehát a kicsinységünkél fogva rugalmasabbak és mozgékonyabbak és könnyebben mozdulnak, ettől van ez. Könnyebben kerülnek emberközelbe.

Ami a nagyobb egyházakat illeti, van ez a mondás: „ecclesia semper reformanda”, ez azt jelenti, az egyház mindig reformálandó. Nem véletlen. Tessék megnézni, hogyan váltják egymást a pápák. Nem biztos, hogy ki lehetne így találni a dolgokat. Meghal XII. Pius, megválasztanak egy öreg bácsit, hogy na, ez jó lesz pár évig, míg a másik kinövi magát mellette. Aztán XXIII. János fölforgatja a fél egyházat, zsinatot csinál meg minden. Vagy jön II. János Pál, aki ismeri a keleti blokkot és bátran beszél. Vagy jön most ez a dél-amerikai, aki azt mondja, hogy na, menjünk oda az emberekhez közel! Hagyjátok ott a templomot, béreljétek egy garázst a külvárosban és legyetek ott az emberek között. Ez reform!

Kérdés a közönség soraiból: Ez a program egyszerre kutatási és oktatás program is. Hogyan lehetne megfogalmazni a mostani egyetemistáknak, az ottani emberek mit várhatnak a roma értelmiségiektől?

Nagyon fontos, hogyan tekintünk a saját életünkre. A mai fogyasztói világ megpróbálja velünk elhitetni: az életünk arra való, hogy élvezzük. Amikor dolgozunk, pénz keresünk, az mind-mind arra való, hogy élvezzük az életet. Meggyőződése, hogy ez nem igaz. Nem erre való az ember élete. Hanem az számít, hogy kikkel milyen emberi kapcsolatban vagyok. Minden munkának, minden pénznek akkor van értelme, ha az emberi kapcsolatokban értékke válik. Minden cigány értelmiséginek meg kell őriznie azt, amit a cigány kultúrában fontosnak mondtam, az emberi, családi kapcsolatokat. Azért, hogy ezen az úton keresztül, ahol ő már végig ment, mások is elindulhassanak, mehesse. De itt ül egy öreg cigányasszony a hátsó sorokban, aki tini lány volt, amikor elhatározta, hogy ő majd tanulni fog. Tanult bolti eladónak, aztán mikor már dolgozhatott Siklós egyik legjobb ABC-jében, akkor egyszer eljött egy nyári táborba, és rájött, hogy nem, neki gyerekekkel kell foglalkozni. Otthagyta a boltot, elment tanulni, leérettségizett, dolgozott egy darabig hitoktatóként, aztán elvégezte az óvónőképzőt, és cigányasszony-

ként, cigány közösségben, cigánygyerekeknek óvodát csinál. Tehát azt gondolom, hogy ez a cigány értelmiség útja. Nem egyedül van így, csak azért mondtam őt, mert itt ül. Idecipeltem, hogy lássatok eleven cigány értelmiségit, aki megtalálta a helyét a világban.

(A nyilvános interjú 2015. május 7-én készült.)

6. BÓDIS KRISZTA

ALKOTÁSKÖZPONTÚ SZOCIÁLIS ÉS INTEGRÁCIÓS MODELL

Bódis Kriszta író, dokumentumfilmes, pszichológus.

Művészként és szociálpszichológusként a társadalmi problémák kezelésével foglalkozik.

1998–2013 között egy ózdi roma telepen (Hétes telep) évekig önkéntes aktivistaként végzett tevékenységének eredménye az „Alkotásközpontú szociális és integrációs modell”.

2014-től a Van Helyed Stúdió megalapítója és vezetője.

Abhoz, hogy bármi történjen az elmúlt években Hétesen, kellett egy ember, akit úgy hívnak, hogy Bódis Kriszta. Pszichológus, író, dokumentumfilmes, forgatott rengeteg filmet a '90-es években, írt tanulmányokat, szépirodalmat. Kapott kitüntetéseket, sok mindent csinált. Egy olyan családból jött, ahol papok is vannak, akiket hol kitelepítenek, hol az ÁVH veszi kezelésbe őket, másokat orosz katonák ölnek meg. Egy nagyon bonyolult környezet, nagyon sok mindent tanult, de mégis itt van egy pesti lány, és akkor egyszer csak fogja magát és elmegy Ózdra? Hogy került oda? Ennyi mindenhez ért, ennyi mindent csinált már az életében, és egyszer csak azt mondja, hogy én akkor most elmegyek Ózdra, és ott a cigányokkal elkezdek foglalkozni. Mi ez?

Későn érő típus vagyok. Az egyetemen szociálpszichológiát tanultam, az tetszett a legjobban, és nyilván egy csomó ilyen kérdéssel, mint kisebbségi csoportok, kirekesztés, előítélet, szóval egy csomó ilyen izgalmas témával foglalkoztam, és nagyon érdekelt a kísérleti pszichológia. Mindig azt éreztem, hogy ezek csak könyvek, és nem látom a valóságot még akkor sem, ha egy csomó kutatást olvasok ezzel kapcsolatban, akár antropológiai, akár bármilyen témában. Igazából a film felé is ez vitt engem, mert akkor már dokumentumfilmeket készítettem a televíziónak. Kifejezetten egy olyan műsorba mentem el dolgozni, ahol ezek a témák kerültek előtérbe, szociodoku riportnak hívják ezt a műfajt. A Háló című műsor volt ez a '90-es években, és olyan nagyszerű régi dokumentumfilmekkel dolgoztam együtt, mint például Almási Tamás. Egyébként ő is forgatott Ózdon a '90-es évek közepén.

Én '98-ban mentem Ózdra, de akkor már sok helyen jártam Magyarországon ezeket a kérdéseket kutatva, mert mindenképpen az volt az érzésem, hogy nemcsak a tudomány áll valahogy egyfajta távolságra a valóságtól, akárhogy is próbálja az ember azt megközelíteni, de bizony a média is meglehetősen távol van, és manipulálja a valóságot. Én szerettem volna valahogy tisztán, tiszta filmeket készíteni. Azt hiszem, hogy leginkább azt szerettem volna, hogyha azok az emberek, akiket látok a médiában, és főleg romák, ők maguktól megszólalhassanak, ne szinkronizálják őket vagy illusztrációnak rakják be őket, hanem hogy tényleg lássuk azt, hogy mi zajlik egy ilyen telepen. Szerintem, aki nincs ilyen helyen, vagy nem volt ilyen helyen hosszú ideig – nem egy-két napig, nem turistaként, nem kutatóként, hanem úgy, hogy belekerül ebbe a világba –, az tényleg nem igazán tudja még filmekből sem, hogy milyen is ez az élet. Én ezt szerettem volna. De aztán persze kiderült, hogy ezt én sem tudom megcsinálni. Nem lehet filmen ezt megmutatni, és nem is biztos, hogy kell. Idáig jutottam én 2006-ban. Tehát elsőfilmesként mentem, médiamegújító szándékkal, majd amikor hosszan forgattam, szembementem a tévés módszerrel, hogy egy napot lemesz forgatni és egy napot vágsz. Mert ez a hozzáállás, ez a módszer, aztán azt veszed föl, amiről azt gondolod, hogy az a valóság. Sajnos ez az igazság, nem tudok mást mondani. Ha néztetek ilyen tudósítást, látható, hogy a stáb bemegy egy telepre, de a legtöbb filmes nem is megy be sehova sem. Az utcán azzal állnak rögtön szóba, aki a leghangosabb, aki odamegy és szerepelni akar, tök jó, megvan a riport, egy-két rémes felvétel a szutyokról, és aztán ez összevágva a narrációval, kb. így néz ki. Ezt lehet megcsinálni egy nap alatt, egyéjszakás vágással. És én egy kicsit ezzel szembementem, mert én is ennyi időt kaptam a tévében, de én saját kis kamerával is dolgoztam, ezért hosszabb ideig maradtam egy helyen.

Így kezdődött tulajdonképpen a Hétesre való beköltözésem, tévésként, aztán azt gondoltam, hogy pályázok, hogy filmet is készíthessek, aztán végül is három évig forgathattam egy filmet, aminek az a címe, hogy Isten adóssága. Nagyon sokszor aktivista lettem, filmes aktivista, miközben forgattam. Én nem tudtam, hogy van ilyen műfaj a filmezésben. Nem antropológusnak, nem is szociológusnak mondanám magam, mert nem az a fajta vagyok, aki utána megy a szereplőnek, ha vécére megy, vagy belenéz a lábasába is, hogy mit eszik. Mert nekem ezt tanították amúgy a tévében, hogy így kell viselkedni. Magyarán, hogy szenzáció után menjél. Én általában éppen akkor tettem le a kamerát, amikor volt valami szenzáció, mert akkor kellett valamit segíteni. Végül is elkészült ez a film, és még sok más filmet is forgattam ebben az időben hasonló témában, de erősen foglalkoztatott az, hogy ennek van-e értelme? Korábban hittem abban, hogyha egy ilyen filmet megnéznak az emberek, a társadalomban valamilyen változás történik. Kiderült, hogy történik is, az az egyik változás, hogy akik amúgy is így gondolkodnak, azok kedvesen megveregetik a válladat, és mondják, hogy nagyszerű dolog, hogy ezt így meg tudad mutatni. A másik pedig pont egy ellenkező hatás, vagyis

kiderül, hogy a szegénység az nem feltétlenül szül együttérzést a másik emberben. Ez történt Magyarországon.

Először volt tehát egy szakmai kíváncsiság, egy szakmai lelkiismeret, hogy itt jól kell filmet csinálni, merthogy felületesen mutatják meg az ilyen típusú közösségeket. És akkor itt ragadtál.

Igen, az egyik az aktivizmus része, a másik pedig az, hogy elkezdett nagyon érdekelni, mi zajlik az országban. Tehát nem csak tudományos szinten – mert azt azért láttam –, hanem politikai szinten, társadalmi szinten azzal kapcsolatban, hogy ekkora nyomorban vannak tíz évvel a rendszerváltás után, mondtam én nagyon fölsikoltva. De tényleg, abszolút naivitással. Hát ha ezt majd meglátják az emberek, meg a nagy vezetők, meg a nem tudom kicsodák, akkor biztos, hogy fognak valamit csinálni.

És csináltak?

Hát látjuk! Azóta is folyamatosan csinálnak... Persze ez egy nagyon érdekes dolog volt, mert én akkor leveleket fogalmaztam egyetemen tanító, a kérdésben kutató tanárokon át politikusokig, az ombudsmanhoz is fordultam 2000-ben, azért, hogy vizsgálják meg, hogy milyen embertelen körülmények között élnek itt emberek. Akkor még a szemétkben turkáltak a gyerekek, egyáltalán nem volt szemétszállítás, de máig sincsenek komfortosítva a házak, nem sok minden változott. Senki nem reagált. Másrészt azt a korszakot éltük – csak én ezt nem láttam akkor még, túl közel voltam ehhez –, amikor még éppen csak alakult a szegregátum. Tulajdonképpen a gettósodásnak a vége felé jártunk, vagyis éppen akkor alakultak ki ezek a telepek, hiszen Ózdon is majdnem mindenki emlékezett arra, hogy milyen volt egy gyárban dolgozni. Sok fiatalember, és az a néhány nyugdíjas, aki megélte a nyugdíjas kort, abszolút élménye volt arról, hogy milyen volt a gyárban dolgozni, hiszen tíz évvel azután volt akkor, hogy bezárt a gyár. Ezek az emberek itt ragadtak, és megtörtént a gettósodás, mivel nem tudták fizetni – hiszen ezek szociális bérlakások voltak – a lakbért, ez volt az a pillanat, amikor végképp kivonult a közszolgáltatás, végképp kivonult az önkormányzat. Beszedi a lakbért, mert azt beszedi, de halmozódnak az adósságok, és már nincs szolgáltatás. Nincs villanyóra, nincs szemétszállítás, semmi nincs. Tehát ez az a pillanat. És akkor azt mondtam, hogy ha ezt most gyorsan sikerül megállítani, visszafordítani, akkor még időben vagyunk. De egészen másképpen gondolták azok, akik még a privatizáció utolsó mozzanatait vitték véghez Ózdon is. A gyárat néhány ember privatizálta, nekik semmi érdekük nem fűződött ahhoz, hogy ezzel a dologgal foglalkozzanak, sőt, később, a kialakuló jelentős munkanélküliség miatt, szükség volt bűnbakokra is. Erre pont jó volt a cigányság, akiről pillanatok alatt terjedt, hogy egyébként lop, nem alkalmazkodik, pedig milyen sok szegény ember van a városban, akik ugyanúgy elvesztették a munkájukat, de mégsem ilyenek.

Mindig visszatérek rá, hátha valaki kedvet kap az ilyen típusú aktivizmushoz. Ez hogy működik? Persze van szakmai alázat, meg egy szakmai érdeklődés, de odamegy egy pesti ember, és azt mondja: szervusztok, cigányok, megjöttünk Pestről! Mi ennek a dinamizmusa? Meg aztán hogyan épül be az ember a közösségbe? Milyen oda- és visszahatások vannak?

Az első időben nyilvánvalóan a film adott egy keretet. Én voltam a „filmes”. Én úgy dolgoztam, hogy mindenkivel együttműködtem, tényleg, akivel csak lehetett, és aki szóba állt velem. Már pedig szóba álltak velem, olyan emberek voltak. Tehát bemegyek, leülök, leültetnek a legjobb helyre, eldobhatom a csikket, szóval rendesen otthon érezhetem magam, nem mintha otthon eldobnám a csikket, de erre a csikktörténetre még egyszer visszatérek, mert ez egy szép interkulturális viszony lett a hétesiekkel. Nekem pedig már odahozták a hamutartót is.

És kezdetben felismerték ők is az előnyét annak, hogy rajtam keresztül kommunikálhatnak a külvilággal, elmondhatják a problémáikat. Akkor még nem volt azért annyira divat, hogy minden egyes csatornán megszólalt egy cigány ember és panaszkodott. Nem is így mondták el a problémáikat, hanem hajnalban fölébresztettek, ahol laktam a szálláson, hogy: gyerünk már, Kriszta, gyere már, Kriszta, bontják a Józsiék körül a házat, az önkormányzat! Most! Kilakoltatás van, gyere! Rohantam, hogy kilakoltatás van, és ez azért volt fontos, mert nyoma lett ezeknek a dolgoknak. Akkor az emberek mondták – és én ezt nagyon szerettem, hagytam, hogy ezek így történjenek –, hogy hívjuk már ide a kisebbségi vezetőt, ilyenkor legyen itt! És akkor megjelent a kisebbségi vezető, próbált valamit intézkedni, akkor kiderült, hogy hogyan zajlik ez a kilakoltatás. Abban az időben 170 embert lakoltattak ki Ózdon.

Akkor volt egy másik megmozdulásunk is, amikor tüntetés volt Pesten. Hatására Lévai Katalin¹ adott adósságrendezésre pénzt, tehát elkezdtük a hétesiekkel közösen használni a filmet arra, hogy bizonyos jogokat érvényesítsünk. Akkor még – azt is mondhatnám – emberjogi aktivista voltam, ez mostanra egy kicsit elmúlt. Illetve nem ezt tartom a legfontosabb dolognak, egy kicsit csalódtam ebben a megközelítésben. Például jogi ügyek, hétköznapi jogi problémák merültek föl a telepen, egy emberjogi aktivista csapat eljött, megnézte, a precedenst elvitte, és ugyanaz maradt minden.

Egyébként filmesekkel is ez volt a baj egy idő után, ezt érezték az emberek, hogy idejönnek, elmennek, kész. A probléma meg ott marad. Azt hiszem, hogy ezt mindenki értékelte, hogy itt viszont meg változások vannak, hogy el lehet érni változásokat. Én akkor hittem abban, hogy ezen a módon tovább lehet menni, de rájöttem, hogy ez valóban nem feltétlenül jó út, mert túl nagy árat fizetnek a helyi emberek azért, hogy egy

1 2002–2003-ig a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium Esélyegyenlőségi Főigazgatóságát vezeti, 2003–2004 között a Medgyessy-kormány esélyegyenlőségért felelős tárca nélküli minisztere volt.

picike előnyt kovácsoljunk belőle. És még nagyobb ár az, hogy a saját magánéletüket, a saját nyomorukat mégiscsak egy ilyen szenzációhajhász módon, egy filmen keresztül mutogatjuk. Azt gondolom, hogy ezt egy ideig lehet csinálni, és miután mindenki ezt csinálja, ebből egy óriási nagy kéregetés lesz a végére.

Az egyik főszereplő család, akik köré a filmet végül is építettem, az egy nagyon érdekes, többféle módon megítélhető család volt. Állandóan a bűnözés és a jó út között ingadozott a családfő, aki magáról is elhitte, hogy választhat a kettő között, de aztán úgy körülbelül 4–5 év után kiderült, hogy ez neki nem fog menni. Vagyis a másik utat választotta, és még mindig ott tart. Nem volt abban partner, ami jól működhetett volna, hogy ő veszi a kezébe az irányítást tekintélyes emberként. Aztán amikor mégis ő vette a kezébe, sajnos uzsorakamatot szedett, úgyhogy másképpen használta azt a lehetőséget, azt az előnyt, amit ez a film jelenthetett, pedig a közösség is elfogadta volna őt vezetőnek. Így nekem sok tekintetben csalódást is jelentett ez a fordulat.

Miért maradtam mégis ott? Ezt az „ottmaradást” azért úgy kell elképzelni, hogy én közben egy csomó helyen forgattam, a gyerekeimet neveltem, előadtam az egyetemen, és vissza-visszajártam hosszú időkre Hétesbe. Napi kapcsolatban voltam a hétesiekkel, és a problémákat, ezeket a kérdéseket önkéntes munkaként kezeltem, tehát beszéltem az ombudsmannal, ilyen vezető, olyan vezető, ilyen gyűlést tartottunk, olyan gyűlést. Segítettem ezt a családot nagyon-nagyon, olyannyira, hogy ki is tudtak költözni Hétesből. Ez volt a vágyuk. Aztán valahogy ez az egész dolog kevésnek és zsákutcának bizonyult. Elmondom, hogy miért. Egyrészt a filmezés részét már mondtam, hogy kontraproduktív. Tehát azt éreztem, hogy megnézik a filmeket az emberek, hazamennek vagy megharagszanak. Ezt a kettőt csinálták. Különösebb mozgalom semmi nem indul. Nem hiszek abban, hogy pusztán az adományozás megteremtése például változást jelent a világban, mondjuk egy ilyen filmmel. Én pedig ekkor tudtam, hogy az nem lehet, hogy nem történik semmi e körül a kérdés körül! Tehát azt éreztem, hogy itt nekem dolgom van, és ez nem a filmezés, és nem az a család. Az egy tévút volt.

2007-ben arra gondoltam, hogy az egész Hétest valahogy mozgósítani valami változás köré azt valahogy úgy lehetne, hogyha a gyerekeken keresztül történne valami. Iszonyú kilátástalan volt, és most is az itt a gyerekeknek az élete. Semmihez nem jutnak hozzá, ami egy átlag gyereknek teljesen természetes. Nem azért, mert rosszak a szülei, meg nem azért, mert elhanyagolják őket, hanem mert az iskola is szegény, az iskola is szegregált, tehát ugyanolyan gettósodott helyzetben van. És alkotótábor szerveztem 2007-ben. Ez volt az első alkotótábor, ami annyiban különbözött a táboroktól, ahova néha ezek a gyerekek is eljuthattak – nem mindegyik, mert volt, amelyiknek nem volt cipője, s azért nem tudott elmenni, meg 300 gyereket nem tud elengedni az iskola sem csak 20-at –, de én azt mondtam, hogy költözzünk be, és csináljuk bent olyan lehetőség-

geket, amihez hozzájut mindenki. Magyarországon nem volt ilyen igazából előtte.

Mikor az ember bemegy a gettóba, az önkéntesek, vagy akik a táborban segítenek, akár te, vagy bárki, aki odamegy, először az fél?

Az én kollégáim biztos, hogy féltek, mert amikor először mentem, és mondtam, hogy én most ide fogok menni, itt forgatunk, akkor mondták, hogy jaj, Kriszta, te hülye vagy, meg fognak késelni! Mondtam, hogy hagyjatok már ezzel a hülyeséggel! Bárhol megkésélhetnek. Azért, mert odamegyek és elmondom, hogy szeretnék filmet forgatni? Különben tényleg olyan volt a hangulat télen, a hátukon hozták a fát az emberek, mintha egy atomtámadás után vagy egy fantasyba kerültem volna be, tényleg olyan volt. Na, és akkor én kiszálltam a kocsiból, elindultam, még emlékeztek is rám, ja, jöttél be a kabátodban! Megjegyezték, hogy kabátban vagyok, mert ők nem járnak kabátban. Kabátban jöttél, nagy kabátod van, befelé a Hétesbe. És tényleg így volt! Otthagytam a munkatársaimat, valószínűleg ők féltek, fiatal emberek voltak.

2013-ig csináltuk ezt a dolgot. Jön ez a csaj, filmezett, összebarátkozott az emberekkel, majd kitalálja, hogy tábor legyen. Nézték is rám különben a cigányasszonyok, majd segíték én neked! Mennyit fizetel? Hát mondom, semmit, mert most közösen fogjuk csinálni. Hagyjál már, hülye vagy? És a telepen lett a legtöbb önkéntesem, utána állandóan jelentkeztek, hogy Kriszta néni, én is hadd legyek önkéntes! Mert ez egy ingyen munka, volt egy kis összekacagás, hogy ingyen munka, csak a hülye dolgozik ingyen! Aztán megváltozott a jelentése ennek az ingyen munkának. Azért nem féltek a kívülről jött önkéntesek sem, mert én nagyon felépítettem ezt az egész tábor. Több hónapig terveztem és szerveztem a helyiekkel, hogy ezt hogyan lehet megcsinálni. Hónapokig gyűjtöttünk eszközöket, mert nem volt pénz, a barátaink és ismerőseink hozták össze a színes ceruzákat a tolltartóikból, és az ilyen típusú munkának az a titka igazából, hogy nagyon meg kell tervezni minden egyes pillanatát – azért mert annyira sok spontán dolog jön –, azért érdemes megtervezni, mert úgysem az lesz. De legalább valami kiindulópontja, kapaszkodója van az embernek, van egy koncepciója, hogy mondjuk, öt helyszínen zajlanak a foglalkozások. Az egyik nejlonzacsón – kb. ilyen volt a helyzetünk – festés lesz, a másik sarokban, a Mari néni lépcsőjén gyurmázni fogunk, én filmet forgatok a főúton, és akkor majd így reggeltől estig itt leszünk.

Itt alkalmazkodni kell, hogy nincs víz, hogy nem tudsz kezet mosni. Nekem olyan nagy igényeim már nincsenek, de az önkénteseknek voltak ilyen igényei. És én mondtam, hogy figyelj, itt így élnek emberek. Tehát nehogy már te most azon siránozz, hogy nem tudsz kezet mosni! Menj el a kúthoz, aztán mossál kezet! Pont arról szól ez a dolog, hogy azt megtapasztalni, hogy igen, élnek így emberek, mi ezen dolgozunk, hogy ne így legyen. Ezért reggeltől estig ott voltunk, volt, amikor ott is aludtunk egy-egy

családnál, vagy ott ettünk az első látásra nehezen elfogadható körülmények között. Ez nagyon fontos volt. Ez a fajta azonosulási képesség vagy empátia. Tehát, hogy meg voltak tervezve ezek a táborok, és tulajdonképpen én ezt egy képzésnek is tekintettem. Általában azt kértem az önkéntesektől, hogy úgy jöjjenek, olyan emberek jöjjenek, akik hosszú időre elkötelezetten tudnak velünk dolgozni. Mindig azt mondtam, hogy ez nem egyfajta turizmus...

Hány százalékuk jött vissza másodszor is?

Kialakul egy „kemény mag”, akik legalább 3 évig visszajárnak. Nekem is van olyan munkatársam a stúdióban, a stúdió vezetője, aki 4 évig önkéntes volt itt, és a hétesi táboron keresztül, a „mély vízben” képződött ki. Hiszen az volt ennek a táborozásnak a lényege, egyik fontos eleme, hogy ezek az önkéntesek majd később visszatérjenek. És ne csak nyáron, hanem év közben is be tudjam őket vonni az ilyen típusú alkotófoglalkozásokba, és akkor neveztem el ezt alkotás központú módszernek vagy modellnek, ami arról szól, hogy ezt a teremtő energiát, ezt az alkotás köré szerveződő közösséget, és az abból kitermelődő egységet vagy energiát fölhasználni egyéb változások elérésére. És ez abszolút működött.

Hogy lett ebből aztán komplex, oktatáshoz is kapcsolódó, kvázi tanodaszerű kezdeményezés?

Rögtön kiderült, már az első nyáron, hogy nyilvánvalóan ez kevés. Kevés, még akkor is, hogyha többször visszatérünk, és több ilyen típusú programot csinálunk. A gyerekek le vannak maradva az iskolában, tehát nekik szisztematikusan oktatási szolgáltatásra volna szükségük, szociális szolgáltatásra, egészségügyire, nincsen hol fürdeni, nincs vécé, nincs víz, stb. Biztos, hogy ha egy ilyen helyen elkezdünk munkálkodni, aki már ilyen modelleket építget, az ugye nyakig benne van a dologban. Azt mondtam, hogy akkor – ezt most nem én fogalmazom meg, ott a helyiek is megfogalmazták – az a baj, hogy nincs víz. De jó lenne, ha lenne fürdőszobánk! Igen, de ha fürdőszobánk van, akkor több lakbért kellene fizetnünk. Mi lenne, ha volna egy közös zuhanyzó? Tehát így együtt épültek föl ezek a dolgok, még jóval azelőtt, mielőtt egyébként most az állam úgynevezett komplex telepprogramokat csinál, meg kb. akkor, amikor elkezdték a Jelenlét-programot² szociális fókusszal. Tulajdonképpen mindenki, aki telepen dolgozott, eljutott ideig. Hogy komplexen kell hozzányúlni ehhez a kérdéshez, és komplex szolgáltatásokat kell szervezni, illetve mozgósítani a meglévő szolgáltatásokat. Mert vannak egyébként, csak nem jól működnek.

2 A Magyar Máltai Szeretetszolgálat ezzel a programmal a leszakadó közösségek felemelkedését, a társadalom peremére szorult emberek integrációját segíti, különböző, egymásra épülő elemekből építkező.

Ilyenkor általában elágaznak az utak, mert vannak, akik azt mondják, hogy azért kell a változás, hogy kihozzuk az embereket a telepről, tehát, hogy szűnjön meg előbb-utóbb ez a telep; és vannak, akik azt mondják, hogy adottak ezek a körülmények, de az teljes illúzió, hogy ki tudjuk vinni innen az embereket, hát akkor „csinosítgassuk” ezt a helyet valahogy.

Persze, én minden „divatot” megéltem. Pont akkor kezdtem el úgy komolyabban foglalkozni a dologgal, amikor a telepfelszámolás indult. Akkor az volt a „divat”, hogy le kell dózerolni az összes telepet. Van ugyan 1300 telep Magyarországon, de akkor rögtön mondtam, jó, akkor mi jelentkeznénk képviselő úr a dózerolásra. Amúgy is elkezdődött akkor már egy ilyen „nem gondoskodó dózerolás,” hogy az adósságok miatt kilakoltatták az embereket. De úgy gondoltuk, ez egy „gondoskodó dózerolás” lenne, mert az volt a terv, hogy integrálják egyesével a családokat, mentorhálózat satöbbi, és akkor rögtön kérdeztem, hogy hol kell pályázni? Kérdezték a hétesi emberek is. Akkor gyorsan, azonnal pályázunk, mert ez nagyon jó. A program meghirdetői azonban jelezték: nagyváros nem pályázhat; és kiszámoltuk, hogy nagyjából soha napján fog ez az egész program ide eljutni, és akkor én megkérdeztem azoktól – akik azt mondták, hogy Kriszta, ne tartsuk fent a nyomort –, hogy hunyjam be a szemem, és menjek innen, és addig nem fürdenek a gyerekek, meg itt addig így fognak élni? Én nem tudok így elmenni egy helyről! Én megértem, hogy nincs erre komplex megoldás, de én akkor is meg vagyok itt szólítva, és akkor majd mi csináljuk a magunk feje után, ahogy tudjuk. Láthatóan nem fértünk bele az akkori elképzelésekbe.

A második hullám az a „telepcsinosítgató”, az úgynevezett komplex telepprogram lett, ami 60 telepen zajlik ma Magyarországon, egyébként nagyon sok tekintetben ezekre a mintákra, amit mi itt az OSI³ támogatási alapokon fölfejlesztettünk. Ennek van politikai háttere, erről most nem akarok beszélni. A lényeg, hogy elvileg ezeket az elemeket vették át a komplex telepprogramba, és komolyan a bőrt tépem le az arcomról, amikor valaki azt mondja, hogy tőled tanultuk, Kriszta.

Igen, ez egy nagyon nagy dilemma. Nem tudom, ma mit csinálnék. Nekem az volt a tervem, hogy a telepen aktuálisan enyhítjük a nyomort, de hosszú távon a kitörésen dolgozunk. Ami nagyon hosszú idő, és a gyerekeknél lehet ezt megteremteni. Ezért volt az alkotóház, eredetileg az a romos épület, ami mostanra az úgynevezett Van Helyed Stúdió. Az volt a terv, hogy ez volna az oktatási pillér, hogy hozzuk ki a gyerekeket, és olyan szolgáltatásokat nyújtunk számukra minél korábban, amik a minőségi iskolaváltásra, a minőségi életváltásra teszi őket képessé. Nem azért, mert egyébként képtelenek volnának erre, csak a szegregált iskolákban való tanulásnak a visszamaradás, a lemaradás a következménye. A szegregált szót egyébként azért nem szeretem, mert a politika teljesen kisajátította. Én azt mondom, hogy ezekben a régiókban olyan méltánytalanul

3 Open Society Institute

minőségen aluli az oktatás, hogy ez a legfőbb probléma. Amikor a képesítés nélküli testnevelő tanár angolt tanít, és együtt tanulja, mint régen az oroszokat a gyerekekkel, és a takarítónő is beáll pedagógiai asszisztensnek. Lehet, hogy jó fej, meg kedves, de az biztos, hogy ezek a gyerekek soha nem érték el azt a szintet, amire egyébként képesek volnának, és az átlag állampolgár gyereke számára természetes. Ez lett volna az első pillér.

A következő lépés, ebből kiindulva, felszámolni a telepet. Ezzel pedig felszámolni a szegregációt, minőségi szolgáltatásokat adni, egymásra építve, minél korábban, és ha egyelőre nincs más lehetőség, akkor legalább minőségi oktatáshoz juttatni a gyerekeket. Én nem tudok mit kezdeni a szegregált iskolákkal. Amíg vannak, a kormány fordítson rájuk pénzt, hogy azok legalább jó minőségű oktatást biztosítsanak, adjon a tanároknak külön pénzt meg lakást, azért, hogy odamennek tanítani. A támogatók ezt nagyon jónak találták, és azt mondták, hogy 2019-ig tessenek elkezdeni kidolgozni ezt a modellt.

Közben az történt, hogy Hétesben az aktuális állami komplex telepprogram megpályázódott – hogy így mondjam –, és az alapítvánnyal az önkormányzat nem kötött szerződést, tehát ők azt mondták, hogy ők nem szeretnének együttműködni velünk. Tehát nem mi vagyunk a konzorcium partnerek. Civilek csak úgy dolgozhatnak most már bárhol is, hogyha konzorcium partnerek, külön nem pályázhatnak. Pedig gyakorlatilag eddigi munkánkat folytathattuk volna tovább, magasabb szinten, nagyon sok pénzből, amit most az önkormányzat és a TKKI⁴ megpályázhatott közösen. Azt mondták, hogy a Hétes jó, mert ott már nagyon jó eredmények vannak, azt megpályázzák. Az lett a programban, amit én mondtam, hogy pályázzanak meg, mert azt kell folytatni, ami itt elkezdődött: fürdőház fenntartása, lakások felújítása kalákában. Odáig jutottunk, hogy a családokkal kalákában dolgoztunk úgy, hogy szociális bérlakások ingyenmunkával történő felújításának értékét levonhatták az adósságukból, a lakbérükből. Tehát olyan konstrukciókat dolgoztunk ki, amik abszolút alkalmazhatóak az adósságkezelésre is, és közben növekszik az életszínvonal.

A komplex telepprogram nagyon sok pénz, másra is jó lett volna. A szociális munkásainkat mi, az alapítvány, nem tudtuk fizetni, hiszen mi nem kaptunk pénzt. Ezért megkértem, hogy hagyjuk itt a szociális munkásokat, menjenek be dolgozni a komplex telepprogramba, legalább ebből legyen valamilyen fizetésük. És engedjék meg, hogy egy ingyen dolgozó ember ezt szakmailag kicsit irányíthassa, mert mégiscsak én csináltam mindezt egy ideig. Bólogattak, bólogattak, de ilyen nincs. Ilyen nincs, hogy valaki főnök és nem főnök is egyszerre. Akkor én azt mondtam, hogy nem asszisztálok ahhoz, hogy jelenléti ívet töltünk ki az emberekkel, és nem asszisztálok ahhoz, hogy nem megy ki a szociális munkás a telepre, és nem asszisztálok ahhoz, hogy a fürdőházat nem nyitjuk ki. Elmondtam a hétesieknek is, hogy figyeljetelek, borzalmas ez a helyzet, ti nem fogtok

4 Az azóta megszűnt Türr István Kutató és Képző Központ

semmit sem szólni, mert be fognak hívni benneteket különféle képzésekre, és megélhetési támogatást fogtok kapni. Biztos, visszasírtok a régi szép időket velem, de mi ebből el fogunk menni. A gyerekek meg hozzánk fognak járni a stúdióba, mert közben az pedig elkezdett virágozni.

Más, hasonló programok esetében is tipikusnak tűnő fordulat, hogy van egy megtorpanás. A kezdeményezők beletesznek egy csomó munkát, egy csomó lelkesedést, elindul valami, elkezd működni, erre rájönnek mások is, és akkor megpróbálják kiszorítani azt, aki elkezdte a programot. És akkor az, aki elkezdte, egy kicsit lelkileg is hullámvölgybe kerül, és azt mondja, hogy na, jó, akkor én most kiszállok ebből.

Ez egy nagyon komoly szakmai kérdés. Ez lehet, hogy egy csomó helyen másképpen zajlik, de vannak olyan dolgok, amikhez én nem asszisztálok! Én nem asszisztálok európai pénzek elszórásához, és nem asszisztálok ahhoz, hogy azt mondják nem cigányok és cigányok akár, hogy minek költünk a cigányokra, amikor semmi foganatja nincs? Mert, ha most megnézed a Hétest, sokkal rosszabb állapotban van, mint amikor még mi csináltuk. Mert ehhez egy más típusú munka szükséges. Egy más típusú együttműködés. Nem hivatalos, nem projekt alapú együttműködés.

Mi igazából sosem kerültünk hullámvölgybe, mert sosem projekteken dolgoztunk. Nagyon örültünk, ha egy pályázati pénzt megnyertünk, de mindig folyamatos munkában gondolkodtunk. Ezeket a hullámvölgyeket nem olyan nehéz átvészelni, hogyha az ember erre teszi föl az életét, és pont a projektekkel szemben akar létrehozni egy teljesen új modellrendszert. Olyan finanszírozást találni, amelyik nem projekt alapú, amelyik felismeri, hogy ezek a projektek károsak, amik egy-másfél vagy két évig zajlanak. 2016-ig lesz komplex telepprogram a Hétesben. Szerintem utána le fogják dózerolni. Mert ezek a hullámvölgyek számomra inkább komoly tanulságot jelentenek és ez az időszak az életemnek egy jelentős szakasza volt, és a hétesiekkel azóta is nagyon-nagyon baráti viszonyban vagyok, úgyhogy egy csomó hétesi gyerek jár hozzám, de ez egy nagyon-nagy tanulság is volt, hogy bizonyos dolgokban meddig lehet elmenni. Inkább ilyen értelemben volt hullámvölgy.

Amikor elkezdtetek dolgozni a közösséggel, hogy lehetett rávenni a végsőig elkeseredett, gettóban élő embereket arra, hogy gyakorlatilag saját magukat a hajuknál fogva elkezdjék kihúzni ebből a helyzetből? Mennyi energia, mennyi kudarc kell ahhoz, hogy ezek az emberek elhiggyék azt, hogy valaki ezt komolyan gondolja, és ennek lesz valami értelme?

Ez egy nagyon csodálatos munka. Rengeteg döbbenetes kudarc meg sikerélmény övezi. Az érdekek és az alkalmazkodás az sokkal erősebb egy ilyen helyen minden másnál. Szóval lila ködös hülyeségeket nem lehet megcsinálni. Például sokaknak nem tetszett, hogy visszazuhan a kölcsönkérések száma, mert beindítottunk egy mikrohitel progra-

mot. Ez egy érdekes harc volt, és volt ajánlat, hogy akkor legyünk partnerek: te is adsz, én is és „okosban” megcsináljuk. Ha ez nem megy, akkor van az erőszakos része, hogy akkor viszont kinyírlak, meg nem tudom, mi.

A másik, hogy nehezen álltak ki mellettünk. Az első időben a táborban nem volt késünk és asztalunk, hogy az uzsonnát megcsináljuk. Álltunk két önkéntessel, álltak körülöt-tünk az asszonyok, nézték, hogy mit csinál itt ez a sok hülye, de asztalt, azt nem hoztak. Azt értékelték, hogy a gyerekekkel foglalkozunk, bennük volt az, hogy a gyerekemnek jobb lesz. A gyereknek építéd a fürdőt, a gyerekednek lesz paradicsom, és ez volt az a dolog, ami egy idő után abszolút tudta mozgósítani az embereket. És egyszerűen látta, tényleg látta, hogy boldogabb a gyereke, tisztább a gyereke, és jobb a gyerekének. Ez egy olyan közösségkovácsoló erő volt.

Egy másik eset kapcsán jöttünk rá, hogy ezeknek az embereknek nem volt gyerekora. Az, amit mi ott csináltunk, és ezekhez a lehetőségekhez ők is hozzáfértek, az valódi élmény volt számukra is. Leültek a kicsi asztalhoz rajzolni a nagymamák! Minden este volt esetmegbeszélés, és kérdezték többen: nem tudom, elküldjem őket? Dehogy küld-jed, fessenek!

És odahozták az asztalt egy idő után?

Az összes asztal eltűnt estére amúgy. Eltűnt az összes asztal, mondja nekem keservesen az egyik segítő fiú – aki később a szociális munkás lett három évig –, Kriszta, eltűntek az asztalok! Tudom, és megkérdezted az emberektől, hogy hol vannak? Hát azt nem, biztos ellopták! Mondom, kérdezd meg a Józsitól! Te Józsi, hol vannak az asztalok? Hát bevittem, hogy vigyázzak rá, ne ott legyen össze-vissza kint, még ellopják! Úgyhogy szépen kiderült, hogy mindenki vigyázott az asztalokra, és akkor másnap kikerültek az asztalok vissza. A hetedik táborban már nagyon „zsírul” működtek a dolgok, mert elein-te a tábori konyha az úgy nézett ki, hogy kaját osztottunk az embereknek. A harmadik táborig gyakorlatilag az osztás az úgy nézett ki, hogy széttapostak, nem bírtam a névsort felolvasni, pedig jól ki volt találva, az asszonyokkal összeállítottuk, hogy miből tudnak egy hétig főzni – én egyedül össze nem tudtam volna állítani –, 5000 Ft-os keret volt egy hétre, jól megcsinálták. Aztán egyre nagyobb lett a lehetőség, egyre több adományt tudtam szerezni hozzá, és a végén a 120 zsákot – ami egyenként 60 literes volt –, renge-teg élelmiszert kaptam. Ekkor már a helyiek pakolták, szortírozták, nekem már ott sem kellett lennem igazán, csak úgy néztem, hogy zajlik ez a munka. Az osztás is teljesen rendezett volt, ők egymás között, sor, kipipál... Valahogy ez a fajta közös érdek kiala-kulása volt érdekes, hiszen érdeke volt mindenkinek, hogy ez békességben működjön.

Hogy hogyan változtak a dolgok, ezt akarom most itt eldadogni. A hetedik táborban a Gerendai Karcsiéktól, a Sziget Fesztiváltól kaptunk egy acél vázas, hatalmas nagy sátrat.

Látják a férfiak, jön Iván kifelé, látja, hogy acél. „Kriszta, te hülye vagy, te tudod mennyi lesz ennek az ára? Itt, ma elviszik az emberek!” Mondom, micsoda? 15 év után ezt bírod nekem mondani? „Én nem vállalom ezért felelősséget, de ki tudja, erre járhat bárki...” Az az „erre járhat bárki”, az lehetett a testvére, akinek nem mondunk nemet. Mondom, jó, figyeljete! Ha itt bármi történik, én kész, ezt az egészet abbahagyom, én nem is értem akkor, mit csinálunk itt az elmúlt években! „Igazad van!” Nagy kupaktanács, férfiak összegyűltek. „Jó, akkor éjszaka őrizzük a sátrat!” Különben is mindig őrizték amúgy. Tehát lett egy közös érdek. Nem kapsz másképp enni. Közös életük lett. A tábor egy misztikus fogalomná, mítosszá vált.

A táborban sikerült azt a változást elérni ugyanis, hogy tényleg elfelejtődtek a társadalmi különbségek. Amikor például bementek könyörögni a főúrsorás házába az apukák, hogy jöjjön ki énekelni – aki egyébként oxigénpalackon volt –, és addig könyörögtek neki, míg felvette a fehér öltönyét, leválasztotta magát az oxigénpalackról, és kijött. Beszélni nem tudott a bácsi, de énekelni! Hát sírt mindenki! Ilyen élményeket képzeljete el. Vagy amikor az egyik asszony, aki azért nem szeretett engem, mert titkolnia kellett előttem, hogy futtatja a lányait. Közben én tudtam ezt, de ez is egy nagyon bonyolult dolog, hogy mit csinálsz egy ilyen helyzetben, beavatkozol vagy nem. Szóval azzal én végigtáncoltam egy estét. És ő attól olyan boldog volt! Közben sajnáltam, mert neki is borzalmas élete volt. Tehát egy nagy szeretetközösség alakult ki, és ez összekapcsolódott rendesen az alkotással, a közös énekléssel, a közös filmezéssel, egy hagyomány lett. Szóval azt hiszem, valahogy ilyesmi lehet az interkulturalitás, amikor kultúrák tudnak találkozni, és nem akarják egymást megváltoztatni, hanem kölcsönhatásban valami több születik.

Úgy látom, a te megközelítésed az, vagy az lett, hogy el kell fogadni az embereket olyanoknak, amilyenek, mert az életük olyan-amilyen. De ezen a helyzeten megpróbálni apróbb változásokat véghezvinni. Rendkívül nagy felelősség ez, merthogy mi van akkor, hogyha ezt a munkát az ember abbahagyja. Te vagy ott a bizalmi ember. Ha most odamenne valaki más, és azt mondaná, hogy ő is kezd valami új projektet, akkor egyáltalán nem biztos, hogy az működne. Ha te nem mennél többet, akkor mi történne?

Szerintem ezt jól látod, ez egy nagy tudatosság, és nagyon sok szakmaiság, meg sok gondolkodás áll mögötte. Én háromszoros tolerancia-díjas vagyok, de egyben rettenően türelmetlen is. Néha rá kellett magamra koppintani, hogy Kriszta, mit hajszolsz? Milyen változást akarsz? Miért akarod, hogy a Mesi hirtelen feladja azt az illegális kereskedést, amit eddig folytatott? Mit tudsz te helyette adni? Mit tudsz, munkát? Igen, tudok valamennyit, de nem lesz neki elég, mert többet keres nálam, és közben állandóan problémái vannak. Szóval állandóan gondolkodni kell, és nagyon sok elbizonytalanodás van bennem is.

Azt hiszem, már nem rólam szól a dolog. Én azért érzem a folytonosságot, mert kiforrt körülöttem egy olyan módszertan meg szakmai csapat, akik bár sehol nem tudták ezt tanulni, amit én Hétesben elkezdtem, de tudják működtetni, és most már nem a személyemhez kötődik ez a dolog. Biztos vagyok benne, hogy kellenek olyan energiák, amik bennem vannak, meg kellenek személyek, de nem arról szól, hogy én majd megmondom, hogy te ide menj, te oda menj, hanem le van írva már ez a módszer. Fel van építve, hogy milyen szolgáltatásokra van szükség ahhoz, hogy egy gyerek minőségi iskolában tudjon továbbtanulni, azt már mi kifejlesztettük, és szinte percre pontosan meg tudjuk mondani, hogy mit kell tenni ehhez.

És ehhez partner az iskola is?

Igen, és képzeld el, hogy igen. Meg kell, hogy mondjam, fantasztikusan jó az együttműködés. Igazából, ha valaki odamegy, és tényleg hitelesen elmondja, hogy mit akar csinálni, és azt tényleg hitelesen csinálja is, akkor egy darabig nézik, hogy hülye, aztán azt mondják, hogy végül is ez jó dolog nekünk is, kevesebb gondunk lesz egy gyerekkel, mert megcsinálják a házi feladatukat, hirtelen van valami cél, és ráadásul egy lehetőség is kapcsolódik a célhoz. Az más kérdés, hogy ez hogyan működik. Ezt működtetni kell, ez egy mindennapos munka, de egyáltalán nem reménytelen. Én egy nagyon teljesítmény-centrikus és sikerorientált ember vagyok, nagyon fontos számomra, hogy itt valóban kitörés legyen. És ez nem változás, hanem kitörés! Azt hiszem, hogy most érzem először azt, hogy nemcsak „csinosítgatunk”, nemcsak karitatív vagy emberjogi aktivitásokat csinálunk, hanem valódi eredmények születnek. Mert amikor 8 hónap után 12 gyerekünket fölvesznek gimnáziumba, az valami. Pedig volt olyan gyerek, aki a személyijét sem vitte el a felvételre, és ha nincs ott a mi patrónusunk, akkor ő nem jelentkezik az iskolába, hanem hazaküldik, mert nem találja föl magát, mert a szülei nem tudnak neki segíteni. Tehát én nagyon nagyszerű dolgokról beszélek! Vagy nem jut el a gyerek 12 km-re a foglalkozásunkra. Ezért mi minden gyereket odaszállítunk. Ez az alap. Megkérdezik tőlem, hogy mi a módszer titka, az, hogy odajusson a gyerek, ahol a foglalkozás van. Tehát ott nem lehet spórolni benzinköltségen. Vagy, hogy egyen. Tehát hátránykezelés is van a tehetséggondozás mellett.

Az, hogy szisztematikus munkával kapcsolatok felkutatása, kiépítése, minőségi iskolával és az anyaiskolával is egy jó kapcsolat kiépítése, hogy nyomon tudjuk követni a fejlődést. Én nem csak a levegőbe beszélek, hogy foglalkozunk a gyerekkel. Mi megnézzük, hogy milyen jegyeket hoz az iskolából. Egyszerűen felírjuk, hogy a Lujza rontott matekból, tehát a patrónusunk szól a matektanárának, hogy javítani kellene. Közben Lujza már tavaly azt gondolta, hogy rendőr lesz, és ezért a Putnoki szakközépiskolába megy, ma pedig már megnézte az adyligeti rendészeti iskolát is Budapesten, hogy mi a felvételi. 8 hónap után eljutnak ide ezek a 13–14 éves gyerekek. Szerintem a mi saját gyerekeink

nem gondolkodnak ilyen felelősen, mint a stúdiós gyerekek, akik elkezdtek gondolkodni a saját sorsukon.

Azt remélték, hogy ez kivézet a gettóból.

Igen, azt gondolom, hogy most 8 hónap után van egy olyan tanítványom, aki a nyolcadikat kezdi az Alternatív Közgazdasági Gimnáziumban, ösztöndíjjal. Úgy, hogy rendszeren felvételizett. Elintézttem persze, hogy ne kelljen fizetnie, nem baj, mozgósítsuk a kapcsolatainkat. Ez egy nagyon tehetséges lány. Nagyon jól ír. Én nagyon keresem az ilyen tehetségeket. Hetedikes. Először is nagy álma volt, hogy Pesten tanuljon, de ez tényleg nem ködös álom. A szülei elkezdtek: nem lehet, hogy nyolcadikban Pestre jöjjön. Akkor a szülőkkel beszélgettünk, és mondtam, hogy figyeljete! Ha nem talállok olyan helyet, ahol a Rozinak jó, akkor higgyétek el, hogy én leszek az első, aki azt mondom, hogy nem. Én ezt végigcsináltam már a hétesi gyerekekkel, akkor még nem volt stúdió, nem volt ez a felkészítés. Akkor egy hónapig bírták Pesten, úgy, hogy mindent odatettünk nekik. Azt a különbséget nem bírták elviselni, ahol tartottak, és ahol itt, a minőségi iskolában tartanak a gyerekek. Elsők Ózdon, itt meg három évvel le vannak maradva a tanulmányaikkal. Nem volt ott a stúdió, hogy felhozza, felkészítse, megerősítse őket. Rozi úgy felvételizett, hogy a gimnazista felvételit írta meg, elének tolták a matek és magyar tesztek, 45 perc, írja meg. Mondom, te Gyuri, nem lesz jó, még csak hetedikes! Nem hiszem, hogy ő most kilencedikben tudna kezdeni, nyolcadik kellene neki. Jó, nézzük meg, de mondták nekem, hogy azért 60 százalékot el kéne érnie. Rozi kijön a vizsgáról és mondja: „te, lehet, hogy 70 százalékos is lesz a teszt!”. Rögtön a magyartanárok megnézték, 74 százalékos lett a tesztje, nem is volt kétség, hogy a stúdió 8 hónapos munkája, a Rozi tehetsége, és ez a szisztéma őt képessé tette arra, hogy ebben az iskolában sikeresen elkezdje a tanulmányait.

Aztán nyilván kell majd egy olyan program, ami segíti a középiskolában átvészelni ezt az időszakot.

Ez a rendszer úgy van felépítve, most ott tartunk, hogy van 70 diákunk, ezt fogjuk továbbfejleszteni több gyerekekkel. Egyelőre a legfiatalabb 9 éves, de szeretnénk, ha ez egészen fiatal korra kitolódna majd. 9 éves kortól szisztematikusan végigkísérjük a fejlődés összes lépcsőjén, a gyerek, a család és a közösség szintjén. A családdal is rengeteget kell foglalkozni, segítő, szociális, családsegítő munkát is végzünk, patronáljuk a családot, a közösséget, az iskolával is kapcsolatban vagyunk. Hozzuk kézen fogva a gyerekeket, mindenféle szolgáltatást kap itt a stúdióban, amitől fejlődik, majd megtörténik az iskolaváltás vagy a továbbtanulás, és ott végig nyomon követjük őt. Tehát ő nem esik ki a rendszerből az egyetemi felvételiéig.

Azt hiszem, nem véletlenül mondd vagy írod több helyen is azt, hogy ez bizony kezd hasonlítani a Harlem Children's Zone⁵ programra, ahol elkezdene foglalkozni a gyerekekkel, mielőtt még megszületnének, és foglalkoznak a szülőkkel is.

Igen, pontosan. De nem akkor döbbsentem rá, hogy mi a szakirodalom, okos kollégáim ezt fejből is tudták, meg tapasztalatokból, de az egy nagyon erős tapasztalat volt, és valami életszerű dolgot kellett kitalálni ennek a helyzetnek az áthidalására. Amikor elkezdtem ezt kitalálni, akkor derült ki, hogy nagyon hasonlóan működik a Harlem Children's Zone is, és valóban az egy sikeres dolog, amit ők csinálnak. Tehát bátran veszek át mintákat és teszem hozzá ahhoz, ami az én saját tapasztalatom. Azt, hogy hogyan lehet, mondjuk egy ózdi kisvárosba, illetve nagyvárosba beültetni. Azért is jó ez a „rokonság”, mert nem nekem kell majd bizonygatni, hogy ez a modell jól működik, hiszen van egy párja, vagy egy hasonmása.

Persze sokan azt mondják, ez Magyarországon nem működik, mert ez egy nagyvárosi gettó-környezethez van kitalálva, nálunk pedig falusi viszonyok között élnek a romák.

Azért jó, hogy én később találkoztam vele, mert addigra én már kitaláltam, hogyan lehet megvalósítani, mondjuk 16 szétszórt szegregátumra, olyan helyekre, ahol nincsenek szakemberek. Szerencsére nem láttam előbb az amerikaiakat, mert akkor biztos én is azt gondoltam volna, hogy na, ezt tuti, hogy nem tudjuk itt megcsinálni. Sok mindent másképp csinálunk, pont ezért. De a lényeg, hogy kiskortól az egyetemig a szolgáltatások rendszerét kell egymásra építeni, amik nem projektek, hanem egymásra épülő, hosszú távú munka és szolgáltatások sokasága. Tehát az alap az, ami azonos.

Kérdés a közönség sorából: Nemrég a Jobbik került hatalomra Ózdon, és érdekelne, hogy ott a romák miért nem tettek semmit ez ellen? Nemrég olvastam, hogy teljesen be van kamerázva a város, minden mozdulatukat figyelik, mindenhol rendőrök vannak, Orwell 1984 című regénye jut róla az eszünkbe.

Ez jól hangzik, de ez '98 óta így van! Én nem érzek – tudom, ez most durva lesz – különbséget a különböző városvezetők között, bármilyen zászló alatt is vezették a várost az elmúlt években. Az első Fideszes városvezető alatt lakoltatták ki a 170 embert, de ki az utcára! Kihajigálták a cuccukat, pedig törvényben volt, hogy el kell helyezni a családokat. Cigány családok nem szívesen váltak meg egymástól, tehát anyaotthonban anyuka, apuka meg aztán menjen ahova lát, ez annyira nem volt pálya. Úgyhogy egymáshoz költöztek. Akkor jött a 8 éves MSZP-s rendszer, amiben én egyszer találkoztam azzal a városvezetővel, aki meglehetősen nagy gyűlöletét fejezte ki irányomban, amiért én hülye pesti szalonszociológusként, vagy nem tudom, minek hívott, én itt hergelem a

5 A szegregációból fakadó, a hátrányokat felszámolni próbáló közösségi program az Egyesült Államokban. <http://hcz.org/>

cigányokat, főleg a hétesieket. Tehát akkor is a rendőrség ugyanolyan szinten rászállt a cigányokra. Akkor kezdődtek a végzások, de azzal senki nem foglalkozott, hogy miért lopják a fát. Mert mondjuk abból a segélyből ott halhatott volna meg bárki az út közepén. Persze erre ráépült egy jó kis feketekereskedelem, átlógott a dolog a bűnözésbe, de nem érzékeltem különbséget a politikai vezetés hozzáállásában. Aztán megint jött a Fidesz. Rájöttek, hogy voltak jó kis pénzek, Európai Uniós pénzek, integrációra. Most ezt felzárkózásnak hívják. A mostani városvezetés rájött, nemcsak rájött, hanem kedvezményezettje is lett az Európai Uniós forrásoknak. Annyi pénz van ott, abban a városban, hogy el sem hiszed. Tényleg épülnek is dolgok, el is kezdődött egy fejlesztés a cigánytelepeken is, amit arra használnak, hogy a jó és a rossz cigányt meg lehessen különböztetni. Tehát a jó cigány megkapta a lakást, a rossz cigány meg nem kapta meg. Nem tudjuk, hogy milyen alapon lett eldöntve, hogy ki a jó cigány vagy rossz cigány. A Jobbik ezt csak egy magasabb szinten műveli. Először is kussoljanak a cigányok, azt pénzzel megoldják. Cinkossá tették így a romákat, tulajdonképpen közmunkával, azzal lehet zsarolni, meg a megélhetési támogatással, meg a képzéssel. Mondvacsinált képzések vannak. Nekem volt olyan pszichológus kollégám, aki egy ilyen képzésen valami kommunikációs zagyvaságot tartott, és az én filmjeimet vetítette, hogy legalább valami értelmeset csináljon. Mondom, nagyon szörnyű. És akkor megkapják a megélhetési támogatást az emberek, meg ilyen-olyan papírokat, és egy kukkot sem szólnak. A másik, hogy ha véletlenül mondanak valamit, akkor a polgármester személyesen vonul ki, és mondja meg, hogy még egy ilyen és nincs több lehetőség! Van, amikor a médiával vonul ki, és azt mondja: láttalak az RTL Klubban. Mindenkiről tudják, hogy hol nyilatkozott. És akkor személyes dádában részesül. Elképesztő! De az a szörnyű ebben az egészben, hogy ebbe már teljesen belefásultak az emberek. Tudjátok mit látok, ami a legborzasztóbb? A gyerekeink szégyellik, hogy cigányok, és azt hiszik, hogy őket joggal nézik le. És nem tudnak erről beszélni. Ki akarnak fehéredni. Ez szociálisan ismert folyamat, hogyha egy olyan kisebbséghez tartozol, amit megvet a társadalom, a többség, akkor te is megpróbálsz megtagadni, és te is rossz fényben látod azt a csoportot, ahonnan jössz. Ez egy önvédelmi reakció. Borzasztóan betegítő. Ez ellen, egy ilyen közegben nagyon-nagyon nehéz dolgozni. Sokaknak ez egy jó alkalmazkodásnak tűnik tulajdonképpen, megpróbálni nagyjából kiféhéredni, nem látszani, és nem leszel célpont. Hiszen könnyen célponttá válsz, hogyha nem így viselkedsz. Nagyon-nagy dilemma.

Kérdés a közönség sorából: Ózdon valamelyik egyház végez társadalmi munkát?

A görögkatolikus egyházzal vagyunk kapcsolatban, akik láthatóan igyekeznek dolgozni, főleg karitatív tevékenységet végeznek. Voltak próbálkozások más területen is, de a rendszer beszippantotta őket. Megpróbálták ugyan csinálni, de még nagyon az elején szerintem föladták bizonyos csalódások miatt. De hát itt azért keménynek kell lenni!

Amikor kitalálták, hogy milyen jó rendszerben lehetne olcsóbban kenyeret szerezni, akkor egyszer csak nem vették észre, hogy egy főuzsorás ezzel keres a telepen. Gondolom, ez egy kicsit megviselte azokat, mi ezekre azt mondtuk, hogy nem jó a koncepció, akkor ki kell valami mást találnunk, hogy ezt tudjuk csinálni. Van a Református Szeretetszolgálat, ami szintén karitatív tevékenységet végez, illetve a katolikus egyház viszi az egyik iskolát. Nagyon divatosak mostanában a Hit Gyülekezete-szerű pünkösdistá egyházak, azok nagyon-nagyon divatosak.

Kérdés a közönség sorából: Többféle, hasonló célú projekt is létezik az országban. Van-e kapcsolat közöttük, formálódik-e együttműködés?

Egyrészt nem vagyunk olyan sokan, hogy ne lennénk kapcsolatban egymással, de sok tekintetben másként képzeljük el a munkánkat, és így nagyon nehéz az együttműködés. Nem tudom pontosan, hogy miért, de én például nagyon tisztellem és szeretem, amit az Emesék⁶ csinálnak Hejőkeresztúron, és nagyon hasznos is, egy csomót tanulok is azokból az anyagokból, ők szintén Amerikából hozták azt a rendszert, és szerintem nagyon hasznos is. Dolgozunk is mindenféle munkacsoportokban együtt, de konkrét együttműködés még nem körvonalazódott. Én már próbáltam azt, hogy a nálunk dolgozó tanárok kiképeződhetnének-e ebben a modellben, és kiderült, hogy nem. Egyszerűen azért, mert nem iskola vagyunk például. Egyszerűen ennek ilyen akadályai vannak. Pedig például én simán az egész csapatomat beíratam volna, annak ellenére, hogy mi más módszertannal dolgozunk, de azt gondolom, hogy nem baj, ha az ember megtanul egy ilyen módszert. Hasonlóan vagyunk Tiborékkal⁷ is, ők közel vannak és gimnáziumot csinálnak, és felmerült az együttműködés gondolata, de még nem valósult meg. Juditékkal⁸ is abszolút kapcsolatban vagyunk, ott főleg a Tanoda működik, az Igazgyönggyel is, ők szociális fókusszal spékelték meg az oktatásukat. Valamiért ilyen felemás módon működünk együtt egyelőre, és főleg azért, mert a nagy rendszernek egyik szisztéma sem lett a része. Amikor a Tanoda meg komplex modell program része lett a rendszernek, valahogy ezek átváltoztak. Amikor egy nagy szisztéma részeként kezdtek el működni, különféle érdekek áldozataivá váltak ezek a kezdetben kis helyeken kipróbált, ott működő történetek. Én például felajánlottam, hogy a deszegregáció folyamatában a stúdiónk tapasztalatai a mi modellünkből vagy módszerünkből, mert egy csomó helyen hasznosítható lenne. Egyelőre még senki nem kapott az alkalmon, hogy ezt kipróbálja egy hasonló helyzet kezelésére.

Valószínűleg nem is lenne jó, ha hirtelen sok helyen megvalósulna, mert egyébként ezeknek a módszereknek az a halála, ha hirtelen 150 helyen bevezetik. Egyszerűen

6 Kovácsné dr. Nagy Emese, a hejőkeresztúri iskola igazgatója.

7 Derdák Tibor, a Dr. Ámbédkar iskola igazgatója

8 Berki Judit, a bátonyterenyi tanoda kitalálója

nincs ennyi ember, aki ezt minőségileg tudná csinálni. Szóval azért ez egy sokkal hosszabb idő. Másrészt a hatalmon levőknek mindig van elképzelése arról, hogyan kellene ezt a problémát megoldani. Egészen egyszerűen arról van szó, hogy az Európai Unió ugyan kitűzi azokat a célokat, hogy felzárkózás, integráció, a leszakadó rétegekre kell ezt a pénzt költeni, de minden ország a maga hatáskörében dönti el, hogy ezt hogyan teszi. A pályázati rendszert, azt mi találjuk ki. Intézményeket, struktúrákat, tanári állásokat és nem tudom, miket tartunk fent ebből, cinkossá tesszük a kiszolgáltatott embereket, mert ilyen-olyan kis pénzeket odaszórunk, mint közmunka meg megélhetési támogatás. Gyakorlatilag fenntartjuk a szegénységet, amire még mindig újabb és újabb pénzeket lehet fölvenni, és egyébként az a tanár, aki reggel nem tudja tanítani a gyereket az iskolában, az délután mentorpénzből próbálja ugyanazt.

(A nyilvános interjú 2015. szeptember 24-én készült.)

7. L. RITÓK NÓRA

AKIT „HATALMAS ERŐVEL VÁGOTT ARCON A VALÓSÁG”

L. Ritók Nóra grafikusművész, tanár, esélyegyenlőségi szakértő. A Berettyóújfaluban létrehozott Igazgyöngy Alapítvány és Alapfokú Művészetoktatási intézmény igazgatója.

Van egy művész ember, könyveket illusztrál, tanár. Valami egyszer csak történik, és akkor azt mondja, itt vannak ezek a gyerekek Berettyóújfaluban, és valamit mégiscsak csinálni kellene velük. Nem azt választja, hogy Párizsban tart kiállítást, hanem Berettyóújfalun gyerekekkel foglalkozik. Mi történik az emberrel, hogy ilyesmibe belekezd, mikor egyébként „normális” élete is lehetne?

Igen, a normális az jó szó. Azt kérdezte egyszer egy látogató, amikor nálunk járt, „ez valami perverzió nálad? Innen minden normális ember menekülne, te meg nemhogy visszajössz, hanem láthatóan élvezed is ezt az egészet!”

Olyan szépen jött ez egymás után az életembe. Az első végzettségem földrajz-rajz szakos tanár, Nyíregyházán diplomáztam. Aztán elkezdtem tanítani egy olyan iskolában a rendszerváltás előtt, ami cigány iskola volt. Volt ott rendesen A, B és C osztály. Az A-ba jártak a jó státuszú gyerekek, a B-be azok, akiknek nem volt érdekérvényesítési képessége, a C-be pedig a problémás cigányok. Egyébként most újra ezt játsszuk. Szóval fiatal tanárként bekerülni egy ilyen osztályba, azért nem volt egyszerű nekem. Szembesültem azzal, hogy a főiskolán nem sok módszertani tudással vértéződtem fel, ezért elkezdtem kísérletezni. Mivel alkotó ember voltam már akkor is, a rajzban egy picit nagyobb lehetőség volt erre, és egyszer csak elkezdett működni ezekkel a gyerekekkel a dolog. Aztán egy idő után úgy hozta az élet, hogy ennek az iskolának már túl sok voltam. Az igazgatóhelyettesem örökbecsű mondása: „Rajzolni a hülye is tud. Ha tanítanál nekik matematikát vagy történelmet, akkor majd megtudnád!” beleégett a tudatomba, erősen. Nem tudtam ott maradni, nem láttam az igazgatóváltás és az iskolafenntartó-váltás után azt, hogy érdekelné őket, amit én csinálok.

Akkor úgy tűnt, hogy az alapítványi művészeti képzés egy jó lehetőség lesz, és szabaddabb keretek között valósíthatom meg azt, amit szeretnék. Amikor létrejött az alapítvány, elkezdtem ott dolgozni, és kialakítani az általam elképzelt pedagógiai rendszert. Ebben működött minden gyerek, a nem cigány és a cigány is. Egy idő után észrevettem, hogy vidékről is elkezdenek bejárni a gyerekek, de csak azok, akik jó státuszúak voltak, ahol a szülők megengedhették maguknak, hogy autóval beutazzanak. De én nem olyan iskolában kezdtem el tanítani, ami elitképzést végzett, nekem zsigerileg beépült, hogy az oktatásnak esélyteremtőnek és esélykiegyenlítőnek kell lennie. Azt mondtam tehát, hogy ez így nem jól van, és akkor kimentünk egy faluba.

Abból a faluból, Körösszakálból eleinte négy gyerek járt a művészeti iskolába, mikor kimentünk és ott csináltunk órákat, lett 94 körösszakáli gyerekünk, közülük 90 hátrányos helyzetű volt. Így mentünk településről településre, ma 6 helyen van a környéken telephelye az iskolának, így nőtt a tanulólétszámunk 500–600 fölé.

Ekkor megállhattam volna, mert volt egy jó művészeti iskola, de utólag azt hiszem, így lett kerek a történet. Hiszen egyszer csak kezdi észrevenni az ember, hogy vannak olyan gyerekek, akik még az ingyenes lehetőségre sem jönnek be. Egy olyan tevékenységre, amit mindenki szeret. És ekkor elkezdi az ember megnézni, hogy miért nem jön be a telepi cigány gyerek? Hát azért, mert már annyira távol van tőle az egész iskolarendszer, hogy már az sem kell neki, ami ingyen van.

Elkezdtünk azon dolgozni, hogy ezek a gyerekek is bekerüljenek hozzánk. De sok mindent meg kellett tanulnom. Nem értettem eleinte, hogy például akkor miért nem jönnek el, ha az eredményhirdetésre kell menni, mert nem gondoltam, hogy nincs órájuk, és nem tudnak fölkelni. Vagy emlékszem, amikor az egyik kislánynak egy kendő volt a derekára kötve, mert nem volt szoknyája. És akkor az ember kimegy és megnézni, hogy mi a helyzet. Na most, ha kimegy az ember ezekbe a szegregátumokba, nem tudom szebben mondani, hatalmas erővel vágja arcul a valóság. Az, hogy mit akar ez az oktatási rendszer ezektől a gyerekektől? Mit akarunk történelemtanítással, Pitagorasz-tétellel, amikor ezeknek a gyerekeknek az elemi létszükségletei nincsenek rendben! Amikor megnézed, hogy hol alszik, hogy hol vannak a holmijai, hogy mit eszik. Hogy tud az anyja 5–6 gyereket megfürdetni este? Ugye, aki anya, az tudja, hogy 20 perc, fél óráig is eltöltjük az időt egy gyerek fürdetésével, úgy, hogy a bojlerből engedem a vizet. Most gondoljuk végig, ha ki kell menni a kútra vízért, meg kell melegíteni a fa tüzelésű kályhán, akkor nem biztos, hogy elég a fa egész éjszakára, és ott mondjuk 6 vagy 8 gyereket kell megmosdatni. Hogy lehet ezeket az életszituációkat túlélni? Hogy lehetne elvárni egy gyerektől, hogy nagyon érdekelje a matematika reggel 8 órakor? Egyszerűen nem lehet! És akkor utána már nem lehet tartani a határokat. Mert, ha ott vagy, akkor azt mondod: ha az iskola azt mondja, hogy csináljon házi feladatot, de nincs áram, akkor

be kell kötni az áramot! Ha azt mondd, látod, mi az, hogy uzsora, akkor valamit tenni kell, mert nem lehet, hogy az egyik ember a másikon élősködjön! Nincs tűzifa? Akkor valahonnan szerezni kell! Akkor már ott vagyunk, hogy az egész probléma ott kavargó körülöttünk, és valami megoldás kell, hogy a gyerekeknek jobb legyen!

Az ilyen típusú munkáknál általános tapasztalat, más beszélgetőpartnereimnél is megfigyeltem, hogy van egy pillanat, amikor az embernek „bedurran az agya”. Valakinek egy politikus nyilatkozatától, van, aki meglátja az oktatási rendszert, van, aki kimegy a cigánytelepre. De fel van-e készülve az ember erre az esetre? Felkészített erre a főiskola?

A főiskola arra készít fel egy pedagógust ma, hogy miként lehet jó státuszú gyerekeket tanítani. Milyen módszerekkel lehet dolgozni, amikor a szülő partner, amikor a család mindent a gyerek mögé tesz, és a pedagógus gyakorlatilag tehetséggondozó. Erre készít fel, annak a didaktikai menetére, hogyan kell egy ilyen, „normális” osztályban működni. De nem készít fel arra, mi van, ha éhes a gyerek, nem készít fel arra, ha magatartászavaros, pláne nem, ha mélyszegénységből érkezik. Nekem a kihívást ez a probléma jelentette. Egyszer azt mondta rám egy polgármester, hogy azért ilyen, hogy ész nélkül nekimegy mindennek, mert művész. És a művészek azok olyanok, hogy nem tűrik a korlátokat és nem gondolkodnak, nem olyan normálisak, mint a politikusok. Bennem van ez is valóban, nem igazán tűrök korlátokat, és amennyire lehet ebben a rendszerben mozogni, azért megpróbálom tágítani a határokat. Úgy szokták mondani nekem, hogy nem lenne ekkora a pofám, ha az állami rendszerben lennék pedagógus, és nem egy alapítványi iskolának lennék a vezetője. Nyilván ez is így van. Mert akkor sokkal könnyebb lenne fogást találni az emberen. Persze így is megtalálják, de akkor még könnyebb lenne. De nem véletlen, hogy én úgy pozicionáltam magam 16 évvel ezelőtt, hogy egy alapítványi szférában dolgozó pedagógus legyek, akinek azért mégis nagyobb mozgástere van éppen azért, mert nem függ annyira az államtól, mint az állami rendszerben dolgozók.

Ha az intézményes felkészítés hiányzik, akkor hogyan lesz valaki az alternatív pedagógiának az egyik szakértője? Saját erőből? A tapasztalat az, ami továbblandíti az önképzésben, hogy találjon ki megoldásokat és ismerjen meg más eredményeket?

Az oktatási kérdésekben én nagyon szerencsés voltam. Abban az időben, amikor még nem tudtuk, hogy mik azok az uniós pályázatok, akkor megjelent Magyarországon Soros György, és azt mondta: érdeklődik azon kezdeményezések iránt, amelyek a roma gyerekek oktatásában érdekesek lehetnek. Volt egy kuratórium, ahová az első pályázatot megírtam, onnan pénzt kaptam, hogy rajzeszközöket vehessek, és még jobb lehessen a munka. Ezzel kaptam egy megerősítést, mert nagyon nehéz, amikor az ember kikerül a főiskoláról, ezt mindenki végiggondolhatja. Tehát ez egy fantasztikus dolog volt! A másik pedig, hogy én egy nagyon fontos időszakot töltöttem azzal, hogy megértsem

ezt az egész helyzetet. Pedig ezt mindenki meg akarja spórolni. Ezért én évekig jártam ki úgy a cigánytelepekre, hogy nem akartam semmit, csak érteni, mitől ilyen ez az egész. Nagyon sok mindent nem tudtam. Nem tudtam, hogy a romungró meg az oláh cigány között milyen habitusbeli különbség van, és hogy ez milyen ellentétet jelent. Nem tudtam, mi az, hogy tanult tehetetlenség, ott értettem meg. Nem tudtam, mi az, hogy átörökített nyomorúság, ott értettem meg. Mennyire fontos az, hogy valaki betelepülő, „gyüttment” vagy őslakos abban a faluban. Hogy cigány vagy nem cigány. Hogy milyen a kriminalizáció szintje. Hogy milyen a nagycsaládok szerkezete. Ezek olyan tapasztalatok voltak, amik nekem nem voltak meg.

Nekem van egy nagyon szép mondatom, amit nem tudok elégszer elmondani. Az integrációt mindig a tanult többség akarja. Mi akarjuk integrálni őket, mert mi tudjuk, hogyan kellene nekik élni, mert ők nem tudják, hogy mi az a rendes, normális élet. Majd mi megmondjuk, vagy rájuk kényszerítjük ezeket a szabályokat. De én rájöttem ezután a tapasztalati időszak után, hogy nemcigányként, és nem mélyszegénységben szocializálódva nem rendelkezhetek az integrációhoz elég tudással. Megérthetem ezeket az embereket, de az igazi, minőségi, sikeres integráció csak a kettőnk tudásából jöhet létre. Nagyon sokan nem értik, hogy egy analfabéta cigánynak nagyobb tudása lehet, mint nekem három diplomával. Igen, igen, mert abban az élethelyzetben ő tudja pontosan, hogy mit és hogyan lehet megélni. Az egész munkámban akkor lett egy nagy fordulat, amikor megtaláltam ebben a roma közösségben azokat a partnereket, akik bene vannak ebben, de már egy kicsit kilátnak belőle, mert ők az igazi kulcsemberek az integrációban. Őket kell képessé tenni arra, hogy utána a közösségüket megszervezzék.

Ez az egész munka a közösségszervezésről szól. Ha most végiggondoljuk az állami rendszert, hogy hol van benne egyetlen olyan elem, ami arról szól, hogy mi az emberek egymást támogató közösségi alapja, akkor nem találunk ilyet. Mert a közösségszervezés maximum az uniós pályázatokban jelenik meg, amikor kinyitják a kultúrházat, és azt gondolják, hogy ott a cigány táncra lehetőség van, akkor ott már van közösség, és ki van pipálva minden. Pedig az a problémamegértés igazából, hogy például hogyan lehet fogást keresni az uzsorán. Hogyan lehet az, hogy azok az emberek, akik generációk óta szegénységben éltek, azok egyszer csak el tudják kezdeni beosztani a pénzt? Mert be lehet osztani 22.800 forintot egy hónapban? Hogy lehet ebből gyereket nevelni? Hogy lehet úgy nézni a tévét, hogyha megkapják a családi pótlékot, ne vegyék meg azt a rohadt, gyenge minőségű üdítőt se, hanem osszák be, és vegyenek krumplit, amiből minden nap hármat vegyenek elő megfőzni, mert úgy lehet a hónap végén is végigélni a napot. Ezeket nem tudjuk megérteni! Tudom, az egész problémában a legkisebb, és ezt nem hiszi el még mindig nekem senki, a legkisebb a személyi felelősség. Azoknak az embereknek a személyi felelőssége, akikre rátolják, hogy: miért nem dolgozol? Hát

dolgozhatnál! Miért nem teszed rendbe a környezetedet, ahhoz nem kell pénz, ugye? Nagymamám is, dédnagymamám is tisztán tartotta a lakást, pedig semmi mosópora nem volt. Miért nem tanulsz – mondják a gyerekek –, mikor ott az iskola? Hát tanulhatnál! Csak, amikor az ember közelről látja ezt, akkor pontosan érti, hogy nem lehetnek mások. Mert egyszerűen ezt örökítik át, és ez olyan erős, hogy ezzel szemben nem tudna még egy jó iskolarendszer sem tenni semmit, nemhogy az, ami most van.

Lett egy alapítvány, lett egy iskola. Nem tudom, mennyire örültek abban a térségben ennek, de nyilvánvaló, hogy sok olyan problémát megold, feladatot átvállal, amivel az állami rendszerben lévőknek kellene foglalkoznia.

Egyszer – három éve talán – egy fórumon azt mondta egy politikus, hogy az ilyen iskolákat, mint ez, irtani kellene, nem támogatni. Merthogy az állam helyett dolgozik, és hátradől az állam és azt mondja, hogy ott van, csinálja meg! Akkor én nagyon megsértődtem, rosszul esett. De később azért beláttam, hogy van benne igazság. Hiszen, ha minden problémát megoldunk, aminek az állami rendszeren belül lenne a helye, akkor ránk teheti, civilekre az állam ezt a problémát, és most van erősen egy ilyen tendencia. Ez nem jó! Az Igazgyöngy felépített egy komplex rendszert, van oktatási elemünk, szociális elemünk, egészségügyi elemünk, munkahelyteremtő elemünk, és minden olyan dologra, ami az állami rendszerben hézag, hiba, arra mi kitaláltunk valamit. Ezeket a hiányokat pótoljuk. De ha ez így marad, az nem jó! Mert a civileknek nem az a dolga, hogy egy rosszul működő állami gépezetet javítgasson civilek pénzén, miközben az állam fenntartja a rosszul működő rendszerét.

De az állam ugye örül, hogy egy csomó dolgot átvállaltak, és gondolom, nagy erővel támogatja az ilyen kezdeményezéseket, nem győzik a pénzt belapátolni az ablakon!

Egyáltalán nem így van. Maga a probléma borzasztóan nehezen felvállalható. Nem lehet azt mondani, hogy örülnek a berettyóújfalui kistérségben a polgármesterek, mert ott vagyunk. Tehát, amikor a gondokról beszélünk, hogy nem jó a közmunka, hogy nem működik az iskolarendszer, hogy teherbe esnek gyerekek, hogy herbált szívznak az iskolában, és még lehet sorolni azokat a problémákat, amiket én mindig kihangsúlyozok, akkor ez nem szimpatikus. Ez egy nagy csapda, mert mindenki azt szeretné, hogy amíg ők az intézményvezetők, addig jó kép legyen az iskoláról, míg ő polgármester, addig minden rendben lévőnek tűnjön.

Egyszer, amikor egy tantestületbe hívtak el, hogy lelkesítsem egy kicsit őket, mert kezdődtek a problémák az iskolában – egyre több halmozottan hátrányos helyzetű gyerek volt –, akkor azt kérdeztem tőlük, hogyha például nagyon rosszul sikerül az óra, amikor kimentek a tanáriba, akkor elmondjátok a többieknek, hogy nagyon borzasztó volt az egész? Azt mondták, nem, mert akkor azt mondják, hogy ő nem bírt velük. Megkér-

deztem az igazgatónőt, hogy az év végi beszámolótokba beírjátok azt, hogy nagyon rossz volt minden? Tehát, hogy rengeteg rendőrségi eset volt, amikor verekedés, lopás miatt a rendőrséget ki kellett hívni, alatta maradtatok mélyen az országos kompetenciamérésnek, ennek ez és ez a módszertani hiba volt az oka. Ezt leírjátok? Hát nem, mert én akarok legközelebb is igazgató lenni, ha ezt leírom, akkor legközelebb nem fogják elfogadni a pályázatomat. És akkor ez így megy fölfelé. Mindenki elcsúsztatja az egész problémát. Az, hogy ezt valaki kihangosítja, nem szimpatikus. Változó az önkormányzatoknál, hogy ezt hogyan tudják tolerálni. Vannak települések, ahol ismerik ezt, Toldon a polgármester úr ezt elismeri, de ő sem nagyon hangoztatja, egyszer-kétszer azért egy-két riportban elmondta, hogy jó, hogy ott van az Igazgyöngy. De amikor egy-egy konferencián hallgatom a polgármestereket, nem igazán erről beszélnek, hanem hogy megépült egy bicikliút, és a közmunka programban már 800-an vannak.

Amikor létrejön egy iskola, előjönnek olyan módszerek, amik másként közelítenek a problémához. Mi az a kooperatív tanulás, hogyan lehetne röviden megfogalmazni?

Az egy fantasztikus módszer arra, hogy a gyerekeknek az együttműködési képessége fejlődjön. Nekünk erre külön van egy művészeti nevelési blokkunk, rengeteg feladattípussal, a gyerekek alkotás közben tanulnak meg különböző szerepeket, eszközfelelős, munkaszervező, időmérő, és ezeket a szerepeket gyakorolva együtt hoznak létre egy fantasztikus dolgot, amitől csoportidentitásuk lesz, amitől közös sikerélményük lesz, és ez mind beépül abba, hogy jól érezzék magukat együtt.

Azt mondják az állami iskolák, hogy ők is ilyen modern módszerrel, csoportbontásban tanítanak. Nincs szegregáció, mert vegyes osztályok vannak, de szinte minden tantárgy esetében csoportbontást alkalmaznak. Véletlenül úgy jön ki a lépés, hogy vannak olyan csoportok, amelyekbe csak cigány gyerekek kerülnek, és nyilván véletlenül vannak olyanok, amelyekbe csak nem cigány gyerekek.

A csoportos oktatás az a szegregáció egyik melegágya. Azt gondolom, hogy ebben most lehetőség van, és ez nagyon nem jó. Nagyon érdekes minikutatást végeztem, az elmúlt időszakban. Magyarországon a szabad iskolaválasztás és az egyházi iskolák tömeges alapítása egy óriási szegregációt indított el. Összehasonlítottam, hogy az egyházi iskolában és a földrajzilag hozzá legközelebb eső állami iskolákban milyenek a körülmények, és megdöbbenő, hogy milyen adatok jöttek ki.

Azt írtad, nem is olyan nagyon régen, hogy ezt úgy hívják, hogy szegregáló pasztoráció. És azt is írtad, hogy az oktatás itt nem a jövő többé. Az oktatás eszközzévé vált a társadalom kettészakításának, az esélyektől való megfosztásának. Kemény ez!

Kemény, de nagyon sokszor – én is ember vagyok – nem tudom az indulati fokot kivenni ebből. Mert amikor látom azokat a gyerekeket naponta a szegregált iskolában, telje-

sen máshogy haladnak az oktatás rendszerében, mint egy nem szegregált, vagy csak magyar gyerekekkel teli osztályban. Ezt egyszerűen nem lehet elviselni! Biharkeresztesen 6 éve van egyházi iskola, és az állami iskola, az integrált iskola 6 éve lett az orrom előtt tönkrevágva fizikailag, szakmailag, emberileg, minden szempontból. Csak azért, mert az egyházi iskola a településen nem vesz föl cigány gyereket, és minden cigány gyerek az állami iskolában marad. Ha hirtelen elkezd a rossz státuszú, problémás gyerekek száma növekedni, akkor egy idő után a pedagógus, aki ebben dolgozik, szakmai segítség nélkül, fejlesztőpedagógus nélkül, módszertani tudás nélkül, nem bírja, és egyszerűen áldozattá válik ő is ennek a rendszernek. Ezt nézni, hogy én hat évvel ezelőtt hogy mentem ki ebbe az iskolába, milyenek voltak a pedagógusok, milyen volt az iskola környezete és milyen most, az egy tragédia. És én végigfotóztam ezeket az iskolákat, csináltam egy albumot, hogy a szegregált iskoláknak a fizikai környezete mivé válik attól, hogy ezek a problémák sokkal erősebben jelennek meg, és tehetetlen velük a rendszer.

Mit gondolsz, ez a nagyobb fokú egyházi szerepvállalás, ami az elmúlt években indult meg az oktatás területén, minek köszönhető? Az egyházak ébredésének, hogy ők is szeretnének iskolát, vagy van ebben valamiféle állami „javaslat” is?

Az, hogy az egyházaknak az oktatási szerepvállalása miért erősödött fel, nekem van egy olyan érzésem, hogy mintha szeretné a mostani vezetés, a mostani kormány, hogy több vallásos ember legyen. És éppen ezért, az oktatás megszervezésével kicsit próbál ráerősíteni arra a folyamatra, hogy több legyen a templomba járó hívő ember. Ez a szabad iskolaválasztással egybeépülve egy csomó negatív folyamatot is elindít, aminek az egyházon belül is van feszültsége. Hiszen nem lehet azt mondani, hogy a Biblia tanítása szerint segítem őket, szervezek programokat, ami adománygyűjtés, és a szegények felé fordulok, de ja, hát az oktatásban, ott bocs, inkább nem, mert ott szeretném, ha egy olyan alap képződne az egyházi oktatáshoz a szülőkön keresztül a hívek megerősítésére, aminek nincs köze a szegénységhez. Az is tény, hogy Európában szerintem az egyedüliek vagyunk, akik az egyházi oktatást is állami pénzből tartják fenn. Mert a nyugat-európai demokráciában az egyházi iskolákat az egyház tartja fenn, a hívők pénzéből. Nálunk az állam tartja fenn ezt a rendszert is. Nekem semmi bajom az egyházakkal, minden egyházzal kapcsolatban vagyunk valamilyen szinten, nekem azokkal a folyamatokkal van bajom, amikor az egyházak ezt a társadalmi kettészakítást növelik az oktatáson keresztül.

Próbálok figyelni már évek óta a tevékenységedet, alapvetően te egy békés ember vagy. Igyekeztl mindenki vel valamilyen konszenzusra jutni. Kormányok voltak, jöttek-mentek, ilyen testület, olyan bizottság, Nórát hívták, Nóra ment. Egyszer csak úgy láttam, fölborítottad az asztalt, elég volt már a bizottságosdiból.

Nehéz dolog ez nagyon, hogy az emberek milyen kompromisszumot kötnek. Amikor a családokkal foglalkoztam, először foglalkoztam a gyerekekkel, utána jött, hogy a családokkal is. Utána a helyi közösséggel is. Egyszer szerveztünk kint, Toldon egy szülői értekezletet, kihelyezett szülői értekezletet, mert a telepről nem mentek be a szülők. Akkor kijöttek a tanító nénik, és karba tett kézzel leültek a szülőkkel szemben, és nézték őket. Én ott voltam, láttam, mi történt. Az egyik anyuka jelentkezett, és azt mondta: „Drága tanító néni, én azt szeretném megkérdezni, hogy abban az iskolában nem lehetne úgy tanítani, hogy a gyerekek szeressenek oda járni?” Akkor a tanító nénik egymásra néztek, összenevettek és azt mondták, hogy ez nem kívánságműsor. Akkor értettem meg, hogy hiába foglalkozunk velük, hiába tudják szépen elmondani a gondolataikat, ha nem mennek be az iskolába és borítják rá az asztalt a pedagógusra. Akkor jöttünk rá, hogy övelük is kezdenünk kell valamit, mert hiába fejlesztem én a közösséget, hiába hitetem el velük, hogy ha majd olyan kommunikációt mutatsz a többiek felé, amit ők elvárnak, akkor ők is el fognak fogadni. Akkor elkezdtük azt az intézményrendszert is segíteni. És iszonyatos volt rájönni, hogy ők is áldozatok ebben az egészben. A szegregált részben a családsegítő, a védőnő, a háziorvos, a gyámügyi előadó, a pedagógus, az óvónő, mindannyian abban az iszonyatos kiégésben, elkeseredettségben és pénztelenségben vannak, mint ezek az emberek. A családsegítő, svájci frank alapú hitellel a nyakában, elárverezett házzal alig kap többet, mint az a közmunkára behívott ember, akinek még élelmiszeradományt is adunk. És én látom az arcán, hogy neki is szüksége lenne rá. Hát akkor mit akarunk, hogy változzon valami? Nem eredendően gonoszok, akik nem akarnak ezekkel az emberekkel dolgozni, hanem kiégették és eszköztelenek. Emiatt velük is elkezdünk dolgozni. Igen ám, de akkor az ember rögtön megérti, hogy nem ők találják ki ezeket a törvényeket, hogy vegyük el a családi pótlékot, ha nem jár a gyerek iskolába, hanem nekik a szakpolitikai szint határozza meg. És akkor mindig mász feljebb és feljebb, hogy változást tudj elérni a rendszerben. Amikor szakpolitikával kell foglalkoznom, hogy ezzel a képpel megismertessük a döntéshozókat, és hiába nem akarok civilként politizálni, azzal, hogy megfogalmazom a hibákat, ellenséggé válok, és kapom a liberális kurva, posztkommunista, mazsihiszta jelzőket. Baromi nehéz úgy pozicionálni magad, hogy közben az állam hézagaira települtél rá. Mert akkor tudnának ezek a gyakorlatok beépülni a rendszerbe, ha az állam elismerné, hogy ő azon a területen nem sikeres. De mikor fogja ezt elismerni?

Nyilván azt mondom, hogy elmegyek, ha hívnak, mert nagyon szeretném, ha megértenék, és egy idő után én úgy érzem, hogy ők nem szeretnék ezt megérteni. Akkor én mondom, hogy ez az adat ezt igazolja, ő meg azt mondja, hogy az az adat nem azt igazolja. Ez az iszonyat, ez a legnehezebb része. Annyira jó odakint a telepen! Nem hiszitek el, hogy annyira feltölt, annyira boldog vagyok, amikor kimegyek és látom, hogy haladunk, látom, hogy csillognak a gyerekszemek, látom, hogy a szülők is éreznek va-

lamit abból, ahogy megy a dolog. Olyan jó, amikor látom, hogy egy pedagógus megérti azt, hogy segíteni szeretnének az ösztöndíj programmal. De egyszerűen elfogy az ember türelme azon a szinten, akik nem hajlandók megérteni, hogy mi van a magyar valóságban, és hiába magyarázod kézzel-lábbal, nincs rá nyitott fül. Mert a választás, mert a hatalom, mert a magasabb státuszú választópolgárok elérése a fontos. Megsértődnek, ha azt mondom, hogy a romákat megveszik kilóra, megsértődnek a romák is, holott tényleg megveszik őket kilóra, főleg a választások idején.

Nagyon nehezen tudom a roma értelmiséggel is megértetni magam. Most volt a múltkor ez a szerintem szép cikk a fogamzásgátlásról. Nekünk komoly programunk van arra, hogy elérjük – mindegy, hogy cigány vagy nem cigány nőkről van szó –, hogy ők döntenek arról, mikor szeretnének gyereket. Ehhez még adunk mindenféle szolgáltatást, fogamzásgátló-szereket is. Volt egy riporter, aki leírt egy ilyen megoldást és egy ilyen programot nálunk, és nekem ugrott a roma értelmiség egy része, hogy nem a Jobbiktól kell kérni, meg Vona Gábortól, hanem az ilyen náciaktól, mint Ritók Nóra, aki elveszi a romáktól az egyetlen örömet, a sok gyereket, és azt akarja, hogy... Ennyire nem érteni azt, amit csinálunk! Mindig becsomagolni valami kulturális attribútumba ezeket a problémákat, és azt mondani, hogy ez így van jól? Szerintem az hajtja a Jobbik malmára a vizet, ha nem mondjuk meg, hogy vannak olyanok, akiknél a gyerekvállalást a családi pótlék határozza meg, Mert vannak ilyenek. De azt mondjuk, hogy nem mind ilyen. Töredéke ilyen, ne általánosítsunk ebből, hanem segítsük azokat az asszonyokat, hogy ne ez legyen, meg az életüket változtassuk meg úgy, hogy ne ez legyen a jövedelemszerzésüknek a forrása. De ne mondjuk, hogy nem igaz, mikor igaz, mert akkor azt fogják mondani, amit mondanak.

Kemény dolgok ezek, sokan nehezen értik ezt a problémát. Úgy tűnik, kellenek olyan emberek, akik időnként nekimennek a falnak, de aztán visszapattannak és nagyot koppannak.

Én ennek a falnak már nem szeretnék nekimenni. Volt, aki fölhívott és azt mondta, hogy hívjunk össze egy fórumot, és én győzzem meg őket, a roma értelmiségieket. Én nem érzem ezt küldetésemnek, már annyi szinten vagyok így is, nem vágyom arra, hogy mindig nyissak újabb és újabb frontokat. Kérdés, hogyan lehet azt bírni, hogy az ember mindig ellenszélben van. Merthogy nekünk azért meg kell harcolnunk a romákkal is. Most azt mondom, hogy nagyon jó kint lenni a telepen, de azért mondjuk két évvel ezelőtt a rendőrséget kellett kihívni, amikor machete-vel szerettek volna levágni bennünket azok a romák, akiket egyébként segítünk. Ez nem egy rózsaszín történet, én ezt nem is akarom tagadni, ez egy nehéz munka. Csak jobban látszanak a sikerek, mint az állami intézményben. De az intézményrendszerrel is harcolunk, a polgármesterekkel is harcolunk, a helyi irányítókval, a helyi egyházakkal, meg akkor még a politika is, most beszálltak ebbe a roma értelmiségiek is, szóval tényleg meddig kell az embernek kitenni

magát, hogy köpködjék? Meddig, meddig? Újat már nem szeretnék! Most ennyit bírok, többet már nem szeretnék, és nem érzem, hogy az én feladatomban lenne ez is. A roma értelmiség alakítson ki egy egységes álláspontot, hogy szerintük mi az integráció útja, és azt már végképp nem hiszem, hogy ebbe nekünk kellene beleszólni.

Külön megérne egy történetet a roma értelmiség jelene, jövője meg állapota.

Egyet még hadd meséljek el! Mert még mindig tanulom ezt az egészet. Nekünk van egy olyan fiunk Hencidáról, mélyszegénységből, analfabéta nagymama neveli, Pannonhalmán a bencéseknél tanul, most harmadéves. Iszonyatosan sokat tanultam Pistivel. Pisti nekem mindig nyilván a kedvencem volt, és úgy került oda, Titusz atya kifejezetten kérte, hogy vigyünk oda egy roma gyereket, és én ezt a gyereket gyakorlatilag végigkísérem ezen az úton. Fantasztikus látnom, hogy mi játszódik le egy gyerekben. Innentől látom egy kicsit át, és megértőbb vagyok azóta a roma értelmiségiekkel is, mert nagyon nehéz nekik. Szóval fölkerült onnan, tehát iszonyatos a szakadék, azt elmondani nem tudom nektek, hogy mekkora szakadék ez. Az első hónapban, amikor hazajött, akkor azt mondta, amikor vittem ki az állomásról, hogy nem szeretnék többet hazajönni, én nem akarom ezt az életet! Én azt akarom, ami ott van. Utána nem is akart hazajönni. Akkor kérdeztem a testvérét, hogy na, milyen volt Pisti itthon? Azt mondta, hogy hízott, olyan szavakat használ, amiket mi nem használunk, uraskodik, tehát „magyarkodik”, játsza magát. Az a család, az kivetette.

Amikor fölhívott, hogy „miért engem talált meg megint a nevelőtanár, hogy hallgattam a telefonomon a zenét, amikor a többi is hallgatja? És mégis engem vontak felelősségre.” Akkor azt megértetni vele, hogy ő ott, abban a közegben, mindig egy cigány marad. Itt meg már nem kell. Hirtelen akkor értettem meg, amikor egyszer egy fórumon fiatal romákkal voltunk, és az egyik mondta, hogy Budapesten nem tud elhelyezkedni, pedig angol szakos tanári diplomája van. Akkor elmondtam neki, hogy képzeld el, én tudok két szegregátumot, ahol angoltanárt keresnek. És azt mondta, hogy: „mit képzelsz, azt hiszed, hogy azért tanultam, hogy visszamenjek?” Most, Pistin értem meg, hogy ez is a mi gőgünk. Tehát, ha egyszer valaki meglépi ezt az utat, akkor menjen vissza oda? Hát miért menne vissza, nem azért küzdött! Miért várjuk el ezt a szolidaritást? Ez egy pedagógiai döntés vagy egy szociális munkás döntése, hogy a rengeteg problémából ezt a területet választja. Én ezt döntöttem, én nem cigányként döntöttem így, és nem érzem magam kevesebb tudásúnak attól, mert nem cigányként vagyok ebben a rendszerben benne. Nagyon nehéz ezeket értelmezni, hogy oda is tartozni meg nem is, tudom, hogy ezzel a gyerekkel is küzdöttünk azért, hogy vissza tudjon menni. Mert a gyökereit nem lehet eltépni. De a világ olyan, hogy oda nem fog kelleni, onnan mindig kirekesztődik, ide meg már nem kell. És akkor ezt most így látni egy gyerekben, egy serdülő gyereknek – most lesz 18 éves – a fejlődésében és a változásában, hihetetlenül sokat okosodtam ebből.

Visszatérve a létrehozott programokhoz, látjuk, az iskolára elkezdi felépülni egy rendszer, mert szükség van rá. De egy művészeti iskola után hogy jön a biobrikett meg a hecsedlilekvár? Milyen területekbe avatkoztok ti még be?

Gyakorlatilag a problématérkép minden területén, és ennek az a lényege, hogy a problématérkép minden beavatkozási pontján rajta tartjuk a kezünket, ráadásul koordinálva az egészet. Van egy oktatási programelem, amiben van a szociális kompetenciákat fejlesztő művészetoktatás, tanoda, ösztöndíjprogram, és az anyagi lehetőségeket motiválásra is használjuk. A miénk erre épül, hiszen az ösztöndíjprogramunkban is a hónap utolsó hetében kapnak tízezer forintot, amikor már semmi pénz nincs a családban, és általában élelmiszerre fordítják, és a családot is meg a gyereket is megerősíti abban, hogy a tanulásnak van értelme. Mindennél jobban megerősíti! És ez működik már az ötödik éve. Az egész programunk, az összes kríziskezelés ezen alapul. Olyan szép történetek vannak. Amikor egy évig jártam ki Toldra, hogy megértsem ezt a közösséget, akkor vittem ruhát, élelmet, gyógyszert, kinek mire volt szüksége. Akkor az egész intézményrendszer azt mondta, hogy hülye ez a nő. Ész nélkül ad, nem vár el semmit, feneketlen kút, satöbbi. És képzeljétek el, volt egyszer egy pillanat, amit már nagyon vártam, amikor az asszonyok odajöttek hozzám, és azt mondták: „maga nem jól adományoz”. Én nem jól adományozom? Hát mi baj van? „Maga azért nem jól adományoz, mert így nem igazságos.” Hát mondom, hogyhogy? Azt mondták: „maga kihoz ide ruhát, és akkor visszamegy Újfaluba, és azoknak az embereknek egy része eladja ezt a ruhát, és másnap újra kér, maga meg újra hoz. Vagy kér egy televíziót, hogy neki nincs televíziója, levágja a vezetékét, azt mondja, hogy elromlott, és kér maguktól egy másikat, és ez így nem igazságos”. Mondtam, hogy nagyon jó, akkor most ülünk le, segítsenek nekem, hogyan lehet ezt igazságossá tenni. Innen indult el a toldi-modell, amikor leültünk 8–10 emberrel, és elkezdtük kitalálni, hogyan lehet ezt igazságosan csinálni. Ők maguk mondták ki, hogy nekik is kell tenni valamit azért, hogy ez változzon.

Az első mondat ebben az együttműködésben az, hogy nem kötelező együttműködni az Igazgyönggyel. Mindenkinek segítünk, de segítséget csak az kérhet és várjon, aki nekünk is segít. Ez egy hihetetlen változást hozott ebben a közösségben, és rengeteg konfliktust, mire ezt el tudtuk fogadtatni. Most ott tartunk, hogy a kinti munkatársak mindent jegyeznek, minden aktivitást, minden problémát, bűnözést, kertművelést, a gyerek iskolába járását, közösségi konfliktust, hímezést, lekvárfőzést, ki mibe kapcsolódik bele. Az élelmiszerosztásokat ez alapján végezzük. Tehát pont azon a szinten avatkozzunk be, ami a maslowi hierarchiaszükséglet alja,¹ és egyszerűen működik, mert hiába

1 Abraham Maslow motivációs rendszere szerint a szükségleteknek létezik egy hierarchiája, amelyet egy motivációs piramisban foglalt össze. A piramis legalsó szintjén az alapvető élettani szükségletek helyezkednek el.

várom el tőlük azt, hogy majd hátba vágjuk, és azt mondjuk, hogy szedd már össze magad, legyél már optimista meg motivált is, menjen már a gyereked rendesen iskolába, ez nem fog így működni. Viszont hogyha ezt érzik, hogy az elmozduláshoz nekem is kell tenni valamit, akkor ez egyszerűen megindul. És megindult. Lehet, hogy szakmailag ez kifogásolható, de megindult a dolog.

Szóval a modellünkben van az oktatási programelem, aztán van a családgondozás, amibe beletartozik a kríziskezelés, és minden más, a villanyóra visszakötésétől az adósságkezelésig, az egészségügyi szolgáltatások eléréséig, a gyógyszerkiváltásig, a szemüvegek, gyerek szemüvegek megvásárlásáig, a baba érkezésekor a család támogatásáig, minden, amivel nem tudnak ennyi pénzből megbirkózni. Aztán van egy olyan programelem, amiben az önfenntartási képességeket fejlesztjük. Már 22 kertművelő roma családunk van, amit eddig soha nem csináltak. Fölszántjuk a kertet, és adunk vetőmagot, ők megművelik a kerteket. Van közösségi kertünk, ahol lehet önkéntesen dolgozni, és újabb pontokat szerezni ahhoz, hogy a segítségnyújtásban előrébb legyen, itt a gyógynövénytermesztéssel foglalkozunk. Van a biobrikett program, ami az önfenntartáshoz tartozik szintén. Ez a díjazott biobrikett program, amiben a téli fűtőanyagot termelhetik meg maguknak, önkéntes munkával, nyáron. Aztán van a munkahelyteremtő rész, amiben a kézművesség és a mezőgazdaság terén próbálunk meg munkahelyet adni. Ez a legnehezebb. Azért ez egy olyan falu, ahol nincs semmi infrastruktúra, ahol magas a kriminalizáció szintje, és amióta ott vagyok, van már két érettségizett, de egyébként senkinek nem volt érettségije sem. Ide ki visz valamilyen vállalkozást? Senki. Épeszű ember ide nem visz. Viszont itt van 350 ember, akinek a 70 százaléka fiatal és gyerek, akikkel kezdeni kell valamit. Akkor találtuk ki, hogy legyen kézművesség, van hímzős és asztalosműhely, ahol egyre több használati és dísz tárgyát készítünk. Van mezőgazdasági elem, amiben most a sáfránytermesztés meg a lekvárfőzés van. Próbáljuk a környezetet nézni, hogy miből lehet munkahelyet teremteni, próbálkoztunk körömvirág, articsóka, máriatövis, fehérmályva, festőmályva termesztésével, ezeket is mérjük, hogy mennyi pénzt hoz.

Eladható?

Nehezen, de igen. Pontosan mérünk mindent, és január óta van egy nonprofit kft-je is az alapítványnak, amelyiknek az a célja, hogy munkahelyet teremtsen az ottaniaknak. 7 munkatársunk van már, aki munkaviszonyban dolgozik, és csak Toldon már 30-an kapcsolódnak hozzánk alkalmi munkavállalóként. De 16 faluban dolgozik még az alapítvány a környéken, és mérünk mindent. Az elsődleges cél, hogy ezeket az állásban lévőket elartsa, és utána, hogy a következő generációból, az ő gyerekeikből, legyen meg az a réteg, aki megszervezi azt, amit most mi csinálunk. Tehát a „képesé tevés”, ez a legfontosabb dolog ebben. Cél tehát, hogy a szociális webshopot üzemeltető kolléganőim helyére egy toldi fiatal tudjon majd beülni, és ő is le tudja a számítógépen az üzleti ügyeket bonyolítani.

Gondolom, azért voltak megtorpanások is.

Persze, ami igazából erődemonstráció volt. Kétszer játszottam el a „nagyhalált”, a visszavonulok Toldról című történetet, nem azért, mert egy percig is azt gondoltam, hogy otthagynom ezt a munkát, hanem azért, mert akkor olyan dolgok történtek. Ez akkor jött elő, amikor azok az emberek, akiknek sértjük az üzletét, akik uzsoráznak, meg pénzért fuvaroznak, meg a többi nyomorúságából élnek, azoknak mi ellenségei lettünk. Teljesen logikus. Minél többet segíték azon, akiből ő él, neki annál kevesebb jut, és emiatt voltak konfliktusok. Volt olyan pont, főleg, amikor fizikailag is fenyegették a kollégáimat meg minket, hogy azt mondtam, hogy oké. Nincs semmi baj, ha Told nem akarja, nem erőltetjük rá magunkat senkire, akkor becsukjuk a kultúrházat, amit bérlünk, becsukjuk a Gyöngyházat, kész, hazamegyünk, majd átmegyünk egy másik faluba. Ez kétszer volt. Akkor elindultam elbúcsúzni a Dózsán, ez a Dózsa utca, a szegregátum vége, és mire az utca végére értem, már mindenki azt mondta, hogy ő nem, hát a másik volt. Akkor mindenki kérte, hogy maradjunk. És akkor maradtunk. A másikinál meg haza is mentünk, és másnap jött egy küldöttség a faluból, egy papírt hoztak, amit aláírt majdnem mindenki, hogy szükség van az Igazgyöngyre. Ezek erődemonstrációk voltak, megerősítések arra, hogy hányan állnak mellettünk már. Éreztem azt is, hogy van egy bázis, aki már érti, hogy mit akarunk. Meg van egy-két ingadozó. Voltak, akik az egészet gerjesztették, és kívül maradtak a közösségen, mert nem erőltetünk be magunk mellé senkit. Hogyha szeretnének visszajönni közénk, akkor azt nem nekem kell megmondani vagy a munkatársaimnak, hanem be kell jönni, amikor közösségi rendezvény van, és a többieknek kell elmondani, hogy neki volt egy rossz döntése, de most szeretné ezt visszarendezni. Mert újrakezdési lehetőséget mindig kell adni. Mert a rossz döntések nagyon könnyen kiszaladnak ezeknek a szocializációs problémával küzdő embereknek a száján meg a tetteiben. Tehát mindig azt mondjuk, hogy előrenézünk, jó? Megmondjuk, hogy ez rossz volt, nem így kellett volna, mi is hibázunk, számtalanszor mi is hibázunk, és ugyanezeket a lépéseket mi is megtesszük a közösség előtt. Ez egy rossz döntés volt, hülyeséget csináltam, félrevezettek, nem jó emberre hallgattam, és ezért elnézést kérek, máskor nem csinálom ezután. És akkor egyszerűen működik az egész.

Tudom, hogy nagyon figyelnek a résztvevők munkájának elismerésére. Különböző díjakat alapítottatok gyerekeknek, szülőknek, támogatóknak, érzik ennek a súlyát.

Persze, a pozitív visszacsatolásra nagyon nagy szükség van. Mert kevés olyan terület van, ahol ez a társadalmi réteg elismerést kap. Mi nagyon erősen foglalkozunk azzal, hogy érezzék, hogy fontosak, hogy velük akarjuk ezt csinálni, hogy büszkéik legyenek magukra, hogy tartásuk legyen, önbizalmuk legyen, mert iszonyatosan lent van ez az énkép. A pénztelenség, a motiválatlanság, a nemtörődomség agressziót és problémát termel.

A munkatársak hogyan kerültek az alapítványhoz? Miért választják ezt?

26-an dolgoznak most az alapítványnál. 10-en az oktatásban, pedagógus és 3 segítő, asszisztens meg iskolatitkár van. A másik 16-ból 9-en dolgoznak a fejlesztésben, és van a 7 helyi roma munkatársunk, aki valamilyen programelemet visz, vagy a kertet, vagy a hímzést, vagy az asztalosműhelyt vezeti, vagy a felújításokat. A szociális részben dolgozók egy része támogatott volt, maga is úgy jelentkezett hozzánk, hogy segítségre volt szüksége, és utána maradt munkatársnak. Egy részük pedig önkéntesként kezdte. Egyébként sok az önkéntes nálunk, körülbelül 100–110, aki állandó önkéntesnek tekinthető, de sokkal többen jönnek szakaszosan, és aki egy-egy munkaterületen sikeres és motivált, akkor annak megtaláljuk a módját, hogy utána alkalmazni tudjuk. Van, aki a közösségfejlesztéssel foglalkozik, van, aki a mezőgazdasági részre fókuszál, más a tanodát viszi, és az önkénteseket szervezi a tanodába. Tehát mindenkinek megvan a maga területe. Jó a csapat. Vigyázunk egymásra, azt erősítem bennük, hogy minden nap úgy menjenek haza, hogy valami olyat tettek, amit más nem tett volna meg, hiszen nagyon sokan nem teszik meg, hogy ezzel a társadalmi csoporttal így foglalkozzanak, és hogy érezzék azt, hogy építő és segítő munkát végeztek aznap. Segítettek egy olyan emberen, akinek más lehetősége nem lett volna, hogy egy picit is elmozduljon. És ettől jó érzése van a csapatnak. Nálunk az alapmondat egyébként az iskolában is, az alapítványnál is az, hogy az a fontos, hogy jól érezzük magunkat. Mert, ha jól érzem magam a munkahelyen, olyan közegben vagyok, hogy motiváltak vagyunk, nem piszkáljuk egymást és segítünk egymásnak, akkor az a tanteremben és kint, a szegregátumban is kisugárzik az emberekből. Ha pozitív kisugárzásunk van, akkor az gyűrűzik tovább.

Miből lehet eltartani ezt a sokféle tevékenységet?

Ez egy jó kérdés. Három lábon áll az alapítvány. Az iskolai részen a pedagógusok bérére kap az államtól támogatást az alapítvány, mint alapítványi iskola. De hozzá kell tenni egy jelentős részt, hiszen az anyagköltséget vagy az útiköltséget már elő kell teremteni. Nyilván rengeteget pályázunk. 16–18 pályázatot futtatunk egy év alatt, ebben vannak kisebbek, 1–2 milliósak, meg nagyobbak is. Zöme nem uniós forrás, hanem norvég, svájci és különböző külföldi alapítványoknak a támogatása. Valahogy ezeket jobban lehet erre a problémára megnyerni. Az államon belül elérhető, tehát a TÁMOP-os pályázatok nem mindig olyan fókuszúak, amit mi szeretnénk. Mi nem úgy választunk pályázatot, hogy mi megéljünk belőle, hanem úgy választunk, hogy a problémához mi tesz hozzá. Egy része pedig, ami civil támogatás meg céges támogatás, ez évről évre nő az 1 százalékkal együtt. Ahogy az alapítvány az évek alatt a nyilvánosság előtt nő, úgy ez is folyamatosan nő. Nagyon örülök neki, hogy a cégek közül egyre több vállalja a társadalmi szerepvállalási tevékenységükben, hogy felénk forduljanak. Mert azért főleg a magyar cégeknél még mindig sokkal jobb visszhangja van kifesteni egy kórháznak a

gyerekszobáját vagy a mesefigurákat a falra, vagy egy játszóteret megfesteni, a kerítést az óvodában, mert ezek olyan vállalható dolgok. De mondjuk egy romatelepre eljönni, azért azt nem mindenki teszi meg. De változik ebben is a helyzet, és ebben azért a külföldi cégek magyarországi vállalatai élen járnak.

Én azt látom, hogy a külföldi ismertség és elismertség nagyon jelentős. Itt van például az Ashoka tagság.²

Igen, és ez egy nagyon izgalmas folyamat volt. Erre jelölik az embert, és utána a kiválasztásnak hazai, közép-európai, európai, és nemzetközi szintje van. 80 országban most 3000 tagja van az Ashokának, és ad egy nagyon komoly kapcsolatrendszert. Hogy jut el az ember odáig, hogy ezt észrevegyék? Én azt mondanám, hogy ki kell nyílni, a legkisebb munkát és a problémákat is megmutatni reálisan, és hogyha az emberek érdeklődnek a munka iránt, és látják ennek az értelmét, akkor ez a jószándék összeadódik. Ki támogatásban, ki egy ilyen díjfelölésben, ki tudásban, ki kapcsolatrendszerben, de ezt nem egyedül kell csinálni.

A társadalmi vállalkozásoknak két fajtája van: az egyik, aki az üzleti szférából csinál társadalmi vállalkozást, azok mindig nagyon jól megállnak gazdaságilag a lábukon. A másik olyan, mint a miénk. Az önkéntes szférából jött, és nekem a legtöbb tudást a vállalkozási részről kell összeszednem. Mert egyszerűen nem áll rá az agyam. Aki a vállalkozói részről jön, annak a fenntartás az erős, nekem meg a társadalmi hasznosulás az erős benne. Én mindig azt nézem, hogy kire hogyan hat a tevékenység. Ez a gazdasági lehetőségekkel nincs mindig szinkronban.

Milyen a magyarországi érdeklődés? Hiszen, ha van egy politikai vezető, akinek az a célja, hogy sikereket érjen el azon a területen, amivel ő meg van bízva és vannak neki is ötletei, de lát olyan példákat, amik működnek, akkor megpróbálja ezeket hasznosítani. Még csak ki se kell találnia semmit ahhoz, megvalósítsa. Keresnek ezzel?

Nem, ezzel kezdem, hogy nem. Az iskolának bizonyos tevékenységét, főleg a gyerekrajzokat, nagyon jól ki lehet tenni a kirakatba. Ilyenkor van az embernek nehéz döntése, hiszen meghívnak egy konferenciára, hogy legyen ott kiállítás, de nagyon sokszor érzem „biodíszletnek” magunkat, de elmegyek, mert az iskolán keresztül vagyunk megközelíthetők. Mert a pedagógusokat még mindig az állam fizeti. Tehát mondhatom, hogy nem megyek? Nyilván ezek azok a nagy morális dilemmák. A modell iránt azonban nem érdeklődnek. Az nem érdeklődés, hogy egy civil szervezet képviselőit bizonyos egyeztetésekre, konferenciákra elhívják. Az nem egyeztetés, az inkább egy kommunikációs fogás, hogy ők a civileket is bevonják, hiszen a demokráciában a civileket is be

2 Az Ashoka tagság a társadalmi vállalkozások Nobel-díjának tartott rangos nemzetközi kitüntetés.
<https://www.ashoka.org/>

kell vonni. De mikor érzed, hogy nem tudsz igazán hatást gyakorolni, akkor itt megint a „biodíszlet” kérdésebe szaladunk bele.

Azt hiszem azért nem érdeklődnek, mert a hézagokra települtünk rá, ahhoz pedig a hézagokat kéne elismerni. Az Igazgyöngynek az egész tevékenysége az állam hibáit mutatja. Amíg nem néznek reálisan szembe a problémával, addig nem fognak elismerni egyikünket sem. Addig ellenségnek tartanak, a másik oldalhoz tartozónak, és teljesen mindegy, hogy melyik oldalt mondom. A blogomat, „A nyomor szélé” blogot³ az MSZP-kormány idején kezdtem el írni, és semmit nem változott a hangvétele, sőt, néha az ember óvatosabban fogalmaz bizonyos dolgokban, mint akkor, vagy nem mer úgy fogalmazni bizonyos dolgokban. Nem tudom, nyilván az, hogy én 55 éves vagyok, és már nagyon sok olyan modellt láttam, megfontoltabbá tesz. Én azt mondtam, amikor elkezdtük, hogy a csapatépítésben nagyon jónak kell lenni, akkor is menjen a dolog, amikor én már nem leszek, másrészt pedig az, hogy adaptálható legyen. De az egész modellnek az adaptációjára még arra nem volt vállalkozó. Az egyes elemekre van, hiszen nagyon sok helyre vitték már el a biobrikettet például, talán az a legnagyobb sikersztori. Vagy az ösztöndíjprogramra, magát ezt az oktatási-szociális kompetenciafejlesztő módszertant nagyon sok helyen használják Magyarországon és Európában az integráció miatt máshol is. Az egészet valószínűleg azért nem akarják, mert mindenki megrémül, hogy ez micsoda nagy munka. Hogy hogy lehet ezt így? Én azt gondolom, hogy egy 300–500 fős közösségben két ember ezt a munkát el tudja végezni. Ezt le is bontottuk forintra, hogy mennyi befektetést igényel az, hogy elinduljunk ezen az úton. Azt mondom, hogy 20 év. És ebből mi még Toldon csak hatot használtunk el. Talán 14 év múlva látszik majd határozott eredménye annak, ha még fogjuk csinálni akkor is. De hát a probléma sem két év alatt alakult ki. És ezt nem lehet egy év pályázati programjával, négy év kormányzati ciklusával megoldani, és hiányzik a kormányzatokon átívelő stratégia erre. Olyan vicces – ezt majd most meg fogom írni –, meszeltünk a lakásban nyáron, rengeteg könyvünk van, és előkerült egy olyan könyv, ami a rendszerváltás előtt íródott a roma integrációról. Nem úgy hívták még, hogy roma integráció, hanem a romák felzárkóztatása. Hát ott, a meszelés közben felütöttem, ki fogom szedni azokat a bekezdéseket belőle, amik változatlanul megvannak az azóta születő kormányzati stratégiákban.

Szóval 14 év múlva találkozunk itt, és akkor megbeszéljük, hogy hol tart a dolog. Említetted a blogod. Most a 492. bejegyzésnél tartasz, legutoljára hétfőn írtál bele. Ezt sokan olvassák. Ráadásul a Népszabadság is szokott belőle közölni részleteket.⁴ Valószínűleg olvasod a kom-

³ <http://nyomorszeleblog.hvg.hu/>

⁴ A beszélgetés idején tartott itt a blog. 2018 szeptember végén, a 648. bejegyzés íródott meg, és már Népszabadság sincs, ami részleteket közölhetne belőle.

menteket is, amik változatosak, időnként a névtelenség nagy bátorságot ad az embereknek. Erre is van még energiád, hogy szembeítsd az embereket és a politikát, az egész társadalmat azzal, hogy csinálni kellene valamit?

Ezzel a bloggal is nagy szerencsém van. Soha nem gondoltam, hogy ilyen fogok írni. Annak idején egy esélyegyenlőségi naplót kezdtem el az osztályfőnökök honlapján. Utána keresett meg egy újságíró, hogy indítsunk egy blogot. Akkor elindítottuk, ők mondták el, hogyan kell tagolni, mert én annyira nem tudtam, mi ez, csak elkezdtem írni egy naplószerű tudósítást arról, hogy mit csinálunk. Azonban nem voltam felkészülve a kommentekre. Valami olyan iszonyatos gyűlölet áradt, hogy én magam is megrémültem. Amikor elkezdtek, hogy milyen oktatási projektben, például a felzárkóztatás vagy az esélyegyenlőségi tervek készítésében volt szerepem, mennyi pénzt kaptam ezért a szakértői munkáért, és kiírták, hogy én egy megélhetési személtáda vagyok, mert ebből élek. Amikor jött az, hogy eljönnek hozzánk, megkeresnek, mert úgy látszik, én csak a fizikai erőszakból értek... Rabja lettem, mindig a kommenteket néztem. A férjem is azt mondta, hogy kell ez nekünk? És akkor azt mondtam, hogy ezt nem akarom csinálni. Akkor mondták, hogy oké, hagyjuk a kommenteket, letiltottuk, és egy darabig úgy ment.

Aztán a HVG megkeresett, és rábeszéltek, hogy náluk folytassam. Időközben meg én is erősödtem, hogy nem kell ezt annyira komolyan venni. Erre csak azt tudom mondani, hogy nem kötelező vállalni a nyilvánosságot. Ez ma Magyarországon ezzel jár, és ettől én nagyon jól alszom, hogy miket írnak rólam, megmosolygom, és nem is olvasok el sokat belőle. Vannak, akik nem bírják idegekkel, és beszállnak újra és újra, le is meccselik ezeket sokszor. Névtelenül. Ez is olyan, hogy azt mondtam, amikor a blogot elkezdtem, hogy én névtelenül soha nem kommentelnék. Meg kell, hogy mondjam, manapság névtelenül is írok már. Merthogy a helyzet úgy hozta, hogy az ember változott, és nekem is van egy hely, ahol más nevem van, nem a kommentben, hanem a cikkírásban. Tehát egyszerűen változunk, abban a közegben, amiben élünk, és az, amit 5 évvel ezelőtt vállalhatatlannak tartottam, azt már megváltoztattam, mert vannak dolgok, amiket nem tudok a szakmaisággal megmagyarázni, de magamban tartani sem bírom, megőrülök tőle. Van egy asztalfiókom, amiből meg fogok gazdagodni egyszer, hogyha azokat az írásokat ki tudom hangosítani, amiket most nem azért nem merek megjelentetni, mert én félek, de félttem azokat az embereket, akikkel dolgozom. Van 26 munkatársam, és körülbelül 1000 olyan család a kistérségben, akikkel olyan kapcsolatban vagyunk, hogy szükségük van ránk, és azért ezt jobban félttem annál, sem mint fejjel menjek a falnak. Tehát okosodok, „óvatosodok”, a diplomáciai készségem javul, és azt hiszem, meg tudtam őrizni még a gerincemet is.

Kérdés a közönség soraiból: Nóra, van-e arra neked egyáltalán ötleted, hogy a „Ritók-modellt” valahogy elindítod? Nem lehet, hogy a pedagógusképzésnek, a szociális folyamatok feltárásának és még sok minden másnak kellene illeszkednie egy komplex rendszerbe, ahol nemcsak pedagógusok, szociális munkások, védőnők vannak, hanem az összes segítő is? Tehát egy szemléletváltó dialógusra lenne szükség.

Voltam egy megbeszélésen, és ezek hangoztak el, hogy majd akkor legyen az az első lépés, hogy a pedagógusképzést reformáljuk meg, és tegyünk bele érzékenyítő elemeket, akkor lesznek olyan pedagógusok. A másik az volt, hogy a roma papok, majd azok, akik viszik a pasztorációt, majd azok fognak segíteni. Szemléletváltás. Az a baj, hogy 25 éve mondjuk ezeket, és nincs belőle változás. Hogy holnaptól minden iskola integrált, nyilván ugyanúgy nem lehet megcsinálni, mint amit most a menzával csináltak: mostantól reform kaja van, aztán ha nem eszik meg a gyerekek, akkor nyilván mindenki hülye, mert ez az egészséges táplálkozás. Különösen az a gyerek, aki egyébként éhezik otthon és nem élvezzi a céklás túrókrémet. Így nem lehet dönteni!

Nyilván valahol el kéne kezdeni a folyamatot. Én azt látom, hogy mi vagyunk ebben a történetben azok a szereplők, ott a környékünkön, akik egy kicsit összekapcsolnak, akik egy kicsit kovász ebben, akik egy kicsi reményt adnak és mediálnak a romák és az intézményrendszer között. Hogy hogyan lehet ezt az egészet felépíteni, ennek az elvét most az Ashoka keretében próbálom leírni. Kicsit félnék, hogyha most azt mondaná az állam, hogy akkor most gyérünk, Igazgyöngy mindenhova! Ott van a hejőkeresztúri iskola-modell, most 100 iskolában fogják bevezetni, kötelező jelleggel. Ez sem biztos, hogy jó lesz, mert nem biztos, hogy a hejőkeresztúri modell mind a 100 helyen a legtokéletesebb oktatási módszer. Nem biztos, hogy az Igazgyöngy a legtokéletesebb modell. Én azt tudom mondani, hogy egy 300–500 fős roma közösségben vagy szegregátumban, ahol nincs belső olyan erő, ember, aki ezt romaként vagy nem romaként vezetni tudná, kívülről, hogy lehet ezt felépíteni. Én erre tudok egy módszert, ami nekünk sikeres. Az, hogy 16 faluban próbáljuk, az, hogy a határ túloldalán próbáljuk egy 2000 fős roma telepen ezt az egészet bevezetni, több tapasztalatot ad ahhoz, hogy működik. Én hiszek benne, hogy működik, és arra törekszem, hogy az állami rendszerbe beépüljön, azért nem engedem el ezeket a meghívásokat, ezeket a szálakat, mert azt hiszem még mindig, hogy ennek az állami rendszeren belül van a helye. Nagyon szeretném, ha a civilek ebben annyit vállalnának, amennyit egy civilnek vállalnia kell. Nem pedig azokat az állami feladatokat, amiknek az államon belül lenne a helye. Bízunk benne, hogy egyszer sikerül! Nyilván ez adaptálható, ennek leírása segítség lesz ehhez.

(A nyilvános interjú 2015. október 8-án készült.)

Fejlemények az interjú óta

L. Ritók Nóra változatlan intenzitással folytatja munkáját. Tapasztalatait 2017-ben „Láthatatlan Magyarország” címmel kötetbe rendezte és megjelentette. Az interjúban emlegetett Pisti pedig már Párizsban egyetemista. 2018-ban L. Ritók Nóra a Príma Prímissima díj közönségszíjasa lett.

8. IGNÁ CZ JÓZSEF

BESENCE, A „GONDOSKODÓ FALU” MODELLJE

Igná cz József vendéglátós, személyügyi szervező, Besence polgármestere. Az alig 130 fős kistelepülésen megvalósított „Gondoskodó falu” programban munkát teremtett a helyben élőknek. A falu azonban mégis a pályázati pénzből épült teniszpályájáról híresült el, amelyhez teniszcsapatot is szerveztek a helyben élő romákból.

Besence egy olyan kis település, ahol hozzávetőlegesen 130 ember él. Ezeknek az embereknek is ugyanolyan vágyaik vannak, mint másoknak, hiszen szeretnének élni, sőt, szeretnének jól élni. Vagy hogyha ennyire kicsi a település, szeretnének túlélni. Itt van ennek a településnek a polgármestere, aki 2006 óta vezeti a települést. Azt tudom, hogy nagyon sok mindent csinált már életében: például volt vendéglátós, vagy megalapította a Gandhi Gimnáziumot. Besencén él 13 éves kora óta. Mi akart lenni, annak idején, egy gyerek Besencén, 13 éves korában?

12 éves voltam, hatodikos általános iskolás, amikor az osztályfőnök íratott egy kisebb esszét arról, hogyan képzeld el a jövődet. Akkor én Bogádmindszentre jártam általános iskolába. Nagyon jó tanárim voltak egyébként, és céltudatosan készültem a vendéglátó pályára. Ekkor 1976-ot írunk, és a vendéglátós szakma az egy elit szakmának számított abban az időben, pincér akartam lenni. Passzolt a habitusomhoz is, hiszen azt mondták, hogy én egy izgó-mozgó, cserfes fickó vagyok. Állítólag jóképű, dús hajú, fekete srác voltam. A szakközépiskolába jelentkeztem, hozzánk a legközelebbi a keszthelyi volt. Felvételizni kellett matekból meg kémiából, és hát hála Istennek, fel is vettek. Ez egy kiváló, nagyon jó iskola volt. Szóval hatodikos koromban, 12 évesen azt írtam, hogy én majd pincér leszek, dolgozni fogok a Balatonon, aztán jól „megszedem magam”, és utána vissza fogok menni a falumba. Nem „szedtem meg” ugyan magam, de egyéb tekintetben beteljesedett az akkor elképzelt életút. Olyannyira, hogy például amikor 1991-ben visszamentem, akkor a negyedik szomszédban lakó lány lett a feleségem, a gyerekeim anyja. Bejártam a fél világot, és a szomszédban találtam meg az életem párját.

Azt hiszem, tényleg nem mondható tipikusnak ilyen értelemben ez az életút. Merthogy, ha valaki a „magunkfajtából” eljut valahova, valamilyen szintre, akkor az esetek többségében vagy asszimilálódik, vagy megpróbál asszimilálódni. Legtöbbször igyekszik elfelejteni, hogy honnan jött, azért, hogy ne legyenek hátrányai. De ha vállalja az identitását, és nincsenek identitászavarai, akkor pedig a legkevésbé sem akar visszamenni abba a környezetbe, ahonnan eljött.

Elmenni vagy visszamenni a nehezebb?

Az elmenés az egyáltalán nem volt nehéz, mert 12 éves korom óta arra vágytam, hogy elmehessek, de nem azért, mert ki akartam szakadni a családi környezetből, öten voltunk testvérek, mindenkit nagyon szerettem. Havonta egyszer lehetett abban az időben hazamenni, mivel nekünk még szombaton is volt tanítás. Keszthely és Besence között az út majdnem egy napig tartott: szombat délben elindultam, este 9-kor értem haza, és vasárnap 4-kor már indulni kellett, hogy visszaérjen az ember a kollégiumba. De mindig örömmel mentem haza, mindig egy meleg családi fészek várt. Ezért visszamenni sem volt nehéz. Rengeteget tapasztaltam, rengeteg tudást szedtem össze, azt gondoltam, hogy hátha tudok én is valamit tenni abban a közösségben. Úgy költöztem vissza, hogy nem polgármester leszek, de az első szabad választáson már indultam a polgármesteri tisztségért, de inkább még csak egy kicsit poénból. Azért, mert csak egy jelölt volt és arra gondoltam, hogy ha már ez az első szabad választás, akkor legyen már választási lehetőség. Egyik haveromat pedig rábeszéltem, hogy induljon el képviselőnek. Persze egyikünk sem jutott be a testületbe, de már akkor elég komolyan elkezdtem érdeklődni a közélet iránt.

Pont a rendszerváltáskor mentél vissza, mikor kinyílt a világ, sok lehetőség adódott? Miért akkor gondoltad úgy, hogy visszamész a te kis településedre?

Azért gondoltam, mert részben arra számítottam, hogy azért ott is meg lehet élni majd abban a szakmában, a vendéglátásban. Vállalkozó lettem, és jól is ment az üzlet. Egy presszót üzemeltettem meg boltot, így együtt, jól ment a dolog. 1990-ben alakult meg egy civil szervezet a szomszéd faluban, Gilvánfán, és Derdák Tibor, aki Pestről költözött oda a mi környékünkre, Besencén vett egy házat. Ő az első szabadon választott országgyűlésnek a tagja lett az SZDSZ¹ színeiben. Az ő révén is elég aktív közéleti tevékenység folyt, így kapcsolódtam be én is a helyi közéletbe, az egyesületen keresztül. 1992-ben már létre is hoztuk a Gandhi Alapítványt, és '94-ben el is kezdődött az oktatás.

Hogyan talál ki ilyet az ember, hogy létrehoz egy roma nemzetiségi gimnáziumot?

Volt egy nagyon személyes indítatásom ebben az ügyben, ezt szeretném elmondani.

¹ Szabad Demokraták Szövetsége. A rendszerváltozás utáni első szabad választásokon a második legnagyobb párt.

Meséltem, hogy Keszthelyre jártam iskolába és kollégista voltam, merthogy más nem lehetett az ember. Aztán másodikban nem vettek fel a kollégiumba. Azt mondta a kollégium igazgatója, hogy én egy demoralizáló egyéniség vagyok, rossz hatással vagyok a társaimra. Nyáron elmentem a volt iskolámba, Bogádmindszentre a párttitkárhoz. Mivel apám, anyám analfabéta volt, mentem a párttitkárhoz, hogy segítsen. Kellene egy fellebbezést írni vagy valami ilyesmit, hogy mivel nem vesznek fel a kollégiumba. Segített, megírtam a fellebbezést, elküldtem, nem kaptam rá választ. Augusztus közepe fele elmentem Keszthelyre, hogy érdeklődjek, akkor most mi van: felvesznek a kollégiumba, jöjjenek, vagy ne jöjjenek? A portás néni, a Gabi néni mondta, hogy „Ignác, nyugi! Úgyis felvesznek, menjél nyugodtan!” De hát, hadd beszéljek az igazgatóval! „Menjél csak haza, úgyis fölvesznek!” A portás néni szavában én hittem, a portás néni a legfontosabb ember az iskolában, kienged-beenged, ha ő mondja, akkor így van. Hazamentem, mondtam anyámnak, hogy nyugi, azt mondta a Gabi néni, a portás, hogy engem úgyis fölvesznek, hát szerintem akkor ő biztosan tudja. Szeptember 1-én, két nagy bőrönddel, este 10-kor ért be a vonat a vasútállomásra. Megyek, jön az igazgató úr, mondja, hogy nem vagyok felvéve. De hát írtam fellebbezést! „Zalaegerszegen van Spilákné, majd ők döntenek.” Most 10 óra van, hadd aludjak itt. „Nem alhatsz itt, nincs hely!” Legalább a cuccaimat ... „Azt rakd oda a sarokba.” Kimentem a vasútállomásra, és a váróteremben aludtam. A váróterem egyébként sok szempontból fontos hely az életemben, mert mikor a felvételi vizsgára reggel 8-ra kellett menni, és nem volt megfelelő közlekedési eszköz, amivel oda lehetett volna érni időben, a sógorommal akkor a vasútállomáson töltöttem az éjszakát, ott aludtam a padokon, és másnap úgy írtam meg a dolgozatot. Szóval most is a vasútállomáson aludtam, és az egyik kollégiumi nevelő úgy éjfél után, egy óra körül jött, fölébresztett és elvitt a lakására, hogy ott tudjak aludni. Összezárt az egész osztály, mindenki segített, albérletet kerestünk, beköltöztem valaki máshoz. A családom is megtett mindent, apám akkori fizetése – olyan 1500 Ft havonta –, az gyakorlatilag arra ment el, hogy ki tudjam fizetni az albérletet, meg a menzát, meg hogy havonta egyszer haza tudjak jönni. Nagy áldozat volt!

Mindezt azért mondtam el, mert 1991–92-ben pont ez jutott az eszembe. Azt mondtam az egyesületben, hogy oké, gyerekek, lehet itt bulizni, mert az is fontos, de miért nem hozunk létre egy alapítványt, és ennek az alapítványnak a tehetséges, jól tanuló gyerekeket kellene támogatnia, mert az én sorsom is éppen azon múlt, hogy a család összefogott, és hány olyan tehetséges gyerek van, aki nem tud tanulni azért, mert nincsen pénz. Mert a család nem tud adott esetben segíteni. Szerintem ennél fontosabb dolog nincs. Most ez igaz volt 1991-ben, és igaz most is. Derdák ott volt, elindult a gondolkodás. Az, hogy gimnázium legyen, az pedig már a Bogdán Jancsi² munkásságának köszönhető.

2 Bogdán János (1963–1999). Fiatalon, autóbalesetben elhunyt tanár, filozófus, a Gandhi Gimnázium egyik alapítója és első igazgatója.

Nagyon sok éven keresztül meghatározta az életedet a Gandhi.

Az életem egyik legtermékenyebb és legproduktívabb időszaka volt ez, ami a Gandhihoz köthető. Szakmámból adódóan én lettem az élelmezésvezető. Nem pedagógiai pályán, hanem gazdasági területen dolgoztam. Ez egy nagyon fontos terület, tudjátok, a kollégiumban a kaja. Az, hogy a gyerek jól érezze magát és tudjon tanulni, ez az egyik legfontosabb, hogy az otthoni ízeket is kapja meg, de közben a gasztronómián keresztül valami más tudást is kapjon, nem csak mindig a rántott hús, meg a pörkölt, ez egy nagyon komoly kihívás volt. Kurátor is voltam, és azt gondolom, hogy abban az időben folyt a Gandhi Gimnáziumban a legtermékenyebb munka, gyakorlatilag ekkor épült fel az iskola és a tornacsarnok.

Most is megvan még a kapcsolat a gimnáziummal?

Azt tudni kell a Gandhiról, hogy már akkor is, amikor mi kurátorok voltunk, a Fidesz-kormány államosítani akarta a Gandhit.³ Elég komoly ajánlatokat kaptunk, de akkor azt még hárítani tudtuk. Az utóbbi években módosították a törvényeket és megszüntették a közalapítványokat, így aztán van még Gandhi, de a fenntartó az állami tulajdonban lévő, és Pécs városának tulajdonát képező Gandhi Gimnázium Közhasznú Nonprofit Kft. Ennek van egy tanácsadó testülete, és ennek a tanácsadó testületnek én még a tagja vagyok, de nincs már olyan szoros kapcsolat, mint amilyen abban az időben volt. Ugyanakkor még mindig gyerekeknek tekintem, de már egyre kevésbé vállalható. Mint amikor azt mondjuk, nagyon rossz gyerek, az enyém, de lehet, hogy ki kell tagadni. Rossz a hasonlat, de azt gondolom, nem igazán abba az irányban változnak és történnek ott sem a dolgok, mint amit mi '92–94-ben megálmodtunk.

Hiába voltál sikeres ebben az időszakban, de te nem bírtál magaddal, mert akkor meg elhatároztad, hogy jogot is fogsz tanulni.

Így van. Nem nagyon akartam én tanulni, mert azt mondtam, hogy pénz, család, vannak fontosabb dolgok. De beiratkoztam a Pécsi Egyetemnek a Felnőttképzési Karára, szellemiügyi szervezőnek, azt el is végeztem. Már harmadéves voltam, amikor felvételiztem a Pázmány jogi karára is. Így párhuzamosan csináltam a kettőt, az abszolutóriumig el is jutottam, de akkor kaptam egy ösztöndíjat Amerikába, és azóta is tolom az államvizsgát. Választanom kellett, hogy államvizsgázok vagy kimegyek Amerikába. Azt gondoltam: Amerikába nem jutok el mindig, államvizsgázni meg lehet bármikor. Nagy hiba volt, utólag már látom. Azóta is görgetem magam előtt azokat a vizsgákat.

Térjünk vissza a településre, Besencére. Te ott éltél utána folyamatosan akkor is, és most is. 2006-ban polgármesternek választottak. De nem volt ennyire egyszerű a dolog.

3 1998 és 2002 között.

1994-től négy ciklusban képviselő voltam. És van itt egy nagyon érdekes lelki tényező a falusi, és különösen a roma emberben. Mert ha valakinek sikerei vannak, ki tud emelkedni egy adott környezetből, és aztán visszamegy oda, azt vagy vesztésként kezelik, vagy ha sikeres, nem biztos, hogy annyira fogják kedvelni. Más az értékrend. Itt ugye értékrend-ütközések vannak. Ez egy nagyon érdekes dolog. A legtöbb esetben mi történik? Az történik, hogy odaköltözik valaki egy faluba, aki nem együtt nőtt föl azokkal, akik ott élnek. Mivel idegen ember, máshonnan jött, akkor ő hitelesnek tűnik. Az, aki ugyanabból a környezetből tud más szintre emelkedni, és más értékrendet képvisel, ő pedig nem biztos, hogy egyből olyan hiteles tud lenni. Az, hogy az én értékrendemet próbáljam meg nem átadni, de legalábbis az én értékrendem valamilyen szinte befolyásolja a közösség életét, az nem úgy jött ám!

Első alkalommal, amikor polgármesternek indultam, azt tudtam, hogy ki fogok kapni, az egy demokratikus játék volt. Három ciklust volt polgármester az, akit akkor megválasztottak, utána ő nem indult, akkor, 2002-ben indultam még egyszer. Akkor már reménykedtem, hogy engem meg fognak választani, merthogy képviselőként is azért csináltam olyan dolgokat a település életében akár anyagilag, akár a közösségi élet szempontjából, ami újszerű volt. De nem engem választottak meg.

Pedig többségében romák laknak a településen!

Így van, de ennek ellenére nem engem választottak meg. És aki akkor engem megvert, a következő alkalommal is indult, de csalódtak benne, és akkor már engem választottak. Most meg már a harmadik ciklusomat töltöm. Ezt csak azért mondom, mert ez is egyfajta tanulság, hogy óriási türelem kell ahhoz, hogy abban a közegben, ahonnan te származol, és oda visszamész, ott próbáljál meg valamilyen kovászként működni, és hogy fogadjanak téged el azok, akikkel együtt futballoztál. Nem elsősorban a vezetőjüknek, hanem a partnerüknek. Mert én nem olyan típusú vezető vagyok, aki majd megmondja a tutit, hanem a párbeszédnek vagyok a híve. Nem úgy hozok döntéseket, hogy én erőből eldöntöm, hanem törekszem a konszenzusra, hiszen sokszor az én véleményemmel ellentétes döntések születnek, amiket én elfogadok.

Hadd mondjak erre egy példát! Volt ez a hír, hogy menekülttábor csinálnak Baranya megyében, Martonfán, és a martonfai önkormányzat tiltakozott. Én a képviselőtestület elé vittem az ügyet, hogy mi lenne, ha mi felajánlanánk a kormánynak a segítségünket, és megmutatnánk azt, hogy itt elég sok a roma, és mi nem tiltakozunk. Ráadásul arra is felhívtam a figyelmet, hogy van egy óriási veszély a menekültkérdés és a romák ügyének az összemosásával, tehát a felelősség ilyen szempontból rendkívül nagy. Ezzel azt lehetne megmutatni, hogy nem az egész társadalom ilyen elutasító. A testület – öten vagyunk a testületben – 4:1 arányban elfogadta azt, hogy kezdeményezzük ezt az ügyet.

A határozat az arról szólt, hogy ezt csak akkor fogjuk megtenni, ha a lakosságnak a nagy többsége is támogatja ezt a kezdeményezést. Összehívtuk a települést, mindenkihez elmentem személyesen, közmeghallgatás volt hetven százalékos részvétellel, nagyon kulturált, nagyon komoly vita volt, és kis arányban, de kaptunk.

Úgy látom, van benned egy dac, mert meg akartad mutatni. Te nagyon kitartóan ott voltál a saját településeden, ahol igenis akartad, hogy elfogadjon téged ez a közösség, újra és újra megpróbáltad, akkor is, ha nem sikerült.

Így van, és elfogadtak. A demokrácia viszont azt gondolom, hogy nagyon fontos intézmény. Igen, most már van elfogadottságom, harmadik ciklus, de mindig volt ellenfelem is. És ennek én nagyon örülök, mert nincsen olyan, hogy pótolhatatlan ember. Még egy ilyen kis közösségben se gondolja azt valaki, hogy ő pótolhatatlan, és akkor majd nekiáll uralkodni.

Egy ilyen kis településen, ahol annyi ember él, hogy gyakorlatilag mindenki ismeri a másikat, akár össze lehet jönni délután sörözni úgy, hogy mindenki ott van a faluból. Mit lehet ígérni egy ilyen településen a választáson egy polgármesterjelöltnek? Mit lehet ígérni és mit hisznek el ebből?

Az én polgármesterségemnek igazából az első időszaka volt az igazán izgalmas. Ugyanis fel kellett rázni az embereket, el kellett velük hitetni, hogy képesek nagyon sok mindenre. Akár még arra is, hogy teniszezzenek. Akár arra is, hogy kertészkedjenek.

2005-től az Országos Foglalkoztatási Közalapítványnál dolgoztam, és én voltam a dél-dunántúli régiónak az irodavezetője. Ott részben pályázati tanácsadási tevékenység volt, másrészt pedig foglalkoztatási projektek generálása. Ebből a munkából adódóan rendkívül nagy tapasztalatra tettem szert, megismertem az országban jól futó projekteket, de nemzetközi kitekintésem is lett, mert nagyon sok tanulmányutat és képzést szerveztek nekünk, tényleg építettek minket, ami egy nagyon hasznos dolog volt. Sok ötletet merítettem innen, és elkezdtük a településen a fejlesztéseket. Mi úgy hívtuk, hogy a gondoskodó falu programja. Ez egy gazdaságfejlesztési és közösségfejlesztési stratégia volt. 44 milliót nyertünk rá, aztán EU-s forrásból is nyertünk rá valami 50–60 milliót, illetve egyéb ilyen hazai forrásokból még nagyon sok tízmilliót. Gyakorlatilag különböző képzéseket, OKJ-s képzéseket szerveztünk. Az egyik az építőipari képzés volt, a másik kertészeti képzés. Helyben valósítottuk meg a gyakorlati képzést, részben infrastruktúrát tudtunk fejleszteni, tehát minden pénz ott maradt a közösségben.

Azért mondom, hogy izgalmas volt az első időszak, mert akkor azzal a szakértői csapattal, akiket én oda tudtam vinni ezeken a projekteken keresztül, azt láttuk, hogy négy irány van, ami a fejlődésben szerepet játszhat a képzésen túl, illetve a képzés mellett: a mezőgazdaság, az építőipar, a turisztika és a közösségfejlesztés. Minden nap a munka

után hazamentem, fociztunk, söröztünk, és mondtam az embereknek, hogy én itt meg ott mit láttam. A képviselőtestületet elvittem tanulmányútra. Nagyon sok embert elvittem azokra a helyekre, az ország különböző területeire, hogy lássák: azok a dolgok, amikről én beszélek, megvalósíthatóak. Elkezdtek hinni benne, hogy ezt igen, ezt meg lehet csinálni. Így jön a képbe ez a tenispálya-történet. Mert a tenispálya egyébként nem úgy jött, hogy arra lehetett pályázni és EU-s forrást szerezni! A csudákat! Ez hazai pályázati lehetőség volt.

Abban az időben voltak különböző megyei területfejlesztési támogatások, kis pénzek az önkormányzatoknak, kétmillió forint körüli támogatási összeggel, hogy minden önkormányzat tudjon valamit – járdát vagy ezt-azt – építeni. Mi éppen akkor csináltuk a gazdasági programunkat, és azt mondtuk, hogy ha falusi turizmusban gondolkodunk, akkor kell valami, ami miatt odajönnek az emberek. Tehát a stratégia része volt a tenispálya. Ha lehet sport célra, akkor ne focit, hanem építsünk egy tenispályát, mert ha eljön ide valaki és itt megszáll, akkor itt fog tölteni még egy napot, mert ingyen lehet teniszezni. Az elején azt mondták, hogy hülye vagyok, ezt úgysem lehet megcsinálni. Ahogy jöttek az eredmények, akkor elkezdtek hinni benne. Mire jött a második választás, 80 százalék körül nyertem, tehát óriási bizalom volt. Megcsináltuk közösen, és utána azt üzemeltetni kellett. Akkor jöttek a problémák. Ha majd megnézik a Besence Opent, ezt a dokumentumfilmet, nagyon szépen megmutatja ezeket az érzéseket, ezeket a hullámvölgyeket. De egy-egy közösségben, ahol új célokat fogalmazol meg az emberekkel, és amikor a megvalósítás időszakába érsz, akkor az egy természetes folyamat, hogy vannak hullámvölgyek.

Ha jól értem, az általad kitalált modellnek az első lépése és a lényege az, hogy az emberekkel elhiteted, hogy ők érnek valamit. Úgyhogy igazából nekik kell megcsinálni, mert az övék lesz, tehát csinálják is meg ők. Például amikor építettétek az inkubátorházat, erre nyertetek pénzt, ott voltak az emberek, összehívtad őket, és azt mondtad, hogy te tudsz hozni egy profi céget is, ha éppen akarsz, és ők megcsinálják profi módon, de hát akkor ők elviszik a pénzt gyakorlatilag. Viszont megcsinálhatjátok ti is, hogyha képesek vagytok rá, ha akarjátok, ha tudjátok. Elhitték?

El. Nemcsak, hogy elhitték, hanem nagyon szépen meg is csinálták. Ez volt a forradalmi időszak, hogy valami újat csináljunk, és hogy mi csináljuk. Része volt a programnak egy építőipari képzés, ahol két cél volt. Az egyik az, hogy tanulják meg az emberek a szakmát, aztán helyezkedjenek el a munkaerőpiacon, másrészt pedig a tanulás közben pedig valami értéket állítsanak elő. A saját házaik volt a gyakorlati helyek. Mindenki aláírtuk a szerződést, hogy hozzájárul ahhoz, hogy a tanulók az ő házában gyakoroljanak. Ez nem volt igazából nehéz, mert a tanulók nagy része a saját házában gyakorolt, ami az övé volt. Így motiválva volt, hogy hoppá, akkor így nem cseszem el az anyagot,

meg akkor normálisan dolgozom. Az önkormányzat mindenkinek, aki igényelte, és hát mindenki igényelte, adott ötvenezer forint kamatmentes kölcsönt. A tananyag része volt az is, hogy föl kell mérni, hogy milyen anyagszükséglete van a javításnak. Amikor felmérték, akkor nem adtuk oda a pénzt, hanem az anyagszükségletet biztosítottuk. A tűzépes mindenkinek nyitott egy kartont, és mi szépen elhoztuk az anyagot. Ha meghaladta az ötvenezer forintot, akkor is megkapta, és akkor ezt havonta kellett törlesztenie. De tudott törleszteni, mert részt vett a képzésben és kapott hetvenvalahány ezer forintot havonta. Ez egy szencziós, egy nagyon jó dolog volt. Megszépült, megújult a falu. Biztos vagyok benne, hogy a hitelességemet ezek az ügyek alapozták meg, ők is érezték ezeknek a dolgoknak az eredményeit.

Akkor az történt, hogy alapított az önkormányzat egy gazdasági társaságot, és azok a beruházások, amik önkormányzati fejlesztések voltak EU-s vagy hazai forrásból, az mind saját kivitelezésben valósult meg. Ez a cég 100 százalékban önkormányzati tulajdon, árbevételének több mint 90 százaléka az önkormányzattól származik, így közbeszerzés mellőzése nélkül megkaphatja a munkát. 2009-ben alapítottuk a céget, két olyan év volt, amikor veszteséges volt, az egyik az a tavalyi, idén biztos, hogy nyereséges lesz. A hétből öt év volt, amikor társasági adófizetési kötelezettsége volt a cégnek, ez komoly dolog.

Építettetek egy inkubátorházat, ez micsoda?

Az inkubátorház egy gazdaságfejlesztési fogalom, az inkubátorházban azokat a vállalkozásokat fejlesztik, inkubálják, amik újonnan jönnek létre. Mi a saját cégünket inkubáltuk. Sok vállalkozó nem telepedett le Besencén, de ez az egy, az Okormente Kft. ez él és virul. Ezt az egy céget azért sikerült inkubálni. De ez az inkubátorház a logisztikai központja a kertészetünknek is. Van egy 11 hektáros kertészetünk, és most már ez a fő irány, nem az építőipar.

Volt előtte mezőgazdasági múltja az embereknek? Hogy lehetett őket rávenni a földművelésre? Mert mindig azt mondják, hogy a romák nem akarják még a saját kertet sem fölászni. Mitől ásták fel?

Nem, ez sem igaz! Ez is egy nagyon érdekes dolog. Ilyen stigmákat akasztanak ránk. A Gandhi is erről szól, az egész életemben azt próbálom bizonyítani, hogy ugyanolyan körülmények között a roma vagy bármely ember, ugyanolyan teljesítményre képes, mint bárki más. Tehát ha ugyanolyan körülményeket tudsz biztosítani, akkor képes lesz ugyanarra a teljesítményre. Nem azonnal, kell egy kis idő, de képes lesz rá. Besencének a hagyománya kötődik a mezőgazdasághoz, de elsősorban az állattenyésztéshez. Szinte minimális kertészkedés zajlott a múlt században is, mert csak annyit termeltek, amennyi saját részre kellett. De állattenyésztés volt, két kanász, két csordás, abban nagyon jók

voltak. Persze közben ki is cserélődött a lakosság. Akik még látták azokat a parasztokat, akik fejték a teheneket, azok sem tudták ellesni a kertészkedésnek a fortélyait. Tehát ez egy teljesen új irány volt. Ilyen szempontból jókor jött ez a közfoglalkoztatás. Mi a közfoglalkoztatás előtt is csináltuk már ezeket a dolgokat, így aztán a közfoglalkoztatás nekünk azt jelenti, hogy évi 50 milliós projekteket tudunk megvalósítani.

De mégis, hogyan lett a kertészet? Közösen találtátok ki?

Igen, gyakorlatilag úgy lett kertészet, ugyanazokkal a tervezői módszerekkel, mint a gondoskodó faluprogramnak az egyik terméke. Megnéztük az adottságokat, lehetőségeket. Ott vannak a kertek. Állattartó település volt, elég nagy háztáji kertekkel. A háztáji kert átlagosan 5000 négyzetmétert jelent. Most ebből az 5000 négyzetméterből volt olyan, amit műveltek, de a többségét nem. Azt vagy bérbe adták, vagy ott volt parlagon. Így a konyhakerteket összevontuk, a kft. haszonbérleti szerződést kötött, ezekből jött össze 11 hektárnyi terület. Képzést szerveztünk rá, ez volt az EU-s program, megcsináltuk az infrastruktúrát, fűthető fóliasátrat, hogy tudjunk palántát termelni, és az első évben az EU-s program keretében ugyanazzal a módszerrel, mint az építőiparnál, a gyakorlati képzés keretében már 5 hektár paprikát termeltünk. Én meg a piackutatásban, a piacok megtalálásában vettem részt, az még ma is az én feladatom. Aztán olyan vetéstervet készítettünk, aminek már tudtuk, láttuk a végét. Azóta is ott tartunk, hét éve megy a kertészkedés, de nem tudunk annyit termelni, mint amennyire igény volna.

A falusi turizmus az működik?

Nem.

Voltak itt olyan vendégeink, akik azt mondták, hogy szintén erre építenék fel a programjukat, de úgy látják, nem működik a dolog.

Nem, nem megy. Ahhoz, hogy a falusi turizmus működjön, egy nagyon komoly belső fizetőképes keresletre lenne szükség. És nemcsak a falusi turizmus nem működik, hanem eleve a turizmus vidéken. Budapesten, frekventált helyeken, Balatonon, időszakosan, tehát a nyári egy-másfél hónap alatt igen, de a turizmus Magyarországon elsődlegesen Budapestre koncentrálódik. Itt is leginkább a külföldiekre. Nincs hazai vásárlóerő, és amíg nincs hazai vásárlóerő, addig ez a dolog nem igazán fog működni. De nem is lesz hazai vásárlóerő, mert nincs hol elkölteni. Ez egy összetett dolog. Gyalogoltam már 20–30 kilométert úgy, hogy ásványvizet nem tudtam venni, pedig átmentem tíz településen.

Jól látható itt és más programok esetében is, hogy a közösségi mozgósítás mellett rendkívül nagy szerepe van a pályázati forrásoknak is. Ha az ember megír egy jó pályázatot, mi kell még, hogy az nyerjen? Kapcsolatok, összeköttetések, politikai széljárás?

A legutolsó nyertes pályázatunk 2011-ben volt. Azóta nem nyertünk. Majdnem minden önkormányzat, aki beadta a pályázatot nyert, mi nem. Kissé szkeptikus vagyok, mert ha van egy jó ötlet és szakmailag is megalapozott, a pályázati célokkal és a pályázati kiírással is összhangban van, egyáltalán nem biztos, hogy nyerni fog. Én azt hiszem, hogy ma a pályázatoknak a kilencvenegynéhány százaléka címkézett, irányított pénzmozgás. Nagyon kedvezőtlen azoknak a kis településeknek, mint amilyenek mi vagyunk. Nem hiszek abban, hogy igazi verseny lenne.

Pályázati források nélkül a projektek meddig tudják fenntartani magukat?

A mi esetünkben lezárult egy szakasz. Én mindig azt szoktam mondani, hogy egy fejlesztésnek, egy új ügynek nagyjából olyan tíz év kifutást kell hagyni. Mi most fogunk eljutni a tizedik évhez, és azt merem mondani, hogy az a szint, ahol vagyunk, humán erőben, az embereknek a tapasztalatában, ez így működőképes. Egyébként most zajlik nálunk újra egy stratégiai tervezés, újra átgondolunk mindent. Nézzük meg hogy hová jutottunk, és akkor azt is nézzük meg, hogy kell-e valamilyen irányban elmozdulni. Ez egy közösségi tervezés. Harmincan ülünk, kéthetente szoktunk tervezői egyeztetéseket tartani. Csak egy példát mondok: a jövő évi közfoglalkoztatási tervet az emberek rakták össze. Azt csináltuk, hogy projektorral kivetítettük a pályázati feltételeket, hívtam szakértőt. Én előszeretettel alkalmazom még most is a külső szakértőnek a bevonását, és ez nemcsak azért van, mert őneki jobban hisznek, mert most már nekem is hisznek, hanem inkább saját magam miatt. Mert az is gyakran előfordul, hogy az ember beleszeret a saját ötletébe. A külső szakértő, aki nem ismeri a belső viszonyokat, ő teljesen objektív tud lenni, én meg kevésbé tudok objektív lenni. Ők nekem is azt mondják, hogy az nem így van. És ez jó.

Érzed, ennek a tíz évnek van megtartóereje a faluban? Az emberek hisznek abban, hogy 10–20–30 év múlva is lehet itt élni?

Van mozgás, a mi falunkból is ötven dolgoznak külföldön, Angliában, Németországban, Ausztriában. Az én lányom most fog érettségizni, és mindenáron Franciaországban akar egyetemre menni, nem is abban gondolkodik, hogy Magyarországon. Csak nem jó ez így! Mindenki el akar menni, ez az egyik probléma, a másik probléma, hogy depressziós a nép. Falun, az egész vidéki Magyarországon depresszió van, és kilátástalanság. A társadalmi-gazdasági környezet rosszabb, mint amikor elkezdtuk ezeket a dolgokat. Akkor még hittek, akkor még csillogott a szem. Most én próbálom a motivációt valamilyen szinten fenntartani. Ezeket a tervezői, stratégiai tervek is éppen azért csinálom. Más szintre szeretném vinni a dolgot, nem a közfoglalkoztatás szintjén tartani. Nagyon nehéz, és nem találom meg abban a kicsi közösségben azokat az embereket, akik hajlandóak lennének képezni magukat, hogy a szükséges tudást megszerezzék. Ott

van egy jól működtethető helyi gazdaság, ami akkor tud eredményesebb lenni, ha van hozzáadott érték tudásban. Ösztöndíjat alapítanánk, támogatnánk az embereket, hogy képezzék magukat, elmenjenek a Kertészeti Egyetemre, és így tovább. De nem hogy Kertészeti Egyetemre nem mennek, hanem hallani nem akarnak arról, hogy tanuljanak. 24 év alatti gyerekek vannak érettségivel, informatikatudással, és bebetonozódnak ebbe a közfoglalkoztatási rendszerbe. Én nagyon rossznak látom a helyzetet. Ellentmondás, amit mondok olyan értelemben, hogy ahonnan elindultak, ott van egy fejlődés, mert megtanultak egy újfajta tevékenységet elvégezni, megtanultak valamilyen szinten gazdálkodni, de abba belefásultak, belefáradtak, hogy ezen a helyzeten továbblépve még fejlődjenek. Tehát én úgy gondolom, hogy csinálunk stratégiákat, de megvannak a részben az emberi, részben a társadalmi korlátjai a fejlődésnek napjainkban.

Most bíznak benned, de ha mondjuk, történik valami, és te a lányoddal Franciaországba költözöl, mert egy nagyszerű munkát kapsz, akkor ez összeomlik?

Szerintem nem. A tervezésekben, a felelősség leosztásában tudatosan úgy szerveztem a munkákat, hogy érezzék a felelősségét annak, amit csinálnak. Ez sokszor kárral járt, gazdasági kárral akár, de a saját bőrén kellett megtapasztalnia mindenkinek, hogy mi történik akkor, ha mondjuk nem öntözök, és így tovább. Én azt gondolom, hogy ha én kilépek ebből a dologból, akkor ugyanez a tevékenység, amit eddig csináltunk, ez tud folytatódni, de velem sem biztos, hogy tud magasabb szintre lépni. Ettől vagyok elkecseregve. Azért küzdök, meg próbálom, de szeretném egy más szintre emelni a dolgot, lenne egy csomó lehetőség, de lehet, hogy elértük a fejlődésünknek azt a szintjét, ami fölé egyéb szempontból nem lehet menni. Ez nem pesszimizmus a részemről, hanem azt gondolom, a realitás.

Egy magasabb szint lehet például a roma polgármesterek hálózata, aminek te is az egyik oszlopos tagja vagy. Mit gondolsz, ebből ki tudtok hozni valamit?

Ez másfajta tevékenység. Mivel közéleti szerepet vállal minden polgármester, függetlenül attól, hogy roma vagy nem roma, mindenkinek megvan a felelőssége a saját közössége tekintetében. A mi felelősségünk – én azt gondolom –, a roma polgármestereké, különösen azokon a településeken, ahol élnek nem romák is, fokozott felelősség, és ezt a fokozott felelősséget úgy értem, hogy nekünk muszáj jól csinálni a dolgunkat, és be kell bizonyítanunk azt, hogy tudunk, akarunk és képesek vagyunk jó ügyeket képviselni. A társadalomban olyan fokú előítéletesség van ma Magyarországon, és erre sajnos a kormányzati politika rá is erősít, hogy azok a roma értelmiségiek, akik tudnak hatni a közvéleményre valamilyen módon, azoknak a felelőssége ebben az esetben sokkal nagyobb. Ebből kiindulva elfogadtunk egy nyilatkozatot, és azt mondtuk, hogy létrehozunk egy polgármesteri hálózatot, ami egy önkormányzati szövetség lesz, a roma pol-

gármesterek önkormányzati szövetsége, legalábbis most itt tart a dolog. Az a terv, hogy megalapítjuk ezt a hálózatot vagy szervezetet, és az a célunk, hogy tárgyalópartnerei legyünk, segítséget tudjunk nyújtani a mindenkori kormánynak azokban az ügyekben, amik a romákat is érintik. Mi nem politikai értelemben akarunk szervezkedni, hanem elsősorban szakmai értelemben, de a politikai felelősségünk is nagy. Partnerségre van leginkább szükség, hogy ha valami nem jó, akkor azt is meg kell mondani, de ha valami jó, akkor azt is. Az alulról jövő kezdeményezéseket kellene erősíteni.

Érezhető volt egyfajta félelem minden kormány esetében attól a helyzettől, amikor a cigányok azt mondják, hogy van nekünk saját érdekünk, és mindegy, hogy milyen pártban politizál az ember, meg kell találni a közös pontokat. Úgyhogy nagyon kíváncsi vagyok, milyen reakciók lesznek.

Mi tiszteletben tartjuk mindenki véleményét. Mi nem pártot csinálunk, hanem ügyeket akarunk vinni, szakmai értelemben, ebben pedig össze tudunk fogni. Én azt szeretném egyébként, hogy ez egy nyitott szervezet legyen, tehát olyan polgármesterek is csatlakozzanak, és csatlakozhatnak ehhez a szervezethez, ahol nagyszámú roma közösség él, de a polgármester nem roma. Ez az én mottóm: ugyanolyan körülmények között a roma ember ugyanolyan teljesítményre képes, mint a nem roma. Olyan állásokat kell megcélozni, és olyan állásokért kell küzdeni a romáknak is, ami ugyanolyan állás, mint az összes többi, ugyanazokkal a felelőségekkel. Ha ez megvan, akkor tud a mi társadalmunk, a mi közösségünk előrelépni, mert akkor vannak minták, de ez idő! Türelem kell hozzá, és alapos munkát kell szakmailag végezni, rendesen odatenni magadat, és akkor fog működni a dolog.

Kérdés a közönség soraiból: Ennek az előadássorozatnak a témája az, hogy a lokális kezdeményezésekből miért nem lesznek országos példák. Ezeken az előadásokon mindig olyan vendégek voltak, akik valamilyen civil szervezetnek a vezetői voltak, vagy egyházi személyek, vagy éppen roma polgármesterek, de még egyszer sem voltak itt roma nemzetiségi önkormányzati vezetők. Arra a következtetésre jutottam, hogy talán ezek a helyi roma nemzetiségi önkormányzatok elveszik ezeknek a pozitív közösségszervező kezdeményezéseknek az erejét.

Nem, szerintem nincs így. Az a tény, hogy több mint ezer roma önkormányzat alakult meg a mostani választási ciklusban, ez önmagában egy örömdetes tényező. Ez egy jó dolog. Csak nincs meg a magyar társadalomban az a politikai kultúra, ami egy fejlett demokráciában meg kellene, hogy legyen. A magyar társadalom az nem kompromisszumkész, hanem inkább paternalista. Egy kicsi településen, amikor létrejön egy kisebbségi önkormányzat, a polgármester azonnal konkurenciát lát a roma önkormányzatban, és hiába akarnak jó dolgokat csinálni, a jogi környezet azt nem igazán teszi lehetővé. Ebből nem az következik, hogy nem kellene, hogy működjenek, és még csak az sem követke-

zik belőle, hogy sokan vagyunk, hanem hatáskört kellene nekik adni, mert látjuk, hogy nem mindig tudnak ezekkel a lehetőségekkel élni, és nem úgy élnek vele, mint ahogy kellene. De ez is tágabb összefüggés, elsősorban politikai összefüggés, mert úgy működik a rendszer, hogy megveszik ezeket az embereket, és zsarolhatóvá válnak. Tehát itt igazából a politikának a természete az, hogy nem vonja el a kisebbségi önkormányzat a civil kezdeményezéseket, ezt határozottan állítom, de nem is segíti őket.

Kérdés a közösség soraiból: Akkor miért nem csinálnak ilyen közösségsszervező munkát, legalábbis én nem láttam még egyet sem vidéken. Mindig lerendezik a dolgukat minden évben egyszer egy cigánybállal meg egy ételosztással.

Ez is közösség, az, hogy csinálnak egy rendezvényt, és összejönnek az emberek és táncolnak. Ahhoz, hogy a közösségsszervezés más szintre lépjen, az kellene, hogy helyben olyan emberek legyenek, akik képesek magasabb szintre emelni a munkát. Amikor a közösségsszervezés „csak” annyi, hogy bulizunk egyet, az is jó, de lehet ötletesebben is. Lehet a buli mellé valami mást is rakni, de ahhoz kellene azok a fiatalok, a közösségsszervezők, mert ez egy szakma. Régen is volt művelődési otthon, kultúrház igazgató, minden faluban voltak olyan szakemberek, akik azzal foglalkoztak, hogy a kultúrát, az embereknek a közösségét összehozzák. Miből gondoljuk mi azt, hogy attól, hogy valakit megválasztanak egy nemzetiségi önkormányzat elnökének, ő akkor mindjárt közösségsszervező is tud lenni? Hát az egy szakma!

(A nyilvános interjú 2015. október 15-én készült.)

9. GELSEI GÁBOR

„A HODÁSZON KERESZTÜL VEZETŐ ÚT”

Gelsei Gábor parókus. 1977-es pappá szentelése óta teljesít egyházi szolgálatot. 1993 és 2011 között Hodászon, a Sója Miklós által elkezdett munkát folytatva, az ott élő cerhári oláh cigány közösségnek saját templomot, közösségi házat, nevelési, oktatási és szociális intézményeket hozott létre.¹

Sója Miklós 1941-ben került fiatal papként Hodászra, és pont 40 évig teljesített ott szolgálatot. Sója Miklós odament, és egyszerűen szóba állt a cigányokkal, valószínűleg így kezdte. Gelsei Gábor 1993-ban került a településre. Mi maradt ebből a 40 évből, mit tapasztalt 1993-ban?

Igazából volt 12 év Sója Miklós bácsi és közötttem, és igazából ez nem volt az építkezés ideje. Egy fiatal pap került Pestről Hodászra, aki kényszer vagy inkább büntetés gyanánt vette ezt a pozíciót. Orvos volt a felesége, kicsit többet gondolt a maga körülményeiről, mint hogy oda kerüljön. Egy csendes, imádságos srác volt egyébként, meg az a mai napig is, de igazából nem próbált a cigányokkal előbbre kerülni. A cigányok próbálták noszogatni, ösztökélni, hogy haladjon a dolog. Évekig biztatták, hogy építsen egy templomot, a picike, majdnem szégyellt vályogkápolna helyett, ő pedig mindig azzal tért ki előle – a ’80-as évekről van szó –, hogy a püspöknek meg sem meri mondani, hogy építsenek a cigányoknak templomot, mert ez nem a templomépítkezés ideje. Volt egy kvóta, egy országos kvóta, amit pártunk és kormányunk engedett, néhány templomot, de a mi püspökünk sem támogatta volna, hogy ebből az egyik az a hodászi cigánytemplom legyen. Igazából tehát a pap elő sem merte vezetni a püspöknek, hogy a cigányok templomot szeretnének építeni, hanem megnyugtatóként mindig azt mondta nekik, hogy a püspök úr nem járul hozzá. Arra gondolt, hogy a cigányok úgyse kérdezik meg a püspököt. Így maguk próbálkoztak a cigányok, ismeretségük, kapcsolatuk révén. Csanádi Gáborral diplomamunkájaként terveztetek egy templomot. 2 millió 700 ezer forintjuk

¹ <http://romatemplom.t-online.hu/index1.htm>

volt, 9 betonkeverőt béreltek, odavitték az anyagot, és addig építkeztek a tervező és egy kivitelezőnek felfogadott mérnök segítségével, ameddig a pénzből tartott. Négyméteres alapot vágtak, mert egy szeméttelre épült ez a templom, és körülbelül 3–4 méter falat építettek. És akkor a pap elmondta '92–'93-ban, hogy ő mindenképpen elmegy, ő szeretne elmenni, hogy ezt nem csinálja, nem marad. A püspök helyt adott a kérésének, egy ideig pap nélkül maradtak. Aztán addig jártak a püspök nyakára a cigányok, eredménytelenül, amíg bólintott, és azt mondta, hogy még azon a nyáron lesz papjuk. Egy hónapig kapacitált engem, mivel én nem messze voltam onnan, de igazából nem vágytam Hodászra. Jól éreztem magam, már alpolgármester voltam a Nyírparasznya nevű kicsi faluban, Mátészalka mellett, de a lényeg az, hogy végül is elvállaltam.

'93 novemberében odaköltöztem. Nemcsak a cigány közösség volt kétségbeesztő állapotban, hanem a magyar közösség is, egyik közösség sem járt igazából templomba. A magyar templom már a háború óta olyan romos állapotban volt, hogy a három harangot kivették a tornyából, mert rá akart dőlni a torony a hajóra. Eldózeroltuk a magyar templomot, eldózeroltuk a cigány templomot, a cigány templomnak csak a falai voltak meg, de a számarkóro magasabb volt, mint a fala, mert földes volt a templom. Az a tél arról szólt, hogy bízzunk egymásban, fogjunk össze, presszionáljuk a püspököt, hogy adjon pénzt, és lépünk valamerre. A következő évben neki is fogtunk tisztességgel, kaptunk 4 millió forintot, de a kivitelező 30 milliót kért. Mondtuk, hogy fűtést is szeretnénk, mert a cigányok nem szeretnek fázni, és a püspök úr persze meghallotta ezeket a luxus igényeket, ő azt mondta, hogy legyen rajta ajtó, ablak meg tető, egy asztalkát tegyünk középre, és az nagyon megfelel. Én meg mondtam, hogyha egyszer így felszenteljük ezt a templomot, az mindig úgy lesz. Aztán '95 májusában felszenteltük a templomot. Akkor persze mindenki jött parádézni, három miniszter volt, négy püspök, vatikáni nuncius, itthonról érsekek, ez már tetszett mindenkinek. Pedig zsebbe nyúláskor úgy hátrébb húzódtak... De azon a napon, amikor felszenteltük a templomot, aznap már megvolt az alapja a közösségi térnek is. Mert amikor megvették a templomnak való telket, azon volt egy pici kis cigányház, olyan 4-szer 6 méteres ház. Ebben szilvesztereztek, meg a fiatalok összejártak bulizni, imádságnak ott volt a templom, de bulinak ez a közösségi ház jó volt. De lebontották ezt a kis házacskát, mert a templom ide került, sőt, a kis cigány kápolnából is visszabontották a felét, tehát muszáj volt építkezni. És akkor a Stichting Katholieke Noden Alapítvány² prominenseivel sikerült egyeztetnünk, azt mondták, mondjak egy számot, és ideadják a közösségi házra valót. Ez egy 600 négyzetméteres ház két teremmel, egy nagyteremmel. Építettünk két tantermet is, mikor az internet bejött, az egyikben 30 gép volt, a cigányok hamarabb megtanultak internetezni, mint magyarul meg a nevüket leírni. De a cigánygyerekekre nagyon ragadt az inter-

2 <http://www.bibliotheek.nl/catalogus/titel.238052117.html/een-vangnet-van-250-miljoen--kroniek-van-vijftig-jaren-stichting/>

net. A másik tanterem volt, rögtön hozzáfogtunk a felnőttképzéshez. A Munkaügyi Központtal közösen felnőtt képzések sorát szerveztük, talán még valamilyen pénzt is kaptak, de nappali módon jártak iskolába. Egy esztendő alatt mindenki elvégezte a 8 osztályt. De ez nemcsak egy bizonyítvány volt, e mögött volt tárgyi tudás is. Amikor befejezték, azonnal elkezdtek az ápolási asszisztensképzést. Aztán volt ilyen, hogy konyhalány, gyermekfelügyelő, tehát olyan szakmákban képeztük őket, amiben tudtunk munkát adni. Előre gondolkodtunk 10 ével.

Már több beszélgetésből tudjuk, hogy mennyire fontos az a személy, aki integrálni, előrelendíteni tudja azokat a kezdeményezéseket, amit a romák is szeretnének. Mert ugye jól érzem: a cigányok is akarták, hogy valaki megszólítsa őket?

Pedig sajnos semmilyen tapasztalatom nem volt a roma pasztorációban. Sója Miklós bácsi ebben az időben a Nyíregyházi Papi Szociális Otthon lakója volt, meghalt a felesége, igazából teljesen periférián volt, nem látogatta senki. Ellenben én felfedeztem őt magamnak, tapasztalatszerzés céljából. Elég keserű volt ő már ekkor, halála előtt volt nem sokkal, de nagyon sokat tanultam tőle. A módszereiről kérdeztem, de azok a módszerek már teljesen utánozhatatlanok voltak. Például az egyik trükkje az volt, hogy szerzett egy zsák babát. Gerendás kápolnácska volt, a gerendába felveretett 100 apró szöveget, és ezeket a játékokat fölötötte cénára a kis kápolna tetejére. Úgy csüngött, mint a karácsonyi ajándék. És mondta, hogy vasárnap jöjjön mindenki templomba, ajándékosztás lesz. Akkor sokan mentek, misézett, mondta, hogy olyan kevesen vagyunk, hogy nem osztom ki. Ezt eljátszotta hetekig, hónapokig, a fejetlen kutyusért, meg a láb nélküli paciért jöttek, jöttek, jöttek, aztán felöltöztek ministrálni, aztán ők énekelték a misén a papi részeket, a pap csak itt-ott szólt már a misében, mert a cigányok énekelték a maguk nyelvén.

De a mi időnkben már minden máshogy volt. Mi Hodászon testvéri szeretetben éltünk. Soha nem akartam olyat, amit ők nem akartak. Én meg előre tolt gépként mentem, az az igazság, hogy kihasználtam a politikai kapcsolataimat, és ezek nagyon sokat értek. Hodászon én végig képviselő voltam, a püspök tiltakozása ellenére is, sőt, két cikluson keresztül alpolgármester, és megtaláltam azokat a politikai szálakat – elnézést, hogy ezt beleveszem, de nem lennék őszinte, ha nem mondanám –, mert egyházi akarat és politikai akarat nélkül mi a cigányokkal is kevesek lettünk volna. Amikor megtaláltuk ezt az anyagi hátteret, minden ebből épült föl.

És mindegyik oldalról jött segítség, ha már politikáról beszélünk?

Hát nem! De erről majd később beszéljünk. Inkább egy kicsit az életemen keresztül mutatom be ezt a 18 évet. Hiszen Szilárd püspöknek³ végül arra mondtam igent, amikor

3 Keresztes Szilárd görög katolikus pap, nyugalmazott hajdúdorogi megyés püspök, miskolci apostoli kormányzó. Húsz évig vezette a görög katolikus egyházat.

azt mondta: „két év alatt fejezd be a templomot, és akkor válassz egy helyet magadnak”. Szilárd püspök gyerek meg kispap koromban a parókusom volt Nyíregyházán, tehát valamennyi befolyással bírtam rá. De én nem gondolkodtam két évben, én ott egy egészet akartam teremteni. Fölszenteltük a közösségi házat, ez egy nagyon nagy dolgot jelentett. 2000-re építettünk egy szociális otthont, nem nagyot, olyan családiasat. Meg az anya-gyerek krízisházat, meg idősek napközi otthonát, és beüzemeltünk egy 200 adagos konyhát. Ez egy döntő lépés volt. Olyan fejkvótája volt a szociális létesítményeknek, hogy igazából a hodászi időseket, akik nem laktak ott, de bejártak valamilyen módon, el tudtuk látni ingyen étellel.

Itt most álljunk meg egy pillanatra, mert én láttam ezeket az intézményeket, ott voltam, láttam az óvodát is! Ha valaki elmegy, megnézi a hodászi cigány óvodát, bármelyik budai óvodával megállja a versenyt, olyan a felszereltsége, olyan kialakítása.

Én azt mérgemben építettem! Mert anya-gyerek krízisház volt, és nyilván, hogy a legnagyobb perifériáról jöttek az anyukák és a gyerekek. Mikor megpróbálták az óvodába beírni őket – mert azért egy-két évet ott töltöttek nálunk –, akkor az óvónők húzódoztak, hogy telt ház van. Pedig nem voltak tetvesek, minden nap fürödtek, rendes ruhájuk volt, akkor sem engedték. Ezen durrantam be, és azt mondtam, hogy akkor jó, legyen egy saját óvoda.

A nem cigányok hogyan viselték azt, hogy a cigányoknak egyszer csak lesz ez, meg lesz az, meg hogy van egy pap, aki ezzel foglalkozik?

Találtam a politikában mindig olyan szereplőt, akinek volt empátiája és be lehetett cserkészni. Amikor azzal a szóval jöttem, hogy a cigányoknak, akkor az ajtót nyitott. De persze vigyázni kellett a nem romák érzékenységre is. Ott állt egy nagy létszámú magyar görög-katolikus egyház, akiknek nem volt temploma. Öt évig nem volt templom, mert nem volt rá egy vas sem. Mehettem bárkihez, püspökhöz is, vállát vonta, azt mondta, hogy szerezz! De felépült a magyar templom is, nagyon parádésra sikerült, nagyon szép volt, nagyon szép most is, egy nagyon szép bizánci templom ikonosztázzal, minden van benne, ami kell. Ez egy kicsit kihúzta a tüskét a köröm alól, nem mondhatták, hogy miért csak a cigányok? Erre kényesen odafigyeltem. Azt mondtam, hogy az nem cigány közösségi ház, az a katolikus közösség háza. És vittem bele magyarokat is, esküvőt vagy keresztelőt, hogy ott tartsák meg, az nem csak a cigány egyházé. De a személyzet, a konyhások, mindenki abból a cigány közösségből került ki.

Picit visszatérve a liturgiához, amelyben megjelentek a cigányok, cigány nyelven is megszólaltak az emberek. Hogyan reagált erre az egyház? Ez azért nem teljesen hétköznapi még Magyarországon.

Amikor én megörököltem a liturgiát, akkor az úgy zajlott le, hogy a gyerekek álltak mellettem, volt, amikor 20-an voltak vagy még többen is, és valóban zenével kísérték a szertartást. Aztán ez a mostani egyházi vezetés ezt egyáltalán nem nézte jó szemmel, kitakarította a gyerekeket a pap mellől, illetve ott állhat és piszkálhatja az orrát, de nem mondhat semmit.

Én elég sok cigány konferencián vettem részt, az egyik Németországban zajlott, az egész világból voltak ott kis csoportok. Egyik nap német nyelvű liturgia volt, az nagyon sarkos volt. Mindenki a helyén, pontosan, összetett lábbal, egy olyan német precizitással ment a római katolikus mise, német nyelven. Másnap a brazilok miséztek. A papok sem voltak felöltözve papnak, csak gondoltuk, hogy ők papok, egy jelképes ruhadarab volt a nyakukban. A lányok rafia szoknyában ütötték a tamtam-dobot, és végigtáncolták a misét. Az Úristen előtt az ugyanolyan mise volt, sőt lehet, hogy az angyaloknak fülig ért a szája látva ezt a misét, ezen már nem bóbiskolt senki! A németekén, pláne, hogy nem is nagyon értettük az egyes liturgikus szövegeket, hosszú volt, elmondtak pontosan mindent, de a rafia szoknya fantasztikus volt! Én ehhez hasonlítottam, hogy miért szúrta a püspök csőrét mostanában, hogy annyira egységesíteni kell, ilyen módon nem adott tovább teret az ilyen jellegű liturgikus megjelenésnek.

Végül is a dolog akkor változott nagyon, amikor 2008-ban Szilárd püspök elment nyugdíjba. A mostani püspök többször megpendítette, hogy másképp képzelem el az itt folyó munkát és nekem is más helyet szán. Egy építkezés még be sem fejeződött, indult a másik. És akkor mondtam, hogy én egy 300 milliós munkánál nem fogom felelőtlenül azt mondani, hogy viszontlátásra! Féltem a pénzt, meg féltem, hogy az a munka pontosan lezáródjon. 2011-ben közölte, hogy nincs tovább, mennem kell. Ez eléggé rosszlesett mindeninek. Én már előtte öt évvel gondolkodtam, hogy el tudnám képzelem magyarak között is a hogyantovábbot, hiszen néha változtatni kell. De a püspök eldöntötte helyettem a kérdést, és 2011-ben közölte, hogy másként képzelem el a pályámat. Bosszankodtak, fenyegetőztek, ő a fejét rázta, hogy változás lesz.

És az utódok? Akiiket egyébként meghívtunk ma ide, de nem tudtak eljönni.

Végül is helyet cseréltem egy kollégámmal. Engem azért nem fogadtak jó szívvel, mert őt szerették ott, őt azért nem fogadták jó szívvel, mert ott engem szerettek. A püspök ezt szándékosan csinálta, hogy az Úristent szeressék, ne a papot, papokat. Én megbarátkoztam a helyemmel, egy-két év múlva már nagyon jól éreztem magam, de az utódom nem találta a helyét, pedig a püspök mindennek kinevezte, csak maradjon. Támogatta mindenben, felesége lett az óvodavezető, de fél év után ultimátumot adott a püspöknek, hogy szeretne elmenni mindenképpen, el is ment. Aki az ő helyére került, ő is mondja, ha bizonyos dolgok nem változnak, akkor az ő ottléte sem lesz hosszú.

Mi lesz a sorsa akkor ennek az intézményrendszernek? Tud magától is működni, vagy tudják a cigányok működtetni, vagy esetleg a település?

Egyszer egy okos ember azt mondta nekem, hogy a munkád csak akkor maradandó, ha nélkülöd is megáll a lábán, ha ezt a cigányok tovább fogják tudni működtetni. Nem csak annyi volt, hogy nekem menni kellett, a püspök az egyházközségtől elvett mindent, az összes szociális létesítményt. Amikor eljöttem, 104 dolgozóm volt, ebből hozzávetőleg 95 hölgy, ugyanennyi cigány. Ez viszonylag így jól működött, azt lehet mondani. De a püspöknek ez így nem tetszett, nemcsak a nevét vette el az intézményeknek – javára legyen mondva, Sója Miklós bácsiról nevezték el –, de nem hinném, hogy Szent Illés kisebb ember volt, mint Sója Miklós. Miklós bácsinak a nevét aggatták rá, és gyakorlatilag privatizálták.

Szerintem most a legfontosabb dolgot szeretném megkérdezni. Látunk egy intézményrendszerrel Hodászon cigányoknak, ami fantasztikusan jó állapotban van, ki van találva, pénz van benne, szakemberek vannak benne, munka van benne, sok év van benne. De ez gyakorlatilag egy párhuzamos intézményrendszer Hodászon a nem cigány intézményrendszerrel. Tehát olyan, mintha két világ élne gyakorlatilag egymás mellett. Ez nem közeledett egymáshoz, ez így fog maradni mindig? Merthogy engem ez arra emlékeztet igazából, mint régen az Egyesült Államokban, az a politikai megközelítés, hogy ugyanolyan szintű, de külön. Nem furcsa, hogy nem közeledett egymáshoz a két közösség 50 év alatt?

Számomra nem furcsa. Az oláh cigányok elég zárt közösséget alkotnak, nyelvi, kulturális szempontból is. Tudomásul kell venni, ők a – csúnyát mondok rájuk most – magyar cigányokat is egy kicsit kirekesztették maguk közül, a nyelvi különбözőség miatt. Amikor elkezdtem cigányul tanulni, az imádságokon kívül még tőlem is féltették a közösségüket, nem kell megtanulni a mindennapi nyelvet, elég, ha imádkozni meg a misét tudja. Mert nyilván, aki a nyelvet tudja, az belépett abba a közösségbe, és az akkor levakarhatatlanul tagja annak, mert a háta mögött nem lehet megvezetni, mert mikor mondja ugye a gádzsó, én meg mondom neki, hogy neked nem gádzsó vagyok, hanem a pap. Még velem szemben sem akarták, egyedül az orvost fogadták el, mert rászorultak. Rászorulnak a papra is, de nekik elég lett volna a papból annyi, hogy látjuk minden nap, itt van közöttünk, azért a mindennapi, hétköznapi életben úgy mégsem cigány.

Igazából ez a párhuzamos társadalom. Most ettől féltjük Európát, vagy Európa ezért fél az araboktól, hogy nem tudnak integrálódni, és egy kvázi párhuzamos társadalmat fognak létrehozni Európában nyelvi, faji, vallási különбözőség révén. Az oláh cigányokat nem sértette ez a kétféleség, mert így autonómnak hiszik magukat, és ehhez megvan mindenük.

Csak hogyan lesz ebből integráció? A nagy politikai cél a rendszerváltozás óta, hogy integráljuk a magyarországi roma közösségeket, de ha párhuzamos társadalmak vannak, akkor ez hol fog összeérni? A végtelenben?

Ahogy egy katolikus és egy református egyház is elműködik egymás mellett, én ezt így gondolom. Sőt, még úgy is elműködött, hogy volt egy magyar görögkatolikus közösség templommal, meg egy cigány görögkatolikus közösség a saját templomával. És tudatosan nem jártak egymáshoz, mert amikor a magyaroknál templombúcsú volt, följöttek a cigányok a magyar templombúcsúra, és hamarabb mentek egy órával, leültek a padba, és a magyar fölállította a padból, hogy álljon fel, én ott ülök egész évben! És mire észrevették magukat, az összes cigány kívül volt a templomon. De amikor nekik is lett templomuk, nagy templom, szép templom, akkor azt mondtam, hogy ma csak egy mise van, a cigány egyházközségnél. Így amikor a cigányoknak volt templombúcsú, akkor a magyaroknál nem volt mise, és ők jöttek el, de a cigányokban volt annyi intelligencia, hogy senki nem ült le, mindenki otthagya a saját padját, kívül álltak meg, a fal tövében, hogy a magyarok – mivel ők a vendégek – üljenek le. És szerintem ez a magyarokra hatott, mert utána nem nézték ki a cigányokat a helyükről a magyar templombúcsún.

Hát azért ez a nyugalom megzavarására alkalmas mondat volt, hogy a cigányok mutattak példát a nem cigányoknak...

De megegyeztünk, hogy nem hazudunk.

Így van. Annyira négy szemközt beszélgetünk, hogy nincs értelme mellébeszélni. Azért feszegetem azonban ennnyire ezt az egész kérdést, merthogy ez azért a legfontosabb. Mert, ha van átjárás valahol a végén a történetnek, még hozzá könnyedén és nem erőszakkal, akkor azt mondom, hogy el kell gondolkodni ezen a dolgon. De ha nincs átjárás, akkor tényleg beleszorulunk ezekbe a párhuzamos világokba.

Ez talán egy picit így is lett kitalálva, hogy megáll mind a két közösség a maga lábán, és egyik rész sem akarja a másikat. Csúnyán hangzik?

Érdekesen.

Olya nagy számban vannak az oláh cigányok, hogy úgy érzik, hogy semmiben nem szorulnak rá a magyar közösségre.

Én egyértelműen a közösség fejlődéséről beszélhetek és a hozzám való kötődésükről. Négy éve elkerültem onnan, de minden névnapon, születésnapon eljönnek Ópályiba, sokan jönnek, mindenki, aki él és mozog. Van egy kemence az udvaron, óriási bulit szoktunk csinálni, de nem ilyen hangoskodó bulit, hanem mikor megérkeznek, van egy welcome drink, és bevonulunk a templomba másfél órára. Imádkozunk is, meg beszélgetünk is ott, mert ott nem hangoskodik senki, nem vág a másik szavába, és ott minden-

ki az igazat mondja, mert az Úristen színe előtt vagyunk. Akkor ott elmondjuk a sikert is, a kudarcot is, a nehézséget is, meg azt, hogy milyen szép volt az a 18 év, kijövünk, és akkor az már a vacsora ideje. Él bennük az a régi vágy, hogy milyen jó volt együtt, és együtt szoktunk nosztalgiázni. Aztán már bevezették újabban, hogy még a feleségem névnapjára (még jó, hogy a születésnapját nem tudják) is eljönnek. Évente többször találkozunk, szeptember végén van a születésnapom, erre eljönnek nagyon sokan, október első vasárnapján pedig az ópályi templombúcsúra. Megint megjelentek, ugyanolyan nagy számban. Egy picit elkéstek, de már a mise végére megérkeztek, és mondta a pénztáros néni, aki kiment perselyezni, nagyon meglepődött, mert látott több száz cigányt. De készültek, mert a templom elég nagy, és voltak bent háromezren, de aki későn jött, meg kívül maradt, annak is volt lóca, és ott ültek nagyon szépen.

Láttunk itt másfajta egyházi modellt is már. Mennyiben hasonlítható vagy mennyiben különbözik a te felfogásod Lankó József felfogásától?

Többször voltam már az én cigányaimmal, buszokkal, lent Alsószentmártonban. Úgy megijedtek, hogy le sem akartak a buszról szállni. Mikor látták azt a szegénységet, a plébániát, ha nagyon egyértelműen akarok fogalmazni, akkor azt mondom, hogy Józsi hozzászegényedett az ő cigányaihoz. Én meg azt szerettem volna, hogy a hodászi cigányok úgy éljenek, mint én. Legalábbis olyan szociális körülmények között. Én erre gondoltam. És ez egy nagy különbség. Józsi maga volt, nem kellett alkalmazkodnia a családtagokhoz, nekem van családom, négy gyerekem, feleségem. Mi éltünk egy valamilyen életet, és akkor én azt szerettem volna, hogy a cigány közösség családjai is próbáljanak ilyen körülményeket teremteni maguknak. Nemcsak papírozni, hanem komoly munkával. Mi adtunk munkát nagyon sok cigánynak, nyilván ebből nem lehetett határozott összkomfortos lakást építeni, de egy kulturált, tisztességes életminőséget lehetett élni a munkájuk után.

Most új helyen teljesít szolgálatot, ott is élnek cigányok

Négy és fél éve, mikor helyet cseréltünk Orosz atyával, akkor én Ópályiba kerültem, 3 kilométerre van Mátészalkától. Igazából tíz kilométerrel kerültem el Hodásztól, ezért is van átjárás a cigányoknak, a volt híveimnek, barátaimnak és testvéreimnek. Ópályi egy 3100 lelkes falu Mátészalka alatt, aminek a fele cigány. De az a fajta magyar cigány, akivel nem sok ember szeretne sorsközösséget vállalni. Putriban laknak, kutyaival, patkányokkal. Amikor odakerültem, már nem az a kormány volt, akivel én megtaláltam a hangot annak idején, mert nyilvánvaló, hogy az a sok százmillió forint az állami jóakaratból folyt oda. 2010-ben egy másfajta állami akarat volt. De én ismertem például Balog Zoltánt, Soltész Miklóst és másokat is személyesen. Hozták a brüsszeliakat meg a vatikániakat Hodászra parádézni, hogy milyen jól néz ki, nyilván megkérdeztem, hogy mennyi

ebből a ti segítségetek? Mondták, hogy jó, még eljön annak az ideje! Mikor '11-ben elkerültem, látva ezt a valóban nagyon nyomorúságos körülményt, és most nem mondom, hogy mekkorát változott, most pont ugyanúgy néz ki. Elképzelhetetlen körülmények között laknak a cigányok, és írtam egy szívhez szóló levelet vagy több levelet is, egyikre sem érkezett válasz. Nyilván így kezdtem, hogy igen tisztelt, excellenciás miniszter úr, kedves zsoltártestvérem, paptestvérem, írtam a Balogh miniszternek. Aztán írtam még egyet, hogy hátha elkallódott a postán, aztán írtunk egy közöset a polgármesterrel, hogy legyen rajta két bélyegző, nehogy azt gondolja, hogy én partizánkodom. Nem válaszolt egyikre sem.

Aztán benne voltam egy alapítványban, a Demján Sándor-féle alapítványban, és Sanyi bácsi kérdezte, hogy milyen volt Hodászon, hogy elmentem. Mondtam, hogy mi történt. Mondta, hogy ő úgy tudja, vannak Pályiban is cigányok. Hát mondom, bizony. És mit csináltam már velük meg értük? Hát, mondom, próbálok egy kis kormányzati jóakaratot keresni. Milyen sikere van? Teljesen sikertelen! Nem voltam felkészületlen, a miniszternek írt levél másolata a zakózsombomban volt, rögtön kiterítettem a piros ultit Demján Sándornak. Ő Hodászra is elég sok pénzt adott, amikor mondtam, hogy Sanyi bácsi, egy olyan játszóparkot szeretnék, amilyen nincs senkinek. „Mire van szükség?” Mondom, 6 millió forintból csodát lehetne csinálni. „Gábor, parancsolj!” Meg a bölcsődét is szeretnénk kialakítani, tényleg minimális pénzből. „Mennyi, 3 millió? Gábor, parancsolj!” Sanyi bácsiról ennyit! Azt gondoltam, hogy hátha segít Ópályinak is. Elvitte a levelet a miniszter úrnak, mondta, hogy éppen holnap találkozik a miniszter úrral. Még azon a héten ott volt a kabinetfőnök válasza, hogy programot kér, időpontot kér és záros időn belül itt vannak. Írtunk a polgármesterrel egy nagyon szép levelet, meg még egyet, meg még egyet, de válasz már ezekre nem érkezett. Én ezt mondom, hogy állami és egyházi nagyon jóakarat nélkül megfeszülhet a cigányközösség, a pap is. Tehát semmit nem tudtam tenni az ópályi cigány közösségért. Most odaért a dolog, hogy minden magyar gyereket elvittek az iskolából, 250 cigánygyerek jár az iskolába, az óvodába azt hiszem, hogy 150, és van még vagy 20 magyar gyerek. 100 gyereket hitoktatok. A 100 gyerekből 8–10 állami gondozott magyar gyerek, egyetlen ópályi magyar család gyereket sem hitoktatok, mert nem járnak. 100 cigánygyerek jár hozzám hittanra, úgyhogy ennyit a jelenről.

Próbálok értelmezni az elhangzottakat. Egy pap, akkor tudta elérni a nagyobb sikereket, amikor baloldali kormány volt?

Hát igen.

Mostanában sokfelé azt olvassuk, hogy a jobboldali kormány – én nem tudom, hogy így van-e, csak olvasom –, próbálja helyzetbe hozni az egyházakat. Akkor ez most nem igaz?

Nem tudom!

Amikor azt mondták a magyar híveim, mert van ezer magyar – nagyon szépen járnak templomba –, és hallották nyilván a cigány utamat, hogy ide ne hozza őket! Hiába hoztam bibliai példákat, hogy Krisztus kivel állt szóba, például zsidó hitűvel, és másokkal is. Én azt gondolom, hogy Isten házában mindenkinek van helye, ők csak annyit mondtak, hogy ide ne hozzon egyet sem, mert meggy velük! Akkor azt gondoltam, hogy messzi is van – az az igazság, hogy majdnem két kilométer a cigánytelep –, hogy egy liturgikus, szociális teret kellene lent létrehozni, amit a magukénak éreznek, és nem gondolja azt, hogy most magyar szagol a padban engem, hanem az a kápolna vagy liturgikus hely, mi járunk oda! A baptisták is, a Hitesek is, reformátusok is, meg mi is, hogy vallási különbözőség nélkül legyen mindenkié. Valami ilyesmit szerettem volna egy kis állami jóakarattal, ami nem volt.

Ez azt jelenti, hogy a többségnek olyan nagy az elutasítása, hogy megint inkább egy külön „valaminek” az igénye jelentkezett, de ez sem nyert támogatást. Próbálom értelmezni igazából a dolgot, merthogy a görögkatolikus egyház, meg a nyíregyházi ügy, Balog miniszter úr kiállása az ottani dolog mellett, és számomra innentől kezdve kevésbé felfogható, de nagyon szeretném megérteni...

Egy icike-picike közösség ez a huszártelapi, a püspök úr szerintem csak be akarta bizonyítani a maga erejét, hogy ha törvényt módosítanak, akkor sem hátrálnak. De én már többször voltam a Fülöp püspöknél a polgármesterrel, mert szerette volna a görög egyháznak odaadni az ópályi iskolát. És nem állt velünk szóba! Ott nem 20, 30 vagy 50 cigánygyereke lett volna, hanem több száz. Az iskolával együtt körülbelül 400 cigánygyerek. Ott lehetett volna Brüsszelig menni a hírével, ha ebből csinál egy szép és hasznos iskolát. Én tanítok olyan hetedikes kislányt, aki nem tudja leírni a nevét. Van könyve, füzet, leteszi a padra a kezét és ráteszi a fejét. Mondom, nyisd már ki a könyvedet és nézzed! „Minek, ha nem tudok olvasni?”

Szép és kerek volt ez a történet addig, és akkor mindenki jó szájjal állt volna fel. De én el akartam rontani mindenkinek a szájját, és a valóságba visszazökkenteni ahhoz, hogy ne gondolja senki, hogy bármi haladt előre és milyen jó a helyzetünk.

Mi lesz ezekkel az emberekkel például ott Ópályiban?

Amikor pénzt kapnak, akkor három napig grillcsirke. Utána 27 napig kukáznak Mátészalkán. Fel van osztva a pálya, családonként elosztották, és abból élnek 27 napig.

Hogyan lesz ebből akkor integráció? Meg felzárkózás?

Olyan érdekes ez a műhelymunka, hogy bármilyen állami döntéshelyzetben levő embert meg lehet hívni, és akkor ízekre lehetne szedni ennek a kormánynak a romapoli-

tikáját, hogy mennyivel lett jobb az elmúlt öt évben. Mert mindig azt halljuk, hogy az elmúlt akkori nyolc év az egy elfelejteni való csillagos egyes volt az osztályozókönyvben, de ami azóta lett, az nagyon jó lett. Hát nem gondolnám, hogy nekünk, cigányoknak olyan jó lett.

Kérdés a közönség soraiból: Hogyan látja a jövőben az egyházak és a cigányság kapcsolatát? Meg tudják-e valósítani azt a mozgalmatszervezést, mint például az amerikai egyházak vállaltak a feketék körében?

Ebben a dologban Székely János püspök sokkal többet tudna mondani. Gondolom, hogy ő elég markánsan a sarkára állva képviseli a katolikus cigányságot a Magyar Katolikus Püspöki Karban. Vele is voltam többféle külföldön, neki szava van. Igazából én attól félek, hogy formális a nagy egyházak cigány pasztorációja. Képzeli el egy kaposvári egyházmegye 72 éves papját, akinek van hat plébániája. Mindegyikben vannak magyarok, legyen néhány cigány család is, hogy annak mennyi ereje, ideje, türelme lesz még lemenni és megkérdezni, hogy „Dezső, ti nem akartok megkeresztelkedni?”

Kérdés a közönség soraiból: Úgy vettem ki a szavaiból, hogy a hodászi cigányok gazdaságilag jobban élnek, mint az Ópályiban élők. Mi ennek az oka? Hodászon volt mindig, vagy többször is volt olyan ember, aki segítette a közösséget, aki élükre állt, Ópályiban pedig nem volt egy ilyen ember? Ez lehet a különbség oka?

Hát igen, így is lehet mondani. Ők a fekete vonat hírhedt utasai voltak, akik ugyan abból olyan nagy virágzó életszínvonalat nem tudtak maguknak alkotni, de ezek a fiúk elég ügyesek voltak ahhoz, hogy a szürkegazdaságba kanyarodtak egyet, és azért ez egy olyan komoly gazdasági tőkét jelentett a számukra, hogy most már elmehet százezer forintért dolgozni, mert van egy olyan családi háttere, hogy csak azt kell fönntartani, amit megteremtett valamikor. És nagyon sok család így van Hodászon, ezt kár lenne letagadni, hogy jól él. Tehát hogy nagyon sok családnak van fürdőszobája, komfortos lakása, de én azt gondolom, hogy Ópályiban egyetlen cigány családnak sincsen fürdőszobája.

Az igazi generációs és életmódbeli váltás talán abban az időben volt, amikor ott voltam Hodászon. Régen az asszonyok nem dolgoztak, otthon voltak, a férfiak el sem engedték volna a rövid pórázról az asszonyokat. És akkor rájöttek, hogy igenis értelmesebb úgy az élet, ha dolgoznak. Meg lehetett érteni ezeket a cigányasszonyokat. Látták a biztos jövedelmet, a biztos, stabil állást. Hiszen harmincévesen még öt osztállyal otthon volt, 35 éves korában már 12 óránként járt a szociális otthonba, mint szakképzett nővér, nagyon szép pénzt vitt haza. Gyakorlatilag majdnem ő tartotta el a férjét, aki mondjuk télen nem tudott munkát vállalni. És külsőleg is olyan változáson mentek keresztül, hogy aki ismeri a hagyományt, tudja, hogy az oláh cigány lányok, asszonyok nem vágták le a hajukat, csak a rossz nők vágták le. Nekik évtizedekig nőtt a hajuk. És amikor bekerültek

a nyíregyházi kórházba négy hónap gyakorlatra, akkor látták, hogy a főnővérnek milyen frizurája van, a főorvos asszonynak milyen frizurája van, és akkor látott egy fehér köpenyes, nadrágos, zoknis, papucsos ápolónőt, aki visz egy csecsemőt a karjában, és akkor tőle akartam megkérdezni, hogy hol vannak az egyik gyakorlaton. Egy rövid vöröshajú nő volt, visszafordult. Én akkor már hetek óta nem láttam őket, mert hajnalban keltek, elmentek Nyíregyházára a kórházba, és késő este jöttek haza. És akkor láttam, hogy az én kedves hívem ápolónő lesz, aki levágatta a combig érő haját, és rövid vörös frizurát csináltatott magának, mert a főorvos asszonynak is olyan volt, meg a főnővérnek is. Tehát olyan külső és belső változáson mentek keresztül akkor, hogy nem mondom, hogy sutba dobták a hagyományokat, de azokon a megcsontosodott régi szokásokon úrrá tudtak lenni.

Igen, ezt nevezem az én elemzéseimben modernizációs válságnak, ez az igazi integráció. Amikor közösen alakítják egymás szemléletét, és úgy őrzik meg a hagyományokból azt, amire szükségük van, hogy modernizálják. Ami fontos, az megmarad a cigány közösségben, megmarad az oláh cigányok között is. De amiről úgy érzik, hogy túllépett rajta az idő, mert nekik egy jobb társadalmi státuszt és életet jelent, azt egyszerűen modernizálják. Egyébként ez így működik a világon mindenhol. Csak erre lehetőséget kell adni. És pont ez az integráció, hogy bekerültek a nyíregyházi kórházba, nem külön cigánykórházba mentek, mert lehet, hogy akkor nem láttak volna semmi olyasmit, ami ilyen hatással lett volna rájuk. Hanem bekerültek egy olyan közegbe, ami hatott rájuk.

A mostani generáció még tovább jutott, egy jórészüik főiskolai hallgató, és nagyon büszkék magukra. Tehát, amikor az asszonyok elkezdtek a 8 osztályt végezni, a gyerekeknek tanodájuk lett, ahol felzárkóztak, és nem kettes, hármas meg bukdácsoló gyerekek lettek, hanem osztályelsők. Azt hiszem, most 8–10 ilyen gyerek van a hodászi közösségben.

Végezetül elmondanék még egy történetet. Volt Tabajdi Csabának⁴ egy híres mondása az egyik Hodászi templombúcsún. Nálunk nem szokás ugyan a templomban politikusoknak vagy civileknek beszélni, hanem csak a papok beszélhetnek, de őt tartottuk a templom atyjának, és mondott egy híres gondolatot, amit felkaptak. Akkoriban elég sokan mentek Strasbourgba panaszra vélt vagy valós sérelmükkel, és azt üzenté a társadalomnak, hogy a cigányok számára az út Európába nem Strasbourgon, hanem Hodászon át vezet.

(A nyilvános interjú 2015. november 5-én készült.)

4 Szocialista politikus, 1990 és 2004 között országgyűlési képviselő, 2004-től az Európai Parlament tagja.

10. ORSÓS JÁNOS ÉS DERDÁK TIBOR

„TANÍTTASS, LELKESÍTS ÉS SZERVEZKEDJ!”

Orsós János buddhista hittanár és Waldorf pedagógus, iskolalapító, a Dzsaj Bhím buddhista közösség vezetője.

Derdák Tibor nyelvtanár, szociológus, iskolalapító. Volt főállású politikus is, de az utóbbi években már „csak” tanár és iskolaigazgató.

Honnan jön az ötlet, hogy valaki úgy alapít iskolát, hogy a buddhizmushoz köti? Értem, hogy India meg a cigányok eredete, de ez azért nem hétköznapi.

Orsós János: Az India sem úgy India, ahogyan az ember azt gondolná, hogy a cigányok visszamennek Indiáig, a gyökereikhez. Nem érzem azt, hogy nekem bármi közöm lenne Indiához, mert nem érzem az indiai vért magamban. Ez csak véletlenül jött egyébként. Ezek a kedvenc kérdéseim, hogy hogy is van az, hogy a cigány fiatalok buddhistákká váltak. Nagyon egyszerű a mi esetünk, mert 1992–94 környékén a Gandhi Gimnázium egyik alapítója a Buddhista Egyház, és a Tibornak egy baráti társasága volt akkor még csak ez az egész közösség. Amikor én leérettségiztem Budapesten, akkor kerültem a Buddhista Főiskolára, és kínai nyelvet tanultam. Az sem véletlen, hogy miért is tanultam én kínai nyelvet. Azért, mert amikor már az érettségi vége felé közeledtem, nagyon sokan, lelkes barátaim biztattak arra, hogy legyek valami „szoccal” vagy „ped”-del kezdődő, és én mondtam, hogy csak azért is, polgárpukkasztásból Buddhista Főiskola és kínai nyelv, klasszikus kínai nyelv.

De volt ebben egy folyamat, a Dzsaj Bhím Közösséget olyan cigány fiatalok hozták létre, akik maguk cigánytelepen születtek, buddhisták, egyetemre kerültek vagy diplomával rendelkeztek. Végigmentek a közoktatásnak az egész folyamatán, mire eljutottunk a Buddhista Főiskoláig, de én nem attól éreztem magam buddhistának, egy kicsit sem. A buddhizmusról azt kell tudni, itt Európában egy teljesen új dolog, az nem más, mint

a művelt középosztálynak a kedvenc időtöltése, meg a filozófiának a minél mélyebben való megértése. Én lexikális buddhistáknak hívom az ilyeneket. Nem gondoltam, hogy oda kéne tartoznom, hogy azzal versenyezzek az évfolyamtársaimmal, hogy mennyire tudom a fél lótuszt, meg teljes lótuszt, mert semmit sem tudtam, mivel 104 kiló voltam. Eljutottam egy véletlen folytán Indiába, ott értettem meg a buddhizmusnak a lényegét, ami tulajdonképpen meglökött bennünket abba az irányba, hogy önálló lábra álljunk.

Nagyon sok jó szándékú ember, amikor érdeklődik irántunk, megkérdezi: „ti tényleg buddhisták vagytok”? Ilyenkor a hátamon feláll a szőr, hogy mit akar ez tőlem? Vajon Mari nénihez odamegy, amikor kijön a templomból és megkérdezi, hogy maga katolikus? Ez is egy olyan előítéletesség, ami tényleg kiveri nálam a biztosítékot! A buddhizmus egy olyan út, amit az ember saját maga talál meg. A fiatalok, akik nálunk járnak iskolába, nem buddhisták. Ezt tudni kell. Keresztény fiatalokról beszélünk, de azt pontosan tudják, hogy mindaz a háttér, ami körülveszi őket, segít nekik, az buddhista. Nagyon fontos, hogy a Dzsaj-Bhím Közösséghez diákunk nem csatlakozhat. Akkor csak, hogy ha egyetemre kerül, jelzi, hogy ő buddhista akar lenni, vagy buddhistának érzi magát. Akkor három évet tölthet nálunk önkéntesként, és hogyha tényleg szeretjük egymást, akarjuk egymást, és hogyha három év együttes munka után úgy látjuk egymáson, hogy tényleg érti azt az elvet, amit mi megálmodtunk, elhoztunk Indiából, akkor lehet a Dzsaj-Bhím Közösségnek a tagja. Szóval nem könnyű bejutni hozzánk.

Az emberek azért teszik fel ezeket a kérdéseket, mert valami huncutságot sejtene. Ezért is volt fontos, hogy ezt rögtön az elején tisztázzuk. Ahhoz viszont elég nagy örültség kell, hogy valaki iskolát csináljon. És itt van Tibor, aki nem először követ el ilyen örültséget. Ő megrögzött, visszaeső iskolaalapító. Miért is csinál az ember egyfolytában iskolát? Azért ez nem a nyugodt életnek az útja, ugye?

Derdák Tibor: Ezt sokan gondolják úgy, hogy mi valami aszkéták vagyunk, direkt valami nehézbe vágtuk a fejszénket, és elmentünk a világ végére. Nekem még azt is szokták mondani, hogy lemegyek a cigányok közé megtanulni a nyelvet. Szóval mi nem vagyunk aszkéták egyáltalán. Ezt tessék elfelejteni! Nem mindig élvezzük, amit csinálunk, de azért általában élvezzük, és azért nagyon sok lehetőség adódott nekünk, nekem mindenképpen, én úgy látom, hogy a Jánosnak is. De mindig ezt választjuk. Mert ez jó! Nem választanánk, hogyha rossz lenne. Nem vagyunk önkínzó, nagyon is jót akarunk magunknak, ezt érdemes csinálni, érdekes dolog csinálni.

A 80-as évek végén még a szociológia is valami nagyon egzotikus dolognak tűnt. Én szociológiát tanultam az ELTE-n, és vittek bennünket, hogy lássunk egy kis csodát. Salgótarjánban, az például nagyon megfogott engem, ott már persze nem volt meg az a nagy cigánytelep, ahol a Balázs János festett, de azok az emberek, akik ott laktak,

megvoltak, megvannak ma is, és az nekem például nagyon sokat jelentett. A tanáraink elvittek oda, az volt a dolgom, hogy bemennyek számomra teljesen idegen családokhoz egy magnetofonnal, kikérdezzem az embereket az életükről, és az lebilincsel engem ott, és megkaptam rá az ötösömet, tehát jól csináltam, megdicsérték a tanáraink, és akkor ezt akartam folytatni.

A rendszerváltozás idején Tibor nemcsak szociológiát tanul, hanem politikai karriert is kezd, országgyűlési képviselő is volt. Segített valamit a politika, vagy inkább hátráltatott a későbbi munkáiban?

Derdák Tibor: A rendszerváltozás utáni első parlament olyan volt, mint egy egyetem. Rengeteget kellett olvasni, a kezünkbe nyomtak mindenféle olyan szövegeket, törvényszövegeket, amire én biztos, hogy nem voltam felkészülve, de szerintem a képviselők nagy része sem. Rajtam kívül nagyon sok ilyen ember volt, aki belecsöppent valamibe. Azt éreztük, hogy súlya van annak, amit csinálunk, tehát igyekeztünk megfelelni a szerepnek, de hát nem erre voltunk mi kitalálva. Nyakkendőt például én azóta sem tudok kötni, akkor sem tanultam meg és azóta sem. Ez egy nagy kísérlet volt. Nyilván megvolt abban a felelősségünk, hogy így vagy úgy fordultak a dolgok. Például ma, így utólag visszatekintve az, ami a földdel történt akkor, hát az borzasztó! Tehát az, hogy a falvakban lakó emberek nem kaptak földet, hanem mások kapták meg azt, tehát visszaszökkentünk a háború előtti időszakba, egy ilyen törvényalkotási hiba – hadd nevezzem én ezt hibának – miatt. De így utólag, most, látván azokat az embereket, akik ezekben a falvakban élnek, és tényleg a közmunka az egyetlen megélhetési forrás, érzékelhető ez a tévedés.

Azért érdekes ez a politikai vonal, mert abban az ellenzéki pártban, ahol te is képviselő voltál, volt egy nagyon erős emberjogi vonulat, és elég gyorsan kiderült, hogy még ebből a liberális színezetű pártból is ki fog szorulni valószínűleg ez az irányzat. Ez a politikai kapcsolat segítette vagy gátolta később a te iskolai tevékenységedet?

Derdák Tibor: Nagyon sokat segített. A politikát mindig szidalmazni szokták, én csak dicséretet tudok mondani arról, amit én onnan kaptam, és nemcsak én, hanem aztán később a kollégáim ezt megörökölték. Tehát egy csomó olyan barátság, egy csomó olyan olvasmány, egy csomó olyan személyes vagy intézményes kapcsolat, ami akkor létrejött, abban a teremő pillanatban, amikor tényleg átfarmálódik az egész ország. Most mondtam ezt a földosztást, ez nyilván egy kudarc volt, de azért nagyon sok olyan dolog történt akkor, amire én nagyon büszke vagyok: civil szervezetek, vallási mozgalmak el tudtak indulni. Ezt akkor tanultuk meg. Úgyhogy én hálás vagyok a politikának, igen.

János, neked mikor tűnt fel először Tibor? Hogy itt van ez a fickó, aki mindenféle ilyen iskolai ügyekben dolgozik, és hogy ez neked tetszik?

Orsós János: 1996-ban. Pedig nekem nincs ilyen rózsás véleményem a politika segítéséről, mint a Tibornak. Nem is gond, hiszen nem ültem akkor a Parlamentben, a pártban sem. '96-ban nagyon kalandos úton kerültem el a főiskoláig. Amikor egyetemista lehettem, akkor én 28 éves voltam már. Az úgy volt, hogy én nagyon-nagyon katolikus voltam a faluban, és mint regisztrált munkanélküli, a plébános szólt, hogy indul Pécssett a Katolikus Karitás¹ szervezésében egy szociális gondozói tanfolyam. Akkor ismerkedtem meg azzal a körrel, akik a Gandhi Gimnáziumból váltak ki, aztán Amrita Egyesületnek hívták őket. Én ott találkoztam először olyanokkal, hogy cigány fiatalok továbbtanulnak.

Én egy nagyon szép cigánytelepen születtem, Hidason, ez Baranya megyében van, Pécs^{től} 30 kilométerre, tényleg azt lehet mondani, hogy a 19. század romantikája, 14 kis putri volt ott. Egyedüli cigány voltam az osztályban, és próbáltam helyt állni. Úgy harmadik, negyedik környékére már megtanultam magyarul is, aztán azt éreztem, hogy elég jól tanulok. De a tanáraim nem ezt érezték, hiába láttam az osztálytársaimat, hogy kevesebbet tudnak, mint én, ők jó jegyeket kaptak, én meg nem annyira jókat, és akkor hetedik környékén feladtam a küzdelmet. Teljesen összeveszttem a tanáraimmal, nem akartam tanulni, meg is buktam ismétlésre. Következő hetedikben pótvizsgáztam, aztán nyolcadikban megint meg akartak buktatni, akkor mondtam, hogy ne csinálják már ezt! Nekem dolgozni kell mennem, gyárba megyek és dolgozom. Ja, persze, menjél! Megkaptam matekból a kettést, aztán mentem a gyárba dolgozni. Nem emlékszem olyan cigányra a telepről, aki ötöst kapott volna!

Mire bekerültem erre a tanfolyamra, ahol regisztrált munkanélküliek voltak, addig én voltam már munkanélküli, voltam katona is, és sok minden történt az általános iskola óta. De akkor ott ezek a tanárok azt mondták, hogy én milyen jól beszélek beásul, – addig én nem tudtam, hogy milyen jól beszélek beásul, ez otthon nem volt kérdés –, és hogy elég jól értem, amit ők próbálnak nekünk tanítani, és menjek, érettségizzek le. Így ismerkedtem meg az egész Gandhi Gimnáziumos körrel, és elkezdtem a dolgozók gimnáziumába járni Pécssett, ahol egyszer csak kiderült, hogy tényleg egy csomó mindent nagyon jól tudok. Első éves voltam például, és az iskola helyesíróversenyére benevezett az osztályfőnököm. Később eljöttem Budapestre a Belvárosi Tanodába, és itt érettségiztem le. Így indult ez az egész.

De, hogy a politika – visszatérve ehhez, azért beszéltem egy kicsit az életemről, hogy majd tudjam kötni a továbbiakban – mennyiben segített ehhez az egészhez? Hát, nem tudom! Nem tudom. Természetesen nagyon sok lelkes segítő támadt ekkor, és tényleg kialakult és kiépült az a kapcsolati háló, amiről te beszélsz, és amiért te hálás vagy. De nem a rendszernek lehetsz hálás szerintem, s nem feltétlenül azoknak a jogszabályoknak, amiket akkor megalkottatok vagy azóta módosultak.

1 <http://karitasz.hu/>

Tibor, akkor ki segítette ezt igazából? Úgy látom, ebben nem értetek egyet Jánossal.

Derdák Tibor: Az biztos, hogy rengeteg jóindulat vette körül például a Gandhi Gimnázium megalkotását.

Orsós János: Kaposváron kifejezetten nem!

Derdák Tibor: Jó, hát Kaposváron rosszindulat volt, de Pécsen jóindulat. Az történt – arra céloz itt a János –, hogy csupa jóindulatból kifolyólag megkaptunk egy munkás-
őrlaktanyát Kaposvár központjában, hogy csináljuk meg ott a Gandhi Gimnáziumot. De tudjuk, hogy a történelem másként alakult, nem Kaposváron van a Gandhi Gimnázium. Ennek az az oka, hogy összefogott két városi képviselő, egy SZDSZ-es és egy MDF-es egyébként, tehát nagykoalíció alakult, akik aláírásgyűjtésbe kezdtek, hogy ne legyen cigány gimnázium Kaposváron. Néhány nap alatt 6000 aláírást összegyűjtöttek, nem lett cigány gimnázium Kaposváron. Amúgy ilyen aláírásgyűjtés nem kezdődött el Pécsen. Pécsen van – mint tudjuk – Gandhi Gimnázium, és Pécs városa nagyon büszke rá, kitüntetések kap érte. Tehát igen, persze, rosszindulat is volt, van is, maradt is, lesz is, de a rendszerváltás azért mégiscsak egy olyan kivételes pillanat volt, amikor bárhova tekintettünk, mindenhol találtunk olyan embereket, akik a cigányságnak a barátaként határozták meg magukat, és akartak valamit tenni ebben a történelmi pillanatban. Úgy-hogy amikor kipattant ez az ötlet, Bogdán János tanár úrral – aki azóta már nincs közöttünk – elkezdtek szervezni a Gandhi Gimnáziumot, akkor azért nagyon-nagyon sok olyan emberrel találkoztunk, aki ezt már várta, hogy valami történjen. Hadd segítsen ő is egy picit! És lett is azért ennek eredménye.

A Gandhi egy „nagy dobás” volt, amikor megalakult, legalább harminc alapítója volt, magányszemélyek és különböző szervezetek. Európa felé is lehetett mutatni, hogy megalakult az első cigány nemzetiségi gimnázium. Visszatekintve, a Gandhi jó ötlet volt, mit gondoltok?

Orsós János: A legjobb ötlet szerintem a Gandhi Gimnázium volt. Ez egy iszonyatosan jó ötlet volt. Amikor én viszont bekerültem a képbe, egy picit azt éreztem, hogy valami nem stimmel. Mert én voltam az az egyik ember, aki diákokat kerestett a Dél-Dunántúl környező falvaiban. Én azt láttam, hogy elindult a köztudatban, hogy van a Gandhi Gimnázium a Dél-Dunántúlon, nagyon sok pedagógus a falvakból már magától is irányította a tehetséges gyerekeket a cigány gimnáziumba. Amikor látogattuk ezeket a családokat, nagyon sokan mondták azt, hogy „jó, jó, jó, ha már ennyire okos az én gyereke, hogy le tud érettségizni, nem mehetne máshová, ahol mondjuk, matematikát lehet jobban tanulni, vagy biológiát lehet jobban tanulni?”. Ez miatt alakult meg az Amrita Egyesület, így vált ki a Gandhi Gimnáziumból, és azoknak segített, akik más gimnáziumokba jártak. Mert ez a valódi választás, hogyha egy diák vagy egy család úgy szeretné, hogy az ő gyereke nemzetiségi gimnáziumba járjon, akkor járhasson a nemzetiségi gim-

náziumba, de hogyha őneki biológiából vagy matematikából vannak erősségei, akkor hadd választhasson egy olyat. Így a Dél-Dunántúlon nagyon sok olyan program indult el, ami ezt a fajta utat segíti a fiataloknak. Így telt el néhány év, és elkezdtem dolgozni 2004–2005-ben a minisztériumban Mohácsi Viktóriával, és rengeteget jártunk telepre. Azt tapasztaltam, ha visszamentünk olyan településekre, ahol nagy arányban élnek cigányok, valahogyan nem jutottak be ezekbe a szuperprogramokba. És akkor kapcsoltam, hogy tulajdonképpen mi mit is keresünk? Tehetséges cigánygyerekeket, akik általában jobb körülmények közül kerültek ki. Nem az utolsó házakból, a cigánytelepekről kerültek be általában a Gandhibába. Ha visszamentünk Alsószentmártonba, Gilvánfára, akkor azt láttuk tíz év után, hogy még mindig nem mérhető százalékban az érettségizők aránya ezeken a településeken. Láthatóvá vált, hogy egy gyereknek 4,5-ös átlaga legyen, ahhoz nyilván nem a cigánytelepen a putriban kell laknia, hanem egy picit már be kell költözni a nem cigányok közé. Így indultunk el abba az irányba, hogy akkor újabb és újabb intézményeket hoztunk létre.

Itt azért picit megállnék, hogy mennyire volt segítőkész a politika. Mindenki látta, hogy ezek a programok sikeresek. Nem tudtak mások lenni, hiszen hogyha öt cigánygyerek leérettségizik, az már siker, hiszen a nullához képest az öt az elég sok. Nem egy Gandhi Gimnázium kéne, hanem legalább száz, olyan nagy a baj. De nem jutnak be a legszegényebbek ezekbe a szuperprogramokba. Elindult egy elit képzés, az nagyon jó, de hát mégiscsak a telepeken van a legtöbb ember. Akkor kezdtünk el arra gondolni, hogy adjunk esélyt a telepen élőknek, hogy hozzájuthassanak ahhoz a középfokú oktatáshoz, ami ma Magyarországon mindenkinek alanyi jogon jár és ingyenes.

Ez lett tehát Sajókaza. Menjünk az elitképzés alá, és próbáljuk meg azokat segíteni, akiknek még arra sincs esélyük, hogy a Gandhibába bekerüljenek.

Orsós János: Így van. Mi is azt szoktuk csinálni, ha hozzánk jelentkezik egy diák, és látjuk, hogy jó eredményeket hoz az általános iskolából, akkor szoktunk neki ajánlani más iskolát. Tényleg! Hogy próbálja ki, hogy ne legyen az, hogy ki van szolgáltatva a cigánytelepen lévő középiskolának! De ott feneklik meg az egész, amikor bekérik az osztálypénzt kilencedikben, és akkor vége. Ilyen egyszerű a dolog!

Derdák Tibor: Én hozzátennék ehhez egy párhuzamot. A két iskolának a neve e tekintetben nagyon sokat elmond. Gandhiról azt hiszem mindenki értesült a nyugati világban, mindenki el tudja maga elé képzelni azt a lepedőbe burkolt embert, aki a botjára támaszkodva bejárja fél Indiát, saruban jár, kopasz és kerek szemüvege van. Szóval az ő képe nagyon belénk égett. Azért azt tudni kell, hogy a szegénységet választotta, de ő egy nagyon is jó helyzetű családban született, és úgy döntött, hogy csak akkor lehet ő indiai hazafi, a függetlenség elnyeréséért csak akkor küzdhet becsülettel, ha nem fe-

ledkezik meg arról a rengeteg emberről, akiknek nincs is cipőjük, ezért nem volt neki sem cipője. Dr. Ámbédkart viszont egészen másként látjuk a képeken. Őt mindig nyakkendőben látjuk, öltönyben, a lakkcipőjén megtörik a napfény. Ehhez tudni kell, hogy dr. Ámbédkar viszont tényleg szegény családból született. Tizennegyedik gyerek volt egy tizennégy gyerekes családban, és ők bizony nem ihattak közoktatóból, nagyon-nagyon súlyos diszkriminációnak voltak kitéve. Ő nem választotta a szegénységet, ő azt választotta, ami a társadalmi felemelkedésnek a szimbóluma: a nyakkendő, az öltöny és a lakkcipő. Természetesen ez a két viselet kifejezetten politikai véleményeltérés is a két szereplő között. Amit most itt elkezdünk feszegetni, hogy elitképzés vagy igazán a legszegényebbek számára nyújtani szolgáltatást, ebben kifejeződik. Ő azt tanácsolta az övéinek, amikor élete vége felé megkérdezték, mit tanácsol azoknak, akik az ő útját akarják járni? Azt mondta, hogy taníttass, nem azt, hogy tanulj! Másokat, mert te tanulsz, amit tanulsz, de törődj másokkal! Lelkesíts és szervezkedj! Mi ezt a három tanácsot próbáljuk meg követni. Nagyra tartjuk az elitoktatásra irányuló törekvéseket, fontos dolog az, nem akarjuk kritizálni. Mi nem akarjuk bántani azokat az iskolákat, magunk is dolgoztunk velük, magunkénak érezzük őket, de azért mi megkerestük a továbblépés lehetőségét. Amikor eljutok egy cigánytelepre, és látom, hogy senki nem megy érettségizni, akkor ez azért egy olyan probléma, aminek keressük a megoldását. Dr. Ámbédkar nekünk ebben segített.

Miért pont Sajókaza? Hogy kerültetek oda, és a helyi közösség mit mondott, amikor ti azt mondtátok, hogy ott fogtok csinálni egy iskolát?

Orsós János: Az úgy volt, hogy mi Baranyában kezdtük el az Ámbédkar iskolát, Kis Tigris iskolának hívják, és amikor az megalakult, akkor egyébként pont a mi barátaink voltak kormányon, és ránk küldték a kormányhivatalt, akkor még Oktatási Hivatalnak hívták, és agyon ellenőriztek bennünket. Ennyit a politikáról és a kapcsolatokról. De amikor azt látták, hogy az az iskola, ami Baranya megyében van, az nem ártalmas, akkor javasoltak nekünk egy programot, hogy az ország azon részén, ahol nagyobb arányban élnek halmozottan hátrányos helyzetű emberek, ott kellene működtetni egy ilyen iskolamodell. 13 településen jártunk, kutattunk, Borsod, Heves és Szolnok megyét néztük meg ilyen szemmel. És hát miért Sajókaza? Kicsit bonyolult. Érzelmileg kötődtem Sajókazához, mert még 2000-ben dolgoztam Ózdon, az Ady Endre Tehetséggondozó Kollégiumban. Akkor láttam életem legszörnyűsebb cigánytelepét Sajókazán, a Sólóyom telepet, tehát már ismertem régebről is. Másrészt voltak ezek a nagyon jó kis EU-s pályázatok, és a helyi általános iskola Sajókazán éppen megnyert egy ilyen – nem tudom, hogy hívták – mondjuk TÁMOP-os pályázatot, és annak volt egy indikátora, ahol produkálni kellett középiskolába menő cigánygyerekeket. Akkor a teljes tantestület meg a képviselőtestület, ötvenen Sajókazáról elmentek, megnézték Alsószentmártont,

mi az, amit ott csinálunk. Amikor látták, hogy a falujukból, Sajókazáról ott lévő Benő, az nálunk tesz-vesz a Baranyában, és közben egyetemre jár Szekszárdra, akkor ők nagyon örösködtek, hogy menjünk Borsod megyébe. Így lett Sajókaza. Nagyon nagy örömmel vártak és fogadtak minket amikor elkezdtünk ott dolgozni. Ma már annyira nem örülnek nekünk, és most már nem annyira szeretnek minket, de hát, na. Így lett ez a Sajókaza.

Miért nem szeretnek benneteket most már?

Orsós János: Miért is nem szeretnek bennünket? Nagyon egyszerű, mert ahhoz, hogy mi a legszegényebbekkel dolgozni tudjunk, együtt kell velük élnünk, lélegeznünk. Ahhoz, hogy a gyerek bejöjjön az iskolába, ahhoz nagyon sok minden kell. Tiszta ruha, cipő, villany, víz, satöbbi. Ezek nem voltak. Nincsenek. Nem nagyon vannak ma sem. Leginkább a kötelező önkormányzati feladatokra álltunk rá egy picit, és ezek megvalósítását ösztönöztük. Ez nem tetszik senkinek. Azt is tudni kell, hogy azért az egyik legszélsőségebb párt Európában, a Jobbik, abban a faluban 41 százalékon áll. Mi egy ilyen helyen dolgozunk, úgyhogy teljesen mindegy tulajdonképpen, hogy mit csinálunk. Nagyon megrázó volt, amikor a legutóbbi választásokon kialakult ez az arány. Mi tudtuk, hogy Borsodban nagyon kevés olyan település van, ahol 30 százalék alá süllyedne ez a párt, de, amikor megláttam ezt a 41-et, akkor nagyon megijedtem, mert akkor pontosan tudtam, hogy minden második ember, aki szembejön velem az utcán és nem cigány, értem, hogy miért nem köszön.

Mekkora is a cigányok aránya Sajókazán?

Derdák Tibor: Sajókaza 3000 lakosú település, és körülbelül ezren vannak a cigányok. Általában nagyrészt a település feletti szélen, egy volt bányász lakótelepen, kolóniában, amiről mondja János, hogy egészen ijesztő, nyomorúságos cigányteleppé változott az utolsó 30–40 évben. De vannak azért, akik beljebb a faluban laknak, kisebb-nagyobb szegregátumokban is, de még olyan is van, aki elvegyülve a nem cigányok között.

A 41 százalék úgy jön össze, hogy a romák is rájuk szavaznak?

Derdák Tibor: Ravasz dolog ez! Mert amikor azt mondom, hogy a falunak a harmada cigány, akkor ez a szavazókra nem áll.

Orsós János: Akkor csak 200–300 szavazó van abból az ezerből, mert a többiek kiskorúak. Ebbe nagyon beletenyereztünk, ennek a kárvallottjai vagyunk. Egyetlenegy cigány képviselő sincsen az önkormányzatban. Az önkormányzati képviselők nyilván nem a sajókazai iskolába járatják a gyerekeiket, hanem elviszik Kazincbarcikára. Azt gondoltuk legutóbb, miért ne lehetne a harmada az önkormányzati testületnek is cigány? Nagyon aktívak voltunk, nagyon megszerveztük magunkat, hogy megyünk szavazni, min-

denki megy. Ráadásul szavazatszámológok voltunk, az összes szavazóképes cigány elment szavazni! Az összes elment. Akkor szembesültünk azzal, hogy abból az 1000 cigányból körülbelül 300 szavazott, a többi meg gyerek, 18 év alatti. Tényleg ez van, a nem cigány lakosságban szinte nincsenek gyerekek, a cigány lakoságnak pedig legalább a fele gyerekek. Tehát ez azt jelenti, hogy a lakosság aránya az nem tükröződik a választópolgárok arányában.

Nem tudom, hogy vannak-e a településen komolyabb etnikai konfliktusok, de ha nincsenek, akkor lehet egyfajta irigység is a többiekben, hogy itt a cigányok „alá teszik” most az iskolát, és mindenféle szervezet támogatta, amikor az épület megszerzése volt a cél. Sokan álltak oda, mert ti mondtátok, hogy valami jól fogtok csinálni.

Derdák Tibor: Talán nem is az anyagi ügyek itt a legfontosabbak, hanem a szervezetiek. Idéztem azt a tanácsot, hogy: taníttass, lelkesíts és szervezkedj! Ez a szervezkedj szerintem az igazán fontos üzenet. Mert ahhoz nincsen hozzászokva egy ilyen Borsod megyei falu, hogy az elnyomottak – nemcsak a cigányok, hanem mondjuk az öregek, vagy a bármilyen értelemben lemaradt társadalmi csoportok – bármilyen módon megszervezzék magukat. Ez valóban ellenállást szül. Ezt nagyon utálják, akik a haszonélvezői annak, hogy a lakosság bizonyos csoportjai kiszolgáltatottak.

Orsós János: Szellemi féken vannak tartva, én úgy hívom ezt, hogy szellemi féken tartás. Tanítok, és látom, hogy mi történik. Megrázó, amikor hozzánk kerülnek gyerekek 8–10 év általános iskola után, és nem tudják a betűket összekötni. A szorzótábla az nincs meg. Ott van néhány bemeneti mérés, amikor megérkeznek a diákok hozzánk, abból szépen látszik, hogy azt még össze tudják adni, hogy 3 meg 4, de 8 meg 9, azt már nem. A tízes átlépés már nem megy! Ezek nyolc osztályt végeztek! Ha a törtékig valaki eljut, ha olyan diákunk van, aki a törtékkel el tud bánni, iszonyatosan boldogok vagyunk. A törték azt hiszem, negyedik-es-ötödikes anyag, ugye? Nem tudom, mert nagyon rég voltam általános iskolás. Csak körülbelül ismerik a betűk formáját a gyerekek.

Akkor milyen ez az iskola, ha összehasonlítjuk egy átlagos középiskolával? Egy ilyen bemeneti tudás mellett mit tudtok kihozni belőle? Ez az érettségi milyen érettségi?

Derdák Tibor: Most egy olyan körben vagyunk, ahol mindenki átélte azt a pillanatot, amikor egy bizonyos hétfő reggel nyolc órakor az ország minden középiskolájában kinylilik egy boríték, és mindegyikben ugyanaz a feladat van. Nem tud más feladat lenni. Tehát ez egy ilyen érettségi, olyan érettségi, mint az összes többi. De nemcsak ez itt a lényeges kérdés azért, hanem az is, hogy a mi gyerekeink valóban, amikor megérkeznek, akkor a távolság az érettségitől az nagyon nagy ahhoz képest, mint amikor én 15 évesen beültem a gimnáziumi padba. Ma például a tizedik osztályosokkal a Máté evangéliumának a 25. részét olvastuk, a balga szüzet és az okos szüzet, talán ismerős a példabeszéd.

Nem volt az osztályban egyetlenegy diák sem, aki értette volna azt a kifejezést, hogy balga, az teljesen hiányzott a szókincsükből. Egyetlenegy sem volt, aki értette volna. Ez ma történt. Tehát nyilvánvaló, hogy ha ilyen helyzetben lévő diákokkal akarunk eljutni az érettségiig, akkor az négy év alatt szinte lehetetlen, másrészt valóban, orvosi egyetemre nem küldtünk még egyetlenegy diákot sem ebből a körből. Itt valóban vannak nagyon kemény realitások.

Hogyan kezdünk ehhez hozzá? Úgy kezdünk hozzá, hogy először is körberakjuk a székeket. Az nekünk egy nagyon szimbolikus, nagyon első lépés, hogy körben ülünk, mert a körben mindenki belenézhet a másiknak a szemébe. Mindenki egy kicsit egyenrangú.

Orsós János: Ez egy sok számukra, mert akkor nem tud elbújni a legrosszabb tanuló! Csak hát hamar kiderül, hogy mindenki rossz tanuló, úgyhogy nem kell elbújniuk.

Pontosan ezért teszem fel ezeket a kérdéseket, hogy mi történik addig, amíg mégis eljutnak az érettségiig?

Derdák Tibor: Igen, tehát az nagyon fontos, hogy rengeteget kell beszélgetni, el kell odáig jutni, hogy megfogalmazom azt, ami engem foglalkoztat, és megvitatom a másikkal, a harmadikkal, helyt állok egy vitában. Ezek olyan dolgok, amik azokban a bizonyos szegregált általános iskolákban, ahonnan ezek a diákok jönnek, ezek elképzelhetetlen dolgok. Ott nincs elvárva – enyhén szólva – a diákoktól, hogy véleményük legyen, annak hangot adjanak. Látszólag ez nem tanulás, csak beszélgetés, de bizony itt kezdődik. Aztán ott folytatódik, hogy olvasunk, nagyon-nagyon sokat olvasunk. Eleinte úgy igyekszünk, hogy olyan szövegeket, ami egy tizennégy éves lelkéhez jobban szól, de aztán – hát nincs olyan nagyon sok idő a gimnáziumban – kénytelenek vagyunk mindenféle szöveget elég gyorsan olvasni. Kilencedikben szoktak Szophoklész meg Shakespeare-t venni, a drámák nagyon mennek, a drámákat nagyon szeretik, mert a drámák azok olyanok, mint otthon. Tehát, hogy mindig valaki valamit akar, a másik mást akar, a harmadik közbejön, tehát a dráma olyan embernek, aki kevés négyzetméteren sok ember között nevelkedett, az nagyon passzol. A Szophoklész meg a Shakespeare is. Annak ellenére, hogy azt gondolnánk, hogy azok nehéz szövegek, de nem. Azt látjuk, hogy ezek pillanatok alatt életre kelnek a gyerekeink között. Lehet azért gyorsítani.

Vannak olyan műfajok, olyan témakörök, amiben ezek a gyerekek gyorsabbak, eleve jobbak az adottságaik. Ezek nem genetikusan adottságok, hanem ilyen típusúak, mint amit mondtam, hogy kevés négyzetméteren sok ember él együtt, akkor az valamire fölkészít. Én például nem így nevelkedtem, és látom, hogy milyen ügyetlen vagyok egy csomó olyan helyzetben, ahol az összes diákom sokkal ügyesebb. Például az interperszonális kommunikációban sokkal-sokkal jobb szintről indulnak. A tízes átlépése sajnos nem ilyen. De azt meg kell csinálni. Na de azért ahhoz nem kell nyolc év egy 15 éves fiatalnak, hogy akkor ezt a hátrányt behozza. Jó, jó, nagyok ezek a hátrányok, és az is igaz,

mondom, hogy nem szoktunk sebész orvosnak küldeni gyerekeket, tehát egy bizonyos határ fölött még egyelőre nem tudtunk továbbtanulót produkálni, de azért a felsőoktatás az igenis elérhető a hozzánk érkező diákok harmadának, negyedének. Ezzel azt is mondtam, hogy a kétharmadának, háromnegyedének nem. Tehát nagyon nagy a lemorzsolódás nálunk. Nagyon sokan azért jelentkeznek, mert van tankötelezettség, valahova járni kell 15 évesen, és mi közel vagyunk.

Azt tapasztaltuk minden helyi kezdeményezésnél, hogy előbb-utóbb rájönnek arra, hogy valamilyen módon hatni kell az egész közösségre. Sajóközén is ez történt. Ezek mennyire tudatosan szerveződtek az iskola mellé?

Derdák Tibor: Ezek nagyon tudatosan alakultak, a dogmatikát követjük, mi egy vallásos közösség vagyunk, s ez a három tanács: taníttass, lelkesíts, szervezkedj, ez a lelkesíts, amit most mondtam. Tehát nekünk, hogy úgy mondjam, vallási kötelességünk az, hogy a tanterven túllássunk. Nekünk amúgy sem volna elég pedagógiailag, de kétségtelen, hogy a tanárok, akiket a munkaerőpiacról fölveszünk, szívesebben maradnak, ahogy a János fogalmazott, a „tábla biztonságában”. Elég nehéz őket rávenni, hogy ki kell lépni az osztályteremből, mindenféle értelemben, mindenféle módon. Most, ami engem a legjobban izgat, ez a cserkészlet ilyen szempontból. Mert mi gimnázium vagyunk, nem látunk bele abba, hogy tizenkét évesen, tízévesen, nyolcévesen mi is történik a gyerekekkel. Ezért az, hogy cserkészcsapatot szervezünk, ez most egy lehetőség arra, hogy szélesebb legyen a látókörünk. Van néhány olyan kollégám, aki egyébként ebben sokkal ügyesebb, mint a nagyobb fiataloknak, a 18 éves fiataloknak a tanításában, tehát ez egy sikerágazat. Néhány kollégámnak mindenképpen. Özönlenek a gyerekek. Egyébként az emberek ezt kérik is, hogy felejtjük el, hogy ez egy gimnázium, legyen ez más is. Ez is legyen, az is legyen.

Tehát közösségépítés nélkül nem működik a dolog.

Derdák Tibor: Mi úgy látjuk, hogy nem nagyon működik. De azért ez is óriási humán erőforrást igényel, ami azért nem áll rendelkezésünkre. Tehát azt meg kell őszintén mondani, hogy például cserkész vezetőnk nincsen. Most képezzük, ez éveken keresztül tart, közben a gyerekek meg minden nap ott vannak. Úgyhogy ezért meg kell küzdenünk, hogy ez sikerüljön, de azért egy csomó területen én nagyon elégedett vagyok.

Orsós János: Hogyan fogsz bele néhány száz gyerekkel, játszótér nélkül, azért ezt el kell képzelni! Elkezdnek a gyerekek játszani. És hát hol tudnak játszani? Az utcán, valamelyik nagyobb udvaron, az iskolában kimennek az udvarra. Akkor próbáljuk meg ezt a játszást valahogy hasznosabban eltölteni ablakbedobálás helyett. Persze ez az ország nem az a hely, ahol a civil szféra működni tud. Most már nem tudunk fejleszteni közösséget, mert nem tudunk versenyre kelni ezzel a nagy sikerű közmunkával. Ne-

kem borzalmas véleményem van a közmunkáról, de nem tudom nektek elmondani, mit gondolok erről, a rabszolgatartáson túl még mit lehet mondani erről? De a hideg kiráz, mert én pontosan tudom, hogy ezek az emberek amúgy tényleg 22.800 forintból élnek. Tényleg ennyiből élnek! És ha valaki meg tudja keresni az 52.800 forintot a családi kedvezménnyel a közmunkán, azzal én nem fogom tudni felvenni a versenyt. És egy ilyen helyen az a havi 52 ezer forint ez bizony arra jó, hogy nem halnak éhen az emberek. Nyilván nagyon sok kell ahhoz, hogy odáig ellássanak azok a nagyon nyomorult helyzetben tartott emberek, nagyon sok kell ahhoz, hogy kilássanak ebből. Lehet arról beszélni, hogy na, majd hogyha négy évig vagy öt évig jársz a gimnáziumba, lesz egy érettségid, az még semmire sem elég, mert régebben nyolc osztálynak hívták az érettségit, az én időmben, aztán még elmész öt évre egy egyetemre. És leperreg az életed, és látom, hogy igen, igen, igen... És akkor, amikor ők kimaradnak az általános iskolából, eltelik egy év és mehetnek közmunkára, akkor ők el fognak menni közmunkára.

Nem az az üzenet manapság, hogy tanuljon mindenki, és akkor majd előtte a lehetőség?

Derdák Tibor: A következő a helyzet: ha nappalis diák marad, akkor 12.500 Ft a családi pótlék, ha elmegy közmunkásnak, akkor akár 52 ezerig is föl tud ez menni, ami persze nem sok, de a 11–12-höz képest nagyon is. Ezzel nem tudunk mi versenyre kelni. A közmunka az megöli ezekben a társadalmi rétegekben a tanulást. Arra ösztönzi a fiatalokat, hogy egy teljesen improduktív időtöltéssel igazolja a falu előtt, hogy ő nem haszontalan ember, és ő jogosult arra az 52 ezer forintra, amiből tüzelőt már nem tud venni, tehát azt azért lopja, és ezért ugye börtönbe kerül. Szóval egy olyan helyzetben tartanak itt sok százezres tömegeket, ami hát enyhén szólva nem ösztönöz.

Akkor bennem az a veszélyes gondolat fogalmazódik meg, hogy lehet, ezt az egészet nem is gondolják komolyan a politikusok?

Derdák Tibor: Nagyon komoly dolog ez, hogy meg akar felelni a politika, és ebben egyébként a különböző színű kormányok azért eléggé hasonlóan cselekedtek. A Gyurcsány-időben kezdődött az Út a munkához program, ami aztán kiteljesedett az Orbán-időben. Azt akarja bizonyítani a politika, hogy nincs ingyen pénz, mert erre szavaznak az emberek. De azok az emberek, akikről szó van, azoknak az előremenetele nem szempont.

Amit ti csináltok Sajókázán, az olyan munka, amit máshol is meg lehetne valósítani? Modellként értelmezhető?

Derdák Tibor: Én úgy látom, igen. Amit Indiából áthoztunk, az nem is az oktatásról szól, hanem arról, hogy a hátrányos helyzetű rétegekkel kapcsolatos szervező munka, értelmiségi munka, döntéshozás az maguknak az érintetteknek a kezében legyen. Európában ilyen nem nagyon van. Nyugat-Európában nem nagyon vannak olyan társadal-

mi rétegek, amelyek ilyesmire olyan nagyon rászorulnának. A szemlélet létezik. Vagy a bázisdemokrácia mint szemlélet. De sehol nem látunk cigányok által vezetett nagyobb szerveződések. Szakmai munkát végző intézményekről beszélünk. Mint például egy gimnázium, amit mi csinálunk, nem látunk Kelet-Európában olyasmit, hogy a döntéshozók egy ilyen ügyben cigányok lennének. Ezt a modellt mi Indiából hoztuk.

Orsós János: Törekszünk arra, hogy minél több cigány legyen a munkatársak között, de nem a bőrszín dönti el, hogy milyen egy pedagógus, még egy cigány iskolában sem. Mindig azt szoktam mondani, attól, hogy valaki cigány, nem biztos, hogy jó pedagógus, nekünk meg azok kellene. Azt nem tudjuk megtenni, hogy ott vagyunk Borsod megyében, tanítunk hat órát, már alig várom, hogy vége legyen az órának és akkor elmegyek haza. Nem megyünk haza ugyanis. Mert ott élünk, és azért ezt nehéz csinálni. Nyilván, akinek családja van, azért az iszonyatos feszültségekkel jár, mert ahhoz, hogy ő ténylegesen effektív munkát tudjon végezni, annak három napot ott kell lennie.

Derdák Tibor: Azért az mégiscsak egy lényeges kérdés, hogy a döntéshozók azok igenis cigányok. Ez tény! Nem attól döntéshozók, hogy cigányok, de azért mégiscsak nem mindegy, hogy ez a körülbelül évi 200 millió forint vonatkozásában a döntéseket egy cigány közösség hozna meg. Olyat láttunk, hogy politikai testületben, mondjuk, mint a nemzeti önkormányzatok Magyarországon, ott vannak tagok, akik egyébként cigányok, de hát ma vannak, holnap nincsenek. Ez meg egy tartós munka. Amiben tartós a felelősség is.

Orsós János: Valójában az a mi mondanivalónk, hogy mi magunk vagyunk felelősek a sorsunkért, és azért mi tudunk a legtöbbet tenni. Minket nem kell különlegesen szeretni. Mihozzánk nem kell különleges empátiakészség, semmi nem kell. Mi képzett emberek vagyunk, eljutottunk tényleg az uborkafa tetejéig, és akkor mi választottunk magunknak egy olyan filozófiát, amit buddhizmusnak hívnak, és hoztunk Indiából egy olyan modellt, ami nagyon szépen működik. Nem egy ilyen, hanem száz ilyen is elférne. Igen, ez modell. És az a modell mégiscsak egy furcsa modell, hogy a mi közösségünkben a cigányok azok nem „bólogatójánosok”. Ez nagyon fontos, mert amikor én az érettségi környékén voltam, és látták rajtam, hogy összefüggően három mondatnál többet el tudok mondani, akkor nagyon sok politikai párt megkeresett engem. Elég fekete is vagyok, ugye? Amikor látták, hogy nekem vannak gondolatok is az agyamban, akkor már annyira nem kerestek mégsem.

Mi lesz tíz év múlva, húsz év múlva? Lesz ez a közösség? Egyetemet alapítotok? Vagy egyszerűen ebben a társadalmi közegben ez egy halálra ítélt vállalkozás?

Derdák Tibor: Ez egy életre ítélt vállalkozás, éppen most egy teljesen új dologba fogunk bele, mezőgazdasági tevékenységet kezdünk. Most az állattenyésztés az, ami előttünk áll.

Van már egy csomó baromfi, egy csomó kecske, az állatkerttől kapunk indiai teheneket. Az indiai teheneknek van egy púpjuk, úgy hívják, hogy zebu. Nagyon mulatságos állatok. Kipróbáltuk, a János még szántott is egy ilyen ökörfogattal Indiában. Tehát ilyesmi foglalkoztat bennünket. Szeretnénk túllépni egy kicsit azon a nagyon egyoldalú kínálaton, hogy érettségi. Azért azt látjuk, hogy ebben a helyzetben ez nem mindenkinek reális és nem mindenkinek vonzó. Mi szeretnénk, ha a 70 százalék leérettségizne a cigánytelepeken is, mint ahogy máshol a 70 százalék leérettségizik Magyarországon, de nyilván jó, ha tartalékban mást is nyújtunk. Falvakban élünk, és nem látunk kapirgálni tyúkokat a cigánytelepeken a házak mögött. Szeretnénk ebbe az irányba elindulni. Azt látjuk, hogy azért vannak ebben az ügyben elődeink, tehát az Autonómia Alapítványtól² elkezdve azért van néhány olyan program, ami ha nem is óriási dolgokat, de mégiscsak elért eredményeket. Szóval mindenféle kezdeményezések vannak, kisebb-nagyobb sikerrel.

Kérdés a közönség soraiból: Az nem jutott már eszükbe, hogy üzemeltessenek egy általános iskolát, hogy így legyen egy folytonosság a középiskola és az általános iskola között? Hogy ne alacsonyabb színvonalon oktatott gyerekek kerüljenek be a középiskolájukba.

Orsós János: Megpróbálkoztunk általános iskolával. Szóval egy kis általános iskolát próbáltunk működtetni két évig. Azt láttam, hogy egész egyszerűen hiába van két-három pedagógusnak jó elképzelése, odáig jutottunk el, hogy a Waldorf Szövetség kiadta a Waldorf-jogot. Helyi emberekkel dolgoztunk, próbáltuk megtartani az ottani, előző tantestületet, mert azért faluhelyen mégiscsak állásokról van szó. De nem, nem ment. Egyébként tényleg kéne, de nem akarom azt sem, hogy egy ilyen gettót turbózzunk.

Kérdés a közönség soraiból: Mivel tudják odacsábítani a pedagógusokat, több pénzt kapnak az átlagosnál?

Derdák Tibor: Ha több pénzünk van, azt részben arra fordítjuk, hogy a gyerekek enni kapjanak, részben pedig útiköltségekre. Vannak, akik messziről jönnek, tulajdonképpen senki nem jön a faluból. Messziről kell odahozni, és minél messzebből jön, annál magasabb végzettségű. Erre költünk, de ez a költés a tanárnak a zsebében nem nagyon jelenik meg, ez benzinben jelenik meg, vagy arra költjük, hogy odajöjjen. Ebben a vonatkozásban egyébként elég könnyű dolgunk van abból a szempontból, hogy érdekesek vagyunk, népszerűek vagyunk, jó a sajtónk. Ha odajön valaki, akkor jól érzi magát, mert ez tényleg egy kellemes hely.

Orsós János: Azt kell tudni, hogy nagyon nehezen szánja rá magát egy pedagógus, hogy egy faluhelyre, egy cigánytelep közepére menjen tanítani. De ennek ellenére vannak szuper tanáraink persze, akik nem nagyon sok bérért jönnek, mert ugye mi nem térünk el attól a bértáblától, amit minden iskola használ. De abban a Tibornak igaza

2 <http://autonomia.hu/hu/>

van, hogy iszonyatosan nehezen találunk jó tanárokat. Nagyon sokszor van úgy, hogy jön állásinterjúra a tanár, hogyha éppen olvassa a hirdetést, leülünk aztán vele beszélgetni, kérdezek tőle valamit, és válaszol a Tibornak. Nagyon sokszor van olyan, amikor megkérdezem: „Mondja, drága, fél a cigányoktól”? Muszáj megkérdezni, mert utána egy osztálynyi cigánygyerekekkel fog találkozni. Ha tőlem fél, ha nekem nem mer válaszolni, akkor hogy fogja tanítani a gyerekeinket?

Derdák Tibor: Még egy vonatkozást én hadd pendítsek meg! Ez az etikai ügy. Az a tapasztalatom, és ez nagyon durván fog hangzani, hogy a cigány tanáraink sikeresebbek az iskolában, mint a nem cigány tanáraink. Arról van szó, hogy akik nálunk nevelkedtek, mi neveltük ki őket és nálunk maradtak, azok azért maradtak nálunk, mert sikeresek. Fordítva van, mint az ember így első hallásra gondolná. Tehát nem arról van szó, hogy azért jó tanár, mert cigány, hanem azért jó tanár, mert nálunk nevelkedett, és választotta ezt a hivatást, és ezért van benne elkötelezettség. Egy csomó ember, aki nálunk nevelkedik, nem választja ezt, választ mást, máshol találja meg a boldogulását, de nyilván, aki sok évet eltöltött nálunk és ennek köszönheti a sikereit, és vannak sikerei a gyerekek között, azért az egy biztosabb kiválogatási folyamat. Amit a János mondott, a három év önkéntesség, az szintén ugyanezt célozza. Tehát kényelmesebb helyzetben vagyunk, hogyha közülük akarunk jó és magasan képzett tanárokat kinevelni, és ez azért egy igazi sikerágazat. Van jó néhány ilyen tanárunk, nem csak tanárunk, pedagógus asszisztenseink is, akik majd még lesznek tanárok, és talán ott maradnak nálunk.

Orsós János: Ez nagyon fontos, nagy előszeretettel alkalmazunk pedagógus asszisztenseket, akik egy-két évvel idősebbek a gimnazistáinknál, esetleg falubeliek és nálunk érettségiztek le. Mert nekik sokkal jobban elhiszik, hogy le lehet érettségizni. Én már tanárbácsi számba tartozom. Én a szüleikkel vagyok egyidős. 20 évvel ezelőtt, amikor még a Gandhi Gimnázium környékén dolgoztam, akkor nekem hitték el. Most nekem már nem hiszik el, mert én már ugyanolyan tanár vagyok a cigánygyerekek számára, mint a Tibor.

(A nyilvános interjú 2015. december 3-án készült.)

Fejlemények az interjú után

A két iskolalapító munkája folytatódott. Tevékenységük központja azonban áttevődött Miskolcra: Alsózsolca után 2016-ban megnyílt Miskolcon is a gimnázium, majd 2018-ban kormányzati támogatással a Martin Luther King Kollégium is. Tevékenységükről „Mérgecs Buddha” címmel filmet forgattak.
